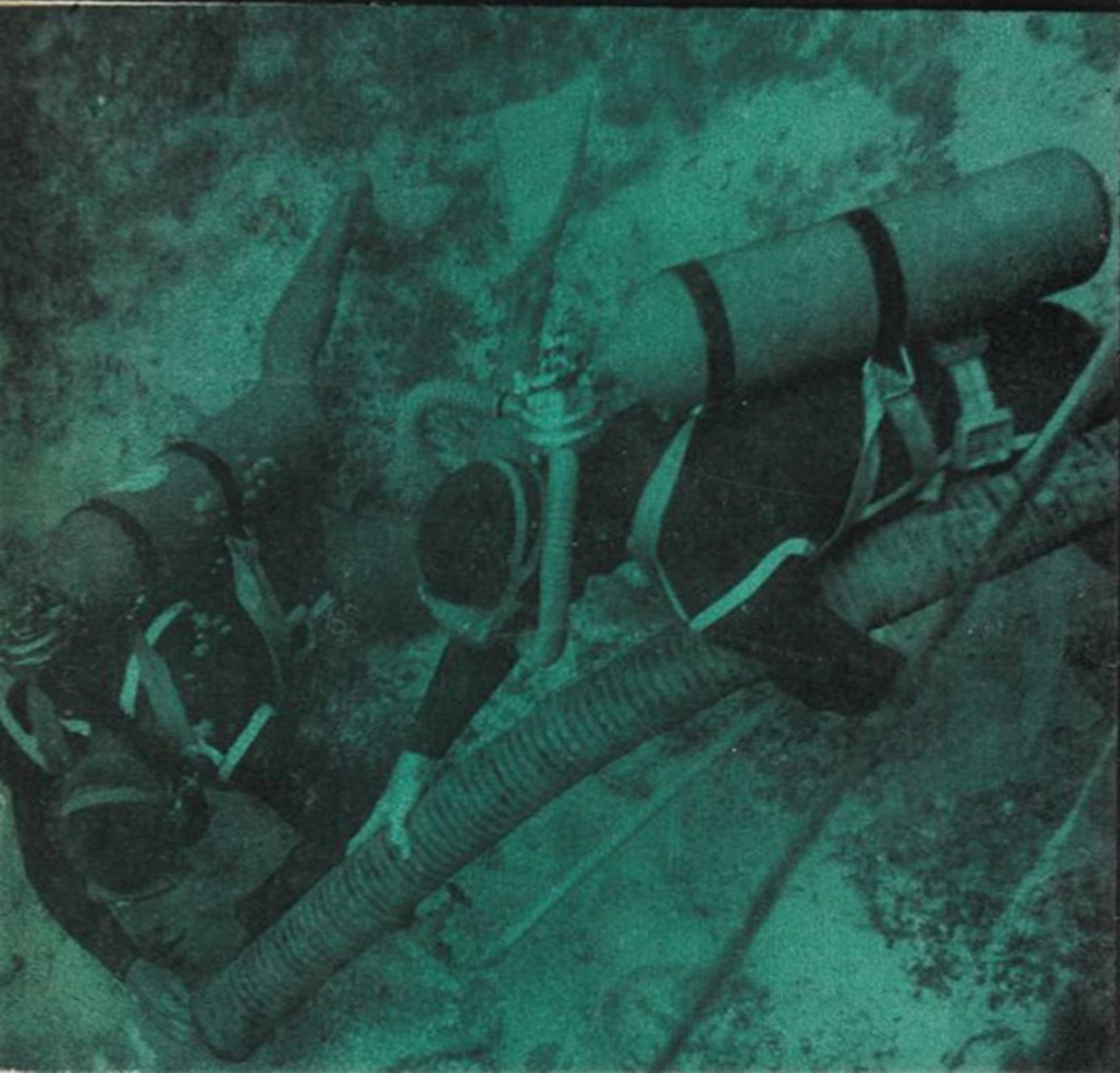


Джордж Бас

АРХЕОЛОГИЯ НА МОРСКОТО ДЪНО



ДЖОРДЖ БАС АРХЕОЛОГИЯ НА МОРСКОТО ДЪНО

Превод: Александър Бояджиев

chitanka.info

ПРОЛОГ

1200 ГОДИНИ ПРЕДИ НОВАТА ЕРА

Голямата двуостра бронзова брадва се впи дълбоко в дървото. Мореплавателят бе станал на разсъмване, за да отсече най-високите дървета на острова; това бе дванайсетото — последното, което трябваше да рухне. Той окастри клоните от дънерите и нарязва с лъскавата тесла гладки дъски за корпуса. После проби със свредела дупки за дървените клинове, които щяха да захванат здраво дъските.

След четири дни лодката, която приличаше на търговска гемия с широк корпус, бе завършена. Палубната настилка бе готова, бяха готови мачтата, реята, кърмилното гребло и платненото ветрило. Морякът настла клони по вътрешната страна на корпуса, преди да го спусне върху кръгли трупи до брега. Взе месо, кожена торба със зърно и мехове с вино и вода, сбогува се с красивата си помощница и отплава сред виненочервеното море.

На осемнайсетия ден от тръгването надвиснаха тъмни облаци и скриха небето. Обърканите ветрове шибаха буйните стада на белогривите морски грамади. Висока като планина вълна разби малката лодка и размята дъските, сякаш бяха сламки. В началото морякът се вкопча в една греда, но после я изостави и доплува сам до друг, непознат бряг. Неговите приключения още не бяха свършили.

Морякът бе, разбира се, Одисей — най-прочутият от всички мореплаватели. Нимфата Калипсо бе получила заповед от самия Зевс да му помогне да се завърне на родния си остров Итака, но Посейдон застана още веднъж на пътя му. Това се случи на десетата година от падането на Троя.

По същото време и друг малък кораб отишъл на дъното на Средиземно море. Никой поет не разказва за неговото построяване. Капитанът му не бил герой. Но това бил истински кораб, а не измислица, скрита зад полуистините на митологията.

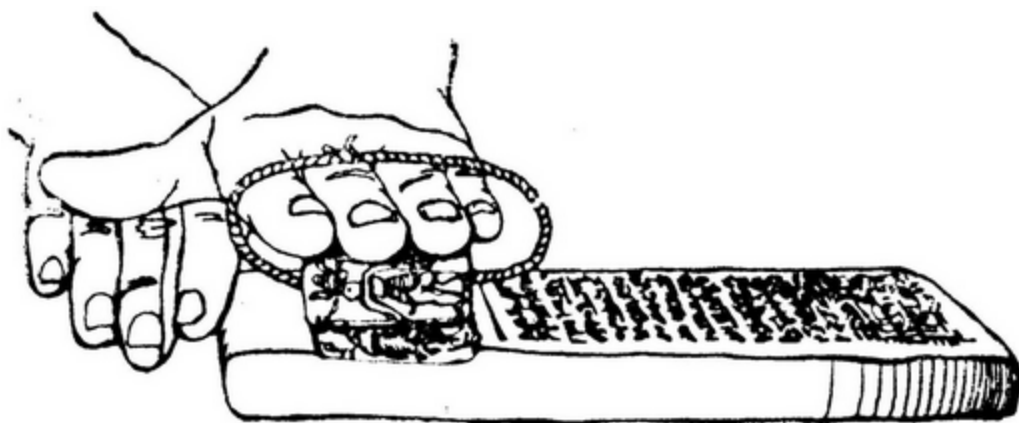
Той бил построен далеко на Изток от неизвестен корабостроител, който навярно говорел семитски, а не гръцки език, но си бил послужил със същите инструменти и похвати, когато изработил от кипарисово дърво и бук малкия търговски кораб, дълъг между трийсет и трийсет и пет фута^[1]. И той настлал отвътре клони, за да подсили тънките дъски.



Малкото корабче се отправило на последното си пътешествие почти 1200 години преди новата ера, някъде в сумрака на бронзовата ера, по Източното Средиземноморие. Не знаем дали то е участвало в събитията от онова време. Може би неговият капитан е чувал за битките при Троя, далече нагоре по Анадолското крайбрежие. Но Троя била само едно от неспокойните места. Дълбоко навътре в сушата се разпадала империята на хетите. От юг загадъчни воители подготвяли нападение срещу Египет по суша и море. Неизвестни неприятели

атакували прочутите гръцки твърдини Микена, Тиринс и Пилос — домове на Омировите герои. Още същия век ерата на мрака щяла да хвърли своята сянка върху Гърция, унищожавайки грамотността, монументалната архитектура, изкуството и онази лекота в общуването между хората, която стимулирала творчеството на микенските занаятчии.

Навярно корабът отплавал от някой пясъчен бряг на Сирия. Навярно единичното правоъгълно ветрило го е носело леко над вълните към Аласия — оня остров, който по-късно нарекли Кипър заради богатите медни залежи в неговите планини. Когато стигнал до острова, корабът тръгнал покрай брега, а привечер се вмъкнал в първото защитено заливче.



Нетревожен от вълнението на откритото море, капитанът внимателно сипал масло в плитката глинена лампа, купена по-рано от сирийско-палестинското крайбрежие. На нейната мъждукаща светлина той прегледал предметите, които трябвало да му донесат успех в сделката.

До кърмата, недалече от него, се намирали личните му вещи: тежести за търговски везни, инструменти за обработка на метал, няколко изображения на скарабей, смятани за религиозни талисмани, и един печат. Печатът бил неговият официален търговски знак — цилиндърче от гравирани червеникав камък с дебелина на молив, — който човекът валял по няколко пъти върху още влажните глинени документи или запушалките на съдовете. Гравирани още преди векове в Северна Сирия, този печат, навярно бил семейна вещ, предавана с гордост от баща на син.

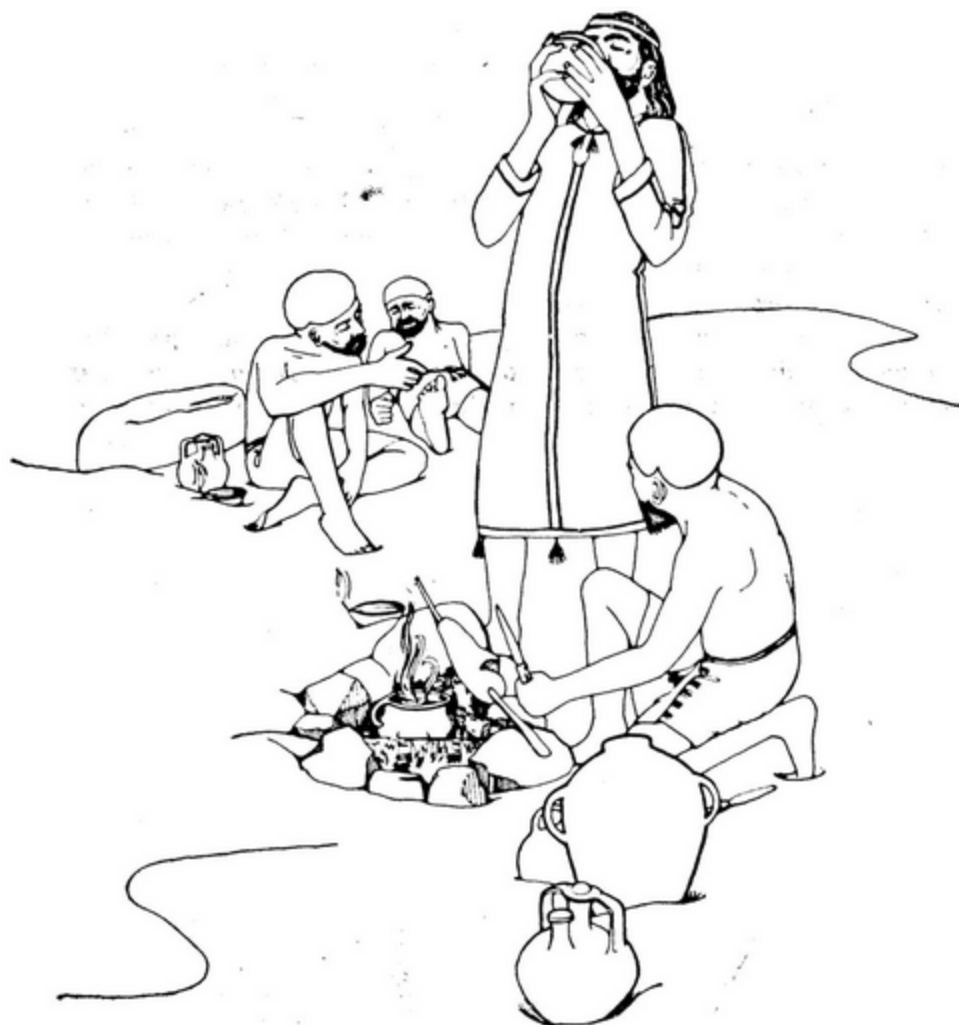
Поне три от петте скарабея, прилични на вкаменени бръмбари с египетски йероглифи по стомаха, били също старинни вещи. И те били изработени по азиатското крайбрежие от някой местен занаятчия, който дори не знаел да пише правилно на египетски език. Все пак те носели щастие и не можело да бъдат пренебрегнати.

Хранителните припаси били прибрани в глинени съдове, каквито се намирали на почти всеки пазар в Сирия и Кипър. Пет-шест делви с по две дръжки (някои от делвите стигали височината на човешко коляно) били изработени от кафяво-червеникава глина и били пълни с вода или вино; в три от по-малките делви, които приличали на прочутите гръцки амфори, навярно имало зехтин. Сигурно имало и торби или чували със зърно.

Някой от членовете на екипажа взел от кърмата необходимите сечива, за да запали малък огън на брега. От месото, набодено на тънък бронзов шиш, върху разискрената жарава се стичали цвъртящи капки мазнина. В окаденото готварско гърне вдигала пара кашата, приготвена от ечемично или едро пшенично брашно, счукано в двата късокраки каменни хавана, купени в Сирия. Тънко изработените кипърски кани били напълнени и кръстосвали около огъня. Капитанът пиел от най-хубавата чаша, украсена с ивици от тънки, червено боядисани резки, нанесени в плътно смесената глина още преди изпичането.

Не минало много време, откак те напуснали родното пристанище, когато стигнали до мястото, където се продавала медта — един от многобройните градове по крайбрежието на Кипър, които благоденствали от търговията с този метал. Като спорели и се карали с местните търговци за качеството на стоките, донесени за размяна, те свалили своя товар. Не знаем какъв бил той: съдове с вино или зехтин, красиво изработени метални вази, платове, добитък или скъпи тъкани, купени от чужди земи.

В замяна пристанищните работници донесли на раменете си трийсет и четири широки, сплеснати отливки, всяка с четири дръжки в краищата. Рудата се обработвала високо по хълмовете, където наливали разтопения метал в плитки форми, изкопани в земята. Дръжките улеснявали пренасянето: те липсвали по старите отливки, с които търгували дядовците на тогавашните търговци.



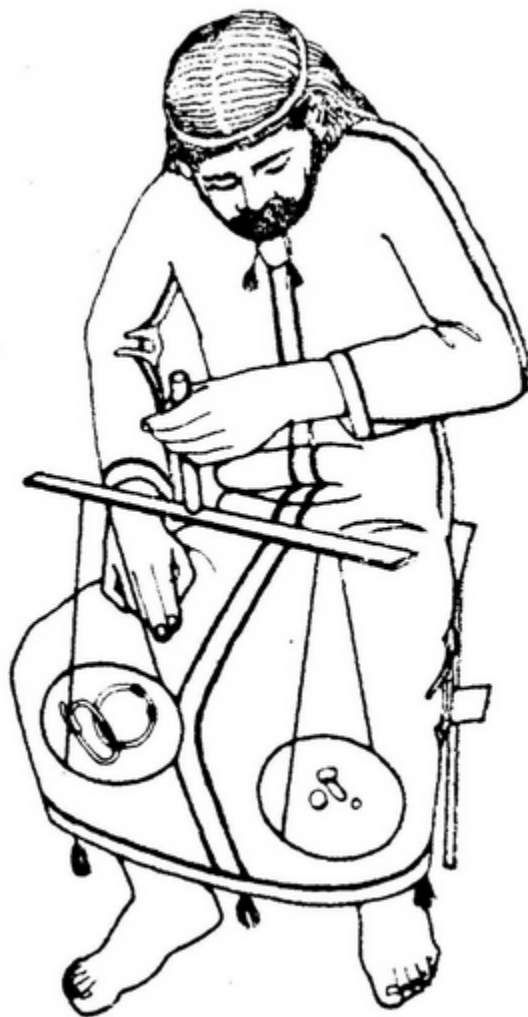
Някои от отливките носели кипърски знаци, отпечатани върху тях още в полутечно състояние; върху други имало маркировка, надраскана след втвърдяването на метала. Може би някои от тези знаци убедили търговеца, че медта била почти съвсем чиста, но той трябвало да претегли всяка отливка, тъй като нямало дори две с еднакво тегло. Те тежали около петдесет и пет фунта^[2], но той си служел с мерните единици на своето време.



Търговецът бил подготвен да мери стоката според стандартите на посещаваните от него страни — така, както днешните международни търговци са длъжни да превръщат фунтовете в килограми и обратно. Той имал шейсет тежести за търговски везни, които били изработени от хематит — твърд камък с цвета на засъхнала кръв. Те били подредени в комплекти, които се използвали из цялото Източно Средиземноморие: египетски гедети, староеврейски шекели и сирийски несефи. Фино полираните кратни и дробни тежести имали разнообразна форма; повечето приличала на островърхи яйца (плоски от едната страна, за да не се търкалят) или на днешни бонбони с леко раздути краища.

Отливките били подредени така, че да се застъпват една от друга, за да не се разместват в трюма на кораба. Около тях капитанът натрупал по-малки парчета метал и отломъци от отливки.

Навярно на борда вече се намирала и другата съставна част за получаването на бронз — калаят. Малцина знаели за извора на рядко срещаните правоъгълни блокчета, отливани в някаква далечна страна, така че капитанът не бил склонен да разкрива своята тайна.



Бронзовите сечива и оръжия се приготвяли по-лесно от разтопени стари предмети, отколкото чрез смесване на медта и калая. Търговецът бил доволен, когато видял голямото количество струпани метални отпадъци. Накрайници и парчета от счупени палешници, кирки, мотики, ножове, брадви и тесли, донесени в големи кошове, били претеглени и насипани около подредените отливки. Някои от вече разтопените метални отпадъци приличали на палачинки; с тях се работело по-лесно. Няколко по-малки бронзови отливки с издължена форма били особено ценни, тъй като били излети със свършено точно

тегло и навярно по-рано, още преди изнамирането на парите, били използвани като техни заместители; тях капитанът отделил при личните си вещи близо до кърмата. На същото място той оставил и сгънато калаено фолио с дебелината на листо. Две парчета необработен прозрачен кварц, които по-късно трябвало да се превърнат в мъниста или игли украшения, допълвали стоката, която той оставил настрана; някои дреболии, между които много стъклени мъниста и една бронзова гривна с променяща се дължина, били оставени в малко гърне при другия товар.

Когато отново тръгвали на път, капитанът се отправил към югозападната част на Мала Азия. Корабът се носел по безбрежното море — високите Анадолски планини не се виждали от омарата пред тях. Техните върхове, често покрити със сняг, се виждали понякога от Кипър, но това ставало само в ясните и студени зимни дни. През зимата обаче, когато променливите ветрове не позволявали да се плава, търговските кораби били изтегляни и зазимявани на сухо.

Последвали обичайния път на сирийските мореплаватели, отправяйки се на запад от Кипър. Точната му крайна цел е неизвестна: Родос, Крит, гръцкият бряг или някой град по западното крайбрежие на Мала Азия.

Което и да било крайното пристанище, търговецът капитан бил подготвил добре своята работилница. В средата на кораба лежал плосък, ситнозърнест камък, много по-голям от камъните, поставени за баласт под товара. Използвайки го като наковалня, той можел да обработва в необходимата форма грубите бронзови отливки с двата чука, поставени наблизко; гнездото за дървената дръжка на единия от чуковете било обвито с тънък меден лист, поемащ част от силата на ударите, които можели да разбият каменното му чело.

След като изчуквал с пробой гнездото на някое метално сечиво и изтънявал режещата му страна върху наковалнята, търговецът оформял и режеца с помощта на точило, увиснало на врата му. Накрая той го излъсквал с някой от шлифовъчните камъни, струпани около кърмата.



На борда се намирало всичко необходимо за ковашка работа, с изключение на пещите, но те били приготвяни набързо от камъни и глина по време на пътуването. Имало и глина — навярно за леярските форми.

Когато приближил до сушата, която днес се нарича Турция, корабът тръгнал покрай брега в западна посока. Животът на борда следвал установения си ход, доколкото морето позволява това на своите гости. Членовете на екипажа се грижели за доброто състояние на кораба, като кърпели с бронзова игла скъсаните места по ветрилото и изсичали длабове за свързване на повредените напречни ребра с помощта на бронзовото длето с дървена дръжка, което господарят им пазел при останалите свои сечива. Хващали с мрежи или въдици с оловни тежести по някоя риба, която изпичали на брега; в морето нямало топла храна. (Дали кормчията е бил този, който небрежно хвърлил костилките от шепа маслини върху настилката от клони под

краката си?) Брадите били поддържани с помощта на извития като полумесец бръснач, тънък като листовите папирус, пренасяни от египетските капитани.

Те прекосили без произшествия залива Анталя, където преди години бил потънал кораб (а може би — няколко кораба?), натоварени с отливки. Пред тях се появил нос Гелидоня. Тук теченията се втурват внезапно и са така силни, както никъде из Средиземно море.

Несъмнено капитанът се страхувал от носа, който ужасявал мореплавателите в древността. Дали да поведе кораба между носа и редицата от малки островчета, проточила се навътре в морето, или да се държи колкото може по-далече от него, търсейки проход между самите островчета?

Както Омировите герои молили боговете да им изпратят знак, преди да решат накъде да тръгнат, така навярно и той потърсил помощ от Ям — неговия бог на морето. Между талисманите, носещи му късмет, имало и ашик — обикновено кокалче от глезенната става на овца или коза. Подхвърленият ашик падал на една от четирите си страни и това се приемало за предзнаменование.

Капитанът избрал островите. Като се опитвало да налучка пътя между тях, корабчето, което сигурно било подхванато от непреодолимата сила на течението, се ударило в назъбените скали.

То потънало право надолу покрай почти отвесната, скрита под водата лицева страна на острова. Кърмата попаднала върху скала, издигната на няколко фута от дъното; дясната страна полегнала леко встрани, а носът се отпуснал върху пясъчното дъно. След няколко години мидите дървопробивачи погълнали повечето от напречните ребра, а металният товар се покрил с предпазна зелена патина. Останалото трябвало да полежи необезпокоявано почти 3200 години.

[1] Един фут е равен на 30,5 см. Б.пр. ↑

[2] Един английски фунт е равен на 453 грама. Б.пр. ↑

ГЛАВА ПЪРВА

1960 ГОДИНА

— Ако не сграбчиш бика за рогата, когато можеш да го направиш, никога нищо няма да постигнеш!

Връщах се с бърза боязлива крачка в моята асистентска канцелария, докато плътният глас на професор Родни Йънг ме следваше през стъклената преграда между нашите две помещения. Той току-що ме бе запитал дали се интересувам от ръководството на археологически разкопки в Северна Африка.

— Но аз не знам арабски! — бях отговорил. — И не разбирам нищо от картографиране.

Той смяташе, че бих могъл да се науча.

Имах готови още сума ти извинения. Но главно чувствах, че си спомням твърде малко археологията и историята, а и гръцкия, френския и немския. По време на семинарите усещах фактите на самия връх на езика си, но в действителност четирите години прекъсване на учебните занимания ги бяха върнали доста назад.

Току-що бях превалил две години, прекарани в армията, втората от които бях командир на един взвод, запилян някъде на север от Уиджонгбу, Корея. Бях станал отличен стрелец, бях почти толкова добър и на тенис на маса и бях изгледал приблизително четиристотин различни филма в четиристотин последователни вечери. Освен това бях научил много неща за камиони, генератори, водни помпи, помийни ями и кухни. Но този опит не помагаше особено за усвояване на лекциите по древна археология или желязната ера в Гърция. Преди да отида в армията, изкарах две години в американското училище за класически изследвания в Атина, като посещавах музеи и развалини и вземах участие в разкопки из Гърция и Турция. Всичко това, както и четирите години, които прекарах в университета „Джон Хопкинз“, не бе нищо повече от неясни спомени сега, през 1959 година, когато започна първият семестър от моята специализация в Пенсилванския университет.

В крайна сметка моето желание или нежелание да замина за Африка се оказа без значение: научих, че по време на нашия разговор организаторите на разкопките вече били избрали друг ръководител. Но не забравих съвета на Родни Йънг.

След около месец доктор Йънг ме извика в своята канцелария и ми прочете писмо от Джон Хюстън — ръководител на Съвета по подводна археология в Сан Франсиско. В него ставаше дума за кораби, потънали в древността из Средиземно море, и за някой си Питър Трокмортън, който открил местата на много такива корабокрушения по времето, когато бил на турски кораб за лов на сюнгери. Трокмортън, професионален фоторепортер и много добър леководолаз, усетил, че тези кораби могат да бъдат проучени под водата със същото внимание, с което затрупаните градове се разкопават на сушата. Той се двоумял кой би могъл да организира една научна експедиция в Турция. И тъй като доктор Йънг бе правил разкопки в Гордион, Турция, Хюстън предлагаше това да бъде направено от музея на Пенсилванския университет.

Трокмортън заявил, че един от потъналите кораби бил от късната бронзова ера. Кораб от времето, когато Агамемнон се карал с Ахил на брега пред Троя. Кораб от времето, когато Одисей отплавал във виненочервеното море към своя дом. Кораб на повече от три хиляди години.

— Искаш ли да изкараш леководолазен курс и да бъдеш археолог на експедицията? — запита ме Йънг.

Този път сграбчих бика за рогата.

— Разбира се — отговорих. Без никакво колебание.

С Питър Трокмортън се срещнахме за пръв път непосредствено след Коледа на 1959 година в преддверието на един хотел в Ню Йорк, където той бе пристигнал направо от Гърция за участие в срещата на Американския археологически институт. Бях поразен от неговата енергия. Той не сваляше лекото си върхно палто, сякаш бе готов всяка минута да тръгне нанякъде. Мъжественото му лице ми се стори строго, отколкото бе в действителност, докато той ме разглеждаше с дълъг, изпитателен поглед през очилата си с рогови рамки.

Тази вечер доктор Йънг, Джон Хюстън, аз и неколцина други, седнали около една маса в залата за заседания, чухме разказа на Питър.

За разлика от други хора, които говорят все по-бързо, когато са обхванати от някаква идея, Питър разказваше бавно и обмислено, като често съпровождаше думите си с по някое „Ъ-ъ?“, за да бъде сигурен, че все още следим нишката на мисълта му.



Югоизточният турски бряг

Пепелници и пакети с цигари представляваха острови и потънали кораби, докато той подреждаше и разваляше „карти“ на местата, където се намираха най-обещаващите обекти.

Отново и отново той наблягаше върху спешната необходимост от експедиция.

— Ако не отидем сега, още през тази година, ловците на сунгери ще взривят кораба от бронзовата ера заради метала. Не можем да пропуснем това лято!

Преди около едно поколение подобен потънал кораб бил открит от гръцки водолази, които работели в турски води, и стотици фунтове медни и бронзови предмети били претопени и продадени. Преди да се разделим тази вечер, ние се уговорихме да организираме експедиция.

Питър и аз отидохме на неговия таван, който се намирал на Трийсет и първа улица, и разговаряхме до зори. Бил плавал с малки лодки в Тихия океан, воювал в Корея, бил професионален спасител в

морето, учил антропология в Мексико и Париж, правил репортажи за алжирската революция, преоблечен като бунтовник, ходил в Индия, където снимал лов на тигри за „Аргъси“, и стигнал до Бодрум, за да напише книга за ловците на сюнгери и да проучи разказите за корабокрушения в древността. Зърнах някакъв пращен цилиндър на един рафт и той се разсмя притеснено, мърморейки нещо за момчешките си години в „обществото“. Сега се бе посветил изцяло на потъналите кораби.

Питър бе правил всичко, за което аз знаех само от книгите. В гимназията и в университета бях изчел всичко, което ми бе попадало за леководолазното дело, но никога не ми бе хрумвало, че един ден лично аз бих могъл да притегна бутилките на гърба си. Бедния си опит по „подводна археология“ бях придобил около Лерна, праисторически град в Южна Гърция, където за пръв път бях попаднал на археологически разкопки. И тъй като наивно вярвах да намеря древни вази, пръснати като великденски яйца по пясъка под мен, аз плувах покрай брега с моята първа леководолазна маска, чието пластмасово стъкло бе така издраскано, че бе полупрозрачно; имах още: гумени плавници и шнорхел, чийто поплавък от топка за тенис на маса бе поставен в горния му извит край.

Питър ми показва един внушителен том — дневник от двете лета, прекарани в Турция. Картите и плановете бяха придружени от снимки и схеми: недокоснати купища от римски и византийски съдове за вино, издигнати над морското дъно; огромни късове стъклени отливки от неизвестна епоха — единствените, които останали от голям куп оцветено стъкло, измъкнато от ловците на сюнгери; забулена бронзова глава на дама в траур, над естествената големина, която била измъкната с мрежа при събиране на сюнгери; керамични лампи и кани от различни периоди на класическата древност, а най-накрая и материала от нос Гелидоня.

Питър ми каза, че през 1958 година се запознал с капитан Кемал Арас — най-добрия водолаз и ловец на сюнгери в Бодрум, — който му показал много потънали кораби и му разказал за още толкова. Един от корабите, за които Питър само чул, се намирал между две малки островчета почти до самия нос Гелидоня — западния край на залива Анталя в Югозападна Турция. Кемал му казал, че бил намирал разядени бронзови сечива на дълбочина около сто фута. Тяхното

описание разпалило любопитството на Питър повече от всичко друго. Но едва година по-късно, когато бил водач на леководолазна експедиция, ръководена от Дрейтън Кокрън, той успял да отиде до мястото и да слезе под вода. За няколко дни групата извадила от дъното достатъчно образци, за да се датира потъналият кораб: късната бронзова ера, между 1600_та и 1100_та година преди новата ера.

Имало бронзови кирки, брадви с две остриета, сабя, подобна на шиш, остриета на ножове и мотики, но най-любопитни се оказали плоските медни отливки с дръжки в четирите краища, всяка от които била широка един и дълга два фута. Питър извади репродукция на изображение от египетска гробница, на което мъж от Кефтиу — египетското име на Крит — носеше на раменете си подобна отливка като данък на фараона. Макар и малобройни, отломъците от керамични съдове, някои от които имали ясно очертана микенска форма, били достатъчни за датирането на колекцията от времето на Омировите герои.

Дали тези парчета бяха само част от голям товар на морското дъно или бяха единствени на това място — просто отпадъци, изхвърлени при опасност през борда? Неколцината евентуални организатори на експедицията, към които се обърна Питър, приемали втората версия. Питър бил убеден, че на това място има цял потънал кораб, но каза, че — в интерес на истината — не е съвсем сигурен.

Разговорите продължиха по цели нощи. Трупаха се грамадни сметки за телефонните разговори между Ню Йорк и Филадельфия. Известен брой древни кораби, потънали в Средиземно море, бяха вече разкопавани и от тях бе изваждано имущество, но досега нито един обект на корабокрушение не бе изследван цялостно според стандартите, приети за нормални при разкопки на сушата. Как да се заловим за подобна работа? От какво имаме нужда? Колко ще струва всичко това? Как да се доберем до Турция?

Питър свърши по-голямата част от организационната работа, посещавайки производители на фотографски материали и водолазна екипировка, с които уговаряше намаления на цените, заеми и направо подаръци, където това бе възможно. Университетският музей се съгласи да ни предостави по-голямата част от необходимите средства.

След като видяха диапозитиви в жилището на Питър, Никсън Грифис — по това време завеждащ книжарниците „Брентано“ — и Хари Стар — председател на фондацията „Литоуър“ — обещаха допълнителна подкрепа. Джоун дю Плат Тейлър от Института по археология при Лондонския университет писа, че ще донесе разни приспособления и средства от Англия. Трябваше да се премине и последната пречка. Все още не познавах водолазното дело.

Записах се във водолазния клуб към Централния християнски младежки съюз във Филадельфия. Продължителността на курса бе десет седмици, а на мен ми оставаха само шест. На шестия урок още провеждахме практически упражнения с маски и шнорхели в басейн и изучавахме теорията на водолазното дело. Все още не бях виждал акваланг.

— Прощавайте, но мога ли да опитам поне веднъж с бутилка? — обърнах се с молба към инструктора Дейв Стит. — През цялото лято трябва да работя на дълбочина сто фута.

Бутилката бе притегната на гърба ми. Слязохме на дъното на басейна и го прекосихме до края и обратно, като дишахме поред от един мундщук. След това се явих на последния изпит. Дейв хвърли бутилката, водолазния пояс, маската и плавниците в дълбокия край на басейна. Аз трябваше да сляза долу, да пусна въздуха и да си сложа цялата екипировка под водата, макар че не бях опитвал нито една от тези манипулации на сухо. После инструкторът се хвърли към мен, изтръгна мундщука, изключи въздушното захранване и отхлаби стъклото на маската — само с едно движение, както ми се стори. Минах изпита.

През нощта Питър и аз работехме в музея, където опаковахме и поставяхме в сандъци екипировката, преди да бъде изпратена. Откъснах се за една седмица до Южна Каролина, за да се оженя. Ан се върна при своите уроци в музикалното училище „Ийстмън“. Питър и аз заминахме за Турция.

През април цял Истанбул говореше за революция. Нощ след нощ полицейският час ни задържаше в хотела. Имаше бунтове срещу правителството. Един студент бе убит. Времето не бе подходящо за официални посещения и за работа. Но сандъците с екипировката

пристигаха с параходи и влакове от Америка, Франция, ФРГ и Гърция. В продължение на един месец Питър и аз се блъскахме по цял ден в познатия ни вече кръг от митнически служби и пиехме безброй малки чашки турско кафе, като най-напред се опитахме да работим сами, по-късно наехме професионални посредници, а на края ги освободихме. Изглежда, всичко бе напразно.

Стараехме се да използваме правилно времето и напълнихме догоре хотелската си стая с дебели и тънки въжета, памучни конци, готварски съдове, оловни слитъци, фунии, лостове, ковашки чукове и всичко останало, което успяхме да намерим на пазара. Но това бяха абсолютно необходимите неща. Не разполагахме със средства за „незначителни вещи“, като лагерно обзавеждане или одеяла за експедицията например, а за палатки и дума не можеше да става. Но скоро си спечелихме приятели от един армейски вещеви склад, разположен наблизко, и заизмъквахме бракувани парашути, разпрани дюшеци, изхабени сечива, мрежи против комари, стар преносим компресор и един очукан, многоместен автомобил фургон. Изведнъж придобитото в армията умение да „издрънкваме“ се оказа едва ли не така важно, както и академичното ни образование.

Все още не бях слизал под вода на по-голяма дълбочина от три метра — толкова дълбок е басейнът на Християнския младежки съюз. Искях да опитам на по-дълбоко. Октай Еркан, млад водолаз от Истанбул, ме заведе на водолазния шлеп на Клуба на турските рибари в Босфора. Един от присъстващите ми предложи да облека неговия гумен костюм. Все още не бях виждал такъв костюм, в чиято прилепнала към тялото горна и долна част от неопренов каучук е вграден изолиращ слой вода, който бързо се загрева от близостта си с кожата на водолаза. Докато се опитвах да изтегля нагоре тесните панталони, едно голямо парче увисна без звук на ръката ми. В Турция дори сега е почти невъзможно да се намерят водолазни костюми; няма и неопреново лепило за тяхната поправка. А този, който скъсах, бе съвършено нов. Собственикът ми каза да не се безпокоя. Някой ми даде друг костюм с бутилки, маска и плавници последвах Октай по стълбата в студеното течение. Той се спря на едно от стъпалата, докато аз проверявах дали на пояса ми има достатъчно оловни тежести. След това се спусна надолу на няколко фута пред мен, а аз заслизах по едно въже. На десет фута болката в ушите ми стана нетърпима. Нищо не бе

в състояние да ме накара да мръдна дори инч^[1] по-надолу и аз се върнах на повърхността. Моите нови приятели ми казаха как да почиствам евстасиевите си тръби. Прозаявка. Преглъщане. Стискане на носа и силно издишване. Слизане с краката надолу. Опитах отново. После пак. Не успях да сляза по-долу от десет-дванайсет фута. И така аз се намирах в Турция със задача да разкопая потънал кораб на дълбочина сто фута, а не успях да се спусна на повече от десет. Какъв страхотен подводен археолог! Свалих внимателно цялата екипировка и се върнах в хотела.

След няколко дни Клод Дютюи тръгна с мен, за да слезем заедно под вода. Клод стана един от стълбовете на нашия водолазен екип. Той беше приятел на Питър от предишната им работа в Турция и дойде направо от Париж, където бе монтирал смукателни тръби и картографски приспособления за нашите разкопки. По време на войната бил няколко години ученик в Америка и говореше безупречен английски.

Този път влязохме откъм един близък плаж. Клод ми каза да не се безпокоя за ушите, тъй като сме щели да поплуваме само на няколко фута дълбочина, за да свикна с екипировката. Това бе нещо съвсем различно от моя „басеен“ опит. Следвах малките рибки и посягах нервно към нарастващите очертания на различни предмети по пясъка. Най-впечатляващ бе звукът на всяка глътка въздух, поета през тръбата на регулатора и издишана в политналите нагоре балончета, някъде над врата ми. Именно това беше „шумът на водолаза“ — единственото, което нарушава мълчанието на подводните сцени във филмите и телевизионните предавания.

Минахме под едно малко корабче и се спуснахме покрай неговата ръждива верига до котвата под нас. Клод коленичи във водораслите и ми показва своя дълбокомер. Трийсет фута! Не се бях прозявал, нито бях преглъщал или стискал носа си. Дори не бях усетил. Барьерата бе премината. След като бях стигнал до трийсет фута, значи, ушните ми канали бяха прочистени. Вече можех да слизам на всякаква дълбочина.

Все още не бяхме получили нито разрешение за разкопките, нито позволително за нашата апаратура. Министрите, които трябваше да

подпишат нужните документи, бяха заети с по-важни неща от археологията. Питър и аз напразно сновяхме лудешки между Истанбул и Анкара, а в това време политическото положение се влошаваше. Най-сетне получихме добри новини. Разрешителното било подписано и изпратено до нас в Истанбул. Дойде време да празнуваме.

Танковете, громолящи по улицата, не успяха да нарушат първия ми спокоен сън от седмици насам. Нито маршируващите войници, които оградиха хотела, за да не излезе някой от присъстващите. В преддверието чух, че революцията най-после успяла. Правителството на Мендерес било свалено и официалните лица напуснали столицата.

Боже мой! А нашето разрешително? Официалните лица, които го бяха подписали, не бяха вече на власт. Дали новият режим щеше да зачете неговата валидност? Чакахме, разпитвахме и на края не издържахме. Потеглихме отчаяни на юг, към Измир, където се събираше останалата част от екипа, нает от Питър.

Онър Фрост, бивша чертожничка от британските разкопки на Йерихон, която бе слизала под вода около Бодрум заедно с Питър, трябваше да се заеме с изработването на нашите подводни планове. От Тулон пристигна Фредерик Дюма — главният водолаз; познах лицето му от сцените в „Светът на мълчанието“ на Кусто. Към петдесетте той все още бе смятан от повечето хора за най-добрия леководолаз в света. Джоун дю Плат Тейлър нямаше да слиза под вода; тя щеше да бъде моя сътрудничка в чисто археологическата работа; бе ръководила разкопки в Кипър и Близкия изток и бе измежду първите археолози, които разбираха големите потенциални възможности на подводната работа. Хърб Гриър, фотографът на експедицията, все още не бе пристигнал, но бе тръгнал от Лондон с моторолер, давайки по пътя представления с народния певец Бродещия Джак Елиът. Той имаше брада, бръснеше главата си и пишеше пиеси, стихове и песни. Бе ходил с Питър в Алжир. Клод, който остана да придружи част от съоръженията, превозвани с камион, бе последният член на екипа. За пръв път всички се събрахме в дома на Мустафа Капкин в Измир, някогашната Смирна — голямо пристанище в източната част на Егейско море. (Фотолабораторията на Мустафа е все още нашето неофициално служебно седалище в Турция.)

Групата бе добра. Бях доволен. Но самият аз се чувствах доста неловко. Разрешителните за разкопки се издават на името на институти, а не на отделни лица, затова в нашия документ бе посочен музеят към Пенсилванския университет; в качеството си на единствен представител на музея в групата аз бях нейният официален ръководител. Но на двацет и седем години бях не само най-младият в групата, но и най-неподготвеният водолаз (с изключение на Хърб, който... поне бе завършил курсовете!); освен това не знаех думица турски и щях да работя с една много известна археоложка, която бе участвала в разкопки и бе публикувала свои изследвания още в годината на моето раждане. А сега за разкопките и публикациите отговарях аз. Трябваше да науча много неща.

Питър бе свършил цялата организационна работа, бе събрал останалите членове на групата и изобщо бе двигателят на цялата програма; наистина тези останки от корабокрушение бяха негови.

Бодрум също бе на Питър. Когато пристигнахме от Измир, през прозорчето на автомобила фургон се протегнаха поне сто ръце, за да стиснат неговата ръка; ако Бодрум беше Ню Йорк, това посрещане щеше да бъде истинско тържествено шествие.

Бодрум се е променил за четиринайсетте години от първото настаняване на нашата група тук. Днес той е само на четири часа по павирания път от Измир и е станал голям курорт с хотели, пансиони, открити ресторанти и дискотеки. А през онова лято видяхме тук само един турист — някакъв пращен автостопаджия от ФРГ; днес главният площад е претъпкан от коли с турски и чужди номера. И пристанът, на който някога се събираха флотилиите на ловците на сунгери и рибарските лодки, днес е зает почти изцяло от чужди яхти и туристически корабчета.

Единствено впечатлението от първия поглед към Бодрум си остава същото. Някъде високо над града, след една дълга поредица от еднообразни планински завой, внезапно се открива синевата на великолепното пристанище и морето отвъд него, тъмната зеленина на дърветата, червените керемиди на покривите и белият цвят на подобните на кубчета къщи, куполообразните резервоари за вода и острите минарета, изправени към безоблачното синьо небе. От двете

страни се виждат кафяви голи хълмове, а точно напред, също като защитна бариера пред морето, се издължава тъмната ивица на Кара Ада, Черния остров; още по-нататък се мерзелят сивосинкавите очертания на гръцкия остров Кос.

Над цялата гледка господства величественият замък от петнайсети век на името на свети Петър, чиито две централни кули се издигат високо над града. При спокойно време от тези кули се виждат правите каменни стени на стария пристан, останали под равнището на водата в рамките на днешното пристанище.

Историята на Бодрум като голямо пристанище се губи в незапомнени времена.

Никой не знае кога е бил основан днешният Бодрум. Старото му име — Халикарнас — говори за ранна епоха още преди идването на гърците и налагането на техния език в района на Егейско море около 2000 година преди новата ера; недалеч оттук са намерени гробове от третото хилядолетие преди новата ера. Микенските колонисти, които говорили на една ранна форма на гръцкия език, пристигнали по тези места през второто хилядолетие, но следи от тях са намерени само в едно гробище от късната бронзова ера, на няколко мили от Бодрум.

Град Халикарнас от класическата епоха е добре познат. Тук е роден историкът Херодот. Неговата царица Артемизия взела участие в битката за Саламин на страната на персите. Гробът на неговия цар Мавзол е известен като едно от седемте чудеса на света и в наше време е нарицателна дума за всеки величествен гроб; по-голямата част от скулптурния фриз на мавзолея е пренесена в Британския музей в средата на деветнайсети век — много преди появата на законите за опазване на старините, — но от време на време се намират отделни фрагменти, използвани при строежа на замъка от петнайсети век.

Оплячкосан от Александър Велики през 334 година преди новата ера, Халикарнас загубва влиянието си и преминава последователно през ръцете на гърци, римляни, византийци, турци и кръстоносци, а в началото на нашия век запазва все още смесица от гръцко и турско влияние. Днес той е изцяло турски град.

Хотелът в Бодрум бе почти пълен въпреки горещината и задуха, така че Питър и аз се настанихме на походни легла върху покрива.

Звънците на магарета и камили от пазара под нас, бръмченето на мухите и жаркото, ослепително слънце, което опърли лицата ни, ни принудиха да напуснем леглата малко след като се съмна. Аз се присъединих към Питър, за да изпия две големи чаши силен и горещ чай, без да знам, че още преди да е свършил денят, ще ми се наложи да изпия по чаша чай с кмета, директора на училищата, капитана на пристанището, собственика на сладкарницата, безброй ловци на сьонгери, собственика на хамама (турската баня) и един млад бръснар, облепил стените на своето скромно магазинче със снимки на аквалангисти, който смяташе, че срещата му с Фредерик Дюма е най-голямото събитие в неговия живот.

Бях нетърпелив да видя предметите от потънали кораби и Питър ме заведе в малкия музей, организиран от него в замъка. Прекосихме рова, изкачихме огромните стълбища, минахме през сводестия параклис и стигнахме до трапезарията на рицарите. Там, върху мръсния под, осветен само от тесните, мръсни прозорци, имаше много амфори — големи съдове за вино с по две дръжки и с най-различна форма, — които представляваха ключ към датата и мястото на тяхното производство. Старият бай Мехмед, пазачът на замъка, вдигаше внимателно и с достойнство предметите, за да ги разгледам. Всеки от тях носеше етикет с името на капитана на кораба или ловеца на сьонгери, който го бе подарил, мястото, датата и дълбочината, на която е бил намерен. Питър разказваше възбудено как трапезарията и параклисът могат да се превърнат в уникален музей — център на подводната археология.

Вечерта седяхме на брега, ядохме кюфтета и пълнени чушки на светлината на един мъждив фенер, пиехме ракия и разговаряхме с капитан Кемал Арас. Капитан Арас каза, че е готов да работи за нас (Питър бе преводач) заедно със своя кораб за лов на сьонгери „Мандалинчи“ и екипа наети от него тежководолази. Вторият кораб, петдесетфутовият „Лютфи Джелил“, бе под командването на капитан Назиф Гьоймен, а Гунай Алпай бе екипажът. Зарадвах се, когато разбрах, че Назиф говори малко гръцки, който аз знаех от Атина; това щеше да ми помогне, докато започна да уча турски език.

Управлението за древни паметници назначава към всяка чужда експедиция по един пълномощник, чиято задача е да следи дали извършваната работа е законна и с научна цел и в същото време да

помага за по-лесното уреждане на формалностите и взаимоотношенията с местните власти. Хаки Гюлтекин, директор на Измирския музей, ни придружи като пълномощник. За нас това бе двоен късмет. Не само защото означаваше, че нашето разрешително е валидно и можем да продължим своята работа, а и заради това, че добросърдечният Хаки бей („Господин Хаки“ — учтивата форма на обръщение в Турция) бе рядка комбинация от археолог и страстен харпунист.

Обсъдихме с Хаки бей нашите планове за лятото. Най-напред трябваше да отплаваме на юг, за да разкопаем кораба от бронзовата ера при нос Гелидоня. После щяхме да се върнем в Бодрум за разкопки на византийски кораб, потънал недалеч оттук.

Бяхме шестима водолази без хората на Кемал, с бюджет от 12 000 долара, по-голямата част от които бяха вече изразходвани за екипировка, товарене и превоз, а задачата ни бе да свършим всичко за едно лято.

— Джордж бей, ще те взема на риболов с харпун — каза ми Питър. Беше байрам — местният религиозен празник — и не можехме да направим кой знае какво за нашето заминаване на юг.

Едва стигнахме с плавниците и маските до замъка, когато един полицаи ни спря и ни заплаши с арест, ако влезем във водата. Той каза, че копие от нашето разрешително за разкопки все още не е пристигнало в полицейския участък, а дотогава нямаме право да започваме. Ние настоявахме, че няма да тръгнем с шнорхели я, за да търсим потънали кораби до самото пристанище на Бодрум, а само искаме да поплуваме като останалите туристи. Всичко бе напразно.

Бодрум е малък. Нашите приятели от Бодрум ни бяха предупредили да гледаме философски на нещата: „Хората там седят в малкия град ден след ден и месец след месец без почти никаква работа. А след като пристигнете, те ще имат с какво да се занимават.“

Много зловредно ни се отрази случаят с американските водолази, които през миналата година бяха задигнали предмети от потънали кораби и ги бяха показали по американската телевизия, оставяйки след себе си облак от оправдано недоверие, за чието разпръсване ни трябваша години време. Особено трудно бе на Питър, обзет единствено от идеята да види, че разкопаването на потъналите кораби се провежда правилно, а находките се излагат в музея на

Бодрум; той остана без пукната пара, защото харчеше собствените си средства, за да осъществи своята идея. Но слуховете живеят дълго; след десет години един служител от Държавния департамент ме попита дали познавам „оня Трокмортън, който си направил частен музей от нещата, измъкнати от Турция“.

Полицаят получи заповед от някакво по-благоразположено началство. Питър и аз скочихме от вълнолома, който загражда една от страните на пристанището в Бодрум. Пит взе харпуна и аз го последвах, плъзгайки се по блестящата, пъстра повърхност.

Внезапно Питър посочи към скалите под носа, пое дълбоко въздух и се устреми към дъното. Докато разбера какво става, някаква тъмна маса се заувива около стрелата, мятайки се нагоре в стремежа си да сграбчи ръката на Питър. Моето желание да му помогна и да се отдръпна в същото време почти ме изправи във водата неподвижен и с широко отворени очи, без да мога да разбера веднага, че Питър е ударил октопод. След нас се проточи мастилено тъмен облак, а в това време Пит измъкна мократа, потръпваща маса на сухото и я хвърли върху бетонената повърхност на вълнолома.

След като оставихме октопода в един ресторант, където щяха да ни го приготвят за вечеря, ние отидохме пешком до другата страна на пристанището. Тук бе толкова плитко, че плувахме буквално на четири-пет фута над дъното. Питър посочи отново. И отново той се стрелна надолу, за да излезе с друга жертва, която се извиваше и гърчеше. А аз отново останах на разстояние. Питър извади една муренова змиорка на жълти и кафяви петна, дълга няколко фута. Излязох на брега, тъй като не се чувствах особено добре с босите си крака върху хлъзгавите скали. Пронизаното в главата животно остана да лежи встрани, докато ние се постоплихме на слънцето, запалихме по цигара и се облякохме.

— Какво ще я правиш сега, след като умря? — попитах аз.

— Тя ли е умряла? — засмя се Питър. — В теб ли са ключовете от джипа?

Той вдигна стрелата с провисналото надолу петнисто тяло и ми каза да разклатя ключовете пред лицето на змиорката. Щракнаха мощните челюсти. Когато погледнах стоманения ключ, върху него личаха белезите от остри като бръснач зъби.

Ако това беше мъртва змиорка, не исках да срещам жива. От този ден моите чувства към морето се промениха, макар и малко, но завинаги.

След няколко нощи бяхме готови за път. Госпожиците Тейлър и Фрост се качиха на „Лютфи Джелил“; аз трябваше да пътувам с флагманския кораб „Мандалинчи“, а Питър, Дюма и Хаки бей тръгнаха с многоместния автомобил фургон по брега. Дюма дойде да се сбогува и седна върху дървения капак на машинното отделение на „Лютфи Джелил“, без да знае, че младият машинист загорява отдолу дизеловия двигател с горелка — установена по това време практика за задвижване на корабите в Бодрум. Машината запали, а единственият ѝ цилиндър изпрати през изпускателната тръба безупречен пръстен от дим с такъв трясък, че Дюма излетя с пъргав скок далеч на брега. Той измърмори нещо за глупостта да тръгваме с ветроходи надолу покрай брега, при това в безлунна нощ и с капитани, които дори не могат да се ориентират по картата.

Останах дълго с Кемал на румпела, докато пушихме и разменяхме мисли, доколкото, разбира се, това бе възможно с моя невъобразим турски език. Ритмичното потракване на двигателя отекваше над водата ведно с нашите гласове, а светлините на Бодрум; се смесиха със звездите и постепенно изчезнаха зад нас.

Накрая се спуснах в кабината. Тя миришеше на нафта, на пушек и на още нещо неопределено, което Питър оприличи веднъж на стари мъжки чорапи. Един компресор за подаване на въздух, под водата заемаше по-голямата част от помещението. Стъпих върху белите баластни камъни, съблякох се и пропъльзах по дървения рафт, изпълняващ ролята на легло — така неудобно, че можех да повдигна главата си само няколко инча, преди да я ударя в напречните палубни греди. Знаех, че това бе началото на едно приключение. Не знаех само, че бе начало и на един нов начин на живот. Люшкан като бебе в люлка, заспах, преди да успея да поразмисля над това.

След едно спокойно денонощие стигнахме до Финике — най-близкия град до нос Гелидоня. Най-сетне се събра целият екип. Бяхме нетърпеливи да започнем. Надявахме се да слезем под вода още в началото на май, а вече беше 10 юни. Но силните ветрове и бурното

море ни задържаха във Финике още три дълги дни, прекалено дълги, защото оттук най-после я зърнахме: дългата ивица суша, простираща се напред в далечината — нос Гелидоня. Някъде там, между две от малките островчета, които разстоянието сливаше, бе потънал най-старият кораб, известен на хората.

[1] Един инч е равен на 2,54 см. Б.пр. ↑

ГЛАВА ВТОРА

НОС ГЕЛИДОНЯ

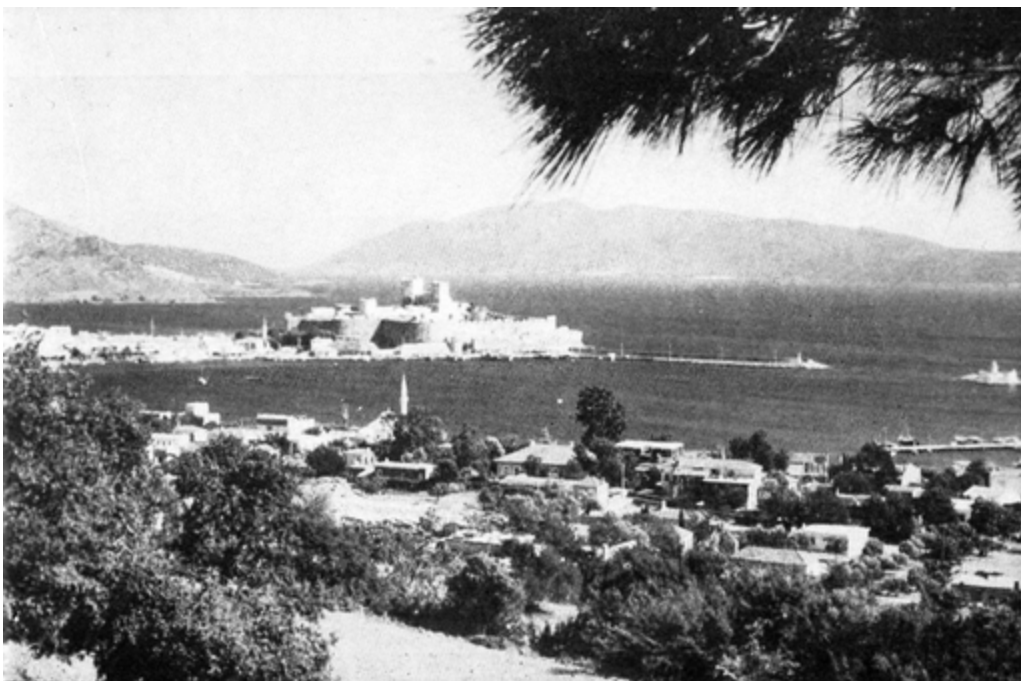
Нос Гелидоня е един полегат склон от настръхнали, сиви скали, който постепенно се снишава в морето. Негостоприемният му бряг е в съзвучие с петте острова, които образуват накъсаното продължение на носа. Краищата на островите представляват истински зъби от разядени скали, по които е невъзможно да се върви с боси крака. Само орли живеят по острите чукари горе. Никой не поиска да построим лагера на самия нос или на островите.

Нуждата от прясна вода — не само за пиене, но и за отмиване на разяждащите соли от предметите (или от онова, което бе останало от корабокрушението) — ни принуди да се отдалечим на един час път с кораб от нос Гелидоня, където капитан Кемал знаеше залив с два извора.

Влязохме в същинска пещ. Малкият залив бе обърнат на юг, а високите по сто фута скали го затваряха отвсякъде, с изключение на морския бряг, така че не се чувствуваше и най-слабият полъх на вятъра, а жестоките слънчеви лъчи сякаш падаха под всички възможни ъгли. Откъм откритата страна на залива спокойните вълни се плискаха върху ситните камъчета по брега, широк само трийсет фута.

Двата извора се оказаха две съмнителни петна от влажен пясък, разделени от стотици тонове скали, които се бяха срутили върху брега, разделяйки го на две неравни половини.

През останалата част от предобеда разглеждахме още по-негостоприемни плажове; Кемал не преставаше да настоява за първото място. Неговите доводи бяха, че срутванията стават само през есента, когато дъждовете подмиват скалите; колкото до южния вятър, който гони вълните върху брега, той щял да закъснее. Аз се съмнявах, но Назиф приближи до брега с „Лютфи Джелил“ и ние направихме верига, за да свалим сандъците и големите куфари, които щяха да бъдат единствените ни мебели. Беше 13 юни.



Първата гледка от пътя за Измир към Халикарнас, съвременния Бодрум. Замъкът на кръстоносците е построен донякъде с каменните блокове, откраднати от древния град.



Гемията „Лютфи Джелил“ е била използвана за лов на сунгери дълго преди да се включи в археологическата експедиция през 1960 година.



Първото утро около нос Гелидоня прекарахме в разтоварване на водолазна екипировка върху тесния бряг, който стана наш дом в продължение на три месеца



Част от кораба от бронзовата ера бе попаднала между големия каменен блок и скалата, която се намира непосредствено вдясно.

Дютюи рисува върху матирана пластмасова хартия



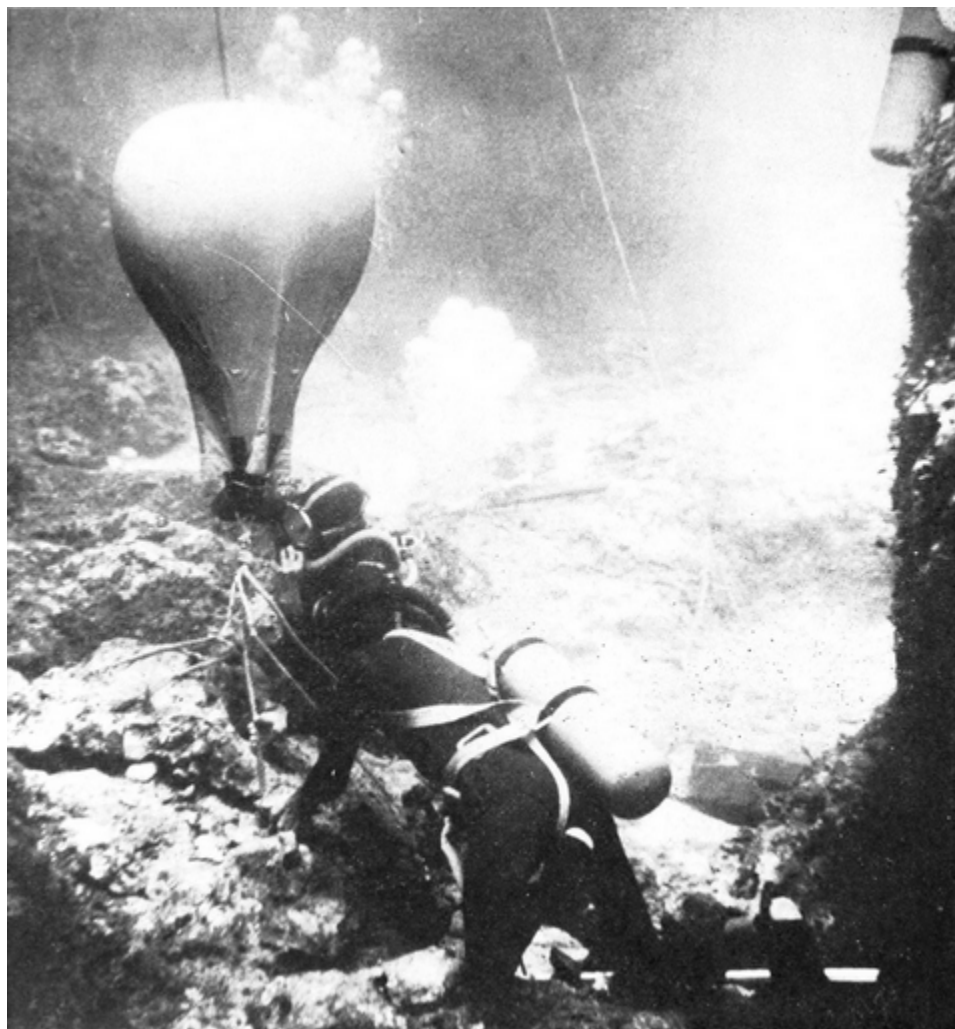
Работата без подходяща екипировка бе често уморителна Клод Дютюи, Питър Трокмортън, Фредерик Дюма и Онър Фрост почиват между две гмуркания.



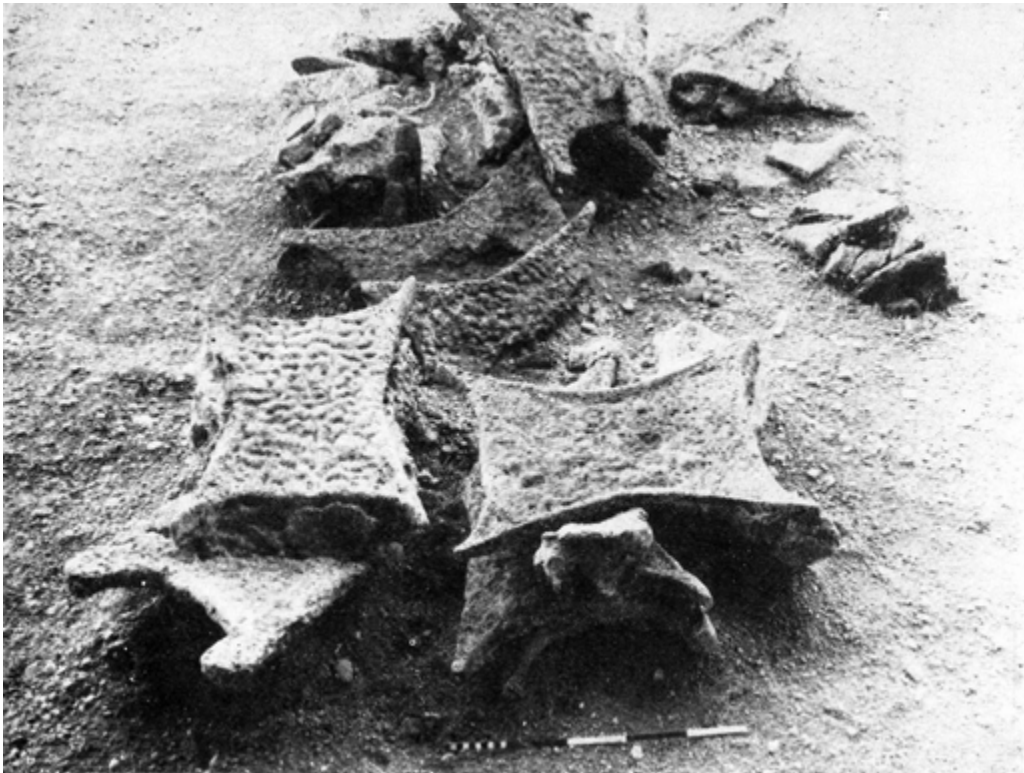
Преди около трийсет и два века един търговски кораб се ударил в назъбените скали и потънал на морското дъно — точно под шамандурата на „Лютфи Джелил“

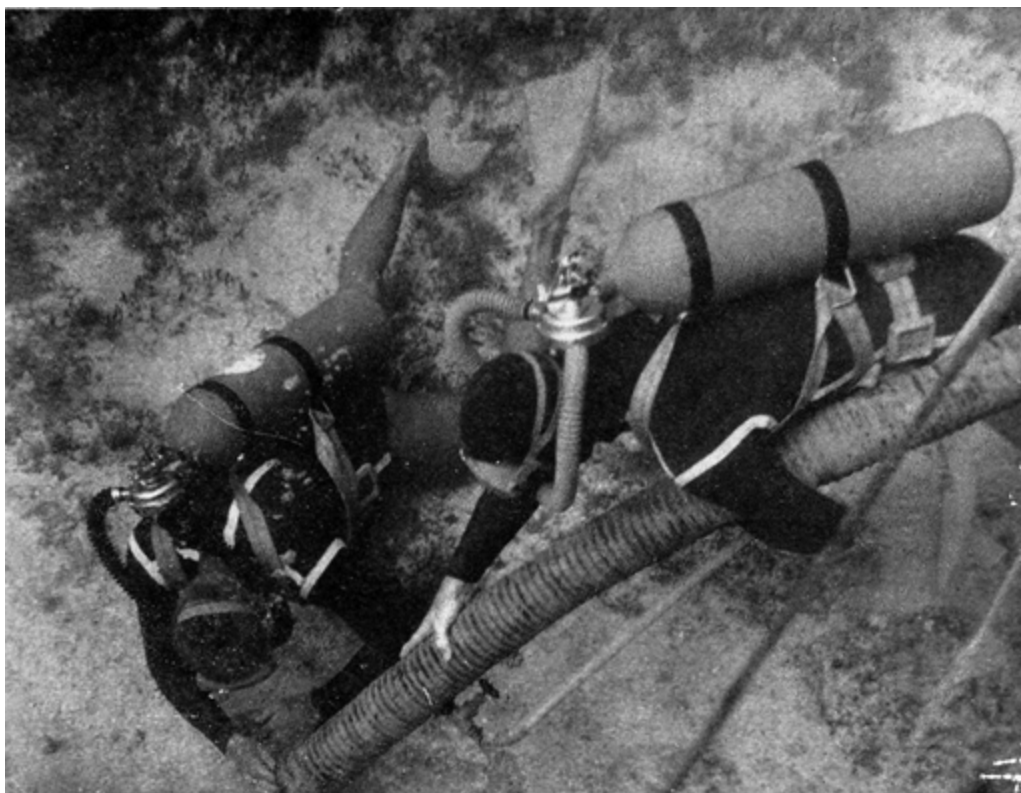


Фредерик Дюма използва лост, за да откърти от дъното част от металния товар, покрит с вкаменени наслойки. На преден план изпъква дръжката на включения в операцията автомобилен крик.



Водолазите използват един или повече балони за изваждане на по-тежките късове от покрития с наслойки товар. Малките балони се свалят на дъното без въздух; там предметът се привързва към тях, след това те се напълват с въздух от мундщука на водолаза или от някоя резервна бутилка. Този малък балон може да изнесе триста фунта.





Пневмотранспортърът, или пневматичният подежник, е същинска подводна прахосмукачка, с която почиствахме тънното пясъчно покритие по останките при Яси Ада.

Клод се изкачи като ловък планинар по долната част на скалата и заби клинове, за да опънем платнищата и остатъците от парашути като навес, който да ни пази от слънцето. Дюма, когото вече започвахме да наричаме с неговия прякор „Диди“; се залови да издълбае влажния пясък до лежащата отдолу скала. Сменяхме се един друг и скоро двете тънки, но упорити струйки, които преградихме с камъни и цимент, напълниха дълбоките до колене корита с чиста, студена вода.

На следващото утро Питър и Диди отплаваха, за да намерят точното място на потъналия кораб и да го отбележат с шамандури, а ние останахме в лагера, за да довършим обзавеждането.

Още през първата нощ разбрахме, че по скалата се свлича почти непрестанен дъждец от ситни камъчета; оставаше да се надяваме, че нашата нищожна преграда от платнища ще ни опази от по-големите камънаци. Обзаведохме отделни „спални“, като нахвърляхме голи

дющеци под останките от една стара армейска палатка за хранене. Кухнята, механичната работилница, лабораторията за консервация и трапезарията бяха просто навесчета, пръснати по плажа. Пред една малка пещеричка зад спалната палатка спуснахме платнище; така вече разполагахме с тъмна стаичка, а бързивия генератор за фотоувеличителния апарат отдалечихме дотам, докдето стигна електрическият кабел.

Водолазите се върнаха с отчайващи новини. Намерили веднага мястото, но според Питър останките били по-малко от последния път, когато бил там. Той се страхуваше, че товарът е ограбен.

На другия ден аз се спуснах за пръв път. Диди застана срещу мен и ме следеше непрекъснато, докато слизахме с краката надолу, отпусайки една след друга ръцете си по уравновесеното с тежест въже, спуснато от „Мандалинчи“. Водата бе така чиста, че видяхме дъното на деветдесет и пет фута по-долу веднага щом потопихме главите си. Щом стигнахме там, Диди и Клод се завъртяха около мен като квачки, докато аз правех първата си обиколка, която запомних най-вече с непрекъснатите падания върху бутилките и усилията ми да се изправя подобно на костенурка, обърната по гръб. За пръв път виждах потънал кораб от древността.

Нямаше много неща за гледане. Пустотата на морското дъно, чиято монотонност се нарушаваше само от няколко дребни рибки, бе подсилена от едноцветна зеленикава светлина. Една плоска каменна площадка, широка петнайсет и висока около три фута над ограждащото я пясъчно дъно, бе прилепена до основата на подводния каменен масив, който се издигаше нагоре и образуваше островчето, където бяхме хвърлили котва. Огромен каменен блок, обрисован съвсем точно от Питър като „голям камион“, бе паднал близо до основата на подводната скала, образувайки тясно проходче с широчина само около пет фута. Между каменния блок и площадката и отвъд тях се простираше светлото пясъчно дъно, което постепенно се снижаваше и изчезваше.

С изключение на пясъка всичко наоколо бе покрито от мрака на морските дълбини.

Диди посочи каменен хаван, метална отливка с форма на диск и отломъци от сечива, легнали в малка пясъчна вдлъбнатина на площадката. Но най-сигурното доказателство, че се намираме при

потънал кораб, бяха белезите от онова, което бе вече отнесено: белезникави отпечатъци в околния по-тъмен фон, подобни на гигантски следи, показваха откъде през миналото лято са били измъкнати медните отливки с четири дръжки.

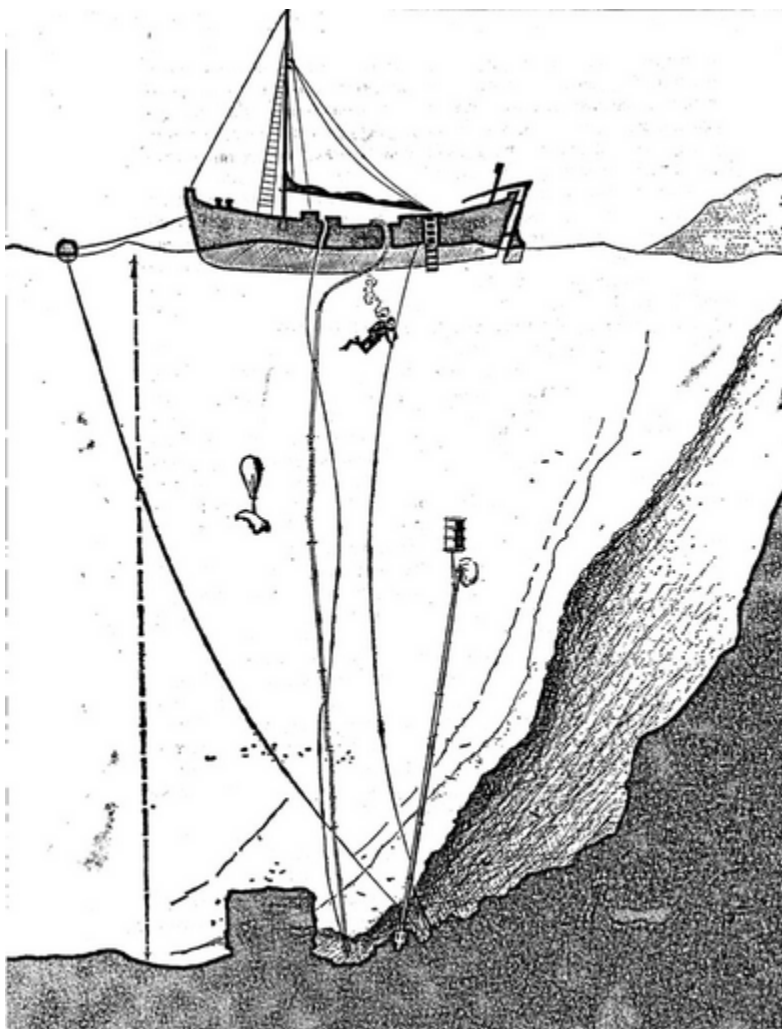
Едва след четири дни успяхме да добием представа за истинското богатство на обекта.

При едно от слизанията Диди взе геоложко чукче и откърти част от площадката. Тя не беше от твърда скала. Горната ѝ част представляваше плътна метална маса, скрита под тежки, подобни на скала морски утайки. Диди се промъкна в проходчето между блока и скалата и откри друг дебел метален пласт, включително цели отливки и бронзови сечива, покрити със същата кора от утайки.

Бях много развълнуван и още същата нощ изпратих новините на доктор Йънг във Филаделфия: „Според Диди материалът е най-малко един тон. По всяка вероятност византийският кораб ще трябва да почака до следващата година, защото няма да успеем да извадим лесно нещата оттук. Нима това не е най-голямата находка на бронз от бронзовата ера!“

Можахме да започнем веднага изваждането на предмети на повърхността, тъй като находка от подобна величина има сама по себе си голяма научна стойност. Но археологията е нещо повече от обичайното спасяване на имущество.

Както на земята, така и тук обектът трябваше да бъде изследван най-подробно, като се запазват и преценяват пространствените отношения между предметите. След разкопките един обект е разрушен завинаги. Освен предметите остават само планове и записките, позволяващи на археолога да публикува събрания материал така, че всички да могат да преценят неговите тълкувания и заключения. Едва тогава получените резултати стават нов параграф или страница в книгите по история.



Следователно нашата първа задача бе да изготвим план на обекта. Онър бе донесла със себе си листове матирана пластмасова хартия, която тя прикрепват върху подложка, и чертаеше отгоре с обикновен графитен молив. Това бе подходящо за заснемане на малки струпвания на предмети и други материали, но за общ план на обекта ни трябваше нещо повече. Дежурихме по ред на единия край на ролетката, докато Онър отбелязваше координатите на видимите останки.

Опитахме и с „въздушно заснемане“. Диди маркира с бели камъни границите на потъналия кораб и по-характерните предмети, за да изпъкват на снимките Питър кръжеше над тях с отвес, привързан към камерата, за да не се отклонява тя във височина, а под него плуваше Клод, който преместваше топографски жалон с нанесени деления, така че във всяка снимка попадеше и мащабната мярка. Хърб

работеше до късно през нощта в малката си пещеричка, служейки си с топла морска вода; той вадеше и копия на резултатите от дневния „полет“.

„Юрганът“, получен от събраните снимки, не ни казваше кой знае колко повече от онова, което бях видял през първия ден, но той все пак ни помагаше да се ориентираме и да планираме всекидневната работа. Години по-късно аз се връщах многократно към тази груба фотомозайка, която оставаше единствената истинска Картина на обекта, видян за пръв път от нас.

Скоро слизанията на водолазите станаха всекидневна практика. Питър, Диди и Клод поставиха на повърхността над единия край на потъналия кораб шамандура от варел за нафта, така че „Мандалинчи“ или „Лютфи Джелил“ заставаха по-лесно на котва всяка сутрин. Аз се научих да не падам по гръб и след една седмица писах на доктор Йънг, че слизанията на водолазите вървят добре. „Работата е много напрегната, добавих аз, и ми се струва, че всеки път хората излизат не особено разположени духом един към друг. Камерата за рекомпресия е все още на митницата и самият аз не се чувствам особено приятно в първите мигове след някой по-дълъг престой под вода, докато чакам да видя дали няма да получа гърчове.“ Когато условията позволяваха, всеки от нас слизаше под вода по два пъти на ден, а бяхме напълно откъснати от всякаква медицинска помощ.

Мотики, брадви, кирии, тесли и други сечива започнаха да се трупат на дъното на сладководното корито заедно с отливки и отливни отломъци. Госпожица Тейлър (тогава за нас тя винаги беше „госпожица Тейлър“) изсичаше и одялкваше утаечната кора от бронзовите предмети и потапяше отломъците от керамични съдове в различни кисели бани. С всяко слизание под вода научавахме все повече неща за товара на потъналия кораб. Продължавам с моите отчети, изпращани на доктор Йънг.

27 юни 1960

Навярно потъналият съд е бил кораб вехтошар, пренасящ товари от стари метални предмети. Въпреки че намираме много и най-различни медни отливки, върхове на копия и земеделски сечива, повечето от тях навярно са

били похабени още преди отплаването на кораба. Голяма част от товара се състои от късове начупени отливки. Тези парчета или са били насипани в кошове, което е вероятно, или са лежали върху платнища на палубата.

Набелязваме всички предмети, които трябва да изнесем на повърхността: нанасяме ги и върху плановете. След това слизаме с чертожничката и привързваме пластмасови етикети на онези неща, които аз искам да се изнесат. Те се поставят в кошница, изплетена от стоманени жици, и се качват с лебедка на кораба. Досега изнасяхме почти само свободни предмети и отливки. Проникването в сърцето на кораба ще бъде по-друго нещо. Опитавме се да освободим и захванатите предмети, като подготвихме комплект от длета, лостове, зидарски чукове и други подобни сечива. Но под водата времето просто не стига и нещо може да бъде счупено много по-лесно, отколкото на земята. Ето защо решихме да вдигаме наведнъж цели късове от товара, слепени от утайките. За да ги освободят, Дюма и Дютюи се опитаха да отделят утаечната кора, но дори за малка част от общата площ на кораба ще им трябват цели месеци. Утре те ще направят опит да откъснат цяло парче с помощта на автомобилен крик.

След два дни вкусихме за пръв път от изпитанията, които трябваше да преживеем:

29 юни 1960

Ако това писмо стигне до вас в бутилка, страхувайте се от най-лошото. Нашият малък плаж е широк само около двайсет фута и южният вятър, който според Кемал не идвал никога през лятото, дойде днес. Вечеряхме с мокри крака и ако вълните се вдигнат още малко, ще отплаваме оттук.

Днес сложихме крика под един голям къс с неопределено съдържание и го откъртихме. После го качихме на кораба със стоманеното въже и лебедката. След като го поодялкахме, оказа се, че това са най-малко шест, а

може би и повече отливки с различна форма. Между две от отливките е смачан кош, чиито въже и пръчки са напълно запазени.

Сега храната ни е доста добра. Когато е възможно, ще изпращам всяка седмица корабчето до Анталя. Оня ден бях там и видях, че има всички плодове и зеленчуци, за които човек може да си помисли. Но Финике просто не може да ни предостави нищо, тъй като нямаме хладилник. Цяла седмица живяхме на домати и краставици с по малко сирене, маслини и хляб; веднъж ядохме кисело мляко и един път имаше месо. Единственият друг източник на протеини е рибата, която успяваме да убием с харпуна привечер. Целият екип смъкна доста от теглото, защото слизанията под вода наистина изтощават; Сигурно затова и мен ме събори някакъв вирус. Ето защо в края на тази седмица ще изпратя цялата група в Анталя; хората работиха здравата цели две седмици без никакво спиране и трябва да си починат. Мисля, че ще бъде добре да имаме по един почивен ден на всеки две седмици, макар че повечето от нас искат да работят без прекъсване, особено сега, когато времето намалява така бързо и има реална опасност да дойдат други и да ни измъкнат останалата част от товара, ако не привършим с цялата работа.

По-голямата част от екипа наистина отиде в Анталя в края на седмицата, но това бе за последен път, защото следващият почивен ден се оказа 13 септември — денят, когато вдигнахме лагера и напуснахме мястото.

Останах с Клод, за да обработваме събраните данни, но помолих Питър да поогледа за Ан. Тя трябваше да дойде при мен, но не знаех откъде. Питър ни представи една картина, в която тя крачеше по прашен път някъде из Централен Анадол и питаше всеки водач на камили с малко провлачения говор на американския юг: „Ще бъдете ли така добър да ми покажете пътя за Фийники?“

Питър я видял в Анталя, когато тя пристигнала с автобус. През нощта се запознала с едноцилиндровия дизелов двигател на „Лютфи

Джелил“, чиято бумтяща палуба ѝ послужила за възглавница. На сутринта я пресрещнах с плуване, без да съм сигурен, че ще ме познае с моята гъста червена брада; безпокоеше ме и мисълта къде ще живеем. Но Клод, галантният французин, настоя аз и Ан да вземем неговата ученическа палатка, която бе единствената в лагера; тя стана бунгалото на нашия меден месец.

Кафезите с пресни зеленчуци и плодове, донесени от Анталя, бяха посрещнати с истинска радост и всички си мислехме за здравословната диета до края на лятото. Така беше, но в десет сутринта термометърът започна да показва 43°C на сянка, а ние нямахме хладилник. Назиф, които изпълняваше по съвместителство и ролята на главен готвач, борейки се ожесточено с топлината в огромните си долни гащи, сваряваше веднага месото, осоляваше го дълбоко, а след това го изкисваше и преваряваше всеки ден. Въпреки всичко на третия ден то вече имаше съмнителен вкус.

Двигателят на един от двата ни плавателни съда често се повреждаше и ние трябваше да избираме между слизанията под вода и всекидневното изпращане на здравия кораб до Финике за свежи провизии. Винаги предпочитавме да продължим работата.

В най-лошия ден Клод ме запита какво ще закусваме.

— Нищо — отговорих му съвсем честно.

— Хайде, кажи какво има!

— Таблетки срещу малария и чай.

Слязохме под вода с почти празни стомаси.

6 юли 1960

Липсата на компресор направо ни убива. Единият е все още на митницата и Хаки бей прави опити да го освободи. Нашият голям компресор е повреден, но все пак зарежда бутилките за кратки слизания. Старият компресор на Питър е в механичната работилница. За щастие онзи ден пристигнаха двама германци и един американец и помолиха да останат при нас за една седмица; те имат малък компресор, който зарежда по няколко бутилки на ден, но все пак и това е помощ.

Продължихме да откъртваме големи късове слепен от утайките товар, който вдигахме на повърхността с въжето и лебедката. Наместо да издълбаваме веднага слепените предмети, както постъпвахме в началото, отнасяхме непокътнати късовете в лагера. Там ги разполагахме отново точно така, както са били намерени на дъното, като свивахме, напругахме и издирахме пръстите си в сизифовите тристафунтови парчета на нашата мозайка.

Разположението на късовете по морското дъно бе отбелязано върху плановете; след като ги подреждахме отново едно до друго, започвахме да изчукваме внимателно утаечните наслойки, за да видим какво има отвътре. Подпирахме изчистените предмети с торби, пълни с пясък; много от тях заставаха на брега точно така, както са лежали в дребния търговски кораб преди три хилядолетия. След като ги рисувахме и снимахме и на място, най-после разделяхме предметите един от друг и ги оставяхме да изкисват в коритата със сладка вода.

В „проходчето“ между каменния блок и скалата стърчаха парчета дърво, за които най-напред помислихме, че са част от кораба. После забелязахме, че това бяха пръчки и клони с все още запазена кора. Този клонак ни изправи пред голямо затруднение.

Ако се опитахме да повдигнем с въже слепения от утайките товар над него, а корабчето отгоре помръднеше съвсем леко, цялата тежка маса щеше да се премести на един-два инча над пясъчното дъно и да падне, разрушавайки с тежестта си всичко. Дюма намери разрешение. Той бе донесъл два подедни балона, всеки от които вдигаше по триста фунта. Сваляше ги на дъното с изпуснат въздух, привързваше ги към откъртеното парче и ги надуваше от собствения си мундщук, докато цялата маса оставаше да плава свободно. Тогава той освобождаваше товара от крехкия клонак и добавяше още малко въздух в балона, изпращайки го към повърхността. Ние го закачахме и го изтегляхме на борда на „Лютфи Джелил“.

Много от по-дребните предмети от древния кораб бяха потънали под тънък слой пясък още преди да ги обхванат утайките и ние ги търсехме с ръце, като опипвахме внимателно с пръсти. Дюма беше най-добрият специалист и аз се научих от него как да раздвижвам бавно водата с ръце така, че пясъкът да се разпръсва встрани, без да се засяга площта наоколо. И все пак работата напредваше твърде бавно.

Един месец след началото на разкопките Питър и аз решихме да опитахме с пневмотранспортър — нещо като смукателна тръба — въпреки сериозната опасност за обекта. Нашият пневмотранспортър бе изграден от тръбни секции с обща дължина петдесет фута, които свършваха с гъвкав накрайник от армирана гума. Привързахме към горния край на тръбата празен варел за нефта, изпълняващ ролята на подводна шамандура, а в долния ѝ край закачихме тежест, така че да стои изправена. Въздухът, подаван по тесен шланг от повърхността до долния край на тръбата, влизаше в нея на малки мехурчета, които се изкачваха нагоре и причиняваха значителен вакуум на дъното.

При внимателно манипулиране нашата подводна прахосмукачка работеше като същинска бърсалка за прах. В първата вдлъбнатина до големия блок, която почистихме с „прахосмукачката“, намерихме няколко тежести за везни, бронзова гривна, напълно завършена брадва и длето, всички — добре запазени.

Влади Илинг, едно от двете момчета от ФРГ, който по-рано бе идвал при нас за една седмица, се върна и остана до края на лятото. Той бе невероятно добър водолаз — спускаше се до долу без екипировка, задържаше дъха си и безгрижно се ръкуваше с нас около потъналия кораб на сто фута под водата. Каза ни, че веднъж, мъчейки се да измъкне харпуниран костур от една дупка, припаднал на същата дълбочина, но някак си успял да стигне жив до повърхността. Силата на неговите мускули допълваше подемния капацитет на нашите съоръжения; но в същото време той работеше необикновено предпазливо на дъното.

След няколко дни той откри с пневмотранспортъра нашата най-ценна находка — фино гравирани цилиндрични печати от тип, използван някога от блискоизточните търговци за подписване на документи, написани на глинена повърхност, и за запечатване на скъпоценни стоки. Върху малкото камъче, дълго само един инч и широко колкото молив (тънка изработка), бяха изобразени двама семити с тюрбани и дълги роби, обърнати с лице към неизвестен бог е корона и египетски одежди; фонът бе осеян с птици и животни. Питам се дали собственикът на печата бе загинал с кораба, или бе успял да се завърне невредим у дома.

Имахме нужда от още водолази. Посред тъмна нощ в нашия залив пристигна на гребла рибарска лодка с повреден двигател и двама

души слязоха на брега. Това бяха Ерик Райън — млад професор-изкуствовед от Колгейтския университет и самотен водолаз във водите около гръцкия бряг през лятото — и Юксел Егдемир — член на Клуба на турските рибари.

Новодошлите ни посъживиха. Но опитът не бе достатъчен; трябваше ни и настойчивост, за да се борим с действителността. Не можехме да решим коя злина бе по-голяма — горещината или мухите. През деня бе почти невъзможно да се работи над плановете. Потта капеше върху хартията; тя набъбваше и тушът се размиваше. Мухите се пъхаха в ушите ни, пълзяха по устата и ни хапеха по ръцете, когато чертаехме. Глезените ни се разраниха. Превърнахме се в маниакални убийци; смачквахме стотици мухи и изобретихме всевъзможни капани от захар, вода, чаени чаши и хартиени фунийки. Всичко това бе капка в морето, но поне чувствахме задоволство от отмъщението. Тери Бол, талантлив художник от Англия, когото госпожица Тейлър бе извикала, за да рисува предметите, намери парче мрежа против комари и си направи клетка, висока три фута и дълга само колкото да си протегне краката, върху които слагаше чертожната дъска. Той прекарваше часове, сгърбен над своята работа, опитвайки се да забрави за болките в гръбнака. Фотографът Питър, дошъл с него от Англия, откри, че горещината бе смъкнала емулсията от всичките му филми. Петите ни се покриха с дебели „подметки“ от продължителното ходене без обувци, но все още не можехме да направим повече от няколко стъпки по напечените камъчета на брега. През нощта се потапахме по няколко пъти в морето и се хвърляхме още мокри върху дюшеците, опитвайки се да дремнем два-три часа.

Водолазите отгънаха от постоянната работа и недостига на храна. Клод отслабна с трийсет фунта, навярно колкото всеки от нас. Раните и ожуглените места не заздравяваха от непрекъснатия контакт с морската вода. И най-малките драскотини се разраняваха до костта и се превръщаха в още едно привлекателно място за мухите.

И все пак ние, водолазите, имахме късмет. Почти всеки ден отплавахме на шир, в открито море, като оставяхме госпожица Тейлър и Ан в бръмчащия ад, където те почистваха и подреждаха нарастващата колекция от бронзови предмети; понякога Онър се връщаше с лодката от обекта и оставаше при тях, опитвайки се да поработи върху плановете.

От време на време морето ставаше лошо. Носът на „Лютфи Джелил“ се мятеше сред белите гребени, докато ние слизахме под водата на смени; вълните ни заливаха, а ние се гушихме под платнищата в открития трюм на корабчето. Люшкани и подхвърляни над потъналия кораб, ние всеки ден очаквахме с нетърпение онези кратки минути, когато слизахме под вълните, за да работим на спокойствие. В един от най-лошите дни бях особено доволен, защото се присъединих към Хърб и Диди в света на спокойствието.

Внезапно мълчанието бе нарушено от приглушени викове във водата. Погледнахме нагоре и видяхме Клод, който плуваше бързо към нас и ни подканяше със знаци да излезем от водата. Красноречивите му ръце на гал обясниха с пълни подробности причината за неговото посещение още преди да стигнем до повърхността; стоманеното въже, огънато изведнъж в примка от подскачащото корабче, отрязало парче от пръст на Назиф.

Питър и госпожица Тейлър (пристигнала на едно от редките си посещения на обекта) бяха спрели кръвта и правеха превръзка. Кемал се засмя и каза, че Назиф бил глупак; после вдигна ръката си, един от пръстите на която бе по-къс с цяла става. Питър и аз се опитахме да успокоим Назиф с цигара и с по едно приятелско рамо, на което да се облегне. „Лютфи Джелил“ тръгна бавно обратно към лагера и към нашата „болница“ — куфара с лекарствата.

На обикновено пустия хоризонт едва се забелязваше цяла флотилия ветроходи. Кемал вдигна турското знаме до средата на мачтата, което е сигнал за бедствие. Бях изненадан, защото някой забеляза веднага сигнала. Съдовете на бодрумските ловци на сунгери, които в далечината приличаха на старинна пиратска флотилия, завиха и се отправиха бързо към нас. Капитаните разговаряха с викове през засилващия се вятър, приближавайки на опасно разстояние. Най-бързият хвърли въже и ни откъсна на влекало до лагера, където почистихме раната и я превързахме отново, преди да изпратим Назиф при лекаря във Финике.

След една седмица Назиф се върна на работа без върха на един от пръстите си, но машините се оказаха по-разнебитени и преуморени от хората. Ето че всички компресори заглъхнаха; нямаше с какво да пълним бутилките. Правех компания на Питър и Кемал, които бърникаха из тях, чукаха и запояваха на несигурната светлина на

газовия фенер, но не можех да им предложа нищо повече от морална подкрепа, а тя не бе достатъчна. Липсваха резервни части. Разкопките спряха.

Сетихме се за стария компресор на борда на „Мандалинчи“. Той подаваше въздух на пневмотранспортъора и на Кемаловите ловци на сунгери с водолазни шлемове, които бяха слизали няколко пъти, за да ни помогнат при по-тежките операции около потъналия кораб. Но този компресор не работеше под високо налягане и не бе подходящ за зареждане на бутилките, още повече че не разполагахме нито с необходимия шланг, нито с подходящи за нашата екипировка маркучи и прибори.

Питър изпрати човек до Анталя, за да му донесе нужните инструменти; след това привързахме към стария компресор на „Мандалинчи“ две парчета от шланга за пневмотранспортъора, който по здравина и качества приличаше на обикновен маркуч за поливане на градина. Поставихме по един регулатор и мундщук на другия край на всеки от шланговете, така че двама водолази получаваха спокойно въздух от повърхността наместо от бутилките, прикрепени на гърбовете им. Уплътненията направихме от стари обуца.

Гъвкавите шлангове често се усукваха от течението, лишавайки от въздух водолаза на дъното. Обикновено чупката се изправяше, когато човек се издигнеше на няколко фута, но понякога двама от нас трябваше да се изкачват догоре, подавайки си непрекъснато един мундщук. За щастие двата шланга не се усукаха нито веднъж едновременно.

Дюма ни каза, че сме безразсъдни, и на края отказа да слиза под вода с нашата подръчна апаратура.

Безразсъдни е меко казано. Според официалните карти на този район течението се движи със скорост от три и повече възела. В най-добрия случай спускането е трудно дори с акваланг. А слизането с „опашка“ от стофутков шланг е истинска лудост. Но нямахме друг избор. Слизахме по несигурното въже, а телата ни се люлееха в хоризонтално положение като подхванати от вятър знамена, които едва се удържат. По дъното се примъквахме от камък на камък; не оставахме никога без опора. В продължение на четиридесет минути някой от нас трябваше да крепи глезените си под изпъкнала скала и да притиска гърба си към друга опора, така че ръцете му да останат

свободни, за да държи шланга на Онър, докато тя мери и чертае. А най-голямата ни глупост бе, че понякога слизахме под вода сами и аз бях най-близо до бедата, когато веднъж започна да ми притъмнява от недостиг на въздух, докато се опитвах да придвижа пневмотранспортъора срещу течението. Все пак запазих достатъчно присъствие на духа, за да се хвана здраво, да затворя очи и да се отпусна до мига, когато успях да поема няколко дълбоки глътки въздух.

30 юли 1960

Намерихме три скарабея (два керамични и един от слонова кост) и един полиран каменен жезъл. Вече имаме около двеста номерирани предмета, включително една бронзова лопата, за която не съм споменавал. Навярно навлизаме в „капитанската каюта“; за това говорят този жезъл, скарабеите и тежестите за везни; предполагам, че ще намерим още от тях.

И наистина намерихме още. „Капитанската каюта“, както я нарекохме, бе разположена между каменния блок и скалата, близо до мястото, където нашият пневмотранспортъор откри цели сечива, а не метални отломъци. Намерихме няколко скарабея, необработен кварц, точила и още един жезъл, а също остатъци от храна — кости от риба, маслинени костилки и ашик от овца или коза, — покрити с кора от утайки, под бронзовите предмети. Над тях открихме единствената лампа на потъналия кораб — кръгла, плитка чинийка, сплесната в единия край, за да държи плаващия фитил.

Животът в лагера от онова време ми е завещал низ от смътни спомени: Клод се разхожда безцелно по брега, мята ръцете си из въздуха и крещи като Елмър Гантри по бикини: „Наситих се на секс и религия, наситих се на секс и религия!“ Ерик образува едночленна спасителна команда, за да свали Ан от средата на скалата, където тя се е покатирила, преследвайки нашата вечеря в образа на две пъргави кози, които Назиф бе купил от едно овчарче, дошло ни на гости; една вечер Онър намира върху дюшека си огромен камък, паднал точно на мястото, където тя обикновено слага главата си; зайката, наречена от

нас Джон, която живее само с динени кори; свличането, което посред нощ ни накара да побегнем презглава в морето; заран, когато отплаваме, всички пеят с пълно гърло: „Жълти бикини на точки.“

Екипът намаля, когато настъпи времето Онър, Диди, госпожица Тейлър, Ерик и Юксел да се върнат по местата, където бяха на работа. Членовете на музейната управа гласуваха да ни бъде отпусната допълнителна сума от 6000 долара, а Американското философско дружество ни даде още 1000 долара, така че имяхме достатъчно пари, за да продължим, но към края на август и аз трябваше да се връщам за заниманията в университета. Поисках от доктор Йънг да ме помилва:

4 септември 1960

Сигурно вече сте получили моята телеграма с молба за продължаване на срока на моя престой. Причината е, че три седмици само изсичахме мрамор с тежък чук и шила, опитвайки се да освободим единствения по-голям къс, в който навярно се намира част от корпуса... Във водата слизахме по двама — първия път за четиридесет, а втория — за двайсет и пет минути.

Няколко дни по-късно новоодошлият Никсън Грифис, Питър и аз успяхме да откъртим упоритото „парче от корпуса“ и да го качим на повърхността. Имахме късмет, че точно тогава ни посети Луис Марден от „Нашънъл джиографик“, който носеше със себе си металотърсач; използвахме го за последно и най-внимателно търсене на бронзови предмети под пясъка и утаечните скали.

Масата и пейките, направени от сандъците, в които бе пневматичният подежник, бяха отдавна отнесени от непрекъснато усиливащото се вълнение; вълните забушуваха със страхотна сила особено когато есенният вятър от юг замени ветровете, които духаха през цялото лято. И ето че водолазите бяха разбудени от нахлулите в палатката вълни. Вдигнахме находките и екипировката колкото бе възможно по-високо на скалистия склон, надявайки се, че времето няма да стане по-лошо поне още няколко дни.

Гунай нави панталоните си до коленете и се наведе над прибоя, за да измие чиниите, така както бе правил през цялото лято, но сега

вълните, които настъпваха една след друга, го отблъснаха и намокриха до кости. Той погледна умолително към Ан.

— Нека си одиме оттука! — извика той и това бе най-дългото и най-правилно изречение на английски език, което чухме от него през цялото лято.

Краят дойде неочаквано. Втресе ме и едва преглъщах от възпаление на сливиците. Клод сам предложи да ми бие пеницилинова инжекция. Едва бях заспал и целият лагер се вдигна на крак.

— Дъжд идва — рече Кемал. Още бе тъмно.

Демонтирахме нашето тримесечно жилище преди изгрев и натоварихме целия багаж на корабчетата. На разсъмване отплавахме от малкото заливче и хвърлихме последен поглед към нашия самотен плаж. Сега той гъмжеше от хора, които несъмнено искаха да разберат какво сме правили и дали не сме оставили нещо интересно. С изключение на овчарчето, което някак си бе успяло да се смъкне по скалата преди няколко седмици, това бяха първите непознати хора на нашия плаж за цялото лято. Дали не ни бяха наблюдавали денем и нощем?

Успяхме да стигнем до Финике малко преди първата силна есенна буря.

От Анкара бе пристигнало разрешението да поставим начало на малък музей в трапезарията на замъка на кръстоносците, което Питър се бе надявал да получим; веднага щом се върнахме в Бодрум, наехме зидари, за да построят бетонни резервоари, в които през зимата щяха да киснат в прясна вода множеството бронзови и медни предмети, извадени от морето. Други работници построиха рафтове и работни маси и сложиха под от каменни плочи.

Всичко това бе зловредно. Боляха ни гърлата; бяхме уморени и отслабнали. Но най-лошото бе, че бяхме стояли твърде дълго, без да общуваме с други човешки същества.

Питър и аз отидохме до края на дока и седнахме под звездите на големия вълнолом, който пази бодрумското пристанище. Разговаряхме за византийския кораб и за неговото разкопаване. Към края на лятото в Гелидоня Питър работеше денонощно; поправяше машините, правеше записки за своята книга и ръководеше слизанията под вода, така че

почти не му оставаше време за истинската му професия — фотографията. Казах, че следващия път трябва да вземем професионален механик и още един фотограф професионалист. Може би го казах не както трябва. Питър го прие като критика на своите способности. Целта и на двама ни бе една и съща: да уредим нещата така, че предстоящата ни работа да бъде възможно най-добре организирана. Но тази нощ всичко се разпадна. Кавгата ни беше ужасно неприятна. След тримесечния затвор, прекаран на тясната ивица напечен бряг, ние дадохме воля на настроенията си. И двамата не бяхме прави. Карахме се за нищо.

Ето как завършиха първите научно ръководени разкопки на древен кораб — най-стария, който изобщо е намиран и до днес. Тръгнахме си един по един. Клод дойде чак до гръцкия остров Кос с Ан и мене, а после се върна в Бодрум, където той и Влади трябваше да продължат подреждането на находките в каталог.



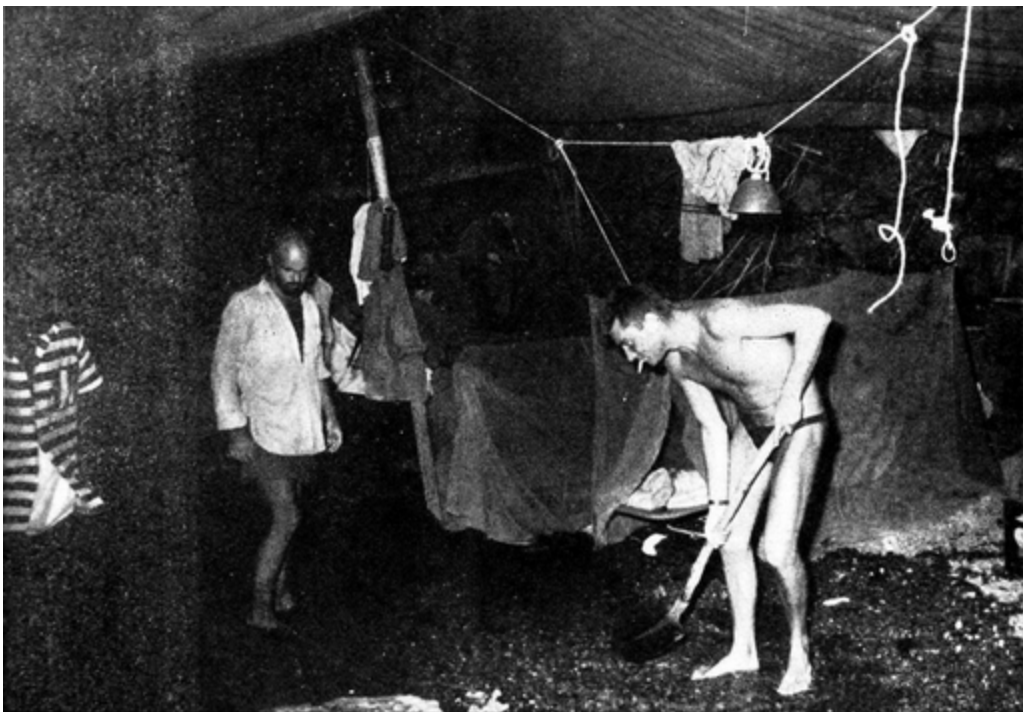
Ан Бас и авторът покриват с предпазващи съединения дървени отломъци от кораба, потънал през бронзовата ера.



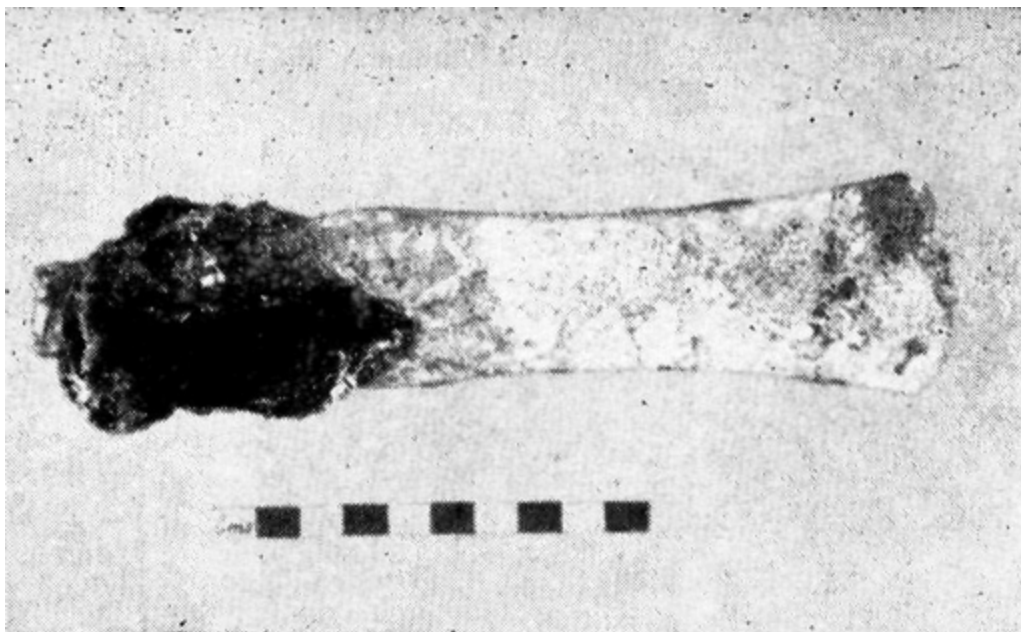
Клод Дютюи скача през борда с металотърсач и батерии. Той диша през шланг, свързан с компресор на борда. Тази система, позната като „наргиле“, не обвързва водолазите с ограничения запас от въздух в металните бутилки.



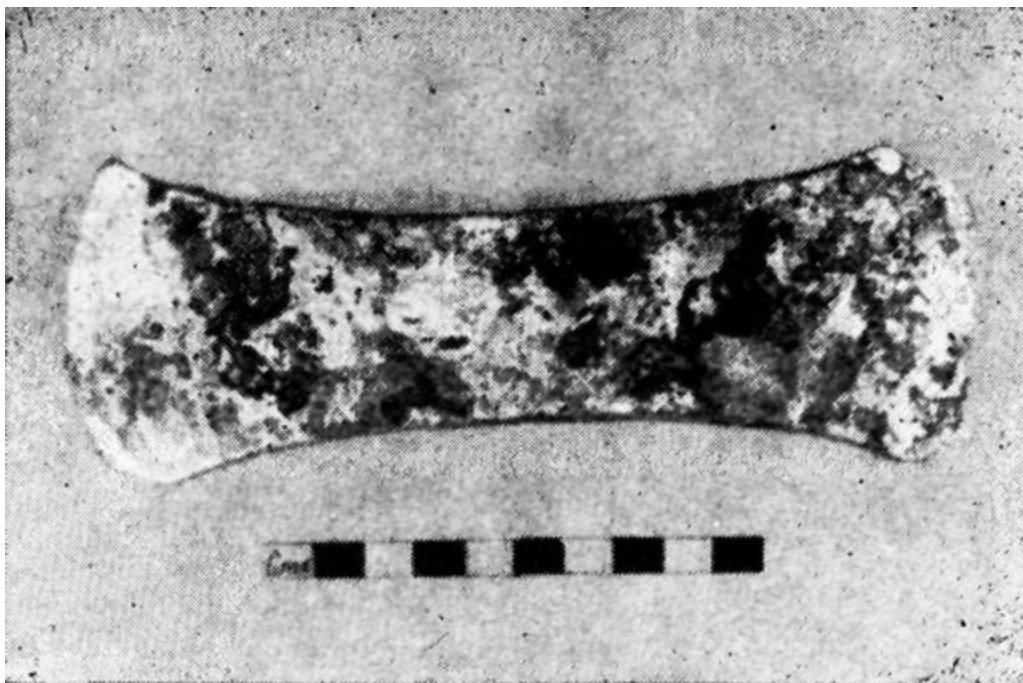
Тежководолазите на Кемал помогнаха само при откъртването на упорития голям къс, в който се намираше част от корпуса на древния кораб.



Събудиха ни вълните, които заляха „пода“ под леглата ни. Клод Дютюи прави отчаяни опити да запази лагера, а Юксел Егдемир и Хърб Гриър го наблюдават безпомощно.



Двуострата бронзова брадва бе намерена заедно с други счупени сечива, вероятно натоварени като метални отпадъци. А теслата може би е била използвана на борда на кораба.





Металните отпадъци се пренасяли в тръстикови кошове. Дъното на един от тези кошове, притиснато между две медни отливки, бе напълно запазено.



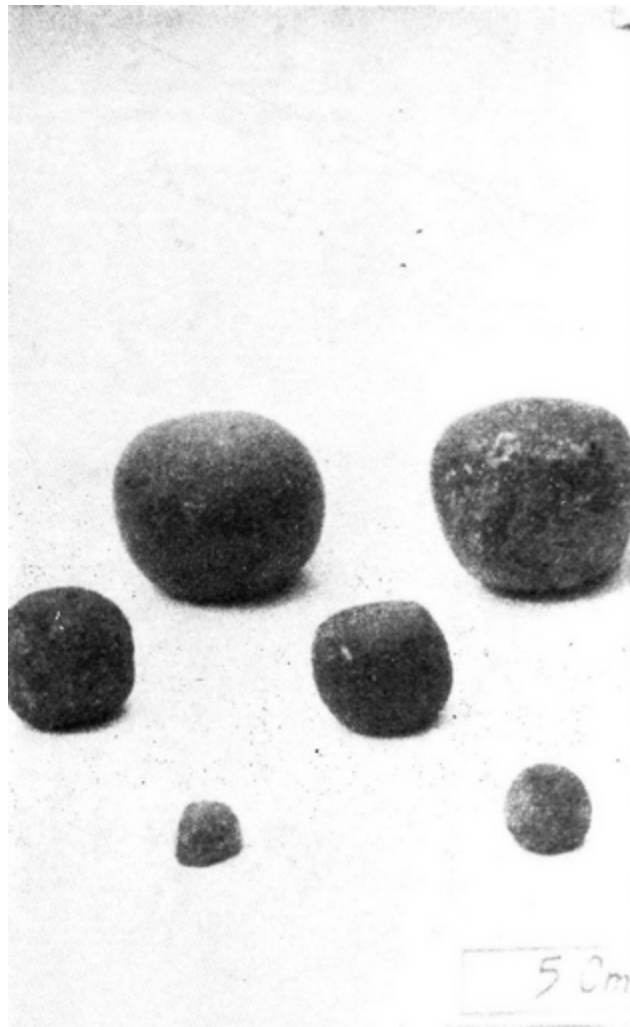
Ковашката щампа от нос Гелидоня не прилича на съвременните инструменти за обработка на метал.



Повечето метални отпадъци, натоварени на кораба от бронзовата ера, бяха земеделски сечива: мотики и палешници.

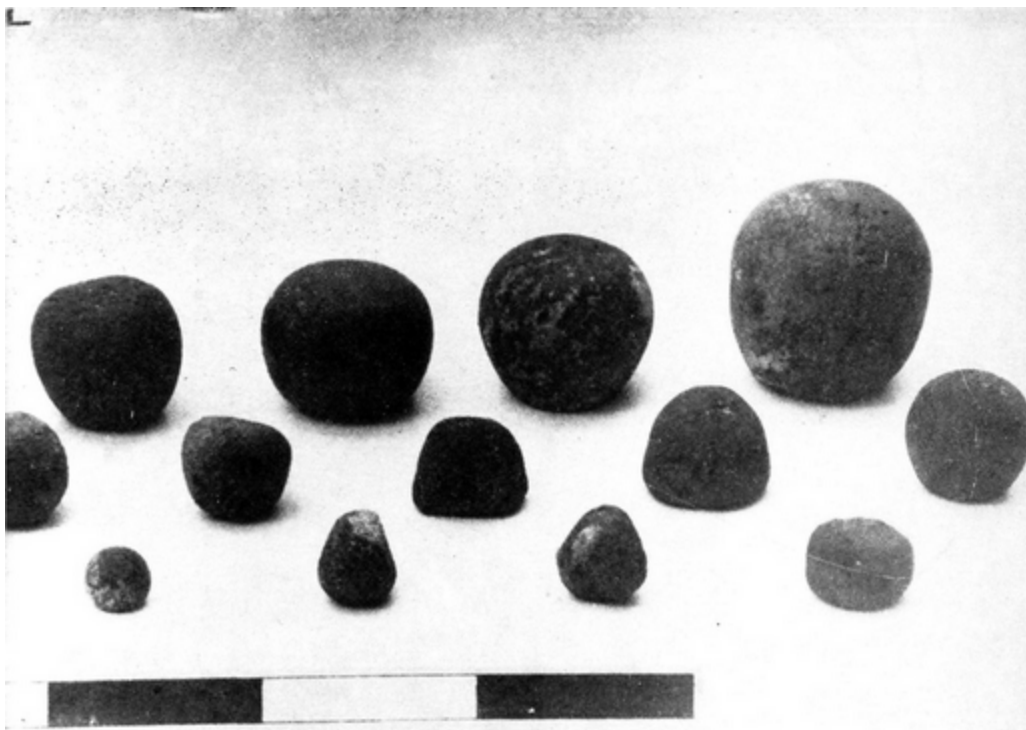


Всеки търговец от Близкия изток носел печат за „подписване“ на документи. Скарабеите, намерени на кораба при нос Гелидоня, бяха изработени по сирийско-палестинското крайбрежие като подражание на египетските скарабеи.





В прищипнатия рѣб на прѣстената лампа, намерена на кораба, се поставял фитил, който плавал в масло. Лампата има типична сирийско-палестинска форма.



Теглилките за търговските везни са изработени от хематит — червеникавокафяв минерал; по форма и тегло те отговарят на различните стандарти в Близкия изток от онова време.

ГЛАВА ТРЕТА

ИЗТОКЪТ СРЕЩУ ЗАПАДА

Разкопките завършиха, но връзката ни с потъналия кораб едва бе установена. Работата на обекта обхваща само малък процент от времето на археолога, но именно тя привлича най-силно вниманието, подобно на върха на айсберга. Дилетантите рядко си дават сметка, че дейността, която допринася най-много за постигането на крайната цел, остава скрита зад лавиците на библиотеките и подземията на музеите. Ако наистина е вълнуващо да се намери старинен предмет, колко по-вълнуващо е да се открие кога и къде е бил изработен той, кой си е служил с него и как, а и да се прецени познанието за миналото, което той ни дава. Редките случаи, в които са откривани блестящи скъпоценности и неосквернени гробове, за които се пише с големи букви, са причина неправилно да се разбира работата на археолога.

А сега от целия куп окислен метал, изпочупени керамични съдове и отломъци от дърво ние се надявахме да научим цялата история на кораба: Как е бил построен? Кога е потънал? Каква е била крайната му цел? Какъв е бил неговият маршрут? От каква националност е бил?

Щяхме ли да успеем да извлечем от безжизнените останки един незаписан никъде момент от времето преди три хиляди години?

Веднага щом се върнах във Филадельфия, аз се посветих напълно на тази цел. Следите, открити в морето, останаха в Бодрум. Трябваше да работя със заместители: чертежи, снимки, данни от измерванията и описи.

За самия кораб знаехме твърде малко. Някога, докато бил жив, платнените му дробове се изпълвали до пръсване с въздух, а сухожилията от усукани въжета се изпълвали и отпусkali, докато той стенел под напора на тласкащата го напред сила. Но пясъкът, върху който легнал кротко на края, се оказал недостатъчен за погребален саван. Мидите дървопробивачи погълнали непокритото и уязвимо

тяло; останали само парченца от неговата дървена кожа, скрити под тежките медни и бронзови отливки.

Количеството метали показваше, че корабът е бил дълъг около трийсет и пет фута, тоест имал е размерите на „Мандалинчи“ и егейските ветроходи, които преди по-малко от едно столетие изпъстряли Средиземно море по време на ежегодните преселения до сюнгерните полета около Северна Африка.

Тънките обшивни дъски на неговия корпус са били стегнати с дървени клинове, а дъното му е било покрито с предпазен пласт от клони, така както разказва Омир (обикновено неточно превеждан от гръцки). Двуострата бронзова брадва и теслите на борда приличаха на сечивата, използвани от Одисей за построяването на неговия кораб.

Нямаше никакво съмнение, че корабът е плавал по времето на Омировите герои. Делвите и другите съдове на борда носеха белезите на стила, смятан за модерен около 1200 година преди новата ера с разлика от петдесетина години; Троя е била опустошена по същото време, което, макар и спорно, е в границите от началото на тринайсетото до началото на дванайсетото столетие преди новата ера.

Резултатите от датирането на керамичните съдове ми бяха изпратени от Лондон, където Джоун Тейлър работеше с втория комплект снимки и чертежи. По същото време, макар и отделно от нея, с датирането се бе заела и лабораторията към музея на Филаделфийския университет, в която се използваше въглерод-14. В едно от нейните помещения — стаичка, в която димяха вани с течен кислород и канеха всевъзможни стъклени реторти — бе изчистена с киселини мостра от клоната, настлан някога по дъното на кораба. След това мострата бе изгорена в лабиринта от тръби и тръбички, сякаш изплетен в помещението от някой стъклодухач с прекомерно развито въображение. Отделените при изгарянето газове стигнаха до клетка, облицована със сиви оловни плочи, която се намираше в центъра на следващото помещение. Непрекъснатият нервен пулс на Гайгеровия брояч отброи равнището на радиоактивността в тях. Това показание позволи на физичката Бет Ралф да изчисли колко време е изминало от отсичането на клоните. Когато са били „живи“, тези клони са поглъщали (като всяка жива материя) нищожни количества радиоактивен въглерод, който се образува непрекъснато във въздуха, бомбардиран от космическите лъчи. След като били отсечени за

кораба, те престанали да дишат. Бет определи времето, когато е започнал да се разпада радиоактивният въглерод. Нейните резултати съвпадаха с твърдението на Джоун Тейлър: 1200 години преди новата ера, плюс или минус петдесет години.

Металният товар не ми подсказа веднага, че при последното пътуване на кораба на борда му е имало ковач или някакъв друг майстор. До това заключение стигнах постепенно.

Залових се с проучването на медните отливки, тези странни плочи с четири дръжки, подобни на носилка за първа помощ, чиято бляскава метална повърхност бе покрита със съвсем тънък слой тъмнозелена патина. Научих, че подобни отливки от бронзовата ера се срещат от Месопотамия до Сардиния и често са били изваждани от морето през първите десетилетия на нашия век. Изследователите на сеченето на монети в древността ги нарекли отливки „волска кожа“, защото с четирите си „крака“ и грубата „космата“ повърхност от едната страна те действително приличат на изсушени кожи от говеда без глава и опашка; смятало се, че тези парчета били отливани в една и съща форма и тегло, като всяко от тях било равнозначно на цената на един вол или на една крава по времето, когато парите не били още познати.

Немският учен Ханс-Гюнтер Бухолц изследвал внимателно такива отливки. Откривайки, че те могат да бъдат датирани с приблизителна точност според тяхната форма и дължина на дръжките, той изказал предположението, че отливките не били изработвани нарочно с цел да приличат на изсушени кожи. Аз намерих допълнителни доказателства в подкрепа на неговата теория.

Петте минути, които прекарах в леярните на компанията „Крамър“ във Филадельфия, ми бяха достатъчни, за да разбера, че противно на всички очаквания нито един от учените, писали за отливките, не е видял как се отлива разтопен метал. „Косматата“ страна всъщност е горната шуплеста повърхност на медта, която се охлажда на въздуха, а не долната страна на отливката, оформена специално в неравен калъп; днес леярите избягват образуването на тази груба повърхност, като хвърлят върху втечнения метал фино смлени дървени въглища. Средното тегло на нашите отливки бе между

трийсет и пет и петдесет и седем фунта и следователно — колкото и чудно да е това — те не отговаряха на никакъв стандарт; невъзможно е да са били използвани наместо пари. Сега вече няма причина, която да ни кара да се съмняваме, че отливките са били просто медни плочи, чиито „крака“ са обикновени: дръжки за по-лесно пренасяне; тези плочи са били претопявани и смесвани с калай за получаването на бронз.

По същото време лабораторните анализи показваха, че бялото, подобно на паста за зъби, вещество, покриващо отливките, които намерихме на морското дъно, е остатък от калаените слитъци — най-ранните, намирани до този момент.

Вече разполагахме с доказателства, че нашият кораб е пренасял материали за получаването на нови бронзови отливки. Подобните на краваи форми от стопен набързо стар бронз и изпочупените сечива е трябвало да се претопят. Все пак досега нищо не може да оспори и предположението, че тези предмети са били приготвени просто за размяна.

Гладко полираните жезли с каменни глави, за които предположихме, че са символи на властта на капитана, се оказаха, както научих по-късно, почти еднакви с чуковете, използвани и до днес за коване на бронз в някои общества, останали на ниско стъпало на развитие. Големият твърд камък с гладка горна повърхност е можел да служи за наковалня; но той тежи точно 73 900 грама (или 163 фунта), тоест около два таланта, а след като се знае, че талантът е бил мярка за определяне на теглото на метали в древността, камъкът е можел да служи и за претегляне на тежки товари.

Един загадъчен бронзов къс стана предмет на най-различни предположения, докато бяхме на лагер в Гелидоня. Той бе дълъг около четири инча; едното му квадратно чело бе плоско, а другото — вдлъбнато; в него бяха пробити три конусовидни дупки с различен диаметър, а две от срещуположните му страни бяха набраздени с каналчета. Някои предположиха, че е отломък от нещо по-голямо; други смятаха, че е самостоятелен предмет. Сетих се за гравюрата на нещо подобно, което бях видял в една публикация от 1881 година, озаглавена точно, но без въображение: „Древните бронзови сечива, оръжия и украшения във Великобритания и Ирландия“. Не успях да направя положителна идентификация, но побързах да изпратя снимка

на нашата загадка на Пол Шо от Анаполис, Мериленд. Пол е специалист по обработка на метали и е потомък на ковачи от Англия. В пристигналия с обратната поща отговор се казваше, че той познал в бронзовото блокче ковашка щампа — приспособление от типа на наковалните, което се използва за огъване и оформяне на метални изделия в различните им отвори и канали.

А ето и точилата и шлифовъчните камъни от „капитанската каюта“, които бяха твърде много, за да се обясни присъствието им по друг начин, освен с факта, че до края на пътуването е трябвало да се наточат голям брой бронзови остриета.

Дотук нищо не доказваше присъствието на майстор на борда. Но аз почти го виждах.

Независимо дали е било, или не е било плаваща леярна, корабчето е било натоварено за последен път в Кипър. Бях почти сигурен в това. Нашите изпочупени и похабени сечива, някои от които носеха знаци от все още неразчетеното кипърско писмо от бронзовата ера, бяха същински близнаци със сечивата, намерени при разкопки на острова, където бяха открити каменни и метални калъпи, използвани за тяхното отливане. Почти Сигурно бе, че рудата за медните отливки е била добита от все още използваните богати рудни жили.

Но къде е бил домът на кораба? Натоварената стока не е доказателство за националността на плавателния съд. Какъв е бил нашият кораб — кипърски, египетски, сирийски, критски или гръцки?

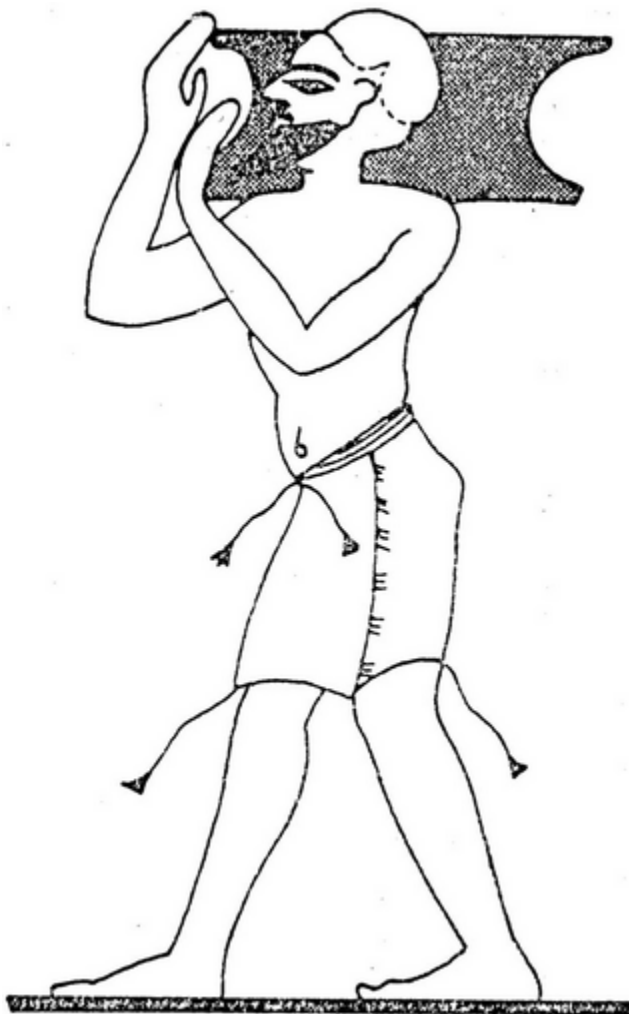
Заедно с всички останали все още вярвах, че нашият кораб е от Микена, тоест от Гърция на късната бронзова ера, когато Агамемнон е управлявал от онази много висока микенска крепост. Историците бяха почти единодушни, че през този период от 1600 година преди новата ера до неспокойното време около 1200 година от същата епоха — микенското корабоплаване е имало господстващо положение в Източното Средиземноморие и че морската търговия на семитите се е развила няколко века по-късно, когато финикийските мореплаватели — потомци на ханаанеите от Сирия — започнали своето нашествие на запад. Случаите, когато Омир споменава за финикийски моряци от бронзовата ера, тоест от времето на Троянската война, били смятани за

анахронизъм в по-късния период, в който той творял, защото вече били изминали векове от разказваните събития.

Можеше да се предположи, че цилиндричният печат и сирийско-палестинските скарабей, изгубени при нос Гелидоня, са просто украшения, купени от гръцките моряци в някое блискоизточно пристанище.

Но след като привърших с проучването на тежестите за търговските везни, постепенно започнах да се съмнявам в това предположение. Бях разпределил тежестите от един и същи камък в последователни редици числа от едно до шейсет. И ето че в изготвените от мен таблици все по-често започнаха да се появяват няколко определени цифри: дванайсетина тежести, изглежда, бяха кратни на 9,32 грама, а това е теглото на египетския гедет — широко разпространена мярка в Сирия, Кипър, Палестина, Хетската империя, Троя, а може би и в Крит и Гърция; други показваха връзката си с финикийския стандарт от 7,32 грама, използван в Египет, Сирия, Палестина и Крит. В таблицата се появиха сирийските несефи от 10,30 грама, а след тях заеха мястото си и Древноеврейските шекели от 11,40 грама.

След като морската търговия в района по това време е била изцяло в ръцете на егейското корабоплаване, защо търговците, намиращи се толкова на запад, където е Крит, ще използват теглилни системи, чиито корени се намират почти изцяло в Близкия изток?



Мъж от Ретну (Сирия) носи отливка, оформена като волска кожа; тя е данък за фараона. Рисунката е открита в египетска гробница от четиринайсети век пр.н.е.

Погледнах отново към товара отливки с по четири дръжки. От деня, в който се запознах с Питър, знаех, че подобни отливки, носени с лекота върху раменете на неподвижна процесия от яки мъже, са нарисувани по стените на най-малко една от египетските гробници. Според йероглифите сцената представлява поднасяне на налог, който първенците от Кефтиу дължат на фараона.

Носачите на отливки от Кефтиу са голи, с изключение на богато украсените къси полички и обуца. Кожата им е тъмночервена. Блестящите им черни коси падат на кичури почти до кръста. Обръснати са гладко.

Те напомнят за минойците — оная морска раса, която някога красяла Крит. Познаваме минойците от фреските и резбите на слонова кост в техните продълговати палати, където благоденствали и развивали пълноценно и свободно своите заложи, пазени от защитния ров на морето. Вярва се, че техният цар Минос създал първия флот, който разнесъл търговията, колонизирал далечни брегове и очистил Средиземно море от пирати. И изведнъж блестящата им цивилизация била почти напълно унищожена от неизвестни сили някъде към втората половина на петнайсетото столетие преди новата ера. Дали легендата за Тезей, тръгнал от Гърция, за да убие критския Минотавър, не е ехо от внезапното заличаване на минойската слава, подкопана от войните на Микена? Дали наистина островът не е бил вече отслабен от гигантските приливни вълни, стоварили се върху крайбрежието при съседното епохално изригване, родило мита за Атлантида?

Повечето археолози предполагат, че отливките са предмет на търговия за Крит или поне за района на Егейско море, тъй като рисунка на отливки от Кефтиу върху стени на египетска гробница е най-широко разпространеното изображение на отливки от древния свят изобщо: предположението се подсилва и от убедеността, че Кефтиу е някогашното египетско име на Крит. Но тези археолози пропускат да спрат вниманието си върху по-долния ред носачи на отливки от същата рисунка, а това са сирийци с кафяви бради и дълги бели дрехи.

Дори да приемем, че в разцвета на минойската цивилизация с отливки са търгували предимно критските търговци — а доказателството изглежда очевидно, — нима е задължително тази важна търговия да премине по-късно в ръцете на микенците?

Питах се дали има и други доказателства. Заедно с Ан започнах да търся изображения на отливки върху рисунки от египетски гробници и скулптурни релефи. Нямаше налична библиография, от която да се ръководим; дори азбучните указатели в края на книгите почти не ни помагаша, тъй като често отливките изобщо не се споменаваха или бяха погрешно посочвани като торби. Съществуваше само един възможен път: да се опитаме да видим всички книги за Египет в музея към университета.

Ан често оставаше по цяла нощ с мен в стаята за семинарни упражнения по египтология. Ние опознахме нощните пазачи на музея

по-добре от всички останали; в полунощ пиехме с тях кафе и очаквахме ябълките, които Ърни от последната смяна ни носеше често в ранните утринни часове.

Свършихме в санитарното помещение и се прехвърлихме на списанията в главната библиотека на музея — всички, в които можеха да се намерят репродукции на египетски рисунки. Аз започвах от единия край на рафта, а Ан — от другия и така се приближавахме към средата. Видях някои най-странни заглавия, за които изобщо не бях чувал.

Когато всичко свърши, разполагахме с шестнайсет рисунки и релефи, на които се виждаха отливки, подобни на намерените от нас при нос Гелидоня. Само в два случая отливките се носеха от жители на Кефтиу, но и в двата случая в същата сцена се виждаха и отливки, носени от мъже от Северна Сирия; освен това на едното от тези две изображения бе посочено с йероглифно писмо наименованието на страната, от която идваше медта — Ретну (Северна Сирия). А в двата случая, когато се споменавахе името на Кефтиу, рисунките бяха правени повече от два века преди катастрофата при Гелидоня, тоест по времето, когато Крит е бил все още главната икономическа сила в източния дял на Средиземно море. Във всички останали случаи, когато египетските йероглифи посочваха източника на отливките, това бе Северна Сирия. На една от рисунките от гробницата на благородник от Тива бе изобразен дори сирийският кораб, докарал медта в Египет. Не оставаше място за съмнение, че по времето, когато нашият кораб е потънал при нос Гелидоня, египтяните са смятали отливките предимно, а може би и изцяло за сирийски изделия.

Прегледах отново личните вещи, носени на кораба. Лампата, каменните хавани и каменните чукове говореха за своя близоизточен произход така, както печатът и скарабеите; това в никакъв случай не бяха сувенири, купени от някое пристанище. Тези вещи бяха предназначени за всекидневна употреба на борда. Защо тогава нашият печат да не е просто личният „подпис“ на корабния търговец? Всички търговци от Близкия изток са носели такива „подписи“. А глинени съдове, някои от които наистина напомняха за съдовете от района на Егейско море, в по-голямата си част свидетелстваха, че са произведени в Кипър или Близкия изток. Нито един предмет от огромния куп

събрани материали не намекваше, че родното пристанище на кораба е Микена.

В началото всички тези особености озадачаваха, но придобиваха смисъл в случай че корабът е бил сирийски или ханаанейски. Всъщност важен ли е този въпрос от историческа гледна точка? Един кораб още не означава, че дадена страна има морски традиции. Може би нашият кораб е бил сам в недружелюбното море на конкуренцията.

Налагаше се по-обстойна проверка на предполагаемия монопол на егейската морска търговия. Вярно е, че гръцката традиция в тази област е доказана, но табличните с клиновидно писмо от Близкия изток споменават за големи блискоизточни флотилии по същото време, а и чуждите кораби, изобразени по египетските рисунки, са винаги сирийски, не егейски.

Именно количеството микенски керамични съдове, намерени по крайбрежието и по плавателните реки на Кипър, Египет и Сирия, поддържа преобладаващото схващане, че търговията от времето на бронзовата ера е била почти изцяло в ръцете на микенските търговци; в Гърция и по егейските острови не са намирани толкова много керамични съдове от Близкия изток.

Ала керамичните съдове и тяхното съдържание не са били давани безплатно. Винаги е имало нещо в замяна. Нещо, което археолозите не могат да намерят. Нещо нетрайно, което не се е пазело в керамични съдове. Може би платове? Или дървен материал? Или зърнени храни?

Има ли по-ценна суровина от метала? Но неговият произход не може да се докаже само от находките, намерени в микенските градове, тъй като наскоро след пристигането си в Гърция металът придобивал типичните за Микена форми. Фактически по-голямата част от отливките и отломъците от отливки, намерени в Гърция, които са били загубвани или изоставяни още преди превръщането им в готови изделия, представляват ковашки запаси. Кой е търгувал с тази суровина: микенци или семити?

Този въпрос наложи да се преоцени още едно становище, преобладаващо сред голяма част от археолозите. Според него обработката на бронзови изделия на остров Кипър е възникнала благодарение на Микена и е резултат от микенското отвъдморско нашествие. Но след като проучих различните видове бронзови изделия

от Кипър, разбрах с изненада, че най-ранните образци на сечива, разпространили се постепенно там, са намерени по сирийско-палестинското крайбрежие; това говори за техния блискоизточен, а не гръцки произход.

И когато след седем години от завършването на разкопките Американското философско дружество публикува окончателния вариант на нашия доклад за кораба от нос Гелидоня, бях стигнал до заключението не само, че корабът е бил сирийски, но и че семитите са имали важен принос в развитието на мореплаването в района на Средиземно море през бронзовата ера.

Тезата за задължението на Гърция към Близкия изток за получените артистични и интелектуални дарове е общоприета. При размяната на стоки и идеи между гръцки и финикийски търговци през осмия и седмия век преди новата ера гърците получили азбуката, идеите за монументалната каменна скулптура, богатото украсяване на керамичните съдове, архитектурната декорация и съвременните технически похвати в областта на бижутерството, резбарството и обработката на метали. Някога финикийските занаятчии били приети на драго сърце в Гърция заради уменията им да коват бронз.

Според моите твърдения финикийските търговци на бронз са осъществявали връзки с Гърция цели векове по-рано в сравнение с приетия до момента период.

Тези заключения сепваха и предизвикваха противоречия. Малцина традиционалисти ги възприеха.

В публикацията се появиха снимки и рисунки на всеки предмет от потъналия кораб заедно с планове, показващи точното им разположение на обекта, а също карти, на които бяха посочени местата, където при разкопки на сушата са били намерени подобни предмети. Всеки читател можеше да прецени сам за себе си.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

ЗАВРЪЩАНЕ В БОДРУМ

През зимата на 1960 година всъщност бях още студент с пълен товар курсови занимания, към който се прибавиха и продължаващите изследвания за нос Гелидоня, но не забравях за византийския кораб, потънал близо до Бодрум. Питър ми бе разказвал за него и ми бе показал снимки; към края на разкопките при Гелидоня аз бях слизал два пъти до кораба заедно с Мустафа Капкин — съдружник на Питър от по-ранни експедиции.

Корабът се намирал съвсем близо до Яси Ада — малка скала между турската суша и гръцкия остров Калимнос. Един от навярно многото съдове, чието дъно се бе блъснало в продължението на острова под водата, византийският кораб бе легнал малко по-дълбоко от кораба от бронзовата ера — върху склон на 100–125 фута от повърхността. Питър бе забелязал дърво непосредствено под пясъка и смяташе, че има добри изгледи да е запазена голяма част от корпуса. Само на трийсет-четиридесет фута встрани и на малко по-голяма дълбочина почиваше товарът на друг кораб; неговите амфори за вино подсказваха, че катастрофата е станала един или два века по-рано.

Реших да отида на Гелидоня именно заради потъналият там кораб от бронзовата ера. Моята специализация бе в областта на археологията от неолита и бронзовата ера, така че нямах намерение да продължавам с разкопки под вода единствено заради водолазния спорт — поне до откриването на друг обект от предкласическата епоха. Но преди да си тръгнем от Бодрум през есента, всъщност само няколко месеца преди това, Влади и Клод ме бяха повикали в своята стая.

— Джордж, ти трябва да продължиш. Започнахме нещо хубаво. Сега ти си единственият археолог, който може да разкопае и други потънали кораби. Не пропилявай на вятъра този натрупан опит.

Не знаех почти нищо за археологията на късния Рим и Византия и никога не бих се съгласил да разкопаем византийски обект на сушата. Тогава защо да се заемам с кораб от същата епоха?

Реших да продължа не само заради византийския кораб. Влади и Клод бяха прави. Ние наистина трябваше да продължим. Подводната археология криеше неподозирани възможности, а в тази област царуваха толкова много погрешни схващания.

Кораби са кръстосвали Егейско море поне от девет хиляди години насам. Още преди да се досети да живее в жилище от сурови тухли, да изпича керамичните съдове и да отглежда растения и животни, човекът от каменната ера, обитаващ земите на Гърция, редовно се е връщал на континента, носейки от остров Мелос обсидиан — стъкловиден камък от вулканичен произход. Не знаем какви плавателни съдове е използвал той, за да пренесе този материал, необходим му за оръжия и сечива, но някои от тях непременно са потъвали, независимо дали са били салове, обикновени лодки или малки лодчици, издълбани от дънер и направени от кожа.

Колко ли плавателни съда са отишли на дъното от времето, когато първият моряк е поел с вятъра? Само по десет потънали кораба на година правят деветдесет хиляди корабокрушения, а за една година те са били много повече. През 480 година преди новата ера само две бури потопили за една година повече от шестстотин персийски кораба. А още колко кораба са загинали през същата година из цялото Средиземноморие — рибарски ладии, салове, търговски и военни съдове?

Някои от тях били разбити в скалистите брегове, но други останали в морето, заключили завинаги времето в себе си. Практически всичко, което създавал човекът — от най-фините изделия на бижутерията до каменните блокове за градеж на храмове и черкви, — рано или късно било пренасяно по море. На дъното както товарът, така и самият кораб, стига да бил защитен навреме със слой тиня или пясък от мидите дървопробивачи, се запазвали, скрити от своя най-страшен неприятел — човека. На сушата той изгарял мраморните статуи и колоните на храмовете за вар, разтапял бронза и златото, за да ги използва отново, и събирал ребрата на корабните корпуси, за да ги хвърли в огъня.

През осемнайсети век бил доловен само намек за голямото археолошко богатство по морското дъно; тогава един рибар извадил близо до Пиомбино край италианския бряг бронзовата статуя на

изправен младеж, когото нарекли Аполон. На тази статуя бе съдено да стане най-хубавата скулптура в бронзовата зала на Лувъра.

Последваха още шедьоври. Когато бях студент в Гърция, единствената голяма гръцка бронзова статуя, неизвадена от морето, бе „Колесничарят“ в музея в Делфи. „Маратонецът“, „Юношата от Антикитира“ и голямата статуя на Зевс от нос Артемисион, които са изложени в Националния музей в Атина, са част от товара на три различни кораба, пренасящи скъпи произведения на изкуството, които някога отишли на дъното на Егейско море. С товара на друг кораб, потънал близо до Махдия в Тунис, били запълнени с мраморни и бронзови статуи няколко музейни галерии. Това били случайни находки на рибари и ловци на сунгери от първите три десетилетия на двайсети век. Хората, които ги намирали, не знаели как да организират научни разкопки. Дори когато в спасителните операции участвал археолог, той оставал само пасивен наблюдател, който приемал с благодарност подадените му находки на повърхността.

Аквалангът, изобретен през четиридесетте години от Жак Ив Кусто и Емил Ганян във Франция, даде на водолазите простор за много по-голяма маневреност при сложните операции по крехките корпуси на потъналите някога кораби. Тогава бе предприета серия от опити за разкопаване на римски кораби, потънали край бреговете на Франция и Италия. Нито един опит не бе завършен докрай; в нито един от случаите не бе изработен план на останките от кораба, който би дал възможност за точна възстановка; и нито една от разкопките не бе ръководена от археолог.

Днес монополът върху търсенето под вода не е в ръцете на трудно подвижния ловец на сунгери с шлем на главата, привързан към повърхността, а на водолазите с акваланги — както професионалисти, така и любители. Но в същността си и тяхната работа е обикновено да изваждат потънало имущество, както ловците на сунгери. С тези думи не се оспорват, разбира се, сериозните намерения на някои от пионерите, нито приносът им за напредъка в самата техника на разкопаването.

За новата дейност са изписани много безсмислици. Като настояват за своите права в подводната археология, някои водолази преувеличават трудностите при работа под вода. Кой археолог би могъл да им противоречи? Преди да отида на Гелидоня, някои от

ветераните от предишните подводни кампании ме предупреждаваха да не се надявам, че ще мога да правя разкопки в научния смисъл на това понятие:

„Под водата времето не стига. Времето е пари и ти ще трябва да работиш колкото е възможно по-бързо, за да бъде резултатен твоят труд.“

Дори след като привършихме при нос Гелидоня — първия пълноценно разкопан обект на морското дъно, — някои от пионерите настояваха, че това е работа само за професионални водолази, тъй като били необходими дълги години практика, за да се вникне в същността на разкопаването на древни потънали кораби и че навярно никой археолог не може да се научи да работи под вода само за няколко години; някои дори твърдяха, че само хората, родени в района на Средиземно море, били подходящи за такава работа, изключвайки напълно всички водолази от Англия, ФРГ, Скандинавия и двете Америки!

Навярно професионалистите са склонни да подчертават трудностите, които несъмнено съществуват, но те го правят преди всичко с цел да омаловажат своите грешки, а навярно и да отблъснат възможната конкуренция. Какво ще остане от подводната археология за професионалните гмуркачи, ако тези, чиито възможности са ограничени само до слизване под вода, приемат, че архитекти, фотографи и археолози могат да се научат да разкопават съвместно потънали кораби от древността?

Времето на водолазите отмина, а постигнатите от тях резултати са ограничени в научен смисъл. Аз бях първият, който се съгласи, че тяхната пионерска работа направи възможна нашата операция при Гелидоня. Не ги критикувам за грешките, допуснати в миналото. Критикувам само тяхната позиция, с която пречат на археолозите да направят опит на свой ред.

Започнах да не спя през нощите, обмисляйки как да разкопаем византийския кораб, но така, че да го превърнем в модел за бъдещи разкопки. По-голямата дълбочина, на която бе легнал този кораб, означаваше, че при всяко слизване времето за работа под вода ще бъде по-малко, отколкото при Гелидоня и следователно трябваша повече

водолази. Но не обикновени водолази, а специалисти, каквито вземат участие в разкопките на суша. Трябваше да намеря художник, чертожник, фотографи, архитект, археолози, а също механик и лекар за специфичните ни нужди. Ако не бяха слизали под вода, трябваше да ги научим.

Един професор по класически езици и литература от колежа в Суортмор спомена за някаква млада студентка, която искала да знае дали може да работи с нас. По това време няха голям избор по отношение на възрастта и опита.

След няколко дни Сузън Уоумър дойде в моята стая. Носеше чорапи до коленете, плисирана пола и имаше руса, къдрава коса. Тя прочете много сериозно един предварително подготвен лист с въпроси. Каза, че иска да рисува при нас. Не знаела да слиза под вода, но щяла да се научи.

Досега не бях „наемал“ човек на работа. Казах ѝ да вземе една гръцка ваза от лавиците в коридора и да я нарисува. Резултатът беше чудесен — точно и красиво. Сузън започна да взима уроци по водолазно дело.

Отидохме с Ан на прожекцията на филм, направен от Стантън Уотърмън за експедицията от 1959 година, ръководена от Питър. След това зачаках пред залата, за да го видя. До мен стоеше сух млад човек е леко прегърбени рамене и очила с рогови рамки. Той носеше широк колан с богато украсена тока, който запазил, както научих по-късно, от времето, когато бил каубой на Запад. Представи се: „Лорънс Т. Джоулайн, Д-ж-о-у-л-а-й-н.“

Говореше ясно и бавно; по същия начин вършеше и всичко останало. Когато разбра, че аз продължавам работата, показана във филма, той запита дали може да дойде при мен, за да поговорим. Бях зает, тъй като държах да се видя със Стан Уотърмън, но му казах, че би могъл да намине. На другия ден, докато пиехме кафе в музея, той ни предложи услугите си. Казах му, че всъщност не ни трябват водолази и че вече имаме художник. На следващата среща той ми показа рисунки по биология, които правил в колежа. Бе внимателен, но настойчив. Най-сетне му казах, че ще може да дойде с нас при условие че си плати пътя до Турция и обратно, също както Сузън.

Един дипломант по лингвистика от Пенсилванския университет се заинтересува от нашата работа. Няма възможност да дойде тази

година, но когато разбра, че групата ни има нужда от лекар, ми каза да поговоря с брат му — професор по хирургия в Ню Йорк. Чарлз Фрийз, или Чък, се съгласи по телефона да се присъедини към нас. Срегнахме се за пръв път, когато той ме откара с колата си до Флотското училище за водолази в Ню Лондон, Кънектикът, където трябваше да разговаря с капитан Джордж Бонд за някои от медицинските проблеми преди нашата експедиция. Докато бяхме там, запознахме се с капитан Робърт Уъркмън и с още един гост на училището — Ханес Келер. Двамата се занимаваха с въпросите за приспособимостта на човешкото тяло към натоварванията на подводната среда и имената им бяха добре познати на всички водолази. Почувствувах се неловко с организираната от мен група от новаци.

Безпокоях се малко и за Чък. Жилетката, гладко вчесаната коса и очилата с метални рамки му придаваха безукорен вид. Чудех се как ли ще се почувствува в нашата тежка и често пъти мръсна работа.

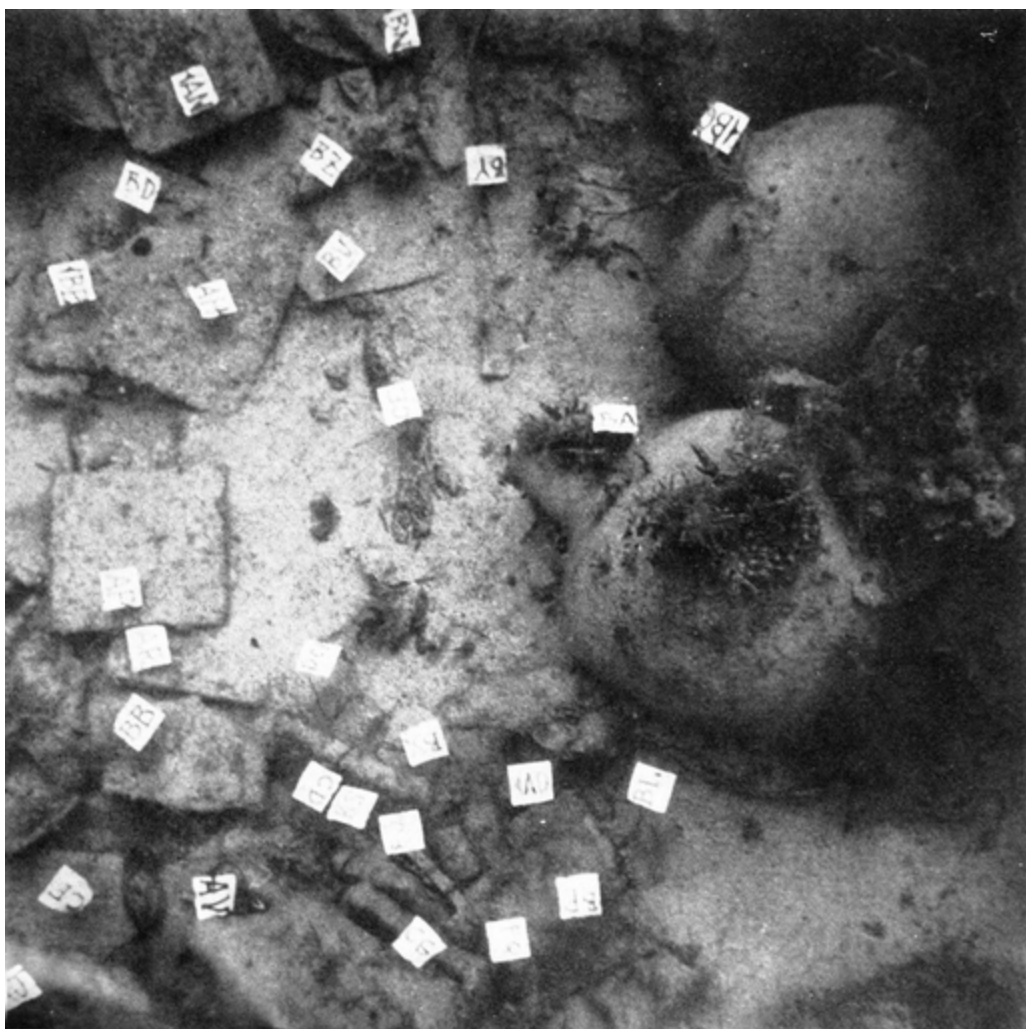
Един приятел ми каза, че познава някакъв дипломант от нашата катедра по класическа археология, който бил превъзходен водолаз и „умирал от желание“ да се включи в нашата следваща експедиция. Поисках да се видя с него и останах много изненадан, когато разбрах, че той не знае почти нищо за нашата работа и никога не е мислил да се присъединява към нас. Колкото до водолазната му практика, тя се ограничавала до малко плуване с шнорхел по времето, когато бил в армията. Но нашият разговор стана причина да се запозная с Фредерик ван Доорнинк, който наскоро се включи в нашата група. За него се говореше, че познава старогръцки език по-добре от всеки друг студент, минал през катедрата.

С Дейвид Оуън, ненавършил още двайсет години студент от Бостънския университет, се срещнах на една от сбирките на Американския археологически институт. Според него подводната археология криела безгранични възможности и той изкара курс за водолази, за да отговаря на условията. Нисък, мургав и очилат, с мустаци, които ту се появяват, ту изчезват още от времето, когато се запознах с него, той възседна един стол в сладкарницата на хотела и внимателно уговори своето участие в експедицията. Нямаше пари, но ми каза, че ще вземе назаем за пътуването до Бодрум.

Клод откри механика Жан Наз. Нисък и жилиав, с вирната мършава брадица и мустаци, Жан умееше да поправя всичко без

инструменти и резервни части. Роден в Индокитай в плантацията на своите родители, той още носеше белези от времето, което бе прекарал като пленник по време на Втората световна война.





Всички предмети от потъналия византийски кораб се номерират с кодирани опознавателни етикети. Правоъгълните плочи са от огнището в камбуза.



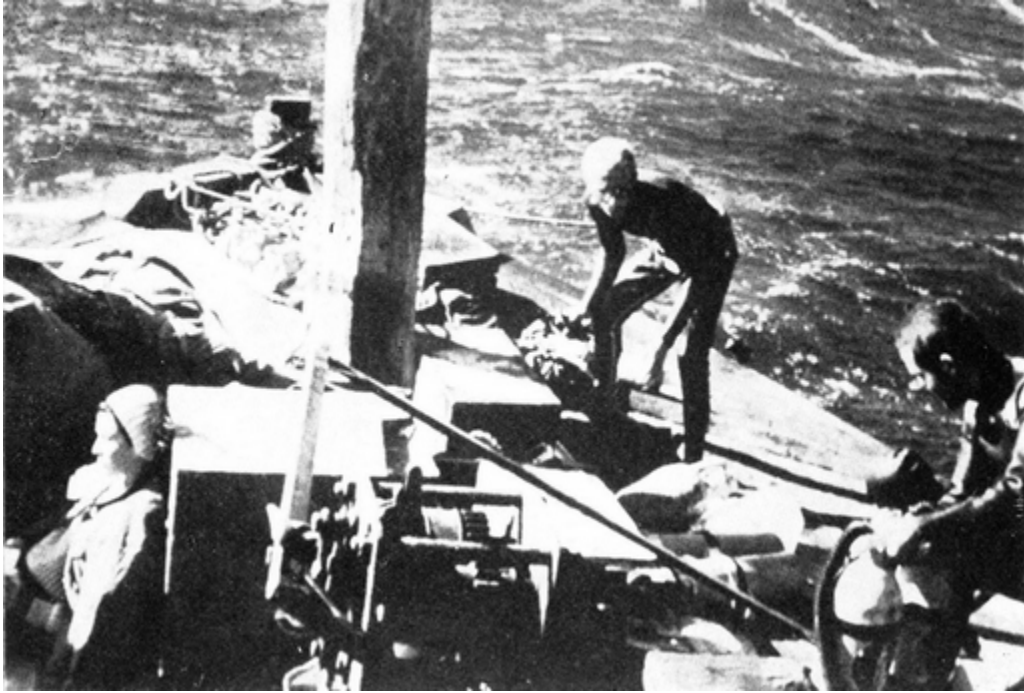
Специалната рамка позволява на водолазите да отбелязват координатите и местоположението във височина на отделните предмети и дървени отломъци.



Сузън Уоумър заемаше председателското място на голямата маса за хранене в наетата от нас къща в Бодрум; тя я използваше за чертожна маса, когато рисуваше керамичните съдове и другите предмети.



Двете дузини глинени лампи бяха от един и същ тип: маслото се налива от отвора в средата, а фитилът се слага в удължената част.



През първите три месеца, прекарани при Яси Ада, повечето дни бяха студени и ветровити. Шлепът непрестанно подскочаше посред белите гребени.



Всекидневното пътуване до Яси Ада със „Санане“ бе неудобно: измокряхме се; но можехме да обсъдим предварително работата за деня и понякога да откраднем по няколко минути за така нужния ни сън.



Бил Уийнър, разположен в нашата къща в Бодрум, събира на едно място данните, получени с помощта на планшетите, рамката и металните мрежи, за да направи точен план на товара на древния кораб.



Шестнайсетте златни монети ни позволиха да определим приблизително времето, когато е потънал византийският кораб, а медните монети посочиха съвсем точно годината: 625_та.

Родителите му загубили всичко и започнали практически от нула, когато дошъл мирът. Но едва успели да стъпят на краката си и войната започнала отново: семейството било принудено да избяга през задния прозорец и видяло как къщата му бива опожарена. Родителите се отчаяли и скоро след това починали. Навярно Жан съзрял безсмислието да притежава материални блага, затова скитал от Париж до Индия, снимал документални филми и работил само това, което му харесвало. Съмнявах се дали имаше повече от един куфар вещи.

Познавах Бил Уийнър само от разменените между нас писма. Току-що бе завършил архитектура в Корнел; той щеше да поеме

грижата за нашите планове. Под вода бе слизал няколко пъти със свой приятел.

Клод Дютюи, Влади Илинг, Ерик Райън и Хърб Гриър — ветераните от нос Гелидоня — щяха да дойдат при мен през сезона. Между нас нямаше нито един истински професионалист. Бяхме група от студенти и водолази любители, събрани почти случайно, но вярвахме, че ще успеем да докажем на какво сме способни.

С Питър бяхме приключили отдавна кавгите от Бодрум и работехме заедно върху публикацията за резултатите от нос Гелидоня. Надявахме се, че ще бъдем заедно и на Яси Ада, но това не можа да стане, защото той замина да картографира и разкопава потънали кораби в Гърция (където си направи дом) и в Италия.

Вече се бяхме събрали достатъчно хора. Имахме нужда от екипировка. И от пари. Доктор Фрьолих Рейни, директор на музея към университета, каза, че можем да разчитаме на финансова помощ за подводни разкопки. Никсън Грифис и Американското философско дружество се съгласиха да продължат своята подкрепа; към тях се присъедини и фондацията „Катърууд“ от Филадельфия. Обърнах се към Националното географско дружество, чиято комисия за изследователска дейност гласува да ни се отпусне, помощ. Компанията „Бауер компресор“ от Мюнхен ни подари нов компресор за пълнене на бутилки. Най-трогателен бе жестът на Водолазния клуб във Филадельфия, който събра от хората си достатъчно средства, за да изпрати своя член Лари Джоулайн до Турция и да му осигури връщането.

Влади се върна в Бодрум през май, няколко седмици преди останалите, и намери един тежък дървен шлеп, дълъг петдесет и широк дващест фута, който щеше да бъде сигурна платформа за водолазите. Освен това той нае две изоставени къщи, които щяхме да превърнем в жилищна база — срещу десет и петнайсет долара на месец, — и започна да изхвърля оттам натрупаната в продължение на години смет, подпомогнат скоро след това от Хърб и Лари.

Когато пристигнах, след като прескочих до Анкара, за да взема разрешителното за разкопките, Ан, Сузън, Фред и Чък вече се бяха настанили. Сузън и Чък навярно си бяха обявили състезание за най-много ухапвания от дървеници в изоставените жилища, защото лицата и на двамата бяха почти неузнаваеми от подутини с големина на орех.

За да не остане по-назад, Хърб бе паднал от стълбата и почти си бе отрязал края на един от пръстите. В този момент пристигнал Чък; бил свален набързо от автобуса и заведен до местопроизшествието, без да успее да отвори багажа си. Генераторът на градската електростанция бил спрял през нощта. Ан държала електрическото фенерче, докато Чък изровил игла и конци от лекарската си чанта и зашил раната.

Цял месец се трудехме без почивка: карахме сандъци с екипировка от Измир, почиствахме и боядисвахме ръждясалите инструменти от нос Гелидоня, подреждахме шлепа и обучавахме новодошлите да слизат под вода. Между тях бе и Енвер Бостанджи, известен специалист по предистория, който щеше да бъде новият ни пълномощник; негов помощник трябваше да бъде Юксел Егдемир, който сега работеше в управлението за древни паметници благодарение на опита, който бе натрупал с нас на нос Гелидоня.

Кемал бе изпратил „Мандалинчи“ със своя помощник на лов за сюнгери, а самият той бе купил „Санане“ — бърз едномачтов ветроход с мотор. Ерик, Юксел и аз отплавахме с него до мястото на корабокрушението и поставихме импровизирана шамандура, за да закотвим шлепа точно над обекта.

През втората седмица от юли най-сетне всичко бе готово. Шлепът приличаше на плаващ цигански катун с походните легла, сандъците, спуснатите платнища и струпаните нависоко компресори, бутилки, генератори, шлангове и тръби. В глухата доба на първата от много време насам спокойна нощ се наблъскахме на борда; „Санане“ и едно корабче от сюнгерната флотилия на Бодрум поеха бавно към Яси Ада, отдалечен на шейсет мили.

Островът заслужава напълно турското си име: Равен остров. Изпъстрен със сиви и кафяво-червеникави скали; той прилича на гигантска тиганица, леко издута в средата. Суровият пейзаж се нарушава само от няколко петънца недорасъл зелен шубрак, кацнал на най-високото връхче.

Никой не заспа. Бяхме прекалено възбудени. На следващия ден започваше изпитанието; щяхме най-сетне да разберем на какво сме способни.

ГЛАВА ПЕТА

ЯСИ АДА

— Хвърли котвата! — извика Кемал.

Брънките на ръждясалата верига притропаха по палубата, после — съссъкът на стоманено въже, триещо се в дърво. Сто фута. Двеста фута. Краят на въжето изплющя през борда на шлепа и изчезна в синята вода.

Разнесоха се турски, немски и английски ругатни.

Никой не бе привързал края на въжето за шлепа!

Огромният, омазан с катран корпус се понесе бавно към открито море. Кемал го подгони със „Санане“ и го изтегли обратно към подветрената страна на Яси Ада. Всички бяхме помръкнали и се чувствахме покрити с онази мръсотия, която се премахва само с бръснача и четката за зъби. През целия ден бяхме маневрирали с шлепа, за да застанем точно над мястото, където на сто и двацет фута по-долу лежеше византийският кораб. Не ни оставаше нищо друго, освен да чакаме утрото, за да опитае отново. Поне щяхме да поспим.

Малко след разсъмване Влади и Ерик притегнаха бутилките и скочиха през борда. Те намериха въжето на около петдесет фута дълбочина по склона на рифа, привързаха към него леко въже и изнесоха свободния му край на повърхността. Ние го изтеглихме и вързахме края на стоманеното въже около лебедката.

— Вира! (Навивай!) Джек! (Тегли!) — Сменяхме се по ред на тежките дръжки на лебедката. Стотици фунтове котвено въже и верига се струпаха върху неравната палуба, преди да увием едно по-тънко въже около самата котва. Бяхме готови да започнем отново.

— Хвърли котвата! — извика Кемал.

Отново притропа веригата, а след нея засъска и въжето.

— Тамам! На котва сме.

Най-сетне започнаха най-научно организирани разкопки.

Пригответе друго стоманено въже, което трябваше да стигне до Яси Ада: разстояние стотина ярда^[1]. Шлепът потегли назад с левия

северозападен бриз към черния гумен пояс, хвърлен на мястото, където трябваше да спрем. Стигнахме до подръпната шамандура и... минахме покрай нея. Все още не бяхме на котва! Влади сложи отново бутилките.

Този път въжето висеше под нас като огромно кълбо разбъркана прежда, заплетено около котвата. Беше пуснато толкова бързо, че бе образувало този огромен възел, преди шлепът да поеме провиса така, че котвата да заоре в пясъка.

— Вира! Вира! Вира!

Откъснати железни нишки режеха разранените ръце. Мръсното машинно масло, в което въжето бе киснало през зимата, пръскаше дрехите и скоро от ръцете се полепи по лицата. Лари използваше парче зебло наместо ръкавици и навиваше въжето, доколкото това бе възможно, като поемаше най-големия дял от напрежението, маслото и мръсотията върху панталоните си. Все по-трудно въртяхме лебедката. Най-сетне котвата се показва на повърхността.

— Хвърли котвата! — извика Кемал.

Този път опитът си каза думата. Всичко тръгна като по часовник. Изтеглихме друго въже до Яси Ада и хвърлихме котва и от кърмата. През следните три месеца шлепът нямаше да помръдне от мястото си.

Един след друг слязохме под, вода, за да добием представа за потъналия кораб. Скочих заедно с Фред с краката надолу, като държах маската и мундщука с едната ръка, а долния колан на бутилките — с другата. Чък Фрийз погледна секундарника на своя часовник, посочи ни с палец надолу и отбеляза времето във водолазния дневник.

Всичко тук бе по-различно — в сравнение със стоте и повече слизания под вода, които направих при нос Гелидоня. Лъхаше някаква тайнственост, докато се спускахме в сините, дълбини, без да виждаме дъното. Самият кораб, който се очертаваше неясно, бе полегнал върху голямо наклонено пространство, чието еднообразие не се нарушаваше от скали или големи каменни блокове. Той представляваше могила от кълбовидни съдове за вино, дълга почти петдесет и широка двайсет и пет фута, която, бе по-висока от всичко наоколо. Напреко през горния край на товара от амфори лежеше купчина железни пръчки, покрити с наслойки, за които Питър и Онър бяха предположили, че са котви. Към долния край купът се снижаваше; там те намерили слой от счупени

керемиди и плочи от огнище и съвсем правилно предположили, че на това място, близо до кърмата, е бил камбузът.

Високо над нас Чък удряше по един лост, потопен отчасти във водата, за да ни подсети, че трябва да излизаме.

Към шест часа слънцето бе вече ниско над сивкавите гръцки острови на запад. Слизанията под вода приключиха. Повечето от нас наскочаха в „Санане“, който Кемал бе допрял до шлепа, и поеха двучасовия път до Бодрум. Влади и Фред останаха да пазят шлепа заедно с бай Хасип и Генхис — двама от хората на Кемал.

Изборът на Бодрум за главна квартира на експедицията не се оказа особено сполучлив. Четири часа път всеки ден бяха твърде много. Но страхът от лошото време ни караше да избягваме незащитените села по близкото крайбрежие, където нямаше подходящо място за „Санане“; а Яси Ада гъмжеше от плъхове. Питър ми бе казал, че те изобщо не се страхували от хората.

В Бодрум стигнахме по тъмно.

В продължение на две седмици слизахме под вода, без да отместим нито един предмет. Също като жени, които почистват, коленичехме около товара и сваляхме с твърди четки водораслите от стотиците амфори. Номерирахме всички видими предмети с пластмасови етикетчета, подобни на изкуствени цветя, които прикрепвахме с помощта на твърд проводник така, че номерираната повърхност да сочи нагоре, към дневната светлина; Хърб скоро щеше да закръжи над тях, за да ги заснеме. Маркировката бе нанесена и от двете страни на етикетите, но след няколко седмици специалното мастило откъм горната им страна избледня от слънчевата светлина, която се процеждаше през повече от стотте фута вода.

Работата ни бе скучна и изискваше търпение. Знаехме, че не са запазени чертежи, от които да се види как е изглеждал един византийски кораб, а още по-малко да се разбере как е бил построен. Исихме да имаме планове, по които корабостроител да може да изгради корпуса на византийския кораб дъска по дъска и гвоздей по гвоздей. Бил Уийнър трябваше да изработи такъв план. Ако от дървото бе останало нещо, разбира се.

Във Филаделфия Лари бе подсказал идеята да картираме потъналия кораб с два планшета или мензули, подобни на планшетите, които се използват от земемерите. Според мен това бе неудобно: един професионален водолаз ме бе уверил, че с тях не може да се работи под вода. Сега Бил припомни своята идея и поиска да я опита на място.

Той направи от подръчен дървен материал два планшета с регулируеми триноги за нивелиране. Техните визьори, или алидади, представляваха къси парчета ръждива тръба с две жички, кръстосани под прав ъгъл. Поставихме планшетите от двете страни на потъналия кораб и двама водолази започнаха да заснемат с тях ориентировъчните данни с помощта на жалон, преместван от амфора на амфора от трети водолаз. Данните, или векторите, се нанасяха с обикновен молив върху лист хартия от пластмаса, прикрепен към горната част на планшетите. Разликите във височина се отчитаха по градуирания жалон.

След картирането на една ивица от амфорите в носовата част на кораба, която бе широка шест фута, Хърб фотографира същото място в серия снимки от височина десет фута, за да осигури подробностите за плана, свързан от Бил парче по парче. Заснетите амфори бяха отнесени встрани от потъналия кораб; после започнахме да слагаме етикети и да определяме положението на амфорите от следващия слой. След три слоя от товара стигнахме до голяма дървена гредка. Спряхме неохотно и я покрехме с пясък.

На нос Гелидоня научих колко лесно се повреждат непокритите изгнили дъски: достатъчно е и най-лекото движение на някой от водолазите, течението, а понякога и риба, която се блъска лудешки, за да хване плячката си. Този път бях решил да сваля, колкото бе възможно, по-голяма част от товара, преди да разкрия корпуса. Щеше да бъде по-лесно и по-сигурно да очистим и да проучим корпуса по-късно и изцяло, а не парче по парче.

Шестфутовата ивица бе само пробна просека, която трябваше да ни покаже дълбочината на товара, неговото подреждане и местата, на които да обърнем по-голямо внимание за възможни останки от корпуса. Едва тогава решихме да направим основната просека през товара към камбуза.

Планшетите свършиха хубава работа, що се отнася до заснемането на основните данни на потъналия кораб и до установяване положението на големите амфори. Но да ги използваме за стотиците

по-дребни предмети и отломъци щеше да бъде истинска загуба на време. През деня всеки от водолазите можеше да престои на дъното по четиридесет и пет минути, разделени на две. Ограничението идваше от продължителността на времето, необходимо за декомпресия след всяко слизване, за да се избегне опасността от спазми, които водят до осакатяване, а често и до смърт на водолаза.

Спазмите се причиняват от газови мехурчета в кръвта. Когато водолазът слиза надолу, теглото на водата, сиреч налягането върху тялото му, не смазва неговите дробове, синуси и ушни канали, защото те са изпълнени с въздух под налягане, равно на налягането на водата наоколо, който се подава през регулатора от шланг или бутилка. Колкото по-дълбоко слиза водолазът и колкото повече време остава той под водата, толкова по-голямо количество сгъстен въздух поема неговото тяло. А за да се избегне образуването на въздушни мехурчета в кръвния му ток — подобни на мехурчетата в отворена бутилка с шампанско, — налягането на въздуха в неговото тяло трябва да намалява бавно, като изкачването към повърхността протича на етапи по специално изчислени от физиолозите таблици. Именно това се нарича декомпресия.

По това време използвахме таблиците, с които си служеха и във флота на САЩ, но по-късно (през 1962 година) прибавихме допълнителна предпазна граница, или казано по-просто, преди да излезем от водата, висяхме на сигналния лин в продължение на три минути на двайсет фута от повърхността, а след това още осемнайсет минути — на десет фута. Трябваше да приемем, че през цялата седмица ще прекарваме два пъти на ден по двайсет и една минута в студ и скука. При по-дълги престои, особено край по-дълбоко потъналите обекти, времето за декомпресия трябваше да се увеличи.

За да ускорим разкопките, спуснахме долу ново приспособление — координатна рамкова конструкция — и го разположихме над зоната на камбуза. Предложена предишната година от Дюма и изработена във Франция от Клод, конструкцията представляваше квадрат от тръби със страни — петнайсет фута; тя се нивелираше на високи телескопични крака, разположени в ъглите. Отгоре в двете посоки се движеше хоризонтална метална греда с ролки в краищата, които се плъзгаха по две от срещуположните тръби на конструкцията като по релси. На гредата бе монтиран отвесен прът, който се движеше вляво и вдясно и

нагоре и надолу спрямо нея. Двете страни на квадратната рамка, гредата и пръта бяха разчертани в сантиметри с нанесени цифрови означения, тоест представляваха огромни линеали, с чиято помощ отбелязвахме координатите и местоположението във височина на всеки предмет, върху който допирахме долния край на металния прът.

Сега работата тръгна по-бързо. Корабът започна да оживява от находките, намерени в камбуза и около него. Една голяма кана за вода, подобна на съда, който използвахме на „Мандалинчи“, се бе изтъркаляла надолу по склона близо до готварски казан от мед, който не се различаваше с нищо от казаните, използвани, всекидневно в Бодрум. Наблизо намерихме керамична тръбичка, или „крадец на вино“, за вадене на виното от амфорите; тя ми напомни за тръбичката, с която един уличен продавач във Финике ми напълни чаша с лимонада.

Лампи, чинии, кани и готварски гърнета — всички от печена глина — се показваха едни след други, след като вече бяхме определили местоположението на керемидите и ги отделихме встрани. Каните за вино бяха покрити отвътре с растителна смола, за да се избегне изпотяването на съда; навярно от този обичай води начало практиката да се прибавят ароматни смоли към днешните гръцки вина. Едно от готварските гърнета бе все още на четвъртина пълно с втвърдена борова смола, която е била подгрявана по време на последното пътуване, за да покриват отвътре каните и амфорите.

Нашият „товарен асансьор“ — голяма кошница, изплетена от жица и привързана към един от старите подедни балони на Дюма — един или два пъти на ден отнасяше към повърхността керамични съдове и парчета от керемиди с прикрепени към тях етикети.

Сю остави своя акваланг в шлепа, зае централното място на нашата дълга маса за хранене в Бодрум и се захвана с голямо усърдие да възпроизвежда в мащаб всички намерени от нас предмети. Оказа се, че очите ѝ са по-точни от линиите и шублерите, с които мерехме, защото нейните рисунки бяха по-ценни от снимките. Ан измете един обор и го превърна в „консервационна лаборатория“. Ръцете ѝ непрекъснато бяха натопени или в чистещи киселини, или в лепила; тя превръщаше безбройните чирепи в цели, понякога изключително красиви вази. Записваше всеки предмет в каталог с най-подробно описание, което се изпращаше във Филадельфия заедно със снимките и

с рисунките на Сю. А самите старинни предмети щяха да се присъединят към находките от кораба от бронзовата ера в новия музей в Бодрум.

Бодрум бе нашият дом и ние бяхме горди от връзките си с неговите жители. Понеже бяхме чужденци, имахме голямо желание да изучим езика и обичаите на нашите домакини. Ан натрупа внушителен „кухненски“ речник благодарение на сутрешните посещения на пазара. Аз също си мислех, че вече говоря добре турски език, но много по-късно, когато бях в Анкара, се оказа, че разбирам неприятно малко. Думите, които наистина знаех много добре — шланг, клафтер^[2], течение, свещ, манометър, кил, сярна киселина, ъгломер и дъгово заваряване, — не се употребяват често на коктейли.

По-голямата част от времето си в Бодрум прекарвах в пощата, откъдето се опитвах да говоря по телефона. Тогава бяха нужни часове за връзка с Измир. Служителят непрекъснато обръщаше едно лостче на комутаторното табло и викаше с всички сили: „Измир, Измир.“ Чудех се дали наистина има телефонна линия, или на покрива бе поставен рупор, който се насочва към търсения град. Когато вратичката над комутаторното табло бе отворена, виждах самото сърце на системата: наредените по рафтове стари стъклени буркани, пълни с течност — акумулаторните батерии, — представляваха ядрото на едно огромно, заплетено птиче гнездо от разноцветни проводници. Опитвах се да начертая нужната кабелна схема.

Каратопрак бе най-близкото до Яси Ада селище на сушата, с него нямаше истинска връзка, а само един несигурен, едножичен полеви телефон, по който малкият жандармерийски отряд се свързваше с Бодрум. Използвахме го само веднъж.

За да не се връща в Бодрум за забравени гаечни ключове, Кемал се отправи към Каратопрак и оттам поиска някой да ги донесе с джипа. Притиснал слушалката до устата си, той викаше с пълно гърло, за да предаде своето съобщение до пощата в Бодрум. Веднъж. Два пъти. Три пъти. На края му казаха, че са го разбрали.

Ан била в кухнята и разтребвала с Гунай, когато съобщението пристигнало. От пощата дошъл човек с колело, който ѝ предал за позвъняването от Каратопрак, където тя трябвало да отиде веднага. Гунай бил преводач и от него Ан с ужас разбрала, че някой е получил конвулсии. Гунай изхвърчал да намери таксиметров джип. Когато се върнал, предал вестта, че пострадалият водолаз е американец. Джипът потеглил по главния път, изпратен от разплакани жени, които може би знаели повече от Ан — че водолазът бил починал.

В този миг Клод скочил от автобуса Измир — Бодрум. Веднага го заобиколили хълцащи старци и баби, които поднасяли съболезнования, опазвайки добре познатия обред, извършван от бодрумските семейства на ловците на сунгери.

Едри и дребни камъни барабанели по бронята на джипа, докато шофьорът летял към Каратопрак. А Гунай с тъжно лице повтарял непрекъснато на Ан: „Недей да мислиш, недей.“ Колата рязко спряла и занесла по пясъка на брега.

Кемал бе останал сам, за да чака гаечните ключове, които така и не получи...

След години Ан ми призна колко много се е страхувала всяка вечер, докато чакала завръщането на „Санане“ с водолазите.

Спокойните дни за два и половина месеца бяха не повече от десет. Вятърът бе страхотен. На Гелидоня се изпекохме, а сега зъзнехме от силните пориви на северния вятър. В средата на август носехме пуловери с високи яки и скиорски якета под ясното средиземноморско слънце; за да се постошим, след като излизахме от водата, заставахме, обвити в задушливите газове от компресора, и се гушихме зад импровизираните навеси с посинели устни в колене. Шлепът, скрит само отчасти зад Яси Ада, подскачаше непрестанно сред побелелите гребени на вълните. Въпреки това повечето от водолазите предпочитаха да спят на него, отколкото да пътуват всеки ден до Бодрум и обратно.

В Бодрум се връщахме неизменно прогизнали и по тъмно. Обикновено докато се нахраним, докато поправим водолазната екипировка, докато извадим копия от снимките и привършим записките за работата през деня, минаваше полунощ. Ан ставаше всяка

сутрин в пет, за да приготви закуската за пет и половина. Правехме всичко възможно да отплаваме в шест. Пет и половина часа сън просто не са достатъчни за водолази, а ние продължавахме така ден след ден и седмица след седмица. Нямахме друг избор, след като наистина желаехме да направим нещо. Привикнах да спя във всякакви пози върху палубата на „Санане“, докато солени пръски попиваха в дрехите, а зъбите ми тракаха от подскачащите дъски под главата ми.

След всяко пътуване бяхме мокри и уморени, винаги ни беше студено, а бяхме и поуплашени по-често, отколкото повечето от нас бяха склонни да си признаят. С широко отворени очи и надвиквайки се с вятъра, който отнасяше думите им, двамата моряци на Кемал обърнаха назад, преди да стигнем до Яси Ада, единствения път, когато отплавахме без него. Самият Кемал, изглежда, не познаваше страха.

— Какво ли прави оня там? Нали няма село — казах аз, като сочех към един голям товарен кораб със стоманен корпус, който се клатушкаше на котва в обикновено пустото, скалистозаливче, покрай което минавахме всеки ден.

— А, просто не може да излезе в такова време — разсмя се Кемал.

Всички се разсмяхме и запяхме „Великият Титаник“ срещу вятъра.

Дори когато пропадахме дълбоко сред водните грамади и вълните надвисваха отвсякъде; когато мачтата на „Санане“ се накланяше далече напред така, сякаш никога нямаше да се изправи; дори когато самият Кемал споделяше с мен опасенията си, нашите шегички не преставаха и ние пеехме с пълно гърло: „... когато потъна големият параход.“

Нашите глупости и всевъзможни приумици бяха лекарство срещу трудностите, страха и изтощението. Просто нямаше време да бъдем сериозни.

Добрият специалист Бил, отдаден на работата си, бе шутът на експедицията; той се придвижваше с усилие от шлепа до потъналия кораб и обратно с отпуснати ремъци и килната встрани бутилка, докато водолазният пояс обгръщаше коленете му, а ножът му бе почти навън от ножницата.

Работата над чертожната дъска го задържаше по цели дни в Бодрум, където собственикът на сладкарницата забогатя благодарение

почти само на неговите усилия; никой от нас не се учуди, когато на следващата година магазинът стана двойно по-голям.

Любопитните дечурлига го следваха, когато той се спускаше по пътя между къщата на експедицията и сладкарницата, където си купуваше лепнеци от сладост баклави, кадаиф и лимонада.

— Бай-бай, бай-бай^[3] — викаха децата, опитвайки се да произнесат единствените познати им английски думи.

— Не, не така — проправяше ги Бил. — Бай-бай, глупако.

Той без друго си мислеше за чудесното посрещане на тълпите от туристи, които пристигаха всеки петък сутринта с голям гръцки кораб за бърза разходка из замъка; някои от тях се пазаряха за цената на сувенирните сюнгерии.

Бумерангът се върна, разбира се, и ние останахме единствените гости, посрещани от поздрава на Бил. Той стана нашият девиз. Последните думи, които чуваше водолазът, преди да скочи във вълните, бяха неизменните: „Бай-бай, глупако.“

Някой измайстори надпис и го закачи на главната мачта. „Бай-бай, глупако“ стана официалното име на шлепа.

Екипажът на „Бай-бай, глупако“ се състоеше от хора, които почти не се познаваха, преди да пристигнат в Турция; сега това бе сплотена група, чийто труд даваше плодове.

Бях събрал за Чък Фрийз. В колежа плувал в отбора на Мичиган и сега, след като бе махнал очилата и жилетката, той бе могъщ като Тарзан и засрамваше повечето от нас, все по-млади от него; предполагам, че като реакция срещу годините, прекарани в стерилните болници, той нито се подстригваше, нито се бръснеше, откак бе пристигнал в Бодрум.

Фред ван Доорнинк така се пристрасти към кораба, че партньорът му трябваше неизменно да го дърпа за бутилките в края на поредното слизване под вода. Той беше винаги син от студ, маската му се пълнеше с кръв от разкъсани кръвоносни съдове в носа, а понякога съгъстеният въздух съскаше изпод разклатената му пломба също като от врящ чайник. Въпреки това нищо не бе в състояние да му попречи да започне своя разказ за новостите по дъното веднага след като едва-що се бе покатерил на шлепа. Неговият ентусиазъм едва не го уби. Тръгнал от потъналия кораб с десетина амфори, пълни с тиня, той изскочи като тапа на повърхността, за да си поеме глътка въздух,

защото бе така изтощен, че не можеше да диша през регулатора. Минаха няколко минути, преди да го накараме със сила да се спусне под вода за декомпресия. Оттогава ограничих броя на амфорите, които всеки от нас имаше право да изважда за едно слизване.

Сю стана ловък и спокоен водолаз и се носеше без усилия над кораба, когато рисуваше. Косата ѝ стана още по-руса, но нейната светла кожа си изпати много от силното слънце. Аз не успях да почернея и се отказах от по-нататъшни опити. Шегувах се с Боб Гудмън, фотограф на „Нашънъл джиографик“, че всеки ден може да получи телеграма със следния текст: „Махни онзи бял човек от снимките, защото само разваля цветните фотоси.“

Опознавахме се най-добре по време на дежурствата на шлепа. След като Жан Наз изключваше и последния компресор на „Санане“ изчезваше с по-голямата част от екипажа, обикновено всеки от нас прекарваше известно време в усамотяване, благодарен за тишината; всеки потъваше в собствените си мисли, докато небето притъмняваше, а посивелите вълни се търкаляха неспирно под нас. Тогава чичо Хасип, чиито изкуствени зъби блестяха на набръчканото му, обветрено лице, а джобът на панталона му се издуваше от неизменното шише със силна, сладникава ракия, ни викаше към кърмата, където вече бе изпържил на примуса един-два пресни костура. Разговорите започваха едва след като припълзявахме в спалните чували под големия навес от платнища, който ни пазеше сухи през нощта.

Шлепът едва ли приличаше на база на научна експедиция. Несъмнено Лари бе най-добросъвестният от цялата група, защото настояваше да боядисваме с два пласта оловен миниум и един пласт блажна боя всеки предмет от метал, използван под водата. В продължение на часове той почистваше и оправяше мокрите костюми смазваше водолазните ножове и през цялото време хокаше някого. Усещах неговия смут от вида на непрекъснато растящата планина от въжета и други съоръжения на шлепа, за която разказваше с най-големи подробности в отчета, който изпрати на своя водолазен клуб. Той описваше най-подробно:

„...регулатори, бутилки, неопренови костюми, плавници, маски, шнорхели, колани, ножове, дълбокомери, неопренови ръкавици, работни ръкавици от брезент, дихателни комплекти с една бутилка, талк, лепило, инструменти, резервни части за регулатори и други

принадлежности, за които липсва достатъчно място. По-тежките съоръжения включват три компресора под високо налягане за зареждане на бутилките, един тритонен превозим компресор за пневмотранспортъора, два генератора, една преносима камера за рекомпресия, която е все още в сандък, големи бутилки за въздух под налягане, нефтени варели по петдесет и пет галона^[4] единия и различни армейски бидони за гориво, стоманени въжета, котвени вериги, дебели и тънки корабни въжета и други съоръжения. Плюс един английски извънбордов двигател, марка «Сийгъл», излезли от употреба войнишки сандъчета, натъпкани с регулатори, навит водолазен шланг и армиран кабел за подводно осветление, сандъци с инструменти, инструменти и резервни части за двигателите, ръчна помпа с фунии за зареждане на компресорите. Специалните приспособления за чертаене под вода включват алуминиеви подставки, пластмасови листи, кутии с моливи, малки дърводелски терзии, метри, ролетки, отвеси и други. Комплектът от фотоапарати се състои от една «Лайка» с непромокаем калъф и светкавица, две подводни камери «Ролеймарин» със светкавици, един «Хаселблад» с изработен по поръчка непромокаем калъф от пластмаса, две шестнайсетмилиметрови кинокамери «Пате сине» в непромокаеми калъфи, една шестнайсетмилиметрова кинокамера «Фенджон» за работа под вода, изработена по поръчка, и подводни светломери; за обикновени снимки има цял куп фотоапарати, между които «Лайки», «Хаселблади», «Канони» и «Никони», за които са предвидени сандъци с лампи за светкавици, триноги, филмови ленти и най-различни обективи, хронометри, визьори, кабелни освобождаващи устройства и какво ли не още. Също така транспортни балони, широки тръби за пневматичния подежник, метални рамки и тръби за работа на дъното и шланг за пневматичния подежник. Между другите най-разнообразни вехтории и съоръжения, които задръстват палубата, на шлепа има кофи, торби за личната водолазна екипировка, няколко съда за вода, готварска печка, тенджери и тигани, кошове, мрежи, мушамы, връхни дрехи, харпун, стари дъшеци, спални чували, одеяла, куфари, въжета за сушене на бански и водолазни костюми, стари книги и списания, тежки вериги, съоръжение за лодки, навити тънки въжета, стари войнишки якета, дини, мръсни дрехи, ръждиви гвоздеи, допълнителни комплекти поясни тежести, кутии с мазнина, най-различни телени

четки, тежки чукове и лостове, дръжка за лебедка, умрели риби (за пържене), дървени трупчета, един случайно много мръсен пешкир, поизтъркани екземпляри от «Наръчник за водолаза във флота» и какво ли още не, включително заселище от плъхове, които стават все по-смели към края на сезона, когато се стрелкат от склада между краката ни. Към всичко това трябва да се прибавят още шестнайсет или седемнайсет души върху палубата на шлепа, чиято стара и разнебитена дървена настилка е покрита отчасти с остатъци от бетон и чакъл, с петна от нафта, катран и мазнина и с най-различни шипове и глави на ръждясали гвоздеи, но краката ни са така загрубели, че от седмици насам ходим по тях, без да се оплакваме.“

Водолазите, които оставаха през нощта на шлепа, обикновено слизаха под вода веднага след появяването на „Санане“ на утринния хоризонт. Никой не слизаше по-рано, защото трябваше да сме сигурни, че в случай на нужда разполагаме с транспорт.

Влади и Ерик излязоха в мига, когато се ударихме в шлепа и се прехвърлихме на разлюляната му палуба. Лицето на Влади бе широко усмихнато. Той извади стара кутия от филмова лента и измъкна от нея топка памучни конци. Отвътре проблесна малка златна монета, която беше като нова.

В средата на монетката бе изсечен профилът на млад мъж с лента на победител около главата и наметало през рамо. Изпъкваха разположените кръгообразно букви на името му.

— Хераклий! Ето я най-сетне датата на потъналия кораб. Началото на седми век.

В интерес на истината трябва, да поясня, че думите бяха доста по-други. Сред нас нямаше специалист по нумизматиката. Доколкото си спомням, от скупчената около Влади група се дочу:

— Ей глей’те тука!

— К’во мислиш, че пише?

— Нека да видя!

Я-я-я!

— Мислиш ли, че е коптска?

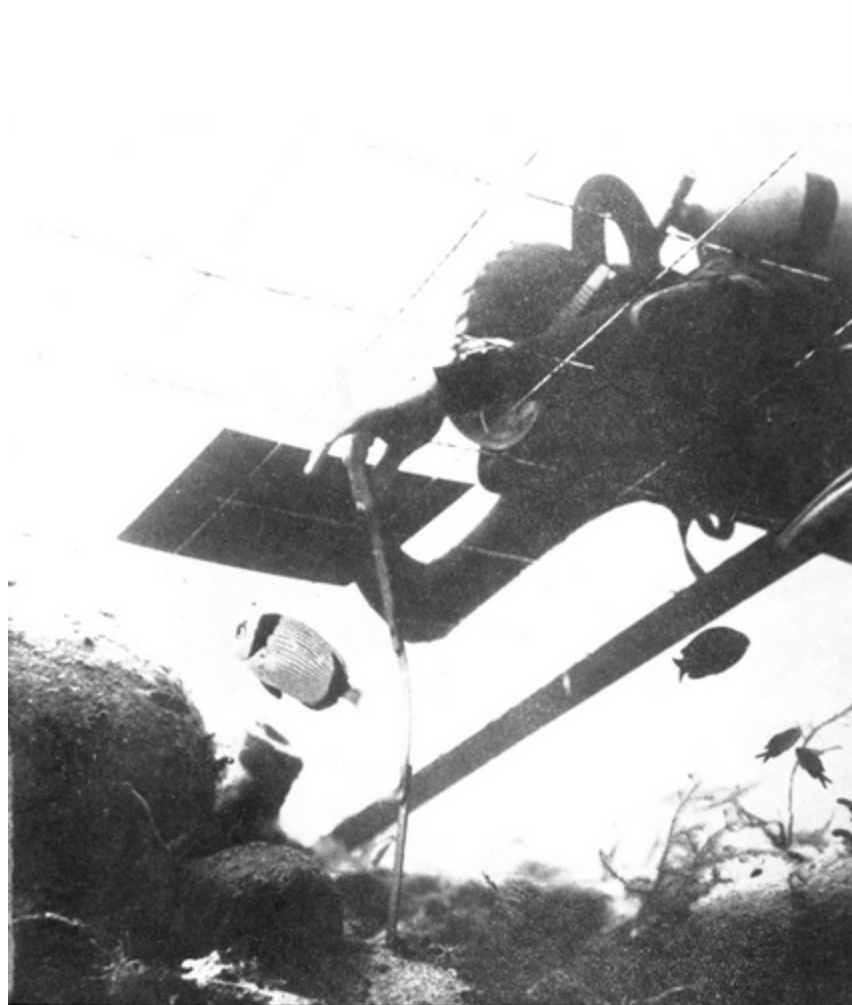
— Не знам.

— Дръпни се малко!

Тази монетка бе първата от шестнайсет златни и повече от петдесет медни монети, благодарение на които успяхме да датираме

корабостроителството: средата на царуването на император Хераклий — между 610 и 641 година.

Хераклий управлявал в трудно време. Извикали го от Африка, за да застане начело на отслабващата Византийска империя. Персийските армии нападали непрекъснато и го притискали така жестоко, че в началото той мислел да премести столицата на империята от Константинопол в Картаген. Когато все пак успял да отблъсне персите и да заякчи източната си граница, задала се нова опасност. Арабите, вдъхновявани от своя предводител Мохамед, се втурнали и набързо завзели Сирия, Палестина и Египет. Хераклий и неговата империя били прекалено изтощени, за да бранят владенията си. След това той прекарал по-голямата част от живота си в религиозно съзерцание.



Лари Джоулайн измерва разположението във височина, като отбелязва разстоянието между амфората и хоризонталната

метална мрежа над нея.



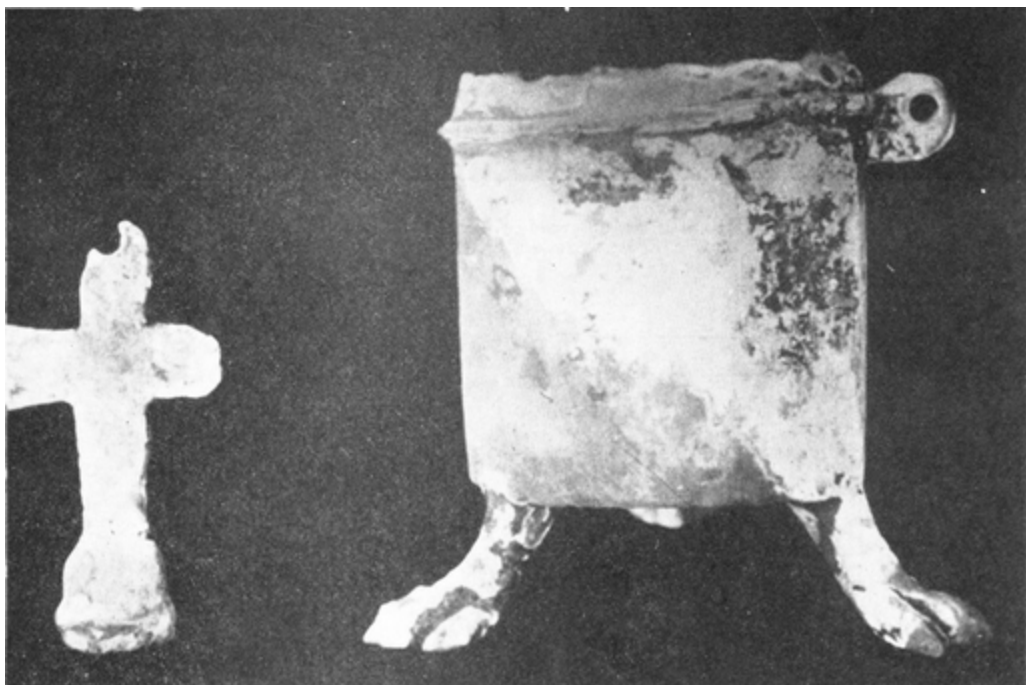
Лари Джоулайн получава гърчове и припада на борда на шлепа, но Юксел Егдемир, Ерик Райън (зад него) и Клод Дютюи го подкрепят.



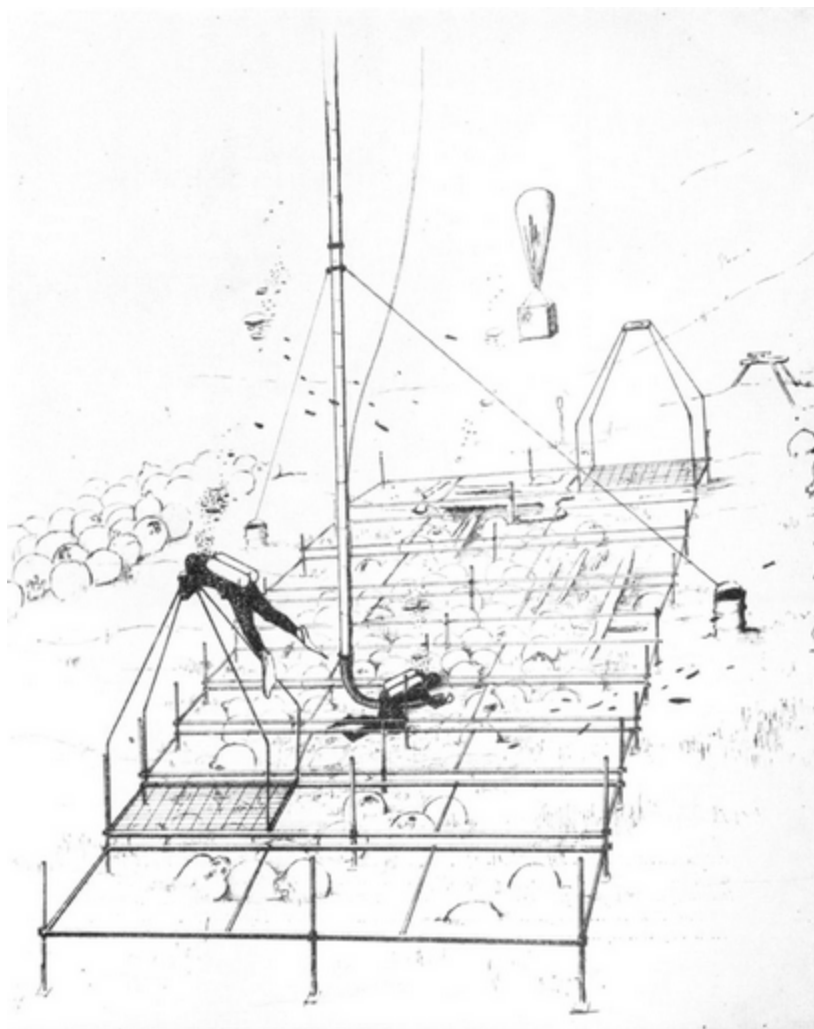
Преди да бъде откаран в Истанбул, Лари е подложен на лечение в рекомпресионната камера в Бодрум. За него се грижат Баскин Сокулу и Тосун Сезен; до тях е Йо Сезен.



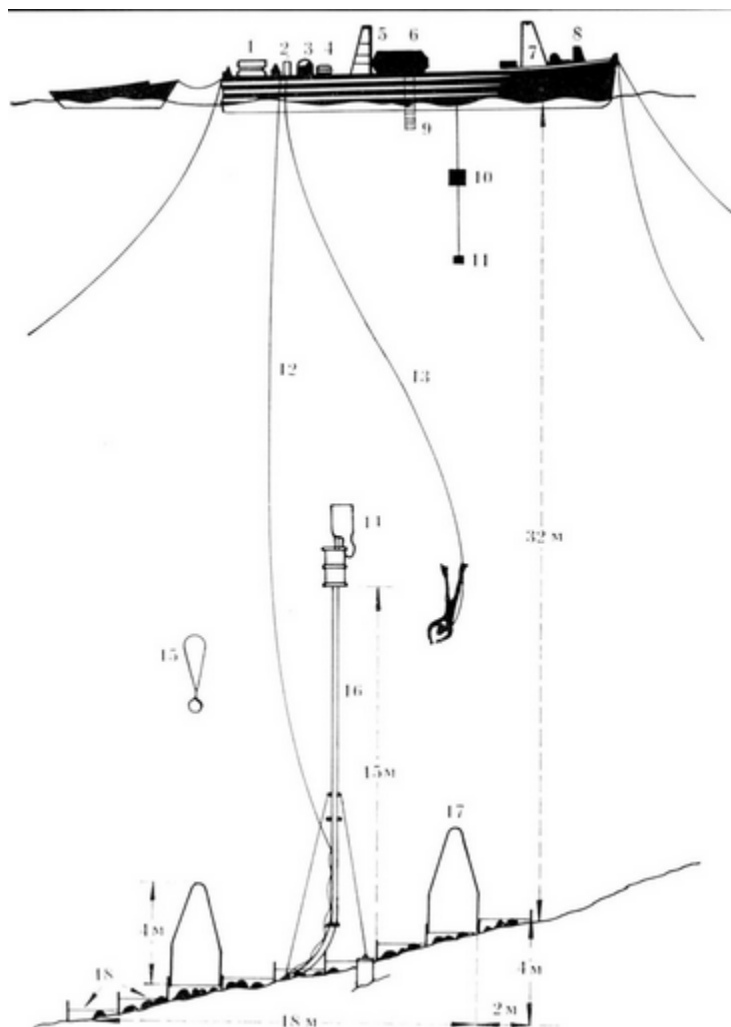
За противотежест на големия ръчен кантар на борда на римския кораб бил из ползван напълнен с олово бронзов бюст на богиня Атина, разпознаваема по главата на Горгона върху нейния нагръдник



Навярно бронзовата кадилница е била използвана след ядене или за освещаващ на кораба.

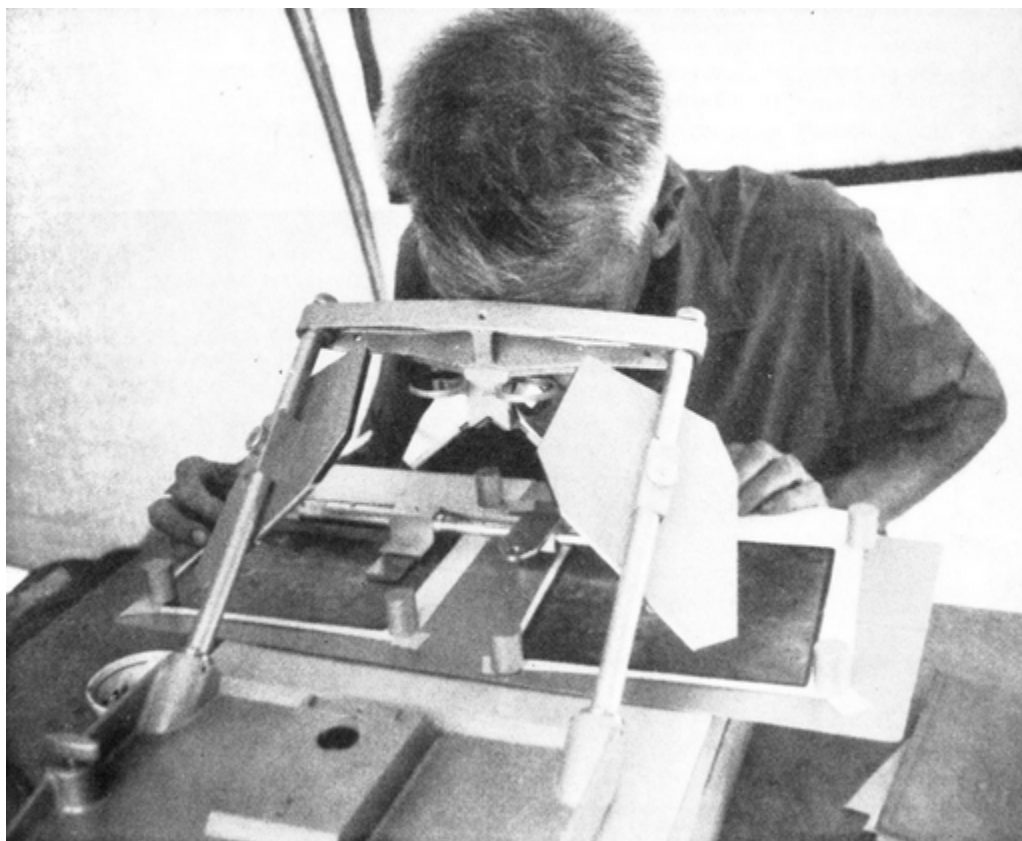


Водолазът си служи с едната от фотографските кулички, поставени върху скелетната конструкция над потъналия византийски кораб. В горния десен ъгъл се вижда единият от двата планшета, с които се определя точно местоположението на стъпалата на конструкцията. Извадените от товара амфори се оставят настрана.



Хоризонталните стъпала, спускащи се по наклона, служат за опора на фотографските кулички. В горната част на пневмотранспортъора е привързана шамандура от празен варел; съоръжението е заковено с въжета, привързани към пълни с камъни варели, които лежат на дъното. Предметите попадат в торбата в горния край. Съоръжения на борда на шлепа: 1 — въздушни резервоари; 2 — компресори ниско налягане (2); 3 — компресори високо налягане (2); 4 — бутилки с въздух; 5 — водолазно снаряжение; 6 — камера за повторна компресия; 7 — водолазни костюми; 8 — лебедка; 9 — бордова стълба. Други съоръжения: 10 — място за декомпресия на 3 метра; 11 — място за декомпресия на 6 метра; 12 — шланг за пневмотранспортъора; 13 — шланг за системата „наргиле“; 14 — кошница за пневмотранспортъора, торба, носещ поплавок; 15 — повдигателен балон; 16 — пневматичен подежник

(пневмотранспортър); 17 — фотокуличка; 18 — стъпало на скелетната конструкция.



Джулиън Уитълзи си служи с микрометър, за да измери паралакса, докато гледа пространственото изображение на част от обекта при Яси Ада.



Група водолази носят по склона на Яси Ада металната кошница с остатъците от корпуса на потъналия кораб.

Монетката отприщи цял порой дребни предмети. Налагаше се да работим с още по-точни методи за картографиране. Направихме квадратни рамки от железни профили със страни от два до шест фута, преплетохме ги с дебела тел, също като ракети за тенис, и ги сложихме върху потъналия кораб. Като плувахме над тази мрежеста решетка с листове пластмасова хартия, по които бе разчертана същата мрежа в мащаб 1:10 и които прикрепяхме към алуминиевите подставки, успяхме да направим най-точни схеми на всички участъци. С помощта на планшетите и на координационната рамка нанесохме разположението на участъците върху плаца на Бил.

Свалихме секциите на пневмотранспортъора, монтирахме го на дъното и го закотвихме в района на камбуза; горния му край

привързахме към шамандура от нафтов варел на височина шейсет фута. Независимо от вниманието, с което двама водолази работеха с нашата „прахосмукачка“, винаги имаше опасност тя да погълне някой дребен предмет, който да изгубим. Клод изплете кошница от жици и я закрепил към горния край на тръбата. Отворът между нишките бе подбран така, че да позволява на течението да отнася само пясъка и тинята; по-малките предмети от камбуза се задържаха и падаха в торба; привързана под кошницата.

Когато торбата се напълваше, ние я вдигахме на шлепа с въже и я изсипвахме върху палубата. В продължение на часове се ровехме в кашата от счупени раковини и тиня, надявайки се да не открием нищо, защото нямаше да научим никога мястото му върху потъналия кораб. Но ето че един след друг започнаха да се появяват предмети, които сякаш по чудо се бяха запазили след принудителното изкачване в тръбата: отломъци от керамични съдове, оловни тежести, златна монета, липсващата половина от лампа, която бяхме намерили по-рано.

Преминал над вълните, дъхът на есента се понесе из въздуха по времето, когато започнахме да откриваме дървената част около камбуза. Чък Фрийз и Дейвид Оуън трябваше да се върнат в Америка. Всички други решиха да останат още няколко седмици въпреки липсата на лекар.

Тогава се появи статията във вестника.

В нея се казваше, че Джордж Бас не е никакъв археолог, а контрабандист от международен мащаб, че членовете на неговата група от Яси Ада не са студенти, а контрабандисти, неколцина от които били арестувани за нелегално разкопаване на гробове около Бодрум. Статията завършваше със зловещото изявление, че съответните власти слагали край на работата на експедицията.

Кой можеше да напише подобно нещо и защо? Нашият пълномощник се бе разболял и току-що бе напуснал Бодрум, а неговият помощник още не бе дошъл. Нямаше друго официално лице, към което да се обърна, тъй като и Юксел Егдемир, който бе заместник: на пълномощника, също не бе в града. Трябваше да стигна до Анкара по възможно най-бързия начин, за да разбера как стоят нещата.

Боя се до смърт от пътуване със самолети. Службата ми в армията продължи повече от месец; седемнайсет дни прекарах като

офицер по надзора на мерките за здравеопазване на един военнотранспортен кораб, тъй като не се съгласих да прелетя обратно над Тихия Океан; поради същата причина изпуснах възможността да участвам в големи разкопки през същото лято. Над половин година от моите първи четиридесет години прекарах на кораби, с които прекосих Атлантика двайсет и седем пъти.

Влади ме докара със своя минибус до летището в Измир.

— Влади, не мога да летя, просто не мога.

— Хайде, стига вече, отивам да купя билет.

— Не, не мога.

— Какво ще кажеш, ако дойда с тебе?

Влади купи билетите и двамата се качихме в самолета. Докато аз не откъсвах ръцете си от облегалките, той се наобядва от подноса, поставен на коленете му, а после изяде и моя обяд. Над планините „друсаше“, което бе достатъчно лошо, а когато започнахме да слизахме по спирала към някакво пусто място, бях сигурен, че нещо не е в ред.

— Това не е Анкара, нали?

— Не.

— Знаех си. Сигурно ще има принудително кацане.

Това беше съвсем редовно кацане в Афион, за което ние не знаехме. Слязохме, за да се поразтъпчем. Скоро трябваше да излетим отново, но веднъж в годината, при това в един и същ ден, бе наистина границата на моите възможности.

— Влади, ти отивай. Ще дойда сам.

Пътниците се качиха. Стюардесата ме попита дали ще идвам, „Не.“ Пилотът се върна и запитва дали съм готов. „Не, не. Току-що видях стари приятели на летището и ще остана при тях.“ Взех такси, за да измина останалите двеста мили до Анкара.

На другата сутрин нашият въпрос бе разрешен много бързо. Дори не се наложи да ходя в управлението за опазване на древните паметници, тъй като най-напред се обърнах за съвет към един стар приятел, Наджи Темизер, директор на забележителния хетски музей в Анкара.

— Не обръщай никакво внимание на този вестник — ми каза той, след като прочете изрезката. — Никой не го прави.

Наехме кола до Измир, където се прехвърлихме на минибуса на Влади. Върнахме се в Бодрум по тъмно на следващия ден. Прашни и прежаднели от дългото пътуване в горещината, ние се отбихме в сладкарницата да прием по една лимонада. Там ни намериха Ерик и Хърб.

— Носим лоша вест. Наистина лоша — за миг настъпи тишина.
— Лари получи спазми.

— Кога? Къде е сега?

Ерик ни разказа подробностите, докато тичахме към сградата на митницата до брега.

— Това беше първото слизване сутринта... Той се спусна на сто и петнайсет фута според предписанията за сто и трийсет фута. Излезе навреме, след като премина нормално декомпресията...

По време на декомпресията Лари помислил, че има стомашна криза. На шлепа спазмите се усилили и Кемал, който е добре запознат с тези неща, разбрал преди останалите какъв е случаят.

Когато получи спазми, водолазът трябва да се постави отново в обстановка на повишено налягане в стоманена камера, за да се намали обемът на въздушните мехурчета; ловците на сунгери връщат пострадалия водолаз във водата, но тази мярка е несигурна, а и опасна, особено ако той губи лесно съзнание.

Въпреки че на борда на шлепа имаше преносима камера за рекомпресия, все още неизвадена от сандъците — Лари бе настоявал през цялото лято да я извадим и приготвим, — групата решила да откара веднага пострадалия в Истанбул, където има голяма камера за нуждите на турския флот. Но докато „Санане“ стигне до Бодрум, Лари се схванал от кръста надолу. Имал нужда от незабавна рекомпресия.

Клод се сетил за преносимата камера, оставена миналата година от Питър Трокмортън на митницата в Бодрум — онази камера, която се гласяхме да използваме при нос Гелидоня, — надявайки се, че тя все още е там. Намерили я в един от складовете в същия сандък, с който била пристигнала. Един от капитаните на сунгерната флотилия предложил сам да подава необходимия въздух със своя едноцилиндров компресор от 1909 година, който бил в отлично състояние. Градският механик Махмут изработил бързо на струг необходимите прибори и един дебел водолазен шланг бил прехвърлен от корабчето през пристана до сградата на митницата. Когато пристигнах, тълпата се бе

събрала. Малки момченца се мушеха, за да видят какво става, а неколцина продавачи използваха удобния случай и разнасяха фъстъци и газирани напитки. Видях Тосун Сезен и Баскин Сокулу, двама от най-добрите водолази в Турция; седнали до контролните прибори на камерата. Лари погледна през кръглото прозорче отвътре и се усмихна. Но това бе единствената усмивка наоколо.

Камерата бе голяма колкото ковчег. Нейното почти цилиндрично тяло постепенно се скосяваше към мястото на краката, тъй като бе направено от няколко телескопично свързани секции. Тя бе подходяща само за лекуване на незначителни спазми; тънките ѝ стени не можеха да издържат на налягането, необходимо за сериозни случаи, какъвто бе нашият. Но след като лечението бе започнало, Лари трябваше да издържи, макар че състоянието му не се подобряваше. Точно обратното. Бележките, които той пишеше и поставяше пред люка на камерата, ни сочеха, че нещата се влошават. Той се нуждаеше от намеса, за която бе подходяща само голямата камера в Истанбул.

Попаднахме в положение, за каквото бяхме говорили много пъти, но в действителност плановите ни имаха много слаби страни. Намирахме се на отдалечено място. В най-добрия случай водолазът трябва да бъде пренесен в малка камера и поставен в по-голяма.

Предложеният през лятото хеликоптер от турската армия бе отхвърлен, защото водолазът, увиснал в камерата, трябваше да остане без надзор през цялото време на полета. Камиионите също не бяха подходящи, защото никой от нас не бе съгласен да стане на късчета в тясната камера по почти непроходимия път до Измир; строеше се нова магистрала и отклоненията минаваха през планински върхове и легла на потоци. Страхувахме се още, че някое от уплътненията на преносимата сгъваема камера няма да издържи и внезапното спадане на налягането ще причини почти незабавно смъртта на водолаза. В района нямаше хидроплани. Корабите бяха прекалено, бавни.

Всъщност най-добър се оказа единственият възможен план: водолазът да се откара до Истанбул колкото може по-бързо, макар и без да се намира под налягане по време на пътуването.

Ерик и Клод се бяха свързали с американското консулство в Измир и бяха поискали помощ. Един лек самолет от американската армия щеше да бъде готов за излитане в пет сутринта; пилотът щеше да лети през цялото време ниско над морето, защото Лари би се

почувствувал по-зле при нормално налягане по време на полет в обичайните въздушни коридори над планините.

Има случаи, когато водолазите сякаш обезумяват в едноместните камери и удрят до кръв главите си отвътре. А Лари остана спокоен през цялото време, независимо от струята въздух, която влизаше и излизаше със съсък непосредствено до главата му; той почти не можеше да помръдне, подхвърлян на внезапно охлаждане и загряване, когато налягането рязко спадаше и веднага се повишаваше, без да знае какво е състоянието на уплътненията, от които зависеше животът му.

След седем часа го извадиха от „ковчега“, Качиха го в минибуса на Влади, като го подкрепяха от двете страни; краката му се влачеха отзад. Аз и Влади не можехме да тръгнем, защото бяхме шофирали през цялата нощ, но Клод бе готов; след като бях виждал способностите му на шофьор в Париж, бях сигурен, че той няма да пропусне нито миг, за да закара Лари по-бързо до Измир.

Лари ме погледна.

— Съжалявам, Джордж.

Значи, той се чувствуваше неудобно!

— Не го оставяйте да заспи! — викаше Кемал след минибуса.

А вътре Ерик и останалите масажираха на задната седалка краката на Лари. В Селджук го вдигнали и го извели, но той не можал да уринира: лош знак.

Когато пристигнали, измирското летище било пусто; накарали го да ходи, като го подкрепяли от двете страни. Около половин час покъсно се приземил малък самолет; в същото време пристигнала и колата от консулството. Вдигнали Лари в кабината и поставили на лицето му кислородна маска.

Ерик и Клод не знаели дали ще го видят отново. Или ще остане прикован в инвалидна количка до края на живота си. Какво са могли да му кажат? Те се усмихнали и извикали едновременно:

— Бай-бай, глупако!

След като Лари замина от Бодрум, чувството на изтощение и пустота зае мястото на адреналина, нахлул в телата ни. Смълчани, ние инстинктивно се отправихме към кафенето, за да седнем и да поприказваме. Най-последващо зададох въпроса:

— Продължаваме или не? Няма да си помисля за никого, че е страхливец, ако не иска да слиза повече.

Сю Уоумър отговори спокойно за цялата група:

— Сега не е по-опасно, отколкото бе през цялото лято. Аз искам да продължа.

Това бе всичко, което се каза по този въпрос.

Прекарахме следващия ден в Бодрум, очаквайки телефонното повикване, което дойде едва вечерта:

„Той не е добре. Ще прекара в камерата трийсет и осем часа, но с него всичко е наред.“

Лари остана в болницата още две седмици, преди да се върне при нас, но продължи да куца още няколко месеца. Дори сега го виждам да понакуцва, когато е уморен.

Работата при Яси Ада продължи и ние научавахме все повече за екипажа на обречения кораб. От торбата на пневмотранспортъора се показва медальон от жълто стъкло с кръстообразен монограм на името на Теодор. От пясъка под керемидите изкопахме още лампи, монети и съдове за хранене. Една нощ, когато откъртвахме внимателно кората от наслойки по рамото на ръчния кантар на капитана, използван за претегляне на по-тежки стоки, видяхме името му, изчукано грубо с гръцки букви: Георгиу Старши Морски Капитан. Противотежестта на кантара бе един запълнен с олово бронзов бюст на Атина с шлем; богинята бе разпозната веднага по главата на Горгона върху нейния нагръдник. Но капитан Георгиу не се е кланял на езическата богиня. Той е бил благочестив християнин; за това говорят кръстовете от двете страни на името му; близо до кантара бе намерена бронзова кадилница и кръст.

Намерихме и друг по-малък ръчен кантар със синджири, куки и противотежест, оформена като круша — още едно доказателство за търговската дейност на капитана. Печалбарската и религиозната природа на търговеца от онова време бе намерила обединен израз в бронзовите дискообразни теглилки върху всяка от които бе инкрустиран сребърен кръст над гръцката цифра, показваща броя на унциите.

Посейдон ни каза кога да напускаме. Първата есенна буря се стовари върху шлепа през нощта, изтръгвайки изтощените му котви от пясъка и скалите, в които се бяха впили упорито по време на непрестанния летен „мелтем“^[5]. Този ден се навърши точно една година от утрото, когато вълните ни изгониха от нашия лагер при нос Гелидоня.

На следващото утро „Санане“ трябваше да отстъпи за пръв път, въпреки че капитан Кемал бе на кормилото; той се върна от половината път до Яси Ада, побягнал пред глутницата вълни, които го преследваха с широко разтворени челюсти, опръскани с пяна. Качихме се на джила. От Бодрум отидохме с капитан Кемал до планините срещу острова и потърсихме с военните бинокли шлепа и нашите другари, останали на вахта. Шлепът не бе отнесен много далече, но изглеждаше страшно мънищък и уязвим посред огромното море.

На другата заран след една безсънна нощ, изпълнена с удари на капаци и звън от разбити стъкла, ние отплавахме отново.

Най-напред не можахме да видим шлепа. После той се показва недалеч от Яси Ада — същинска прогизнала развалина от разхвърляни походни легла, разкъсани въжета и раздрани платнища. Премръзналият и изтощен екипаж ни приветства с викове.

Слязохме под вода, за да видим какво бе попречило на бурята да отвлече нашия шлеп в Егейско море. Проследихме браздата, която най-голямата котва бе изорала по пясъчното дъно, и я намерихме закачена съвсем леко за върха на котвена лапа, „протегнатата“ от друга жертва на Яси Ада — потъвал кораб от късния римски период.

По време на последните слизания покрихме останките от византийския кораб с гумиран плат, който притиснахме с пясък и камъни, надявайки се, че платът ще опази останките от теченията и от други любопитни водолази.

[1] Един ярд е равен на три фута иди на 91 см, Б.пр. ↑

[2] Мярка за дълбочина, равна на 6 фута, или 182 см. Б.пр. ↑

[3] Разговорно „сбогом, довиждане“. Б.пр. ↑

[4] Един американски галон е равен: на 3,78 литра. Б.пр. ↑

[5] Лек вятър. Б.ред. ↑

ГЛАВА ШЕСТА

ПО ДЪНОТО

През 1962 година се преместихме на Яси Ада, за да не губим всеки ден по четири часа за път до Бодрум и обратно. Клод бе ходил в някаква парижка фирма, която се занимавала с изстребване на вредители, за да попита какво можем да направим с плъховете, от които островът просто гъмжеше.

— Какво ядат тези плъхове? — попитала дребничката, в напреднала възраст дама.

— Четки за дъски и магарешки бодили. Понякога може би и яйца от чайки.

— Разбирам. А какво пият?

— Там няма сладка вода.

— А как изглеждат тези плъхове? — продължила учтиво дамата.

— Не съм виждал нито един — признал Клод.

— Тогава грешите. Там не могат да живеят никакви плъхове.

Но плъхове имаше. Стотици, а може би и хиляди. Все още е загадка от какво живеят на почти голата скала, но аз нямам съмнения относно техния местен произход.

Между Яси Ада и сушата лежат по-големи, залесени острови, на един от които блика многоводен извор. Но там няма никакви плъхове. Нито риф. Нито потънали кораби. Дали нашите плъхове са оцелели корабокрушеници от някоя гръцка, римска, византийска морска катастрофа, или са смесена порода от гризачите на потъналите кораби?

Решихме да оставим плъховете да си кръстосват свободно из острова и построихме нещо като клетка от бетон, камъни и найлонови и брезентови платнища за водолазите мъже; жените и семейните двойки бяха настанени в няколко относително защитени от гризачите палатки. По-долу, до самата вода, подравнихме място за още една клетка — нашата кухня — и за масата за хранене; на брега вдигнахме пристан от големи камъни и бетон.

Но най-голяма трудност за нас се оказа картографирането на останките от корпуса на византийския кораб, защото разпръснатите дървени отломъци изискваха още по-точни методи от методите, с които бяхме работили досега под вода. След безброй чаши кафе, изпити през изминалата зима, Лари и аз бяхме стигнали до относително приемливо разрешение на въпроса.

Опитът ни научи, че под вода снимането е по-бърза процедура от чертаенето, но се контролира по-трудно и е по-неточно за цялостното картографиране на обекта. Затова решихме да направим от профили метално скеле, състоящо се от девет метални, рамки с правоъгълна форма, дълги осемнайсет и широки шест фута, които да стъпят на крака от тръби върху дъното. След като бе монтирано на място, скелето образува девет хоризонтални стъпала, издигнати нагоре по склона, върху който лежеше потъналият кораб; всяко стъпало се намираше възможно най-близо до дъното. Металните планки, поставени под краката, ограничаваха потъването в пясъка, но въпреки това се правеха постоянни проверки с дърводелски терзии.

Свалихме на дъното и две фотографски кулички, изработени от лек метал, които приличаха на четирикраки паяци, високи по петнайсет фута. Квадратната основа на куличките представляваше мрежа от еластични влакна, опънати здраво на разстояние осем инча едно от друго; тази основа лягаше точно върху един от трите квадрата, образувани от дървените пръчки, които разделяха всяко от стъпалата на скелето на три равни части. Куличките се преместваха по рамките като по релси; по този начин разполагахме с дващест и седем постоянни позиции за снимки. Във върха на всяка куличка имаше отвор, в който поставяхме отвесно фотокамера „Ролеймарин“. Промените на фокусното разстояние и силата на осветлението бяха доста редки, така че при незначителна фотографска сръчност всеки от водолазите можеше да прави великолепно снимки.

Снимките не се залепваха, за да образуват карта, нито се копираха направо върху непрекъснатото попълващия се план на обекта. Всяка снимка се пречертаваше най-напред върху хартия, като се нанасяха корекции за мащабност (предметите, разположени по-високо по склона, изглеждаха по-големи от предметите, които се намираха по-ниско и по-далече от камерата), за премахване на изкривяването, причинено от различното пречупване на светлината във водата и във

въздуха, чиито показатели са заложили в камерата (поради което сламката за пиене изглежда пречупена, когато се погледне през стената на стъклена чаша, пълна с вода), а и за отстраняване на разликите, дължащи се на различния ъгъл на наблюдение (единствено предметите, разположени непосредствено под камерата, съответстваха точно на мрежата над тях).

Фред, който без много шум пое цялата отговорност за картографирането на корпуса, бе очарован от резултатите. Нашите коригирани снимки отговаряха толкова точно на разположението върху общия план, че само в редки случаи грешката при пренасяне на някои от напречните ребра на корабния скелет от една рисунка върху друга бе по-голяма от ширината на линия, начертана с молив.

Докато разкривахме ребрата, струпвайки на големи купчини встрани пясъка, за да бъде изхвърлен с пневматичния подежник, натъкнахме се на неочаквано затруднение. За разлика от корабите от по-ранния гръко-римски период, които са строени с медни клинове и гвоздеи, за този кораб бяха използвани железни гвоздеи, изядени отдавна от ръждата. При най-леките движения на водолазите дървените отломъци се преместваха от местата, на които бяха лежали в продължение на тринайсет века. Работехме без плавници — по-късно прекратихме тази опасна практика, — като главите ни висяха надолу от металните рамки, върху които лягахме с допълнителните тежести по нас. Въпреки всичко теченията, а понякога и рибите разместваха дървените остатъци, преди да заснемем точното им разположение.

Взех английско-турския речник, за да задам на Мустафа Капкин следния въпрос:

Къде можем да намерим игли за плетене?

Мустафа не знаеше, но на свой ред предложи да опитам с велосипедни спици, след като му обясних какво бях намислил.

Най-напред той намери сто, после двеста, а на края разполагахме с две хиляди спици, след като Мустафа бе омел магазините между Бодрум и Измир. Заостряхме на точило единия край на спиците, огъвахме другия им край като главичка и забождахме просмуканите с вода отломъци по дъното, така че по-голямата част от запазените все още корпус, постепенно очистен от пясъчното покривало, заприлича на гигантска пеперуда, прикована върху картон. После от фотографските кулички заснехме спокойно всичко.

Лари не можа да използва технологията, създадена с негова помощ. Лекарите го посъветваха да не слиза повече на голяма дълбочина и той пренастрои изключителните си заложби за работа на сушата. Учеше новодошлите да слизат под вода, а на някои от тях дори показваше как да плуват по-добре. Той водеше с педантична грижливост записките на експедицията и гонеше водолазите от масата по леглата им — същински инквизитор с бележник и молив. Веднъж в седмицата отиваше при ковачите в Бодрум.

Това лято Лари бе дошъл пръв в Бодрум и нуждата го бе принудила да научи турски език по-добре от всички останали. Той успяваше да обясни на ковачите как да прекроят железните отпадъци в необходимите ни „научни“ приспособления и затова между тях постепенно се бе създадо трайно и непрекъснато засилващо се уважение; той бе единственият от нас, когото в Бодрум наричаха с привързаност „амка“, тоест „чичо“.

Когато ставаше дума за машини, той отиваше при Махмуд, много способен механик, който бе успял да ремонтира два двигателя на английски боен кораб, извадени почти след двайсет години престой на морското дъно; сега тези двигатели движеха два нови траулера в Бодрум. За всички по-обикновени, но непрекъснато необходими на експедицията приспособления от сорта на скоби, халки, стъпала за стълби, вериги и шамандури Лари посещаваше други работилници. Когато отивах в града, никога не знаех къде мога да го открия.

— А, ето те и теб, амка Лари. Мараба, Басри.

Лари е седнал на стола в единия ъгъл на мръсната ковачница на Басри. Той знае, че ако излезе, някой селянин със счупено рало или пък капитан, който има нужда от верига, ще заеме неговото място и нашата поръчка ще изостане. Басри оставя инструментите, но само колкото да ми предложи цигара от един смачкан пакет и да ме попита как предпочитам кафето: горчиво, средно или сладко.

Младото чираче с очернено от саждите лице е вторачило безизразния си поглед в тавана, а двете му ръце дърпат нагоре и надолу износените дървени дръжки на старото духало зад пещта на Басри. При всяко бавно пухване на въздуха въглицата около голямото парче желязо стават светлочервени и веднага почерняват отново. Басри премества въглените с мокра метла от клони, които съскат, докато на края самото парче желязо започва да свети. Когато всичко е готово, той

вдига желязото с клещите и го поставя върху наковалнята. С мълчаливо движение, усвоено с опита на времето, момчето оставя мястото си при духалото и взима големия чук; на вид то няма повече от десет години. Ковачът върти с една ръка желязото, стиснато в клещите, а с другата го прекроява заедно с момчето в забързаното темпо на порой от удари. Когато металът потъмнява, ковачът го пъха в един ръждасал варел, пълен с мръсна вода, където той изсъсква. Момчето застава отново зад меха на духалото. Никой от тях не казва нито дума.

Спазмите на Лари наложиха промени както в неговия начин на живот, така и във всекидневието на водолазите. Организирахме слизанията под вода така, че да разполагаме с повече време за декомпресия под претекст, че работим на по-голяма дълбочина и по-дълго време, отколкото бе в действителност. Изключвахме генераторите в десет вечерта, за да заспиваме по-лесно. Наложихме пълна забрана върху алкохола през шест дни от седмицата, въпреки че той нямаше никаква връзка със „случая Лари“. Знаехме добре, че само една бутилка бира, изпита вечерта преди слизание под вода на следващия ден, може да направи водолаза по-податлив към спазми.

В петък не слизахме на дъното. Петъкът бе пазарният ден в Бодрум; тогава попълвахме запасите и той стана нашият почивен ден. А в четвъртък вечерта ставаха тържествата.

Тогава правехме трогателни опити да изглеждаме по-чисти, като се поливахме с мъничко от скъпоценната прясна вода, докарвана на острова с нефтени варели от по петдесет и пет галона, която използвахме за пиене, миене, готвене и за нуждите на фотолaborаторията. Мъжете се тълпяха около брезентовия мех за да се обръснат, а жените отмиваха солта от косите си.

Нашите готвачи бяха на висотата на случая, като се наемаха доброволно да пренесат ордъврите от пържени картофи, саламурено сирене, фъстъци и маслини от брега до клетката. Ерик пое сам длъжността на барман и приготвяше коктейлите от наличните напитки върху грубия бар от сандъци. Обикновено изборът му бе ограничен до водка с лимонада или ракия с хладка вода, но той сервираше с истинско вдъхновение.

Глухият тътен на един варел от нафта заменяше звънеца за вечеря и коктейлът привършваше. Спускахме се един по един по стъпалата, издълбани в камъните; до брега ни чакаше специално

угощение от печени пилета или шиш кебап, а после се качвахме до горе в същия ред.

Клетката бе обикновен навес, дълъг петдесет и широк петнайсет фута, с бетонен под и каменни стени откъм север и запад, които спираха студения „мелтем“; от другите страни бе опънато найлоново платнище срещу вредителите; покривът от бракувани платнища плющеше непрекъснато на вятъра и се късаше от ударите си в покривните греди. Петнайсетте походни легла се преместваха през нощта до стените, а през деня се събираха накуп, за да има място за работилницата, чертожната зала, фотолабораторията, канцеларията и лабораторията за консервация. В празничните вечери се изтягахме по леглата и пеехме на мигащата светлина на газената лампа, а Клод и Сузън свиреха поред на китарата. Често пъти разговорите и нестройните звуци на моряшките песни се носеха над вълните почти до сутринта.

Бяхме се превърнали в нещо повече от група, чиято работа върви успешно. Станахме добри приятели. Мнозина завързаха тук най-добрите си приятелства. Дълги месеци след Яси Ада всеки празник или конференция ставаше повод неколцина от нас да се събират, за да прекарат заедно края на седмицата.

Вечеринките ни бяха почивка от неумолимото седмично всекидневие. Работата по дъното ни бе завладяла като идея фикс. Държах да има водолази около кораба, докато светлината бе достатъчна.

За да увеличим всекидневното време за разкопки, решихме да използваме и метода, наречен „наргиле“ — подавахме с шланг въздух от повърхността, така че съдържанието на бутилките престана да влияе върху времето за престой на дъното. Както компресорите, така и шланговете бяха много по-сигурни от материалната част, която бяхме принудени да използваме при нос Гелидоня.

Всяка сутрин слизанията под вода започваха възможно най-рано, а следобедните спускания продължаваха в зависимост от промеждутъка между сутрешната и следобедната акция, защото водолазите издишват поетия азот още няколко часа, след като са излезли на повърхността. По време на закуската се съветвах с Ерик за реда на предстоящите операции и след това прочитах графика, в който фигурираха седем или осем водолазни двойки; всяка от тях

получаваше инструкции с указания на съответния квадрат, в който трябваше да работи; на края предавах списъка на Клод — за изпълнение:

1. Джордж и Дейвид почистват за снимки квадрат 9А.
2. Джак и Влади снимат в 9А и изваждат амфора от 9В.
3. Докторът и Фрей изваждат всички означени предмети от 9С.
4. Октай и Агнес работят в пневматичния подежник в 9В.
5. Огуз и Андре продължават с пневматичния подежник в 9В.
6. Ерик и Йондер слагат етикети на всички открити предмети в 9В.
7. Клод и Сузън работят с пневматичния подежник в 3В.

Щом слънцето бе достатъчно високо, за да освети мястото на корабокрушението, минавахме на гребла сто и петдесетте ярда до шлепа. Графикът бе изработен така, че непрекъснато да има някой на дъното, а другите да преминават през декомпресия, да се обличат, да бъдат готови за обслужване на шланговете и да осигуряват обслужващите, като помагат при навиването и развиването на шланговете и следят непрекъснато равнището на горивото и налягането в компресорите. Всеки ден един от нас бе хронометрист, а друг поддържаше реда на шлепа; вторият бе длъжен да пуска и спира компресорите, да проверява едноместната камера за рекомпресия, която сега бе на борда, да зарежда двигателите, да проверява шланговете и кабелните въжета, да изпомпва трюмната вода и да се кара на водолазите, които не простират гумените си костюми, а ги разхвърлят по палубата. Целта ми бе при аварийна ситуация всеки член на групата да бъде запознат напълно с всяка операция на шлепа; включително и Дейвид Оуън, чието загадъчно поведение при изучаването на древни блискоизточни езици бе опровергано от

необичайно практичната му природа — през цялото лято той бе главният отговорник за изправността на всички машини.

В редки случаи се губеха повече от няколко минути между слизанията на двойките под вода.

— Хайде, тръгвайте! — вика Клод. — Те са спрели: на двайсетте фута.

Октай и Агнес вече са облекли костюмите; те изплакват маските си и приближават до края на шлепа. Бащата на Агнес — доктор Бови — и Фред се качват за декомпресия на дълбочина десет фута и дават знак за осигуряващите Огуз Алпъозен и Андре Морел да изтеглят техните шлангове; там е спуснато допълнително приспособление за подаване на въздух, така че те ще завършат своята декомпресия, без да задържат следващата група, която взима техните шлангове и регулатори.

Огуз и Андре започват да се обличат; при шланговете ги заместват Ерик и Йондер Серен, които помагат на Октай и Агнес да затегнат своята екипировка. Но малко преди да завършат своята работа, се раздава силното дрънчене на камилския звънец. Клод отговаря на „телефона“, вдигайки на палубата една подставка за писане, спусната с въже до мястото за декомпресия на дълбочина десет фута.

Фред казва, че не са извадили всички означени предмети от 9С — чете той написаното съобщение.

— Вдигнете ги, преди да започнете — казвам на Агнес, докато двамата прекрачват през борда.

Между отделните слизания не е загубена нито минута. Работата продължава така чак до залез с прекъсване само за обяд и за кратка следобедна почивка.

През зимата на следващата година при нас идваха цивилни и военни водолази, които се запознаха с нашите методи за картографиране; но тези методи все още не ни задоволяваха напълно. Губеше се много време за работа на дъното.

През 1960 година при нос Гелидоня Клод бе предложил да опитаме метода на аерофотографията; през 1961 година към него се присъедини и Бил Уийнър. Аз така и не разбих техните думи:

„Оператори чертаят картата чрез пренасяне на светлинната точка по повърхността на ясно очертаното стробоскопично изображение, като въртят командните бутони и гледат през очила с червени и зелени лещи.“ Но когато подготвихме кампанията за 1961 година, реших да опитаме и тази възможност. Писах до една от най-големите фирми в областта на аерофотографията в света и до една от най-големите картографски служби в Америка; запитах и двете как се работи с тази техника; по същото време имах само смътна представа за самолетите, които прелитат над земната повърхност и правят стереофотоснимки, от които по-късно се изготвят контурни карти с очертания на планини, долини, хребети и плата. Допуснах основна грешка и в двете писма. Споменах, че искаме да използваме този метод, за да заснемем разположението на предмети, останали на морското дъно след корабокрушение. Отговорите бяха почти еднакви, само единият бе малко по-подробен от другия: подводната фотограмметрия (изкуството да се изработват карти на основата на стереофотоснимки) била невъзможна, тъй като била съпроводена с множество сложни проблеми; във флота вече опитали, но резултат — никакъв. Писах им отново, че не съм питал специално за снимки под вода, а се интересувам от същността на метода изобщо, обяснявайки, че сме група археолози, работили случайно на морското дъно, където не е трудно да се възпроизведат и използват повечето методи, с които си служат нашите колеги при разкопки на сушата. Не получих отговор.



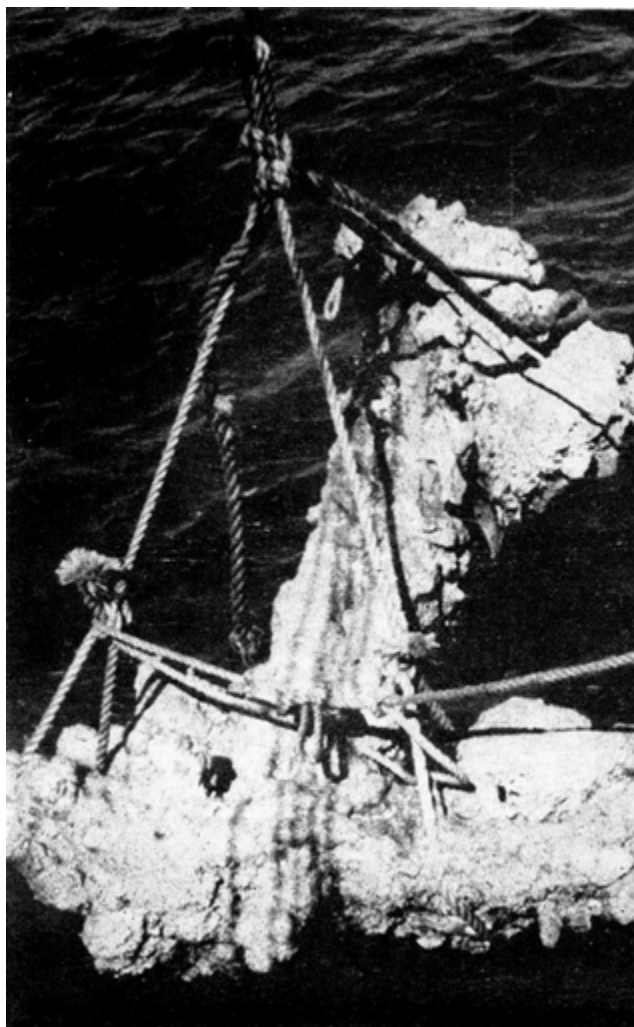
Дейвид Оуън и Фред ван Доорнинк излизат на брега с кошницата за дървени отломъци, подпирана в другия край от Питър Фрийз и Огуз Алпъозен. Кемал Арас е готов да помогне.



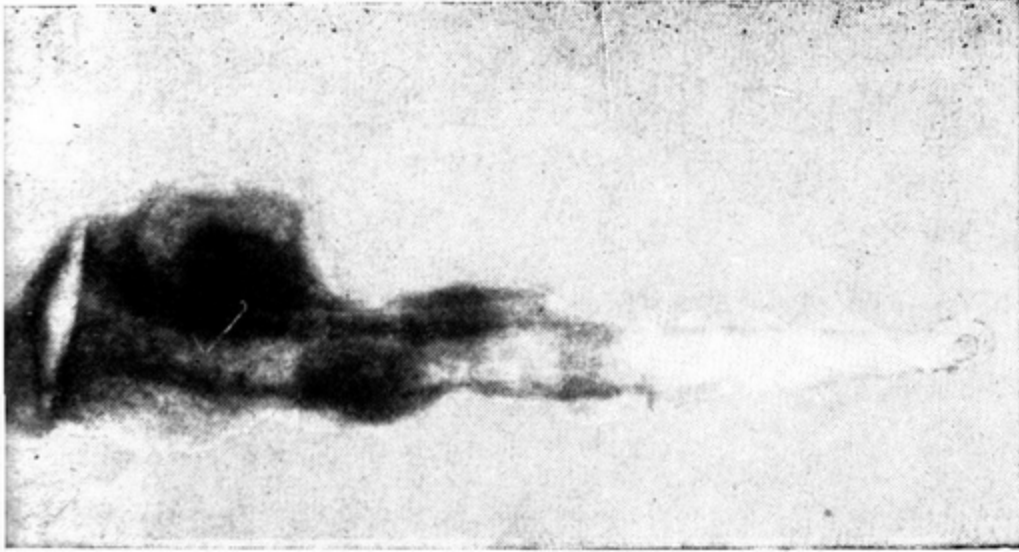
Ан Бас възстановява плочите от покрива на камбуза на византийския кораб. Тези отломъци са първото сигурно доказателство за съществуването на подобни покриви в древността.

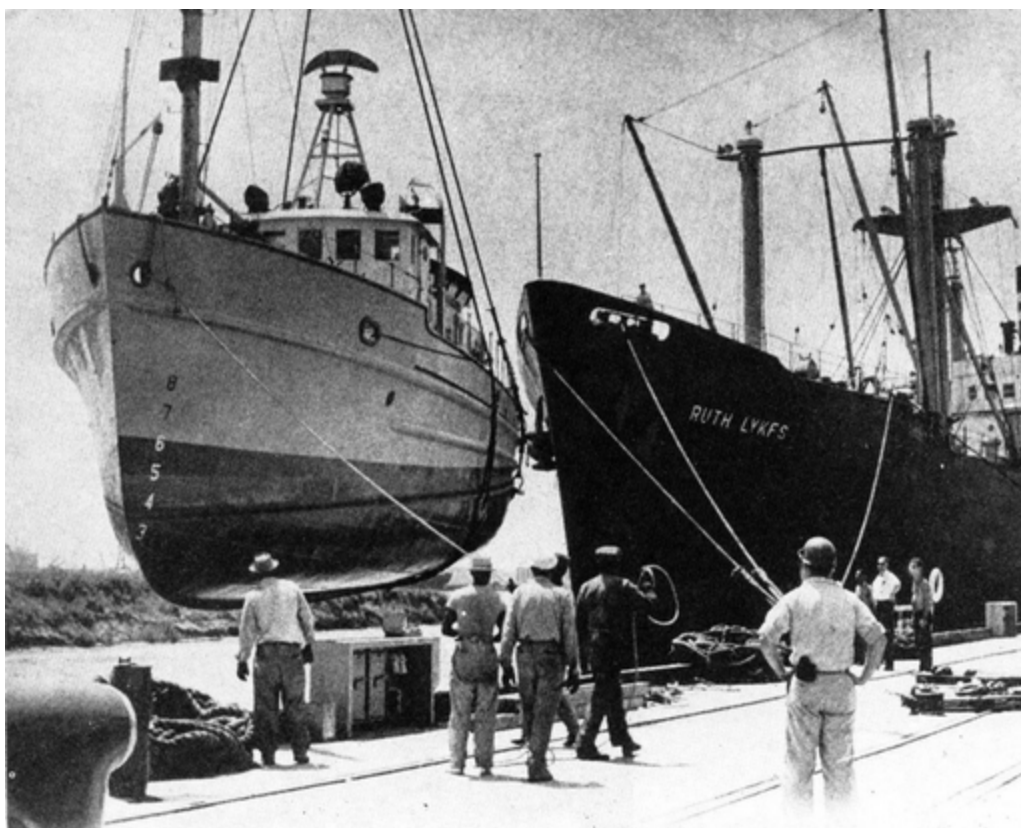


Фред ван Доорник „събира“ обшивни дъска, като използва етикетите, прикрепени към дървените отломъци, и снимките на същите парчета, направени на дъното.



От водата се показва вкаменена наслойка върху котва. Тази маса е почти куха, тъй като ръждата отдавна е „изяла“ желязната предмет. Само малка част от желязните предмети могат да се разпознаят по вкаменените наслойки върху тях. Рентгеновата снимка показва кухина, оставена от гвоздей.

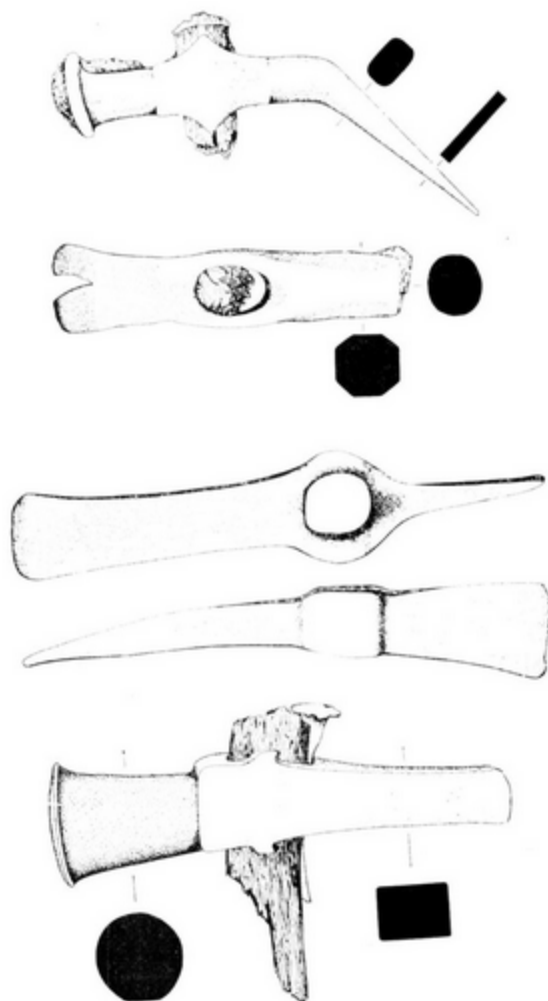




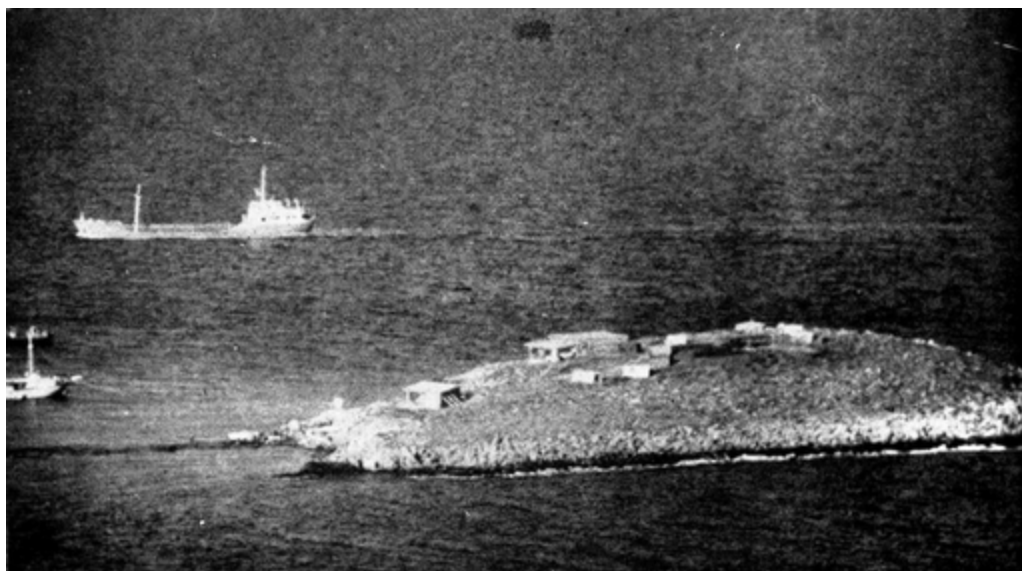
"Рут Лайкс" качва на борда си 65_тонния „Върейзън“ от пристанището в Галвестън, за да го пренесе до Егейско море.



"Ашъра" се издига от морското дъно близо до Яси Ада. Празното приспособление на носа е предназначено за монтиране на стереокамерите.



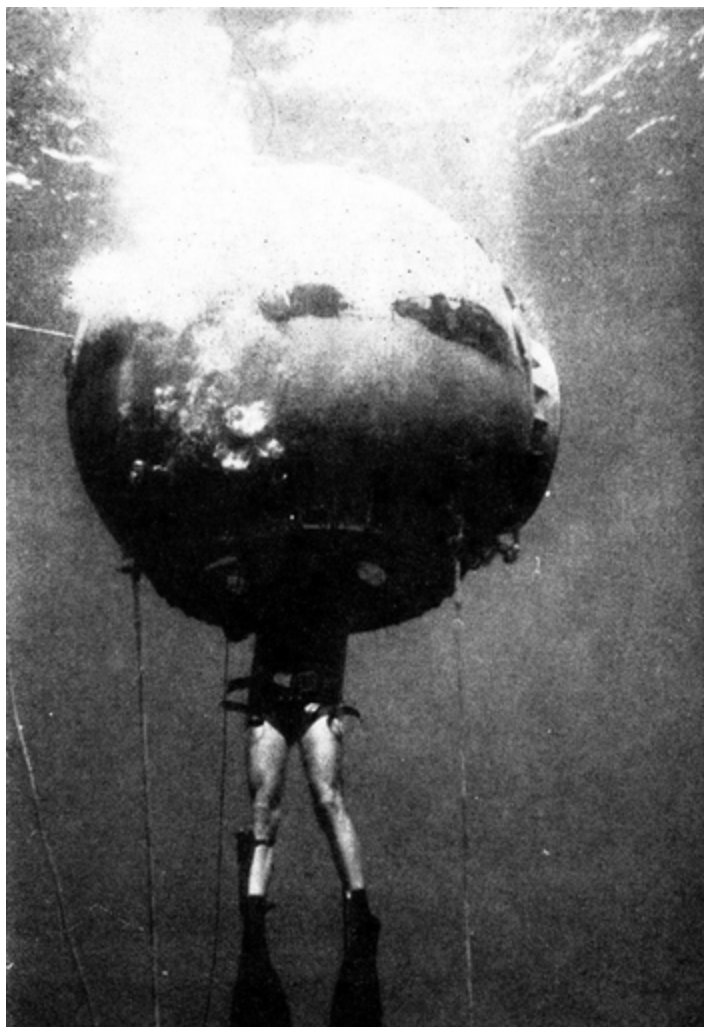
Рисунки на оригиналните сечива във вид, който са имали при потъването на кораба, преди наслойките да се вкаменят върху тях.



Яси Ада с население от 45 души (нашата група) през 1967 година. Шлепът е на котва над римския кораб, „Кардашлар“ е по-близо, а „Ашъра“ е до самия бряг.



Част от приготовленията за подводните разкопки. Авторът наблюдава от Яси Ада пристигането на съоръжения, необходими за успешна работа през лятото.



Един от водолазите влиза в потопяемата декомпресионна камера, след като е работил при потъналия римски кораб на дълбочина 140 фута. Равнището на пълното с въздух кълбо се регулира с помощта на въжета, които минават през скрипец на дъното, а оттам стигат до кораба.



Професор Харълд Еджъртън от Масачузетския технологически институт, откривател на стробоскопичната камера и близък сътрудник на Кусто, бе първият човек, който ми каза, че не вижда особена трудност в нашия случай. Той предложи да монтираме две еднакви камери на носещ прът; това щеше да ни осигури необходимите двойки стереоскопични изображения. Почувствувах се много неловко и не му обясних защо не можем да си послужим с две камери. Помислих си, че е напълно възможно да се работи и с една камера, която да се премества от едно място на друго, имитирайки самолетен полет. Представих си хоризонтално разположен прът между две потопени шамандури, който се придвижва над потъналия кораб, а по цялата му дължина се плъзга камера, насочена винаги надолу. Можехме да снимаме последователно точките А, В и С, след което да групираме стереодвойки от А и В, В и С и така нататък.

Запознах се с архитект Джулиън Уитълзи, който се занимаваше с планиране на градове в Индия, познаваше добре метода на аерофотографията и бе работил преди няколко години като архитект археолог в Атина. Той хареса много нашите идеи и сам предложи да се присъедини към нас, за да се заеме с техническите подробности.

По същото време се запознах и с един бузест, леко оплешивяващ млад мъж с рогови очила, който приличаше на моята особа. Оттогава насам Донълд Роузънкранц и аз минаваме за братя, за близнаци, а понякога направо ни бъркат един с друг. Дон бе готов да напусне работата си като химик в „Ийстмън Кодак“ заради шанса да се присъедини към подводна експедиция. Отначало аз просто не проявих интерес към него, както бе и с повечето основни фигури в нашата група; макар да бях понаучил някои неща, предполагам, че подсъзнателно все още търсех снажни силни атлети с яки челюсти и гъста коса, и на този образ приличаха малцина от нас. Ерик остана до края на моя разговор с Дон. Когато изразих съмненията си, Ерик ме посъветва да помисля отново; „Той така страшно иска да дойде.“

Дон ни оказа неоценима помощ в изпълнението на стереофотограмметричната програма за 1963 година; неговите познания за филми и проявители му помогнаха да получи най-ясните подводни снимки, както се изрази един неизвестен авторитет по океанознание. В края на краищата Дон стана нашият главен консултант във всички технически области. Колкото и да бе странно, въпреки килограмите, които смъкваше всеки сезон като водолаз, той се оказа по-силен от останалите в групата.

През това лято новата система за картографиране даде добри плодове и обещания за бъдещето. След като знаеше фокусното разстояние на камерата и разстоянието между точките по носещия прът, от който се правеха снимките, Джулиън изчисляваше отдалечеността на камерата от заснетите предмети, измервайки с микрометър незначителните отбелязани разлики. Така за пръв път успяхме да получим пространствени схеми, без да стоим с часове по дъното с отвес в ръка и да записваме стотици данни, за да можем да пресметнем разликите в разположението на предметите.

Ерик направи скица на системата „плаващ прът“, която използвахме на обекта. Изпратих копие от нея на картографската служба, която ни убеждаваше, че подводната фотограмметрия била

невъзможна; получих в отговор цели две страници обяснение защо нашият метод е нереален. Междувременно, резултатите от работата ни продължаваха да бъдат все така добри.

Детайлите на корпуса бяха фотографирани на морското дъно, но Ерик трябваше да ги разгледа поотделно на брега, за да определи разположението на всеки жлеб и ъгъла на всяка дупка от гвоздей. Опитвахме се да ги вадим колкото бе възможно по-внимателно, но крехките ребра се повреждаха почти непоправимо при всяко движение, макар че бяха обвити с платно. Фред отиде при ковачите в Бодрум и се върна със странна кошница, изплетена от тел, която бе дълга дваайсет фута, а челото ѝ бе квадрат с дължина на страната един фут. Той я сваляше почти всеки ден на дъното и прибираще в нея отломъци от ребрата на кораба, подпомогнат от още трима водолази. После те сменяха плавниците с гуменки и пренасяха кошницата на четиристотин и петдесет фута на север и сто и дваайсет фута над морското равнище, на брега, като се движеха по склона на острова с бавни, плъзгащи се стъпки. Дървото се поставяше веднага в корита с вода, построени на място, за да не се напука. Отломъците останаха още няколко години в Бодрум, но тяхната консервация не бе належаща, след като Фред бе заснел и начертал с най-малки подробности всеки от тях; те бяха прекалено раздробени, за да оправдаят разход на време или средства за химическа обработка.

Все още не бяхме вникнали напълно в част от материалите, картографирани и извадени в течение на няколко години. Между тях бяха и сто и петдесетте вкаменени наслойки, образувани около железните предмети наскоро след попадането им на дъното. И макар в тях да не бе останала дори следа от желязото, всяка наслойка представляваше великолепно запазен калъп на металното сечиво, което някога е било във вътрешността ѝ. Външният вид на вкаменените наслойки не ни казваше почти нищо за оригиналните предмети, но ние отбелязвахме внимателно мястото на всяка една от тях.

Морските археолози познават добре метода за отливане на точни копия на унищожени железни предмети, при който се разрязва вкаменената наслойка, отстраняват се следите от ръжда и полученият калъп се запълва с гипс. Крехките и същевременно твърди гипсови копия показват, че гипсът не е най-подходящият материал за възстановка на някогашни железни предмети, особено на тези, които

са били много тънки. Лари опита различни заместители, докато разбере, че най-добри резултати се получават със съединенията на полисулфидния каучук. Отлените от него копия не само повтарят точно и най-малките подробности на калъпа, но извличат от неговата повърхност съвсем тънък пласт железен окис, така че изглеждат като истински, макар и леко ръждясали железни предмети. Лари донесе и електрическа дискова ножовка с диамантено покритие на режещите зъби. Въпреки всичко през 1963 година ние не напреднахме много в тази област, тъй като бе необходимо доста време за разрязване на вкаменената наслойка, за приготвяне на картонени пластинки, с които се запълва полученият при срязването луфт в наслойката за отливане, а на края — и за отстраняване на калъпа от полученото копие.

Продължавахме да вадим от потъналия кораб много други предмети: монети, лампи, тежести за везни, рибарски принадлежности, стъкло, прибори за хранене и готварски съдове. Ан бе непрекъснато заета да ги подрежда по каталог и да слепва керамичните чирепи в предмети. В ранната есен на 1963 година бяхме натрупали цяла планина от материали. Трябваше да извадим още няколко предмета от морското дъно, преди да се опитаме да осмислим онова, което бяхме свършили дотук.

ГЛАВА СЕДМА

„АШЪРА“

Дойде време и аз да чуя песента на сирената, привлякла на времето Питър в морето около Бодрум. Бях видял нейния образ още същата вечер, когато се запознахме. Красивата забулена жена от бронз била извадена някъде около южния бряг на Турция в началото на петдесетте години. След като чул за нея в Истанбул, Питър потеглил на юг, търсейки потъналия кораб, от който била извадена; може би тя също била част от цял товар произведения на изкуството, като онези, които били намерени недалече от Антикитира през 1901 година? Там той разбрал, че жената била извадена от дълбочина триста фута, а това е прекалено много за екипировката на леководолаз. С болка се отказал да търси повече, но чудесният му материал за древните кораби бе филмиран.

Цели три години не престанах да си мисля за изящната бронзова жена; често ме осеняваше идеята да използвам подводница за целите на археологията. Подводниците слизат на такава дълбочина и могат да останат там в продължение на часове, като се движат бързо над морското дъно; това би ни позволило да огледаме големи площи, чието проучване е невъзможно по друг начин.

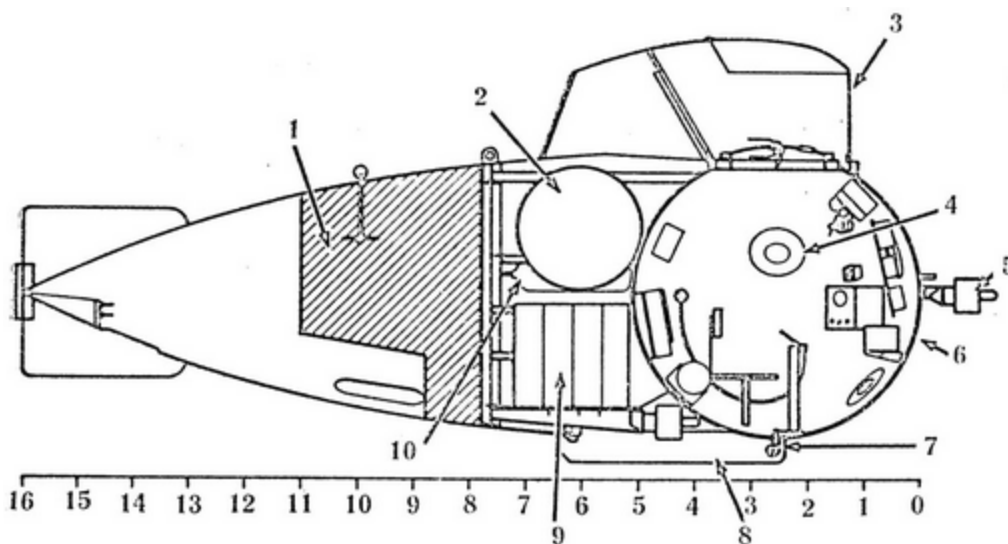
Но до 1963 година всичко бе само идея. По това време Мехмед Имбат, племенник на ловеца на сунгери, който бе извадил с мрежата си статуята на забулената жена, подари на музея в Бодрум ново произведение на изкуството: облечено в туника негърче, високо около една трета от човешки ръст. Той го намерил недалеч от Яси Ада, където мрежата му стигнала дъното на триста фута. Разполагахме вече с „нишки“ към два кораба е бронзови фигури от класическия период, потънали на голяма дълбочина. Реших да използваме подводница. Но как? Снимката на двуместна подводница спортен модел, която видях на страницата за нови изделия в списание „Нюзуик“, даде завършен вид на моите мисли. Може би ние също щяхме да имаме своя подводница.

Влади Илинг пристигна със самолет от ФРГ, за да ми помогне за покупката на подводницата. Снабден с билет от деветдесет и девет долара за пътуване във „всички посоки“, той кръстосваше Америка с автобусите на компанията „Грейхаунд“ — Чикаго, Сан Франсиско, Нови Орлеан, — разглеждайки планове, които все още бяха по чертожните дъски, слизайки под вода с неизпробвани съдове (веднъж дори се наложило да участвува в завършването на един от тях). Обади ми се посред нощ от една болница в Нови Орлеан и ме попитаха дали ще заплатя разходите за неговото лечение. Дали не бе нещастен случай с подводница? Не. Бил нападат и ограбен, а челюстта му била счупена на две места. Той продължи да търси с плътно привързана челюст, като се хранеше само с млечни шейкове и фъстъчено масло, които поемаше през един нов отвор в предните си зъби.

Влади и аз току-що бяхме взели решение за модела, когато ми се обади по телефона от отдела за плавателни съдове с електрическо задвижване на фирмата „Дженеръл дайнамикс“ в Гроутън, Кънектикът, която е най-големият производител на подводници в света. Там някой научил, че търсим подводница. Ще могат ли да я построят? Да, но цената, която те назоваха, бе прекалено висока. А биха ли поне дошли до Филадельфия, за да поговорим?

Тед Коуън ми напомняше за моя гимназиален преподавател по естествени науки с неговата къса, щръкнала коса и очила с метални рамки; с него бяха инженер Боб Тоуър и Ото Матнър — едър човек с глава, подходяща за статуи; те влязоха в моята мъничка канцелария още на другия ден и се заоглеждаха къде да разтворят чертежите.

Назоваха цена, която бе три пъти по-висока от тавана на нашите възможности. Казах им, че току-що съм уговорил поръчката на поевтин модел. Наблегнаха на сигурността, която можели да гарантират. Изслушах ги. После попитах дали е възможно да премахнат един пръстен. С колко ще се намали цената? Ото започна да смята, а Тоуър прегледа дали няма да се наруши сигурността на съда. Цената спадна малко. Прегледах внимателно плановете; по-голямата част от нещата ми хареса; не преставах да ги питам с колко би се намалила цената, ако отстраним един или друг детайл.



Напречен разрез на „Ашъра“. Опашната част е запълнена с изкуствен порест материал, който осигурява плаваемостта на подводницата, натоварена тежко с акумулатори.

Сновях непрекъснато между моята канцелария и работното място на доктор Рейни; Тоуър и Коуън звъняха до Гроутън. В Америка не била строена подводница за научни цели, предназначена за частно лице. Безпокоили се да бъдат първият случай.

Цената продължи да спада, но не достатъчно. На края им казах, че съжалявам, но не мога да я приема. Дали съм съгласен да вечеряме заедно? Най-напред ги заведох у дома и извадих бутилка джин, който сипвахме върху лед. Триото от отдела за плавателни съдове с електрическо задвижване се оказа хубава компания. Заведоха ни с Ан в един полинезийски ресторант, където пихме силни плодови пуншове от ананаси и кокосови орехи. Ан каза, че ѝ харесва да се купуват подводници. Но цената бе все още висока. Коуън отбеляза, че съм труден по сделките. Отговорих му, че не съм привикнал на сделки под налягане. Той се разсмя. Когато се разделяхме, ме попита дали ще мога да се видя с тях сутринта. Те се обадиха на съпругите си, купиха си четки за зъби и намериха стаи в един хотел.

През нощта говорих с Дон Роузънкранц, който ни бе на гости. Дон бе запознат с нуждите на подводната археология по-добре от всеки инженер в страната; той току-що бе получил предложение да работи в същия отдел на фирмата. Казах му, че ако приеме предложението, аз ще се съглася на сделката.

По време на сутрешното кафе последваха още чертежи, разисквания и изчисления. На края постигнахме съгласие за цената на самата подводница; част от съоръженията отпадна, но на борда имаше и без това достатъчно приспособления. Въпреки всичко подводницата бе все още по-скъпа от модела, който бях решил да поръчам. Фирмата се съгласи да поеме част от конструктивните разходи за сметка на своите фондове за развитие и внедряване. В прилив на ентузиазъм съобщих на доктор Рейни: „Мога да намеря останалите пари, знам, че мога.“ Той каза да действам. Обадохме се в търговската служба на университета. Беше непосредствено преди Коледа. Подводницата ми трябваше през май.

Строежът започна през януари и продължи денонощно. Моята кола се превърна в същинска машина на времето, пренасяйки ме за няколко часа от тринайсети век преди новата ера (от Филадельфия, където завършвах докторската си дисертация върху кораба, потънал при нос Гелидоня) до ядрения век в Гроутън. Почти бях заприличал на шизофреник. Дон казваше, че е трябвало да стана инженер, а не археолог. Той ме защитаваше безпристрастно от своите колеги инженери по време на споровете за конструкцията на подводницата.

Когато корпусът бе почти готов, аз взех една стълба и се спуснах през люка. В петфутовото кълбо сякаш се бе поместила цяла телефонна централа. Около мен се виждаха само електрически проводници и превключватели. Пултовете бяха отрупани с контролни и измервателни прибори: дълбокомер, указател на скоростта, манометри, жирокомпас, ехолот, комуникационни системи, прибори за измерване на съдържанието на кислород и въглероден двуокис и контролни прибори за скоростта и посоката на движение на двигателите. Стоманеното кълбо, в което бях седнал, имаше шест люка за наблюдение, покрити с плексиглас. Зад кръглия корпус бяха разположени резервоарите за баласт и за сгъстен въздух и цял куп акумулатори, скрити в аеродинамичната опашка, изработена от фибростъкло. Едно плексигласово навесче пазеше входния люк, който можеше да се отваря при средно вълнение на повърхността.

Подводницата бе предназначена за дълбочина до шестстотин фута, а системата за почистване на въздуха гарантираше на двама души безопасен престой в продължение на двацет и четири часа. С дължина шестнайсет фута и тегло четири и половина тона съдът

можеше да се движи със скорост до четири възела с енергия от акумулаторите, които трябваше да се зареждат всяка нощ.

За нашата работа особено важна бе маневреността на подводницата. Страничните винтове, задвижвани от акумулаторите, я преместваха напред, назад, нагоре и надолу; тя можеше да се движи и като хеликоптер под водата.

По ирония на съдбата ние решихме да купим такова скъпо съоръжение въпреки относителната бедност, характерна за цялата ни програма. Тъй като не разполагахме със средствата, които се предоставят на океанографските институти и промишлеността, налагаше се непрекъснато да търсим пътища за ограничаване на разходите около разкопките. Нашата подводница не бе само подвижна камера за подводни изследвания. Бях убеден, че тя ще служи и като работно транспортно средство, с което щяхме да скъсяваме продължителността, а оттам и стойността на нашите операции, свързани с разкопките под вода. Изложих пред Дон и Джулиън Уитълзи моята идея относно системата за стереоснимки, която ще ни позволи да „облитаем“ потънали съдове и да ги картографираме бързо по метода на фотограмметрията; те ми отговориха, че ще се справят с подробностите. Подводницата бе толкова маневрена, че само с един преносим пневмотранспортър, прикрепен на обикновена конзола, двама души можеха да свършат за един ден повече работа от голяма група водолази. Предметите можеха да се събират в кошница с помощта на не особено сложен манипулатор и да се изпращат с балон на повърхността. Съдът можеше да служи и като център за управление и контрол, откъдето ръководителят на разкопките да следи сменящите се групи водолази и да им дава нареждания с подводен високоговорител.

По-късно представих някои от тези идеи на симпозиум за използване на обитаемите подводни съдове за научни цели, който бе организиран от океанографския институт „Уудз Хоул“. Ал Вайн, конструкторът на прочутата „Алвин“, пусната на вода скоро след нашата подводница, ми посочи един офицер с висок чин; „Съжалявам, че не можа да чуеш думите му след вашия разговор. Той каза, че флотът ще трябва да преосмисли изцяло идеите си за използване на подводниците за изследователски цели.“

В деня, когато нашата подводница трябваше да бъде пусната на вода, Ан получи дървена имитация на бутилка с шампанско, за да тренира своя замах преди тържествената церемония. Тя премина по цялата дължина на сухия док, наблюдавайки внимателно една гигантска атомна подводница, привързана за ремонт. Така отмина нашето малко съдче, почти невидимо под сините си знаменца, което се бе сгушило някъде по средата, и стигна до края на пристана.

— Джордж, но къде е твоята подводница? — попита изумено тя.

Когато по-късно през деня слязохме от една лимузина за действителното кръщение, видях познати лица в тълпата: Родни Йънг и други колеги от музея към университета, между които и Джеймз Причърд, уредник на раздела по библейска археология, предложил да наречем нашата нова подводница на името на Ашера — финикийската богиня на морето; доктор Мелвин Пейн бе довел внушителна група от Националното географско дружество, което бе предоставило голяма част от средствата за закупуване на подводницата заедно с Националната научна фондация. Тук бяха и повечето от ветераните от Яси Ада, чийто личен живот се бе заплел в сложен възел с подводната археология: на един тържествен обед Дон Роузънкранц представи Ерик Райън на Джойс — бъдещата съпруга на Ерик; Дейвид и Сузън Оуън дойдоха направо от сватбата си в Бостън, така че Дейвид да бъде на разположение по време на насрочените изпитания по море.

Ан, която носеше букет от бели, червени и сини карамфили, бе придружена от доктор Хърмън Шийте, главен инженер на отдела за плавателни съдове с електрическо задвижване, а в това време бляскаха светкавиците и се настаняваха камерите, които отразяваха събитието за телевизионните мрежи. След молитвата доктор Шийте говори за значението на първата подводница за мирни цели, построена от неговата фирма през шейсетгодишното ѝ съществуване. Той прочете поздравителна телеграма, изпратена ни от екипажа на батискафа „Триест“, който бе стигнал до най-дълбоката точка на океаните — шест мили под нас. И аз казах няколко думи за целите на нашата подводница, след което адмирал А. И. Макий, някогашният главен конструктор на подводници за нуждите на флота, дръпна покривката от тържествените знаменца.

Ан разби бутилката с шампанско с думите: Кръщавам те „Ашъра“^[1].

Знамената на Пенсилванския университет и на Националното географско дружество заплусяха редом с Националното знаме и високоговорителите отгоре прогърмяха: „Котви във въздуха!“ Един голям портален кран вдигна „Ашъра“ във въздуха („Каква е симпатична!“ — възкликна някакъв женски глас) и я спусна леко в река Теймз^[2], в този миг хорът и оркестърът на Бреговата охрана преминаха на „Здравей, Пенсилвания“ за изненада на цяла група морски офицери, които отдаваха чест.

Оставих Ан да се разпорежда с изпращането на подводницата и отплавах почти незабавно за Турция. По средата на Атлантическия океан ме извикаха в радиослужбата на „Олимпия“.

— Джордж! Товарният кораб тръгва утре — едва разпознах гласа на Ан. — Държавният департамент не разрешава изпращането на „Ашъра“... — прашене — трябва официално... — заглъхване — номер... обади се пак...

Прерових багажа си, за да открия някой забравен официален документ. Нима в Държавния департамент ме мислят за глупак, който може да построи и да изпрати в Турция цяла подводница, без да е получил предварително разрешение да я използва там? Дори бях уредил нещата така, че Юксел Егдемър бе обучен за пилот на „Ашъра“; следователно един турски археолог щеше да се намира непрекъснато на пулта за управление при всяко работно слизване.

Не намерих нищо друго, освен разрешителното за разкопки при Яси Ада.

Обадих се отново на Ан, но думите ни се накъсваха от електрически смущения. Тя не разбра нищо.

Преди година се запознахме с турския посланик Менеменджиоглу при прожекция на филм за нашата работа в Националното географско дружество. Той запита учтиво дали може да помогне с нещо, а ние му отговорихме, че всичко върви съвсем гладко. Но този път Ан и доктор Рейни се обърнаха за помощ към него. След като му обяснили обстановката, той уверил Държавния департамент на САЩ, че няма нищо нередно. Още същия ден натоварили „Ашъра“.

По същото време към Средиземно море тръгнал още един товар, само че по-тежък. За да улесни нашата работа флотът на САЩ ни предостави шейсет и петтонния спомагателен съд „Върейзън“. Капитан Едуърд Снайдер, който по-късно стана океанограф на флота,

даде следното обяснение на желанието да помогнат: „Вие можете да изпитвате подводните съоръжения много по-евтино от нас.“

Това бе надценяване на действителното състояние на нещата. Лойд Уелз, яхтоводач от Филадельфия, предложи доброволно услугите си за шкипер на „Върейзън“; под негова команда бе екипаж от доброволци, между които се намираше и първокласният инженер Джерълд Стърн. Параходната компания „Лайкс брьдърз“ пренесе шейсет и петтонния съд на палубата на един от своите параходи и не поиска никакво заплащане за пътя от котвената стоянка на „Върейзън“ в Галвестън до Гърция. Дон Роузънкранц и Джулиън Уитълзи разработиха в свободното си време приспособлението за картографиране, монтирано на нашата подводница; след това Дон поиска от фирмата разрешение за отсъствие, за да се заеме с „Ашъра“ в Турция. По време на цялата ни работа с „Ашъра“ не похарчих нито цент за работна заплата.

След като флотилията на музея се събра в Средиземно море, ние успяхме да привършим разкопките на византийския кораб при Яси Ада; извадихме и последните предмети и пренесохме дървените и железни отломъци на сушата. Майкъл Кацев, педантично добросъвестен студент по археология в нашата група, се зае с вкаменените наслойки и отля повече от сто сечива. Неговата специализация бе по история на изкуствата и той бе така убеден във възможността да се намерят още скулптури от класическия период по морското дъно, че се прехвърли от Колумбийския университет в университета в Пенсилвания, за да може да работи съвместно с нас. Той и Сузън Уоумър се срещнаха на острова; след две години се ожениха.

Съобщението бе изпратено от нашия пълномощник в митницата и аз отидох в Измир, за да посрещна „Ашъра“. Видях един огромен камион, паркирал встрани от пътя, и се облегнах на него, за да почакам шофьора.

— Колко тона можеш да возиш?

— Шест.

— А ако караш по-бавно, можеш ли да возиш повече?

— Евет ефендим. (Да, господине.)

Отидохме на пристанището малко след изгрев-слънце и осемтонният сандък бе свален от кораба върху камиона. Митническите

формалности минаха бързо. Шофьорът пълзеше полека по доста изровения път до Гюлюк — най-близкото до Яси Ада пристанище, което разполагаше с кран, подходящ за разтоварването на подводницата. Кранът бе там временно, докаран за строежа на нов пристан; надявахме се да го намерим на същото място в края на лятото, за да натовари обратно нашата подводница. Освободих от митницата още десет сандъка със спомагателни приспособления и последвах камиона.

Едно рибарско корабче от Бодрум взе на влекало „Ашъра“, която приличаше на голяма оранжева фунийка за сладолед, полегнала на една страна; стоя закотвена като гребна лодка в плиткото около Яси Ада до края на лятото.

В Гроутън времето не стигна за изпитания в морски условия. Фирмата изпрати инженер Бил Бирън, който трябваше да продължи с Дон изпитанията в Турция. Бил ме взе при първото слизване под вода. Застанахме до подводницата и прекрачихме с боси крака над плексигласовия навес в стоманения люк. Увиснах на двете си ръце; най-напред стъпих на седалката, а после — на изкривения, влажен под. Вътре беше студено, а въздухът бе плътно наситен с характерната миризма на електрически проводници и метал.

Бил прегледа някакъв списък, отпечатан на алуминиевото табло. После стъпи на седалката (главата и раменете му се показаха през прозрачния команден мостик) и даде на Лари знак да ни отвърже. Лари откачи двете вериги и се оттегли с шнорхели си извън обсега на гребните винтове, а Бил включи на обратен ход двата двигателя на „Ашъра“, която излезе (със задната си част напред) в открито море. После Бил седна до мен, дръпна след себе си кълнящия капак на люка и го затвори. Не виждах нищо друго, освен синята вода в дънния люк под краката си. След като бе завъртяна една ръчка, от нашия резервоар излязоха кълба въздух. Скоро синята вода заля и горните люкове. Бяхме поели тежест, но не се намирахме изцяло под вода. В тялото от фибростъкло, което обгръща въздушните резервоари и акумулаторите, бе останал последният въздушен мехур; водата трябваше да проникне в опасната част, но това не бе опасно за акумулаторите, обвити в предпазен блок от някакъв материал, който приличаше на втвърден конфитюр от ягоди. Бил превключи двата двигателя на преден ход и освободи скоростните лостове. Бръмченето на моторите премина

постепенно във вой, който достигна силата на писък от турбина и внезапно се превърна в силен тътен — очевиден знак за напрежението, което съпътстваше изгонването и на последното мехурче въздух от обтекателя. Бяхме преминали през бариерата на повърхността, плаваемостта ни изчезна и ние се превърнахме в подводно същество. Бил намали мощта на двигателите; като следеше жирокомпаса, той ни поведе към потъналия кораб, форсирайки последователно моторите на левия и на десния борд. Докато се спускахме покрай стръмния склон, се чува няколко силни удара откъм опашката.

Спряхме на равно пясъчно дъно, където Бил регулира баласта до равновесна плаваемост; занапред всяко движение бе за сметка на винтовете. Единствено някаква аварийна ситуация можеше да го накара да опразни внезапно баластните танкове, при което щяхме да полетим неудържимо нагоре; ако автоматиката откажеше, трябваше да се завърти червената ръчка до краката ми и от тялото на подводницата щеше да се отдели половин тон метал. Гледах навън към водораслите и рибите.

— Какво ще кажеш? — запита ме той.

— Страшна е! — Погледнах към един от разположените малко по-високо пред мен контролни прибори, чийто брой все още ме объркваше. Той показваше 50. — Кога ще слезем по-долу?

— Сега сме на двеста фута. Тук не може да се слезе по-ниско — каза Бил и добави внимателно, като сочеше към друг прибор: — Дълбокомерът е тук.

Не виждах особена разлика между тази дълбочина и дълбочината от сто и двайсет фута, на която слизахме всеки ден; силата на светлината изглеждаше почти същата. Отправихме се с бръмчене в западна посока, поехме курс към мястото на потъналия кораб и спряхме до него. Гледах как Лойд Уелз и Влади пробват водната струя от помпите на „Върейзън“. Обадох се на водолазите по високоговорителя. Те ни чуваха, но слабо.

През няколко минути Бил завърташе регулатора на скоростта на единия от двата двигателя и ние завивахме леко над морското дъно, за да огледаме кораба под различни ъгли. Направи ми силно впечатление лекотата, с която подводницата маневрираше над дъното — също като водолаз.

— Нека погледнем рифа, преди да излезем — предложих аз.

Последвахме ивицата от натрошени керамични съдове нагоре по склона, докато слънчевата светлина, идеща от вълните, които се разбиваха в рифа, ни показва, че сме близо до повърхността.

„Много сме близо — помислих си. — Защо ли не обръща?“

А Бил се мъчеше с уредите за управление. Бяхме все още под водата, когато долната част на една много голяма вълна ни подхвана и ни притисна към заплашително щръкналите скали; Бил завъртя двигателите на пълен заден ход, но те не бяха достатъчно мощни за целта. Една заострена скала, насочена право към мен, се изпречи пред дънния люк. Инстинктивно се отдръпнах, когато върхът ѝ удари в средата на стъклото. Спряхме с мъчителен стържещ звук; после се обърнахме встрани, а инерцията на цял тон акумулатори насочи опасната част нагоре, към рифа. Ударихме се с трясък в скалистия зъб. Плексигласовото стъкло, дебело като стъклото на батискафите, които слизат на дъното на океаните, изпраця при удара. Прокапа вода. Без да се замислям, дръпнах ръчката, за да напълня металното кълбо с въздух под налягане, така че да не позволя на водата да нахлуе вътре и да ни помъкне по склона към дълбочините. Но това не бе необходимо. Стъклото на люка издържа. Изпотихме се здравата, докато водата заливаше стъпалата ни, макар че бяхме само по бански костюми. После се разсмяхме.

Сменихме повреденото стъкло, като десетина от водолазите, затънали до колене, повдигнаха „Ашъра“ във водата, колкото бе възможно; това бе истинско надтегляне на въже с противник — подводница.

След като Бил се върна в Америка, Дон и Юксел станаха водачи на „Ашъра“. Юксел, чиито рефлекс и чувство за разстояние го бяха направили фехтовчик от международна класа, се оказа блестящ пилот. Дон го заместваше на приборите за управление, но в повечето случаи обслужваше новата система за картографиране. Той монтира на метален прът две камери за аерофотография в непромокаеми калъфи и го закрепил с болтове за носа на подводницата. При блясъка на две стробоскопични лампи камерите снимаха едновременно, след това затворът на обектива се зареждаше автоматично и лентата бе готова за следващата двойка стереоснимки. Най-напред направихме пробни снимки на изкуствена цел, поставена на дълбочина петдесет фута; после пристъпихме към филмиране на потъналия кораб от

късноримската епоха, за който се бяха закачили котвите на нашия шлеп по време на бурята в края на сезона през 1961 година. Бяхме решили той да бъде следващият потънал кораб, който ще разкопаваме.

На стотина мили на изток враждата между гръцкото и турското население на остров Кипър, получил наскоро своята независимост, заплашваше да прерасне в пряк въоръжен конфликт между Гърция и Турция. Следяхме по радиото новините за нарастващи размирици. Турски самолети бомбардираха Кипър и се понесе слух за предстоящо нахлуване на турски войски.

Яси Ада лежи почти непосредствено до невидимата граница между турските и гръцки води. Правите редици на нашите еднотипни палатки и военният кораб, закотвен до самия бряг, ни придаваха вид на морска база. А военното разузнаване можеше да приеме за заплаха съобщенията, предавани от Яси Ада на „Ашъра“ по радиото. Опасявахме се, че в случай на война никоя от двете страни няма да се сети кои сме. Ерик изрисува голямо американско знаме върху покрива на кабината на „Върейзън“ и работата продължи още няколко дни. След това трябваше да приключим. Реактивните самолети прелитаха с рев над главите ни. Само за един ден вдигнахме лагера и натоварихме всичко на шлепа още преди да се свечери.

Отправихме се към Бодрум по тъмно; „Върейзън“ теглеше шлепа, за който бе завързана „Ашъра“. Проточили се на повече от сто фута, трите плавателни съда, осветени от електрически фенерчета, газови фенери и всичко, попаднало ни подръка, сигурно приличаха на някакъв огромен, странен кораб, който се промъква в канала между турските и гръцките острови, лежащи в непосредствена близост. Изведнъж някаква силна светлина ни заслепи без предупреждение буквално от няколко ярда.

— Джордж, какво казват? Нали като офицер си бил по сигналната част?

Напразно се ровех из паметта си за кодовите сигнали на „приятел“, но това нямаше смисъл, защото не знаех на какъв език да ги изпратя.

— Може би искат да посочим самоличността си, за да не ни скрият под повърхността?

Продължихме бавно напред, без да зърнем нашия мълчалив спътник в мастиленочерния мрак. На следващия ден капитанът на

крайбрежния патрулен кораб в Бодрум поздравил Юксел и го запитал:
— Защо не отговорихте миналата нощ? Питяхме ви дали имате нужда от помощ.

Оставих Дейвид Оуън да ръководи експедицията и се върнах в Пенсилванския университет, за да започна първата си година като преподавател. Няколко дни по-късно Дейвид върнал на влекало подводницата при Яси Ада. При едно от слизанията „Ашъра“ преминала два пъти над потъналия римски кораб. Дон направил серия от свързани една с друга снимки, които напълно покриваха целия обект. Преди да изработим от тези снимки точен план с данни за разликите във височина, наложи се да проведем трийсет и шест часова лабораторна работа в Международния подготвителен център по аерофотография в Холандия. Но самата акция под вода бе отнела по-малко от половин час. За същата цел група археолози с акваланги трябваше да прекара много седмици на морското дъно, използвайки най-добрите съществуващи методи за картографиране. Само след няколко години повечето подводници, построени с научна цел, щяха да използват нашата система.

През това лято „Ашъра“ не можа да търси кораби, потънали на голяма дълбочина. Използвахме я отново едва през 1967 година, защото я дадохме под наем за изпълнение на най-различни задачи. С нейна помощ бе определено местонаходището на неизвестни дълбоководни леговища на омари близо до Хавайските острови; операцията бе изпълнена по поръчка на Хавайския университет и Бюрото за промишлен риболов на САЩ. „Ашъра“ пренесе съоръженията за подводния телевизионен кабел, дълъг шест мили, който бе монтиран по искане на Министерството на вътрешните работи на дълбочина сто и осемдесет фута под протока Росарио във Вашингтон, а после замина за Нова Шотландия и Роуд Айлънд за изследване на биологичните особености на морската среда. От флота на САЩ поискаха да бъде пренесена по въздуха в района на Карибско море, където с нейна помощ бе открит загубен предмет с неустановен произход близо до Пуерто Рико.

[1] Английското произношение на името. Б.ред. ↑

[2] В Кънектикът (оттам и различното транскрибиране, въпреки че се изписва като лондонската Темза). Б.ред. ↑

ГЛАВА ОСМА

РЕЗУЛТАТИТЕ

Материалите, извадени от византийския кораб, бяха толкова много и така разнообразни, че за да ускоря публикацията, дадох и на други учени отделни групи предмети за обработка, като помолих всеки от тях да напише по една глава за общия доклад, така както направих и с книгата за кораба при нос Гелидоня.

Аз се заех главно с керамичните съдове — както натоварените, така и от камбуза. Написах и раздела за методите на работа при разкопките, който поставихме след увода на Питър Трокмортън за откриването на самия кораб. Бях решил да свържа тези материали в заключителната глава.

Половината публикации трябваше да направи Фред ван Доорнинк. По време на разкопките си мислех, че благодарение на дървените отломъци, грижливо картотекирани и извадени от морското дъно, ще можем да научим подробности за строежа на византийския кораб. Но след като разкрихме целия корпус и видях състоянието му, си казах, че по-голяма част от него става само за подпалки. Други археолози на морското дъно бяха публикували и продължават да публикуват „възстановки“ на римски кораби, като използват запазени изображения на морски съдове по мозайки, барелефи и стенописи, към които прибавят тук-там по някой детайл, намерен при разкопките. Според Фред в нашия случай бе възможно много повече; той ме попита дали може да направи опит.

Фред работи през следващите три години. Когато отивах при него, само в редки случаи не го намирах наведен над чертожната дъска, зает да сравнява тгли и размери на отвори за гвоздеи и клинове и да трупа на едно място откъслечните данни от своите подробни бележки и планове.

Той бе решил да улови контурите на стария плавателен съд, ползвайки само незначителните останки от корабокрушението; това не бе правено при разкопаването на други потънали кораби.

Неговият подход бе не само остроумен; понякога той граничеше с ясновидството.

Фред измери с такава точност обема на кухините, оставени от разядените железни котви в най-големите вкаменени наслойки, които не бяхме запълнили с полисулфиден каучук, че след това успя да изчисли количеството метал, употребено за всяка котва. После той умножи получените резултати с показателя на специфичното тегло на желязото с високо съдържание на въглерод, каквото е било използвано от римляните, и така определи тежестите на самите котви и на металните им напречници. Интуицията му помогна да долови, че два от напречниците тежат приблизително 50 и 100 римски фунта (по 315 грама фунтът), а повечето от котвите имат тегло 250 или 450 римски фунта. И така той стигна до предположението, че средновековните правилници, в които се посочва броят и тежестта на котвите, задължителни за търговските съдове с различен тонаж, са изградени на основата на стандартите, съществували по времето на Византия.

И преди нас водолази бяха изваждали от потънали римски кораби различни керамични плочи, но тяхното предназначение бе спорно, особено в случаите с частично разкопани съдове: какво представляваха те — товар, покривен материал или част от кухненски съоръжения? Фред продължи да сравнява и съпоставя нашите отломъци дотогава, докато можа да установи съвсем точно на кои места по покрива на камбуза са лежали вълнообразните и обикновените керемиди; оказа се, че квадратните плочки от огнището на готвача са били закрепени посредством железни пръти, за които Фред разбра едва след като видя техните копия, отлети от полисулфиден каучук.

Постепенно Фред начерта кораба, ползвайки едва забележими следи. Като очерта жлебовете, проследи ъгъла на всеки прорез и проучи разположението на предметите, отбелязани по неговите планове, той можа да установи равнището на палубата, мястото на главния трюмов люк, мачтата, дългите кърмилни гребла и преградата между товара и камбуза, макар че от всички тях не бе останала никаква следа.

Най-значителното откритие на Фред бе заключението му, че корабът е свидетелство на ново, по-съвременно корабостроене.

Днес корабостроителят изгражда дървения корпус като започва от скелета, състоящ се от кил, носова част, кърма и напречни ребра, върху които наковава обшивка от дъски. А когато са изграждали корпусите на своите плавателни съдове, гръцките и римските корабостроители са издигали дъсчената обшивка направо от кила, без напречни ребра, като са съединявали дъските една с друга с помощта на стотици и хиляди шипови сглобки; добавяли са ребрата по-късно, сякаш мисълта за тях им е хрумвала допълнително.

Корабът, потънал през седми век при Яси Ада, бе построен по стария метод до самата водолиния; след това, воден навярно от желанието си да спести работна ръка и средства, корабостроителят бе добавил ребра и бе наковал останалата част от обшивките дъски по съвременния начин.

Резултатите, които Фред получи, бяха представени в докторската му дисертация със заглавие: „Византийският кораб от седми век при Яси Ада. Някои приноси към историята на морската архитектура.“ Те бяха по-оригинални и по-добре осмислени от повечето възстановки на архитектурни останки при разкопки на сушата.

Фред се върна потресен от своето първо събеседване:

— Джордж, аз наистина помислих, че си параноик. Престанах да ти вярвам... Всичко вървеше добре, преди да ме запитат върху какво съм написал моята докторска дисертация и когато им казах, че е за потънал византийски кораб, те избухнаха в смях. Кое е толкова смешно?

Две години по-късно Дейвид получи докторска титла по философия в областта на древните блискоизточни езици; тясната му специалност бяха икономически текстове, писани с клинообразно писмо; бе публикувал много статии по този въпрос. По-късно научих, че след първото събеседване един от членовете на факултетния съвет промърморил: „На нас ни трябва историк, а не водолаз!“

По онова време понякога бе трудно да убедим сериозните студенти, че могат да продължат заниманията си като водолази, без да се страхуват за своята кариера. Един от най-добрите сред тях бе от Англия; той ни каза, че неговият професор нямал особено добро мнение за подводната археология, и за него ще бъде по-добре да не се

присъединява отново към нас. По същото време и Майкъл Кацев се закле да не пише никога дисертация на морска тема, защото не искал да го причислят към „подводните археолози“.

Тези опасения не бяха преувеличени. Студентите ми се убеждаваха, при това непосредствено, в правотата на моето твърдение: преобладаващото мнозинство специалисти по класическа археология се отнасяха с насмешка към нашата работа. Именно това никога не можаха да повярват и да разберат моите колеги от музея, но то често вгорчаваше живота ми.

Сблъсках се с такова отношение още през 1961 година, когато един от най-влиятелните американски археолози заговори за „вашите глупави занимания под водата“.

Как така глупави! Бях изумен и объркан. Току-що бяхме разкопали най-голямото и най-добре датирано находище на керамични съдове от седми век, което някога е било намирано; то можеше да помогне твърде много в собствената му работа, а той наричаше нашата дейност „глупост“! Според него подводната археология бе ненаучна и разрушителна; той ни сравняваше с водолазите любители, които понякога вадят счупени амфори от Егейско море.

Бях решил, че публикуваните от мен доклади за разкопките показват нагледно естеството и целта на нашата работа. Започнах и първата си книга „Археология под водата“ като дълъг разказ, който трябваше да обясни нагледно и подробно нашата дейност. Още с началните думи предлагам археологията под вода да не се нарича „подводна археология“, а само „археология“.

„Когато става дума за хората, които правят разкопки на върха на Нимруд Даг в Турция, ние не ги наричаме археолози планинари, както и онези, които работят в Тикал, Гватемала, не са археолози на джунглата. Те се опитват да отговорят на въпроси, засягащи миналото на човека, и за тях се приема, че могат да разкопават и да дават тълкувание на стари сгради, гробници и цели градове само по намерените там предмети. Нима проучването на някой древен кораб и на неговия товар или картографирането на потънали пристанищни стени е нещо по-различно? Фактът,

че такива останки се намират под вода, налага използването на други приспособления и методи на работа, така както обследването на огромна площ от сушата с аерофотография, магнитни детектори и сонди изисква различни методи в сравнение с подхода при разкопаването на кремъчни сечива и кости в някоя пещера, от палеолита. Във всички случаи основната цел е една и съща. Всичко това е археология.“

Моето размишление не стигна до целта си. Следващата ми книга „Нос Гелидоня“, която представяше резултатите от проучване на обект от бронзовата ера, бе дадена от редколегията на голямо списание по археология на рецензент, известен като авторитет по водолазно дело, а не като археолог — специалист по тази епоха. Следващото ми разочарование дойде, когато едно турско официално лице постави под въпрос молбата ми за разкопки на сушата на обект от бронзовата ера в неговата страна, защото бях „подводен археолог“, както той писа. Омръзна ми да отговарям на мои колеги, които питаха кога мисля да се върна към „истинската“ археология.

И все пак аз бях по-добре от по-младите членове на моите екипи. Имах сигурен източник на средства. Фрьолих Рейни, директор на музея към Пенсилванския университет, и Родни Йънг, ръководител на моята катедра, не бяха престанали да виждат обещанието за бъдещи успехи в тази нова област.

Постепенно старите предразсъдъци се забравяха, но младежката чистота и поривът на нашите първи две години в подводната археология бяха разбити. Никога вече нямаше да успеем да привлечем за същото кратко време толкова много хора, които да искат да останат в нашата дисциплина.

Това отношение, характерно за преобладаващото мнозинство хуманитаристи, стана причина по-голямата част от фондовете, необходима за разкопките, да се предостави от източници, чиито интереси бяха насочени предимно към подводната технология, а не към историята. Незапознатите с археологията потенциални финансови организации се ужасяваха, научавайки, че в почти всички

средиземноморски страни са в сила закони, които забраняват изнасянето на старинни предмети.

„Значи, не сте донесли нищо? И искате да ни кажете, че сте извършили всичко това само за турските музеи? Вие сте похарчили своите средства и сте свършили цялата работа, а те са прибрали предметите, така ли? Тогава са ви експлоатирали!“

Трудно е да се преодолее това старомодно схващане за археологията като събиране на предмети от миналото и да се обясни, че съвременният археолог е заинтересуван от познанията, които се натрупват от направените разкопки, и че той няма нужда от самите находки, след като разполага със снимки, планове, рисунки и записки за тях.

„Астрономите могат да правят снимки на звездите, да съставят звездни карти и да измерват блясъка на небесните тела — отбелязвах аз, — но не разполагат с тях. Въпреки това помощта за обсерваториите не спира.“

И не е ли за предпочитане останките от потъналия кораб да се съберат на едно място в някой турски музей и да се изложат в тяхната цялост, отколкото да се поделят между два континента? В нашето време на масови комуникации и международни пътувания са отживелица онези доводи, благодарение на които през деветнайсети и началото на двайсети век предметите от древността се струпваха единствено в Европа и Америка, където пращното музейно стъкло бе мъничкото прозорче към миналото.

Една от причините за недостатъчното разбиране на археологията като наука е фактът, че самите археолози публикуват рядко извън своите непроницаеми в повечето случаи научни списания. Според съществуващата традиция в класическата археология за предпочитане е въобще да не се публикува, отколкото да се пише за масовия читател.

От това неразбиране на археологията като цяло произтича и непресекащият спор за ролята на археолозите и на водолазите в морската археология, който е почти безсмислен.

По време на разговор между експерти на една конференция по водолазно дело бях смъмрен, когато казах, че разкопките под вода трябва да се правят от обучени археолози. Застаналите срещу мен двама интелигентни водолази с богат опит, които бяха професионални

юристи, направо отбелязаха, че могат да извършат всичко, за което бях споменал по време на разговора за използваните от нас методи.

Опитах се да поясня, че всъщност моята лекция е била посветена преди всичко на водолазното дело, а не на археологията, тъй като заснемането и разкопаването на един обект са само началните стъпки. Повечето от водолазите разкопават добре и дори любителите водолази отговарят на по-голямата част от изискванията за фотографии, художници или механици в моите експедиции. Освен това любителите водолази играят главна роля в откриването на подводните обекти, така както е и на сушата, където повечето места за разкопки са намирани от неспециалисти.

Но именно археологът е лицето, което поема крайната отговорност за събирането и записването на сведенията, изискващи тълкуване преди окончателната публикация. Получените от него академични знания и степени не са нищо повече от знак, че той познава историята и езиците на древността и знае как да подреди, да изтълкува и да представи в необходимия вид събрания археологически материал. Той не твърди, че тези знания и степени го правят по-интелигентен.

Спорът продължава. Всеки водолаз, който редовно изважда предмети от стари потънали кораби, се обявява от пресата за археолог; все едно е да наречем археолог и оня индийски земеделец, който разорава хълм с останки от древни жилища в своята нива, засята с царевица. Ето още едно потвърждение на факта, че подводната археология не е приета за „истинска“ археология дори в представите на широката публика.

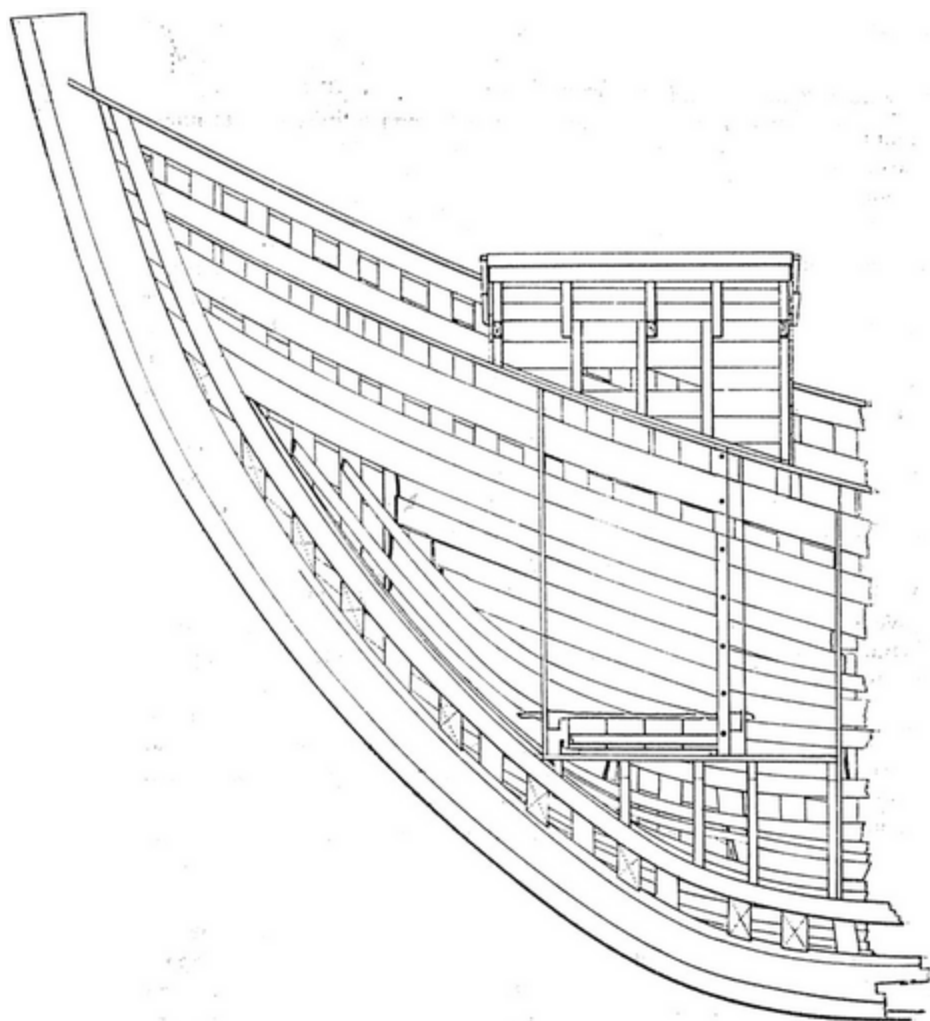
Но през тези често пъти обезкуражаващи години на средната възраст се случваха и добри неща. Едно от тях бе срещата ни с Дж. Ричърд Стефи.

Дик Стефи стана част от нашия колектив, защото бе първият от множеството корабни моделисти, които ме потърсиха. След като прочел в „Нашънъл джиографик“ за потъналия византийски кораб, той ми писа, за да разбере дали би могъл да опита да построи модел на този кораб. Не виждах никаква причина да не се съглася. Скоро след това се срещнахме.

Той имаше твърди и силни ръце, лицето му бе по-обветрено от нашите и беше някъде над четиридесетте, тоест малко по-възрастен от

останалите в групата. Занимаваше се с монтаж и поддържане на електрически инсталации на промишлени предприятия, но още от малък бе прекарвал свободното си време в различни музеи на морето и корабостроителници; после бе служил във флота. Каза, че изложбените модели не го интересуват. Просто искаше да разбере какво може да се научи за някой кораб при построяването на неговия модел.

Между него и Фред започна оживена кореспонденция и скоро Дик разполагаше с чертежи на всички отломъци от дървената част на кораба, повечето — в мащаб 1:1. Масата, на която той се хранеше, стана постоянен стенд за шестфутовите модели, които строеше.



Реконструкция на кърмата на византийски кораб, на която се вижда вътрешността на камбуза с огнището за приготвяне на храната.

Винаги съм бил доволен, че Фред не бе моряк по професия, познаваше съвсем малко корабостроенето и нямаше никакви предварителни идеи за корабното устройство, преди да започне своята работа. Все още съм убеден в това. Той щеше да прави много предположения и да вади прибързани заключения, подобно на много хора в други такива случаи, наместо да позволи на очевидното да го отведе там, където трябва. В този смисъл обаче познанията на Дик за корабите се оказаха безценна помощ за нови открития.

Докато Дик строеше и разваляше своите първи дванайсет „работни“ модела и научаваше по нещо ново от всеки от тях, аз прекарах една свободна от лекции година в Англия, за да завърша собствените си изследвания. Пътешествията из европейските страни ме отведоха в Румъния, където намерих някои от най-подходящите екземпляри за съпоставка с нашите образци керамични съдове.

Именно там, в Томис (днешна Констанца), аз се разхождах из едно пристанище на брега на Черно море, което е било използвано, но по-късно — разрушено от земетресение, един век преди да потъне нашият кораб. В големите сводести складове и дюкяни, разтеглени на стотина ярда покрай древното пристанище, аз видях амфори, които бяха сходни с всички видове подобни съдове от Яси Ада; в тях имаше бои, смоли и железни гвоздеи. Имаше цели купища котви, подобни на тези, които Фред проучваше, лампи, които бяха почти еднакви с лампите от нашия кораб, и цели комплекти теглилки. Очевидно това бе склад за корабно обзавеждане. Докато гледах сухото парче земя, което някога е било залив, аз видях как нашият капитан стъкмява корабния товар на някакво подобно място. Именно в този миг ясната представа за нашия орисан кораб ме завладя така силно, както никога дотогава и както никога по-късно.

След като се върнах в Англия, получих черновите на повечето глави от окончателната публикация за византийския кораб. Джоун Фейгърли от дружеството на американските нумизмати бе изследвала седемдесетте златни и медни монети. Другите сбирки от предмети бяха проучени от някогашни студенти в моите семинари в Пенсилванския университет, повечето от които вече преподаваха археология на други места: двайсет и четирите лампи — Кърен Вители

в университета в Мериленд; теглилките и ръчните кантари — Кенет Самз в университета в Северна Каролина; повече от сто разядени от ръждата железни сечива, възстановени от полисулфиден каучук — Майкъл Кацев в колежа „Оубърлин“; смесените находки от бронз, стъкло, камък и дърво — Сузън Уоумър Кацев; оловните тежести за ловене на риба — Питър Кюнихолм, чиито познания за древните и съвременни риболовни способности не оставяха място за никакво удивление пред разнообразните оловни тежести, които използвахме за каква ли не риба, в какви ли не периоди от годината.

Фред и Дик работеха все още върху окончателната възстановка на кораба, но през 1970 година вече можехме да започнем началото на разказа за неговото последно пътуване. По това време бяхме завършили и разкопките на потънал кораб от четвърти век, така че имахме възможност за сравнение.

ГЛАВА ДЕВЕТА

625 ГОДИНА

Търговецът поръчал да му построят малък кораб. Шейсеттонният плавателен съд изглеждал съвсем мъничък в сравнение с големите товарни кораби от тогавашния търговски флот. Но търговецът, както повечето независими корабособственици, чийто брой във Византийската империя нараснал значително през седми век, не можел да си позволи строежа на по-голям съд. Отминало било времето, когато корабите с двойно по-голям тонаж били смятани за малки; тогава огромните зърновози на Римската империя, които кръстосвали морето между Александрия и Рим, пренасяли товари от по 1200 тона.

Килът от кипарисово дърво легнал в някоя от корабостроителниците край Егейско море, Черно море или край водите помежду тях. Към кила, дълъг около четиридесет фута, била прикрепена дъговидната кърмова част, изработена също от кипарис; навярно и носът на кораба бил направен от същото дърво. Гръбнакът на корпуса бил завършен и корабостроителите се заели със страничните части.

Но за разлика от днешните корабостроители те не завършили докрай скелета, прибавяйки към гръбнака напречните ребра, в които се наковават обшивните дъски. Те не си послужили и с метода от по-ранните векове, когато най-напред се изграждал корпусът, като краищата на дъските се съединявали посредством шипови сглобки на разстояние най-много четири инча по цялото протежение на обшивката, сиреч на поясите от обшивни дъски, а после се добавяли ребрата. Корабостроителите от седми век тръгнали по средния път между тези два метода, който бил продължение на една тенденция, зародила се два-три века по-рано; тя давала възможност да се ограничат разходите за работна ръка, необходима при изграждането на корпуса в дотогавашния гръко-римски стил, което навярно е още едно

потвърждение на факта, че по това време частните собственици могли да отделят само незначителни средства за строеж на кораби.

Корабостроителите подбрали дебели чамови дъски и изрязали в тях гнезда, приблизително на всеки три фута; после стегнали дъските, като вмъквали помежду им дъбови шипове. Така бил изграден корпусът — от кила нагоре, — като един пояс от няколко реда дъски се завършвал напълно, за да се започне със следващия. След това поставили откъм вътрешната страна нещо като подова настилка, или къси „ребра“, изработени от брястово дърво, които били закрепени на място с железни гвоздеи, набити отвън в чамовите дъски на обшивката. Добавили още четири или пет пояса от обшивката, така че корпусът да стигне до заобления ръб на трюма, като сложили още „ребра“ с по-голяма дължина. После завършили корпуса до водолинията, прибавяйки останалите „ребра“, полуребрата и горните напречни греди под палубата. Дошъл редът и на вътрешната обшивка на корпуса. На края към ребрата на тежко окованите стени на корпуса били закрепени четири двойки дебели греди; пространството между тях било запълнено с дъски, приковани към ребрата с гвоздеи, а не с шипови сглобки.

Този компромис със старата гръко-римска практика се установявал постепенно в продължение на 250 години. Корпусите на корабите, строени в четвъртото столетие, тоест 225 години по-рано, били правени от дъски, свързани внимателно с шипови сглобки чак до равнището на палубата, а може би и до височината на бордовото перило. Дъските били „вързани“ към ребрата с дълги дървени клинове, а не с железни гвоздеи, като всеки клин бивал подсилван с по-малки щифтове. Но още тогава шиповите сглобки се разполагали през седем инча, тоест значително по-разредено, отколкото при старата практика.

Тази тенденция трябвало да продължи. Все повече се възприемала практиката обшивните дъски да се закрепват към ребрата с железни гвоздеи, а не чрез шипови сглобки; в кораба от седми век гвоздеи били използвани само над водолинията, но постепенно за здравината на корпуса започнали да разчитат преди всичко на връзките между напречните ребра и обшивката — нещо, което е в сила и днес; типовата сглобка изчезнала от корпуса...

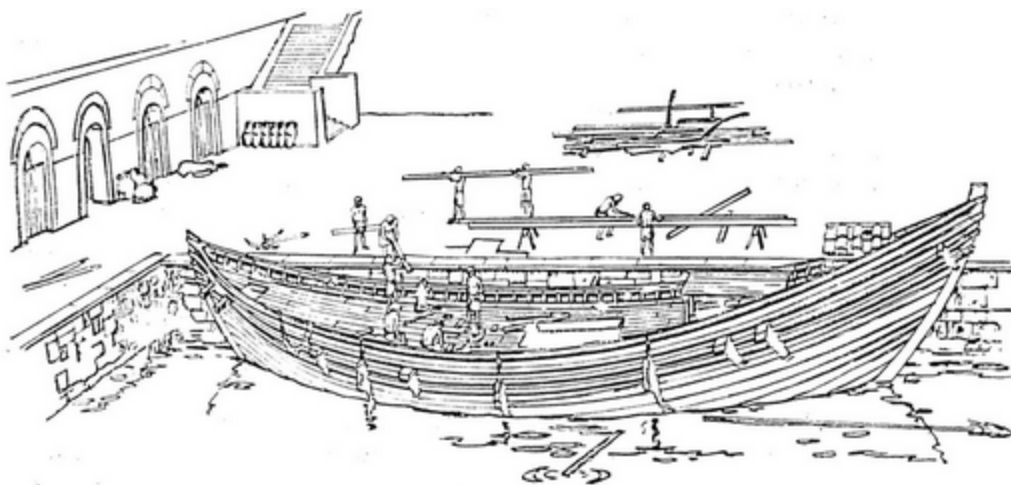
Напреки на корпуса на търговския кораб поставили големи палубни греди, закрепени в краищата с къси L-образни гредички.

Настлали цялата палуба, с изключение на зоната около камбуза в кърмовата част и на люка зад единичната, разположена в средата мачта; може би напред имало още един по-малък люк.

Палубната греди стърчали от двете страни на корпуса; в техните краища, разположени на двойки под прав ъгъл, били монтирани кърмилните гребла.

Завършеният кораб бил дълъг почти седемдесет фута; корпусът му имал обтекаема форма, а широчината му била само седемнайсет фута. Следователно при него съотношението между дължината и широчината било четири към едно — корпусът му бил значително удължен за един търговски плавателен съд. Корабът от четвърти век, за който стана дума по-горе, бил значително по-широк — при него това съотношение било две и половина към едно. Предполага се, че през седми век търговските съдове трябвало да бъдат по-бързи, за да изпреварват вражеските кораби, които ставали все по-многобройни.

Когато стройният търговски кораб бил готов за пускане на вода, неговият собственик отишъл в склада за корабни принадлежности. До стената на голямото сводесто помещение (като помещението в Томис) били наредени железни котви със сменяеми напречници. Собственикът взел поне единайсет, към които прибавил и една по-малка котва — навярно за корабната лодка.



Защо котвите били толкова много? Те били твърде леки и капитанът сигурно решил да използва едновременно четири откъм носовата част, където били пренесени. Вретената и роговете на котвите били тънки, а лапите им — силно изтеглени встрани; без съмнение те

се чупели доста често. Ето защо капитанът наредил да се поставят наблизко още четири резервни котви. Най-отдолу останали трите най-тежки котви, приготвени като последна резерва. Еднаквото тегло на котвите говори за съществуването на правилник, съгласно който плавателните съдове с различен тонаж трябвало да носят определен минимален брой котви от даден размер, така както било и в миналото.

В магазина за корабни принадлежности се продавали и смоли. Корабът бил вече насмолен под водолинията — както отвън, така и отвътре. Собственикът взел на борда още смола в едно обикновено пръстено гърне; с нея трябвало да покрие каните и другите съдове за вино. Магазинът му предоставил бои и гърнета, пълни с железни гвоздеи. Не знаем дали собственикът наредил да боядисат неговия кораб, но плавателните съдове от по-ранно и по-късно време често били боядисвани с ярки цветове. Той взел и няколко торби с гвоздеи за евентуалните ремонти на кораба.

В литературата от онова време се говори за кожи, с които покривали товара при лошо време, а и за ветрила и конопени въжета; собственикът ги взел от склада с корабните принадлежности... Сигурни сме, че той купил двайсет и четири маслени лампи, които навярно били изработени в калъпи, подобни на калъпите, които бяха останали в дюкяна в Томис.

Новият кораб бил почти готов за тръгване; трябвало да се събере екипаж. Не се налага да прибъгваме единствено до помощта на въображението, за да възстановим списъка на екипажа; в един документ от седми век (или малко по-късен), известен като „Морски правилник от Родос“, се посочва списъкът на корабния екип от онова време и делът на печалбата, полагащ се на всеки от неговите членове при успешно завършване на пътуването. Науклерос, тоест собственикът и капитанът, получават по два дяла. Следват кибернетес (кормчията), прореус („помощник на носа“), наупагос (корабният дърводелец) и карабитес (боцманът), които получават по дял и половина. С тях свършва списъкът на командния състав. Наутаи (моряците), които следват по-долу, получават по един дял. На последното място е най-низшият по длъжност на борда — параскаритес. Приблизителното значение на думата е „резащ на черва“ и в този смисъл тя навярно се отнася до готвача. Той има право само на половин дял.

Капитанът на кораба се казвал Георгиу. Навярно той бил и собственик; а може би съдружник. Върху най-добре изработената везна на кораба — бронзов прибор за теглене от типа, познат като ръчен кантар — неговото име е гравирено с гръцки букви: „Георгиоу Пресбитероу Науклероу“. Или, с други думи, ръчният кантар бил собственост на „Георгиу по-възрастния (или Старшия), Собственик (Морски капитан)“. Надписът крие загадки въпреки привидната си простота. Християнството било важен елемент, във всички области на живота във Византия. Дали капитан Георгиос е принадлежал и към църковната йерархия? Или тук думата „старши“ („старейшина“) има друг смисъл?

В няколко параграфа от Родоския морски правилник се споменава, че понякога на борда може да има повече от един капитан. Как да се направи разлика между капитаните тогава. Може би званието на Георгиу трябва да се чете: „Георгиу, Старши Морски Капитан“? През миналия век името на някой си Николас Науклерос Мезатос било открито върху купела в една черква в Югозападна Азия. „Мезатос“ е производно от „Мезос“, което значи „среден“; възможно е Николас да е бил нещо като помощник-капитан, тоест младши офицер спрямо капитана. Това тълкуване не се възприема напълно. Но в негова подкрепа трябва да се посочи, че в литературата от шести век се споменава за „мезонаути“; предполага се, че този термин се е отнасял за по-ниска степен на „Наути“, сиреч за обикновените моряци.

Вторият чин от командния състав, посочен в морския правилник, е боцманът; той стоял на висока дървена площадка, разположена непосредствено пред камбуза, откъдето нареждал на хората от екипажа да застават на големите кърмилни гребла. Разположението на кърмилните гребла говори за съществуването на такава площадка, която е позната от по-раншни изображения на римски кораби.

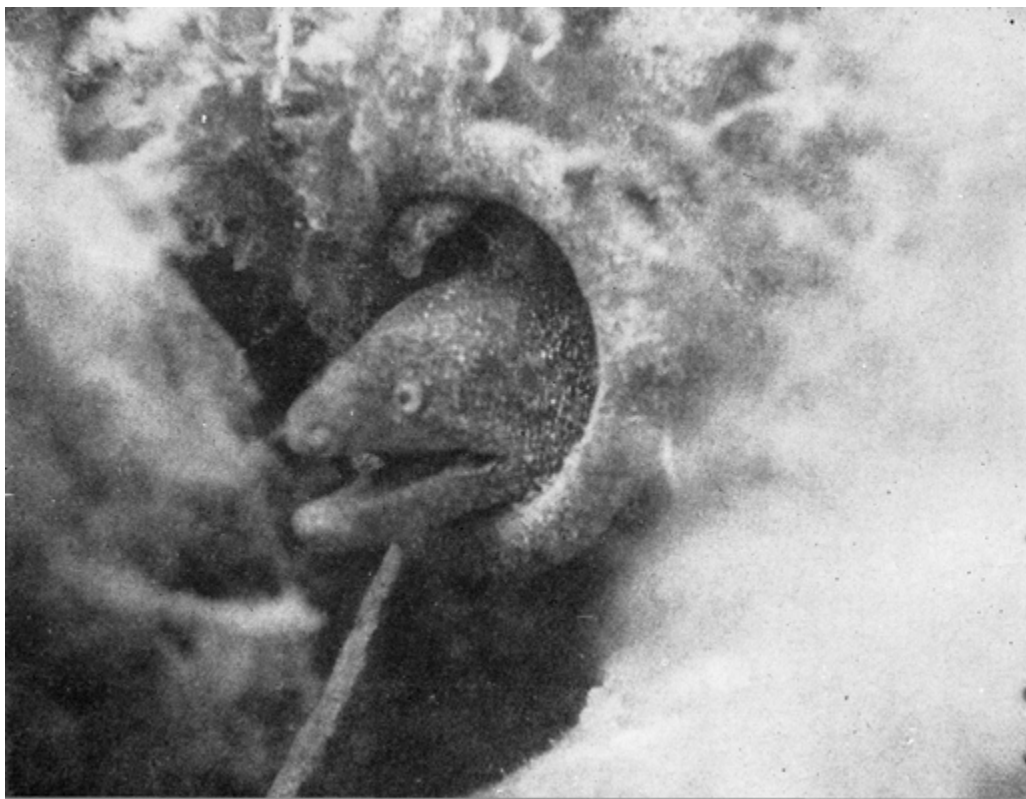
Помощникът на носа, ако на борда е имало такава длъжност, навярно е отговарял за котвите и за конусовидния лот, с издълбана в него кухня за парчето лой или восък, с което се вземали проби от морското дъно.

Корабният дърводелец държал своя сандък с инструменти на специално определено място до предната стена на камбуза. В него имало различни сечива: брадва, тесли, чук-тесла, чук с прорез за вадене на гвоздеи, чук за обработка на метал, длета, секачи, замби,

пили, свредели, пергели, шило, различни ножове и множество големи и малки гвоздеи. Един прегънат оловен лист и няколко остатъка от отливки са свидетелство, че на борда са се изработвали различни приспособления и допълнителни тежести за риболов.



Водата, която изскача от дюзата под високо налягане, отнася пясъка от римския кораб към едната страна на обекта. Вижда се част от вече монтираното скеле, което носи нашите фотографски кулички.



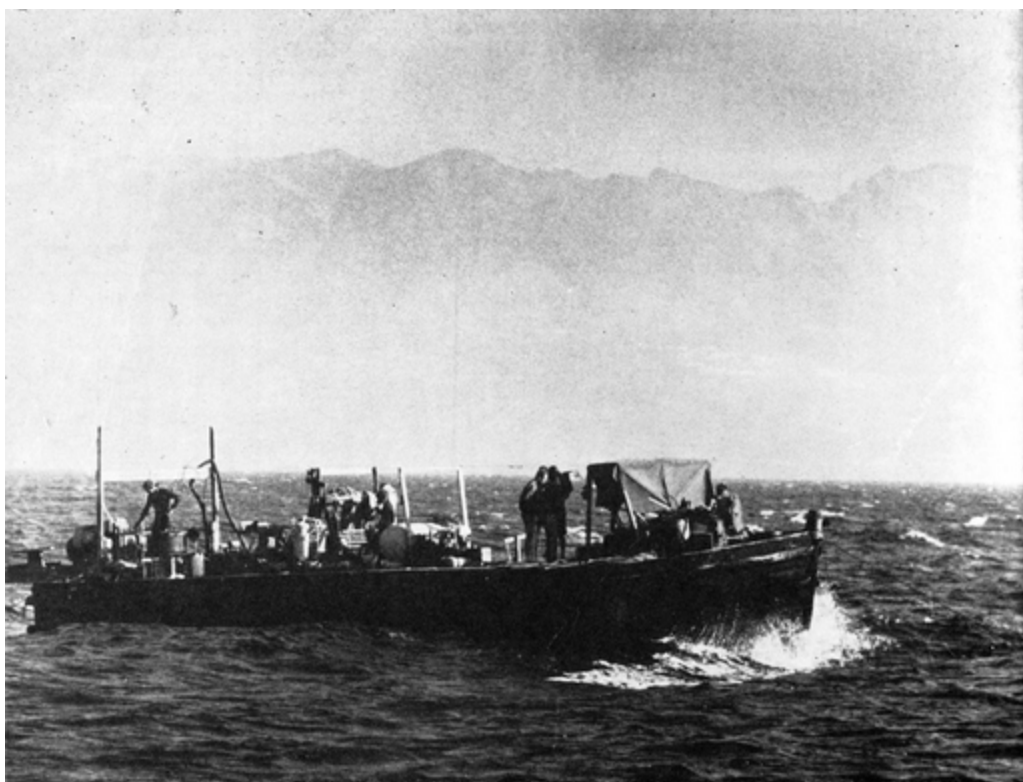
Една острозъба муренова змиорка гледа заплашително от гърлото на амфора от римския кораб. Змиорките обичаха да се крият и в телефонния пост.



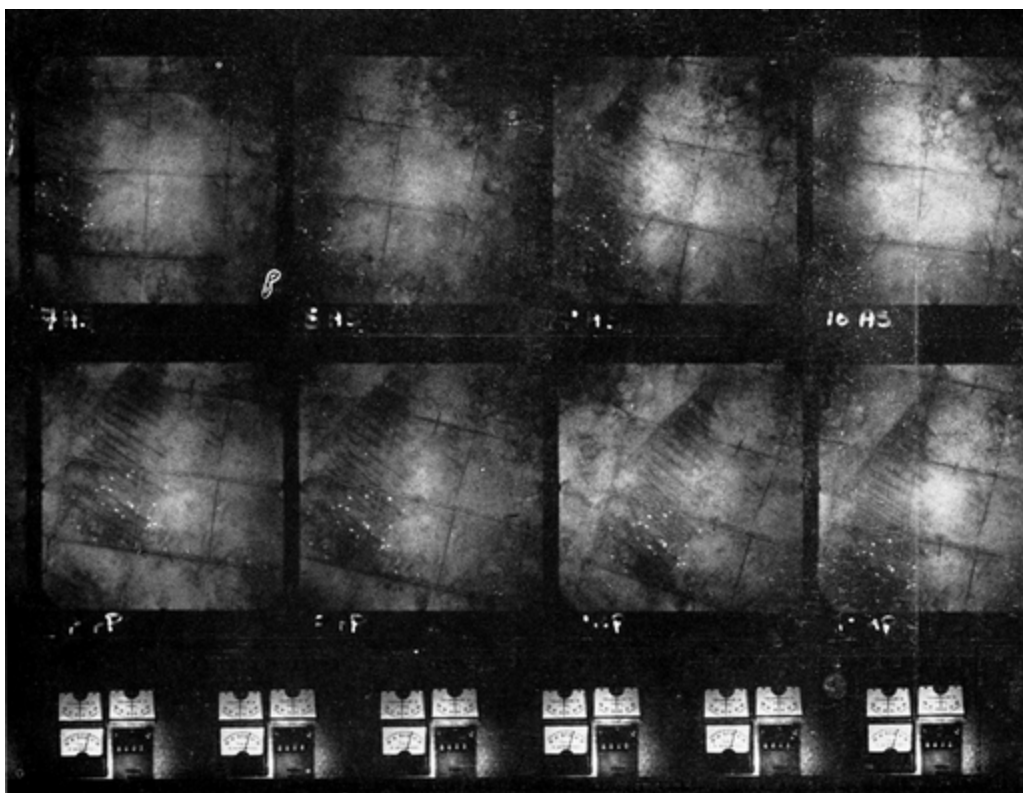
Телефонният пост е пластмасово полукълбо на метални крака, което се намира близо до потъналия римски кораб. Под свода постъпва свеж въздух по шланг, свързан с компресори на борда на шлепа. Водолазът стои вътре прав и е сух от кръста нагоре, когато говори по телефона с хората на шлепа.



Мат Каплън и Бен Джоунз приготвят стереокамерите за монтиране на „Ашъра“, закотвен между Яси Ада и „Кардашлар“.



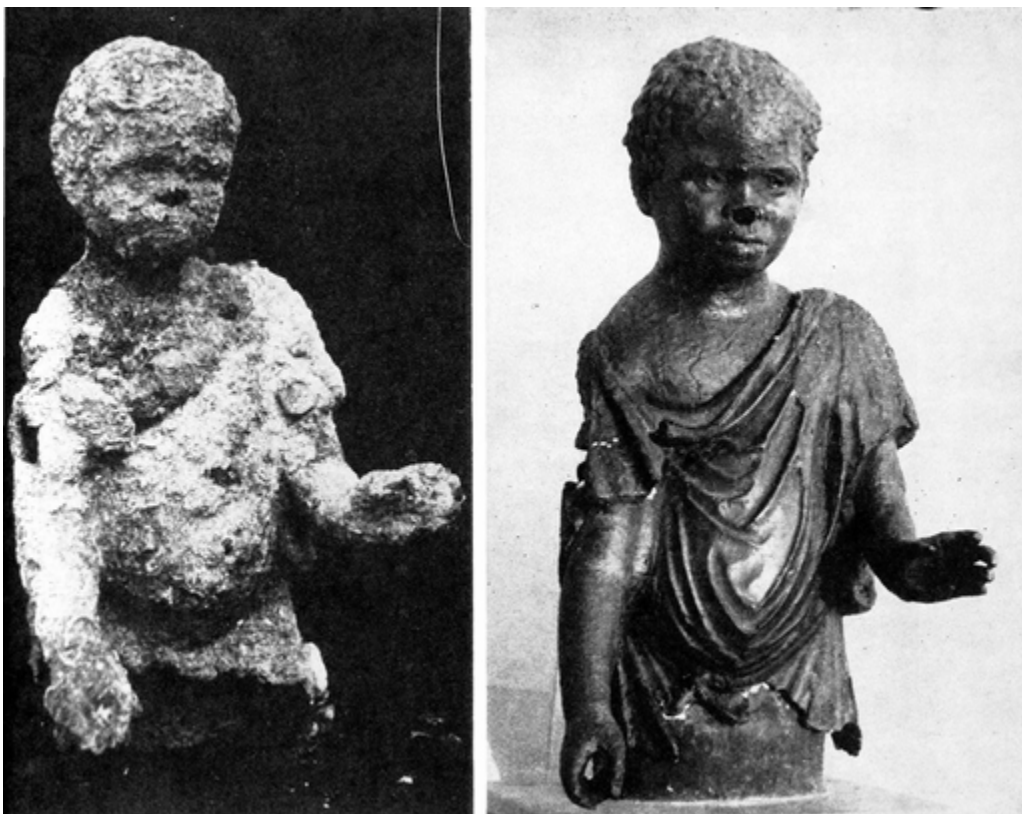
Обикновен ден на шлепа. Дори в средата на лятото студеният „мелтем“ кара водолазите да се гушат зад навеса от платнища.



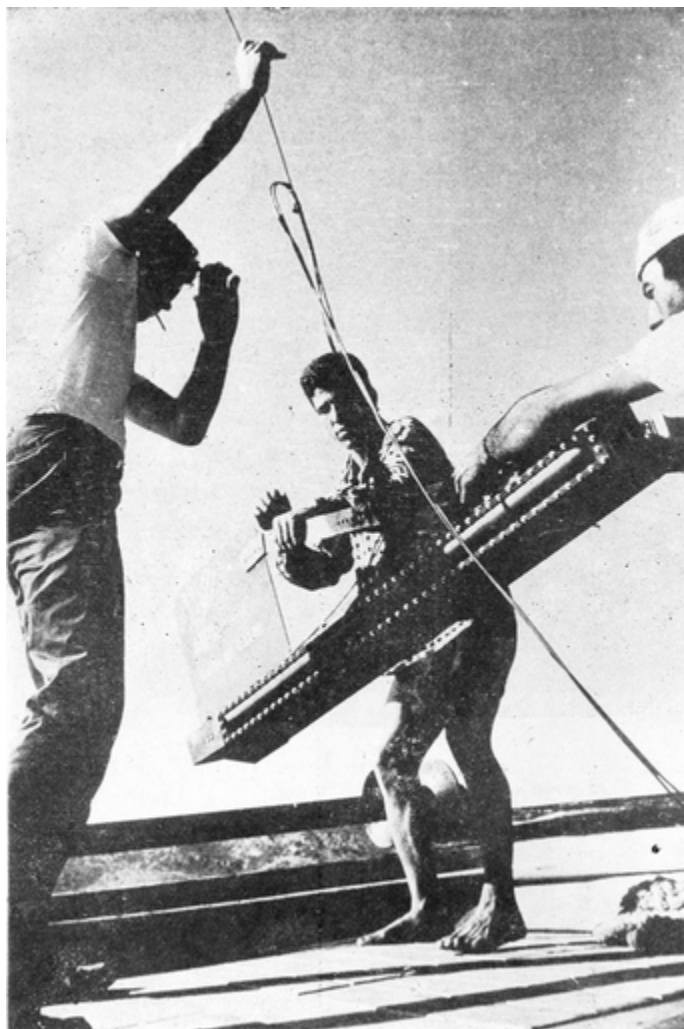
Двойки стереоизображения на корпуса на римския кораб, заснети от „Ашъра“. Една вътрешна камера филмира и контролното табло, а това улеснява анализа.



Когато го извадили от мрежата, бронзовото негърче било неузнаваемо (вляво); но когато го почистили от наслойките, то се оказало съвсем запазено.

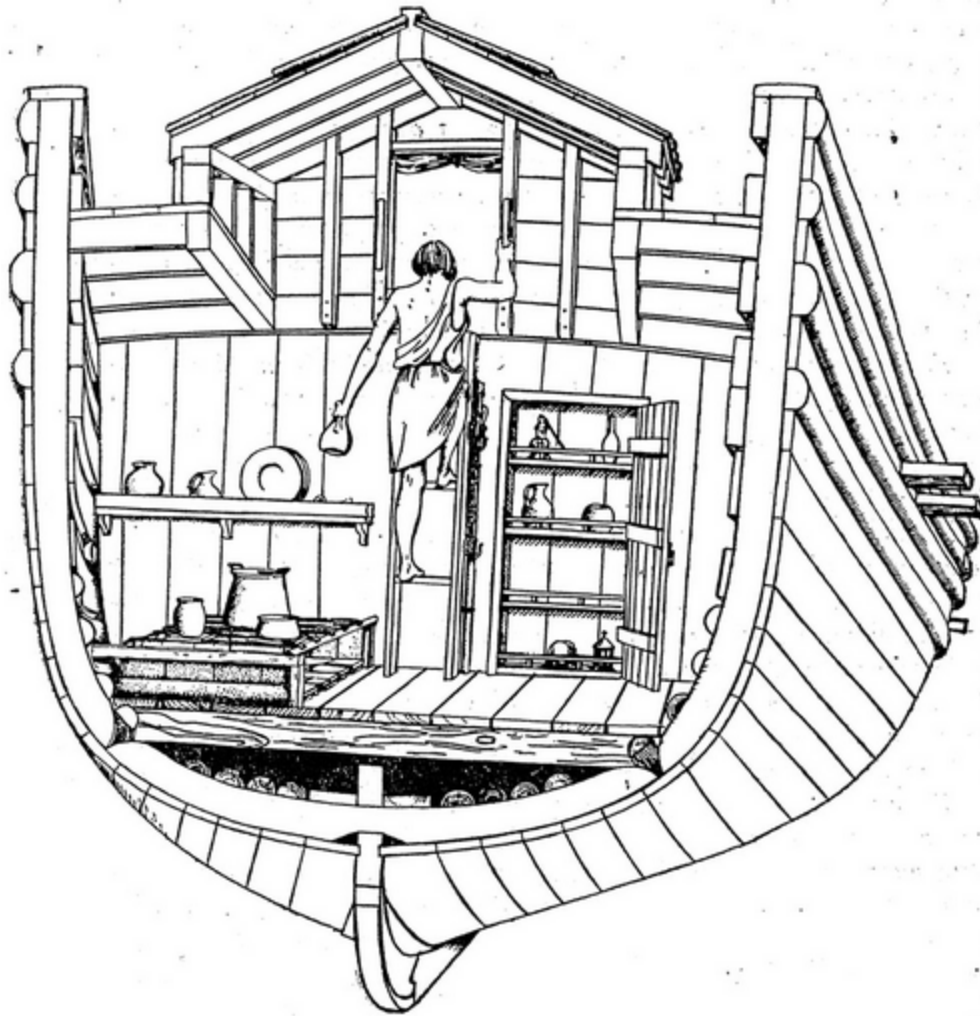


Бронзовият бюст на забулената дама, изваден от морското дъно с мрежа за събиране на сунгери. Първоначалното твърдение, че това е Деметра, е вече спорно.



По време на търсенето на дълбоко потънали кораби „рибата“ на хидролокатора бе спускана от кърмата на „Кардашлар“.

Ако боцманите на византийските кораби са давали нареждания и за лодката на борда, тогава малката котва, разположена зад камбуза, е своеобразно доказателство, че в екипажа на капитан Георгиу е имало боцман, който е отговарял и за такелажа и ветрилата.



За обикновените моряци не можем да кажем нищо. По времето на американския ветроходен флот корабите с прави ветрила, съвсем малко по-големи от съда на капитан Георгиу, обикновено били с тричленен екипаж и един юнга. По всяка вероятност неговия екипаж обикновените моряци не са били много, тъй като печалбата в края на пътуването е трябвало да се дели и между тях. Може би не е имало нито един моряк.

Независимо дали „параскаритес“ отговаря на „готвач“ или не, на кораба имало готвач. Неговият тесен камбуз, разположен в самия край на кърмата и колкото е възможно по-ниско в корпуса, имал площ едва от три и половина до девет фута. Камбузът се издигал над палубата; неговият покрив бил покрит с керемиди, в една от които имало кръгъл отвор за пушека от огнището. То не може да се възпроизведе съвсем точно. Било изградено от плочи и железни пръти и се намирало в

предната половина на камбуза. Навярно плочите са образували ниско разположено място за подклаждане на огъня; горната част на огнището била открита, а върху железните пръти се поставяли гърнета с обло дъно, в които се приготвяла храната.

Готвачът имал двацет и две гърнета, подредени близо до огнището. Някъде из камбуза имало лавици или шкаф, в който били наредени съдовете за хранене. Очевидно Георгиу не изоставал от модата: двадесет и четири от неговите чинии са най-старите точно датирани екземпляра византийски керамични съдове, покрити с оловна глазура. Освен тях имало осем плитки подноса (или чинии), две чаши, три кани с чучури (две — с капачета) и осемнадесет обикновени глинени кани. Вътрешността на повечето от каните била покрита със смола; това говори, че ги използвали за вино. В дясната страна на камбуза имало редица от седемнадесет делви с различна форма и размери; една-две били пълни с масло за лампите; между тях се намирал най-големият съд на борда, предназначен за питейна вода.

В камбуза имало още няколко кани и един поднос от мед, каменен хапан, воденичен камък, точило, лъжица с оловна вдлъбната част и три ръчни кантара. По-ценните предмети, между които известна сума пари, комплекти от тежести за везни, стъклария и една бронзова кадилница (навярно за кадене с тамян или за освещаване на кораба) били прибрани в предната част на камбуза.

В крайния ъгъл били поставени по-грубите кани и три медни казана. Там имало нещо като складче, където стояла малката котва; на същото място били оставени рибарските принадлежности и още сечива, които не влизали в комплекта на корабния дърводелец: брадви, киркомотика, куки и лопата. Може би това били принадлежности на боцмана, използвани от слизащите на брега за събиране на дърва и за разширяване на изворите, когато попълвали запасите си от прясна вода.

Там имало още три бронзови токи и една метална ножница, навярно — резервно облекло за някой от екипажа.

Какво да се каже за последното пътуване на кораба? Вече видяхме, че Георгиу е можел да бъде не само капитан, но също собственик и член на търговска гилдия. Това предположение се

основава на факта, че кантарът е част от принадлежностите на търговците. Знае се, че по-късните венециански правилници изискват от собствениците на кораби да имат теглилки на борда; навярно още по времето на Византия капитанът, независимо дали е бил, или не е бил търговец, е имал нужда от собствен кантар, за да може да удостовери, че платеното от него навло отговаря на стоката. След като предположихме, че Георгиу е бил едновременно собственик и капитан на кораба, можем да пресметнем с известно приближение сумата, платена от него за кораба и за целия товар.

Родоският морски правилник посочва, че през седми век цената на напълно стъкмен кораб била от порядъка на петдесет солида (златни монети) за шест и половина тона вместимост. Следователно сумата, заплатена от Георгиу, е била около четиристотин и шейсет солида; това е значителна сума по време, когато един калафар в корабостроителница получавал осемнайсет солида за цяла година, а работниците с по-ниска квалификация изкарвали за същото време само седем или осем солида. Може би Георгиу е бил изчерпал всичките си средства и не е могъл да качи на борда собствен товар. При тогавашните цени един товар вино е щял да му струва още двеста или триста солида. Има доказателства, че случаят е бил точно такъв.

Единственият печат, намерен на борда, представлява кръстообразен монограм, на който се вижда името Янис. Напълно възможно е този печат да е бил вещ на някой пътник или член на екипажа, или обикновено копче, но това не изключва възможността да е имал официално предназначение. Навярно Янис е бил „емпорос“, или търговец, който пътувал с кораба на капитан Георгиу, за да плати навлото и да уреди продажбата на стоката в местоназначението на кораба.

Ако Янис е бил наистина търговец или търговски агент, законът го задължавал да попита други търговци, плавали с Георгиу, дали корабът му е в добро състояние. След като се убедил в това, той и Георгиу сключили договор. Никой не се интересувал по какъв начин Янис или неговият работодател са намерили парите, необходими за покупката на товара, след като Георгиу получил поисканата такса за превоза.

На следващия етап можем да си представим низ от носачи, които качили на борда повече от деветстотин амфори и ги свалили през

товарния люк в трюма. Повечето от съдовете били големи и с кълбовидна форма, но някои била по-малки и удължени. Големите амфори събирали по четиридесет, а малките — по девет литра течност. Не може да се каже със сигурност какво е имало в съдовете и дали изобщо там е имало нещо. Със смола били залети само някои от тях, а се знае, че шуплестите глинени съдове се уплътняват именно така. И все пак ако съдовете са били пълни с някаква течност, например вино, товарът е тежал около трийсет и седем тона.

По същото време били попълнени и запасите на готвача. Той сигурно е проверил дали прясната вода е достатъчно и какви са запасите от масло за лампите. Знаем, че в свежите провизии бил включен и кош, пълен с тъмни, блестящи миди от Босфора; техните празни черупки били подредени грижливо една в друга и оставени настрана с неизвестно каква цел.

Помощникът на носа подпрял в предната част по две котви до лявото и дясното бордово перило и подредил останалите седем котви до мачтата, при условие, разбира се, че това влизало в неговите задължения. Корабът бил готов за път.

Въпреки липсата на археологически доказателства можем да предположим, че когато корабът минал през митницата, била заплатена пристанищна такса и износно мито в съответствие с практиката от седми век.

Междувременно капитанът прибрал в камбуза някои ценни предмети, между които и една-две кесии с пари. В тях имало най-малко петдесет и четири медни фоли (монети с ниска стойност спрямо солида) и шестнайсет златни късчета. Може би това били корабни средства или пари, оставени от някой пътник на съхранение? В Родоския морски правилник се казва: „Ако пътникът, качил се на борда, носи злато, нека го остави при капитана. Ако той не го остави и каже: «Изгубих злато или сребро» — на думите му да не се обръща внимание, тъй като не го е оставил при капитана“. За пълния отговор на зададения въпрос е необходимо да се знае нещо за покупателната способност на солида.

Както вече се каза, седем-осем солида били годишната заплата за някои видове работа; в началото на осми век ковачите изкарвали по три четвърти солид за един месец. В началото на седми век един плащ струвал от един до три солида, а по средата на века за един солид се

купували четири евтини одеяла. Храната била много по-евтина. Сведенията сочат, че през шести век годишната прехрана на един човек струвала пет солида; по времето, когато нашият кораб се отправил на последното си пътуване, един самун хляб струвал три фоли. Парите, намерени в кесиите, са били напълно достатъчни за прехраната на петнайсетчленен екипаж в продължение на един месец, без да се включват в сметката рибарските принадлежности (оловни тежести за въдици и мрежи), с които хранителните припаси са били попълвани по време на пътя. Следователно може да се приеме, че съдържанието на кесията или кесиите представлявало продоволствените средства на кораба. След плащане на пристанищните и митническите такси, когато корабът тръгвал на път, повече пари в брой не били нужни.

Седемдесетте монети ни дават възможност да определим съвсем точно датата на пътуването — 625 или 626 година. Шест от тях бяха така изтрити, че всяка датировка се оказа невъзможна. Само две от останалите бяха сечени преди царуването на император Хераклий (610–641 година). Последната намерена монета бе сечена в шестнайсетата година от неговото царуване, тоест във времето между 625 и 626 година. Може да се предположи със сигурност, че корабът е отплавал за последен път по това време или малко по-късно.

И теглилките били поставени в шкафа на камбуза или близо до него. Тежестите за везни, изработени от бронз и инкрустирани със сребро, били сложени в дървена кутия с издълбани гнезда, подредени стъпаловидно. Намерихме седем от общо деветте тежести. Бе открита и част от онова, което по всяка вероятност е било самата везна. Ръчният кантар, върху чието бронзово рамо бе издълбано името на Георгиу, бе един от трите подобни кантара на борда. Рамото на един от двата други кантара бе изработено от желязо и от него не бе останало почти нищо.

В единия край бронзовото рамо на ръчния кантар на Георгиу е украсено с глава на глиган; в другия край се вижда глава на още едно животно — навярно куче или лъв. Рамото има две равновесни точки и две скали с нанесени означения — за лека и за тежки товари; неговата противотежест представлява бюст на богинята Атина, запълнен с олово по подобие на сходни предмети от други кораби, потънали около Сицилия и в Босфора по същото време.

Двете изработени от бронз рамена носят означения, които са производни на фунт, равен на 315 грама (в нашата система за теглене на благородни метали и скъпоценни камъни един фунт е равен на 375 грама и той е най-близкият съвременен еквивалент на тази мярка, тъй като обикновеният фунт е равен на 453 грама); по всяка вероятност това е същият лек фунт, който е използван като мерна единица за корабните котви. Същата единица се намира много близко до друга подобна мярка, определена на базата на византийски тежести от пети и шести век.

Колкото и да е странно, но тежестите за търговските везни спадат към съвсем други системи. Повечето от тях са ясно отбелязани: 1 литър, или 1 фунт; 6 унции, или 6 унции, следвани от 3, 2 и 1 унции. Две по-малки тежести не са отбелязани: едната е от 3 номизми (6 номизми са равни на 1 унция), а другата — от 1 номизма. Навярно това е най-пълният съществуващ комплект от византийски мерни тежести, но техният фунт не е равен на стандартния „лек“ фунт от 315 грама. Той е още по-лек: 287 грама. Този фунт се разделя на 14 унции, а не на 12, както е обикновено; една унция се разделя на 7, а не на 6 номизми.

Тези необичайни стойности съвсем не са резултат от промени в началното тегло, дължащи се на дългия престой под вода. Всяка тежест в комплекта се намира в необходимото съотношение с останалите; във всеки случай унцията е 20,45 грама. А нейното тегло е било определено от византийския стандарт за сечене на златни монети; от своя страна византийският стандарт е бил установен по времето на Константин Велики (272–337 година) на базата на стария римски фунт (327,45 грама). Но в тази монетно-теглова система един фунт имал 16, а не 14 унции. Известен е само един друг фунт, съдържащ 14 унции: през четвърти век „тежкия“ фунт, дялящ се на 14, наместо на 12 унции, бил използван при добива на злато, за да се увеличават държавните приходи от златните мини, давани под наем. Обаче това не може да има нищо общо със стандарта на мерните тежести за търговските везни, използвани на кораба. Засега този въпрос не е намерил своя отговор.

На кораба имало още една тежест за везни. Тя представлява малък медальон от жълто стъкло с дупчица за верижка. Медальонът прилича толкова много на други стъклени мерки за тегло от времето на Византийската империя, че сигурно наистина е такава мярка. По

форма прилича на монета, а в стъклото е вграден кръстообразен монограм с името на Теодор. Предполага се, че такива мерни тежести от стъкло са били използвани за проверка на златните монети, макар че теглото на стъклените късчета почти не съвпада с теглото на използваните тогава монети. Разликата се дължи на факта, че стъклото губи от теглото си в резултат от окисляването.

Корабът отплавал на юг покрай западното крайбрежие на Мала Азия под напора на гонещия го „мелтем“, който издувал правоъгълното му ветрило. До Халикарнас имало само няколко часа път.

Кормчията избрал курс, който според него му давал възможност да мине в безопасна близост край малкия равен остров. Ниският кораб не му позволил да забележи промяната в цвета на водата пред носа. Белите гребени скривали огромните вълни. Поклащайки се ритмично, корабът се приближавал към рифа. Носът му се повдигал и пропадал, отново и отново, докато накрая хлътнал в браздата между две вълни, където го очаквала яката скала.

Навярно кормчията се опитал да извие право към острова, който бил на малко повече от сто ярда. Но сразеният кораб вече бил застанал откъм подветрената страна на неговия бряг. Ветрилата му се отпуснали. Той загубил скорост в дълбоката вода, на стотина ярда над равното дъно, където трябвало да остане завинаги.

Корабът бавно потъвал надолу, въртейки се като падащ лист. Долу легнал по цялата си дължина, все още насочен към острова, а после се килнал на левия си борд. Мидите дървопробивачи започнали своето безмилостно нападение над незащитения десен борд. В коя година десните котви, провиснали над пясъчното дъно, са се отскубнали и са паднали долу? Кога плочите на огнището са се срутили върху наклонения под на камбуза и са се струпали покрай левия борд? Колко години е успяла да се задържи на мястото си главната мачта?

Видяхме как корабът на Георгиу бил построен, снабден с провизии и натоварен, а после тръгнал на път, за да изчезне под водата. Какво можем да кажем за неговия курс и за набелязания маршрут?

Като се позоваваме единствено на монетите, можем да твърдим, че пътуването е започнало от север на юг. От всички познати монети само една много ранна монета от Александрета ад Исум, където сега се намира блискоизточното крайбрежие на Турция, не бе сечена на север; всички останали бяха от Константинопол, Солун, Никомедия и Кизик. Това са големи средища, чиито монети могат да се намерят по всички кораби; всички те лежат предимно на север, така че родното пристанище на нашия кораб трябва да се търси също в тази посока.

Керамичните съдове от камбуза подсилват направеното предположение. Половината лампи са типични за Мала Азия, защото техните най-добри аналогични образци са намирани в Ефес, Милет, Самос, Смирна, Троя и Делос; подобни лампи има и от Хиос. Седем от лампите са от типа, характерен за Западна България, Румъния, Тракия и Дарданелите. Научих, че поне в Румъния, археолозите спорят дали лампите са местно производство, или са внос откъм Черно море. Копия на същия тип лампи са познати и от разкопки в Константинопол, но и при тях въпросът за произхода им остава открит. Произходът на останалите двайсетина лампи все още не е изяснен, но както и за монетите, за никоя от тях не може да се каже, че е пристигнала до мястото на коработрушението от запад, юг или изток.

Аналогични образци на другите кухненски принадлежности се срещат също предимно на север. Паниците с оловната глазура насочват вниманието към Константинопол, а останалите керамични съдове са подобни на находки от Хиос и от две черноморски пристанища: Хистрия и Томис.

Предполага се, че боядисаните в червено чинии имат африкански произход, но тези съдове били популярни и широко използвани както в района около Средиземно море, така и на почти всяко друго място.

Тези следи, основаващи се на подобие на керамичните съдове, зависят от броя на намерените предмети при разкопките и от направените по-късно публикации. Някои от най-хубавите аналогични образци бяха намерени в последно време и те промениха временните заключения, до които бяхме стигнали в началото на шейсетте години, когато започнаха нашите изследвания.

Остават две сигурни следи за маршрута на кораба. Първата са мидите, които по всяка вероятност са били събрани в района около Босфора. Втората е самият кораб: съвсем ясно е, че той е плавал в югоизточна посока, гонен от „мелтема“, когато рифът при Яси Ада ударил и пробил неговия корпус и той потънал почти веднага откъм югоизточната страна на рифа.

По-малко сигурни са местоназначението на кораба и неговият товар. Повечето амфори са покрити със смола, а това говори, че поне част от товара е била вино. Корабът пътувал към Кос, Книдос и Родос, известни като големи винарски центрове, но е могъл да превозва и някакво специално вино от север, например от Тасос, където при разкопки са намирани подобни амфори.

Най-хубавите аналогични образци на различните видове амфори от товара са открити в поселища, разположени по западното крайбрежие на Черно море. Приема се, че те са били внасяни там от някакво неизвестно място. Амфорите от склада в Томис, пълни със смоли, железни гвоздеи и бои, приличаха на амфорите от кораба, но не бяха съвсем еднакви с тях; незначителната разлика навярно се дължи на по-ранното им производство. Кой район е изнасял едновременно тези изделия и вино? Или това са били стари съдове от вино, използвани за превоз на други стоки, след като първоначалното им съдържание е било източено?

Възможно е и друго обяснение. И днес из Егейско море пътуват кораби, чиито трюмове и палуби са препълнени с керамични съдове. Съдовете са празни; именно те са товарът. Големият брой потънали кораби в Средиземно море, пренасяли керемиди и съдове, някои от които са от времето на Византийската империя, доказват, че и други керамични изделия са били превозвани по море, а не са се произвеждали на място. Правдоподобно е предположението, че празните амфори са били натоварени на кораба в мястото на производството им, в нашия случай — навярно в Константинопол, тъй като именно там при разкопки са събрани множество отломъци от същия тип съдове. За това твърдение има доказателства: на кораба бяха намерени повече от деветстотин амфори и само стотина запушалки (възможно е, разбира се, останалите да са били направени от нетраен материал).

Логично е да се предположи, че Георгиу е пренасял товар от най-хубавите съдове за вино, продавани по пазарите на Константинопол (или Черноморието) за нуждите на винопроизводителните райони на юг, а търговецът Янис решил да съкрати част от разходите, като използва пътуването, за да залее със смола част от съдовете на борда. Товарът от празни амфори бил лек, но понякога за баласт използвали пясък, а ние не можахме да разберем нито колко баласт е имало на кораба, нито каква част от него бе изхвърлена по тръбата на нашия пневмотранспортър.

ГЛАВА ДЕСЕТА

ТЕХНИЧЕСКИ НОВОСТИ

Разкопаването на византийския кораб бе погълнало 100 000 долара. Водолазите от групата направиха 3533 индивидуални слизания под вода. За 211 работни дни на дъното се събраха 1243 човекочаса. На сушата същият обем работа щеше да бъде извършена от петима души, които работят по осем часа в продължение на един месец.

Исках да работим по-резултатно при разкопаването на римския кораб при Яси Ада, което трябваше да започне през 1967 година. Обектът бе голям почти колкото потъналия византийски кораб. Ако успеехме да го разкопаем само за две, а не за четири лета, щяхме да намалим ежегодните разходи за транспорт, наем на местни плавателни съдове, заплати, лагерно обзавеждане, превоз на товари по море, застраховки и митнически такси.

Фред проучи подробно графициите на водолазите, за да разберем колко резултатно сме работили около потъналия византийски кораб. За почистване на пясъка и раковините бяха изразходвани 694 часа, или 64 процента от общото време, като работата с пневматичния подежник бе отнела 224 часа, а ръчното изхвърляне на пясъка бе погълнало 470 часа. Изработването на плановете — снимките и чертожната работа — обхващаше 204 часа, или 19 процента от нашето време. Изваждането на амфори, котви и по-малки предмети бе продължило 115 часа, или 11 процента от времето; четири процента, или 41 часа, бяха употребени за останките от корпуса. Остатъкът от два процента, или 24 часа, бе използван за закотвяне на шлепа, за маркиране на дървените отломъци по дъното и за покриване на обекта с пясък в края на всеки сезон. Сто и шейсетте часа, изразходвани за „ненужна“ работа — снимането на документален филм и подготовката на снимки за популярни статии — не бяха включени в крайния отчет.

Виждах два пътя за намаляване на времето, необходимо за нашата работа. Първият бе да увеличим групата на водолазите и продължителността на техния престой под водата; така само за две

лета щяха да се съберат 1200 часа, въпреки че римският кораб бе потънал на по-голяма дълбочина от византийския — между 120 и 140 фута. Вторият начин бе да намалим човекочасовете, прекарани на дъното, като свършваме по-голям обем работа при всяко слизване под вода. И двата подхода бяха осъществими единствено с помощта на нови методи и допълнителна материална част.

Реших да тръгна и по двата пътя, след като си дадох сметка, че първоначалните разходи за всеки сезон ще бъдат по-големи в сравнение с предишния. Използвах зимата за изработване на нови и усъвършенстване на старите приспособления, като човърках мозъците на Майкъл, Сузън, Фред и Дон по време на продължителните разисквания в моята канцелария. Нашата нова техника включваше:

- Подводна камера за декомпресия, която даваше възможност за по-продължителни престои под вода.

- Водоструйник под високо налягане за изхвърляне на огромните купища пясък.

- Голям пневматичен подежник на релси за почистване на пясъка от потъналия кораб.

- Усъвършенствана фотограмметрична система за „Ашъра“.

- Кошница с подемен балон за половин тон товар — за едновременно изкачване на двайсет-трийсет амфори.

- Подводен телефонен пост за по-сигурна връзка.

- Подводен индикатор за откриване на метални предмети под пясъка.

- Голяма двойна камера за рекомпресия на четирима души, предназначена за лечение на всички възможни поражения у водолазите.

- В допълнение щяхме да използваме новия траулер на Мехмед Тургутекин, наречен „Кардашлар“, който бе дълъг шейсет и пет фута и бе построен специално за риболов през зимата и археологически експедиции през лятото; кабината му бе изтеглена напред, така че палубата му предоставяше достатъчно място за водолазите и тяхната екипировка.

Получихме отново финансова подкрепа от музея към нашия университет, от Националното географско дружество, от Националната

научна фондация и от Никсън Грифис; допълнителна помощ ни предостави и фондацията за археологически изследвания „Триопийн“. Нашата нова камера за рекомпресия бе заплатена почти изцяло от Рокфелеровата фондация. Помогна ни със средства и екипировка и флотът на САЩ с цел да усъвършенстваме нашите методи за картографиране от подводница и да изпитаме няколко вида хидролокатори със странично търсене, с които бяхме решили да издирим едновременно няколко кораба, потънали на по-голяма дълбочина.

На един симпозиум за използване на подводници с изследователски цели се запознах с доктор Дж. Б. Харзи от службата за научни изследвания във флота и с капитан У. Ф. Сърл от надзора за спасяване на имущество в морето. В резултат на тази среща получихме помощи от техните служби, а също от Програмата за дълбоководни изследвания, от службата по океанография във флота и от флотската изследователска лаборатория. Попитах капитан Сърл дали помощта, оказана на археологията от флота, не изглежда малко странна.

— Една от нашите задачи е да намираме потънали кораби и самолети, паднали в морето, като ги картографираме, преди да бъдат нарязани на части и извадени за обстойно проучване — отговори ми той. — Ние вършим една и съща работа и имаме еднакви затруднения. Единствената разлика е тази, че вашите кораби са потънали стотици или хиляди години по-рано.

За подсилване на нашата група се нуждаех от двајсет и петима здрави, добре обучени водолази. Сто и четиридесет фута са границата, до която флотът позволява на своите водолази от групата за подводно разрушаване да работят без допълнителна помощ.

Попитах за доброволци в моята семинарна група по древно корабоплаване; вдигнаха ръце Марилин Роузънбърг, Мери Райън, Синтия Джоунз, Нанси Палмър и Карън Вители. Само една от тях бе слизала под вода. Те се записаха във водолазните курсове заедно с други студенти, между които и неколцина мъже.

Обувките ми потъваха в светложълтия цветен прах на изненадващото одеяло от диви априлски цветя, докато се изкачвах към върха на Яси Ада в началото на сезона през 1967 година. В

предишните години, прекарани на острова, рядко бях напуснал мъничкото предмостие до брега. Сега пред мен се бяха ширнали основите на ново селище за четиридесет и пет души. Бяха построени помещения за мъжете и жените; издигнали се бяха стените на работилницата; успоредно на билото на острова се бе проточил низ от зелени палатки; бе излят бетоненият под на фотолабораторията. Преди да дойдем, Мехмед бе взривил част от ниската скала срещу мястото на корабокрушението, за да освободи площадка за новата камера за рекомпресия.

Архитект Мат Каплън бе пристигнал в Бодрум цял месец преди останалите заедно с Клод, който се бе заел с корабите, шлепа и съоръженията. Без да знае нито една турска дума, Мат дошъл на Яси Ада заедно с десет местни работници, за да построи нашето селище; цели седмици не бе говорил на английски с никого. Вече се справяше добре с новия за него език, но бе работил до пълно изтощение и рухна, повален от много силна треска, скоро след моето пристигане. Мъжете и жените от новата група колонисти се заловиха да пренасят камъни и да режат дървен материал, така че всичко бе готово към средата на май. Най-трудната задача бе да свалим тритонната камера за рекомпресия от борда на „Кардашлар“ на острова, тъй като не разполагахме с подемно съоръжение за големи тежести, но Мехмед и неговият екипаж, внимателни и търпеливи като строители на пирамиди, свършиха и тази работа с помощта на автомобилни крикове, тръбни ролки, наклонени плоскости и скрипци.

По време на подготвителния период една внезапна буря откъсна шлепа от временния пристан, разположен близо до мястото, където разтоварвахме нашата екипировка върху каменистия бряг. Клод бе в Бодрум. Аз и Октай, с когото преди години слязох за пръв път под вода в Босфора, бяхме единствените опитни водолази. С него се гмурнахме под вълните и оправихме скъсаните въжета. Когато свършихме, едва успяхме да се измъкнем покрай гумените фендери на шлепа. Близо двайсет души наблюдаваха борбата ни от острова, без да могат да ни подадат ръка за помощ, защото никой от тях не бе слизал под вода извън плувните басейни. Въпреки това за четири месеца направихме повече от 1700 слизания без нито една злополука; с нас бяха Клод, Майкъл, Сузън, Ерик и други ветерани.

Когато разкопките започнаха, нашата потопяема декомпресионна камера ни позволи да оставаме по-продължително време под вода, макар че новият обект бе разположен на по-голяма дълбочина от предишния. В миналото най-продължителният престой под вода бе ограничен от времето, необходимо за декомпресия — два пъти на ден по двайсет и пет минути; следователно тук, където дълбочината бе по-голяма, работното време трябваше да бъде намалено до половин час за двете слизания. Понякога правехме по-дълга декомпресия, но това не бе приятно дори след откритието, че джобните книжлета издържат под вода цели седмици. И ето че на спирката на десет фута под повърхността привързахме една кофа, пълна със стари каубойски и криминални истории; там, увиснал на въжето като всекидневен пътник в метрото, успях да довърша „Еленовият парк“ от Нормън Мейлър, преди книгата да се превърне в каша.

Нашата потопяема декомпресионна камера приютяваше четирима водолази, които оставаха под водата, но се намираха на сухо и топло място; камерата бе голямо кълбо с входен люк на дъното. В кълбото подавахме свеж въздух с шланг, свързан с компресора, който бе разположен на острова на шейсет ярда по-горе. Вътре четяхме и играехме шах или „глупава топка“ с истински жар на новопокръстени запалнянковци по американски футбол.^[1]

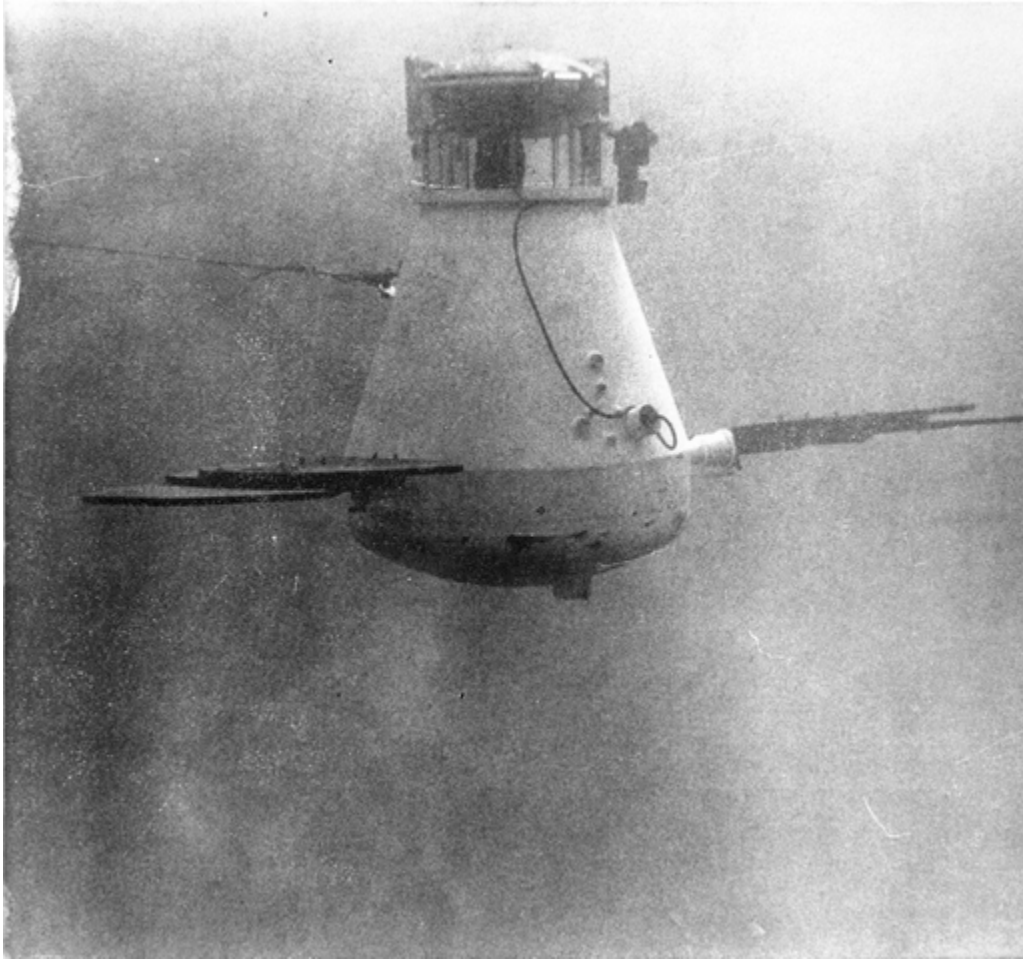
Обаждахме се по телефона на „дежурния оператор“ на острова; обикновено това бе Лари. Неговият пункт се намиреше близо до камерата за рекомпресия; оттам той изпращаше с портативен радиопредавател съобщения до шлепа, откъдето хората на борда се свързваха с водолазите при потъналия кораб по подводния телефонен пост. При аварийна ситуация се осъществяваше непрекъсната връзка между всички членове на групата.

Условията, при които работехме, бяха определили техническата характеристика на нашата потопяема декомпресионна камера. Тъй като не разполагахме с достатъчно голям кораб, за да я вдигаме и спускаме, бях конструирал нашия временен подводен дом така, че да бъде напълно независим от съдовете на повърхността. Дълбочината, а оттам и налягането се регулираха с помощта на стоманено въже, което тръгваше от камерата, минаваше през скрипец на морското дъно и стигаше до една лебедка на Яси Ада. По този начин само един човек от острова бе в състояние да преведе водолазите през различните фази на

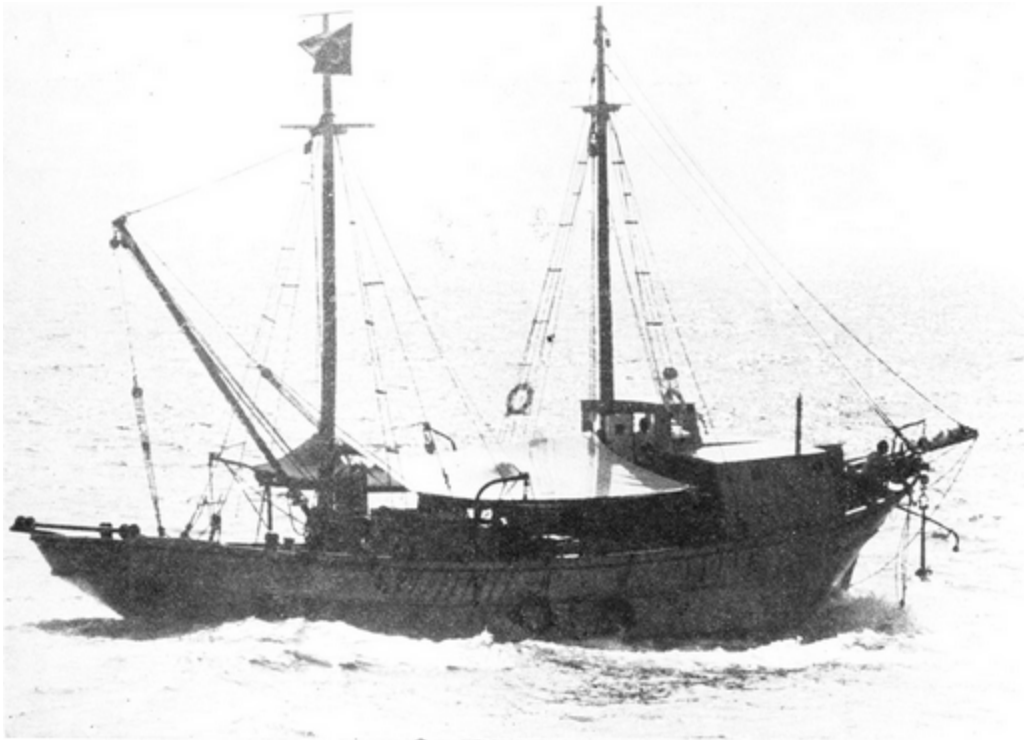
декомпресията, а вътрешното налягане винаги бе равно на налягането при отворения дънен люк на камерата.

В случай че се появят спазми по време на декомпресията, пострадалият водолаз щеше да бъде прехвърлен в нашата стара едноместна камера през специалния шлюз, отстрани, който бях поискал да изработят, за да бъде пренесен водолазът (под налягане) до голямата камера за рекомпресия. На теория всичко бе премислено, но бяхме доволни, че не се наложи да изпитаме сигурността на нашата система. Потопямата камера за декомпресия се затваряше херметически и можеше да се издигне до повърхността, по-точно до острова, където се намираше камерата за рекомпресия, но тъй като на сушата не разполагахме с кран, способен да вдигне огромното кълбо, тази възможност оставаше за бъдещето.

След като потопямата декомпресионна камера застана на своето място, няколко дни не се осмелявахме да я използваме. Подемната сила на кълбо с диаметър шест и половина фута е огромна. Въпреки че скрипецът на дъното бе привързан към пет тона метален баласт, при лошо време вълнението, причинено от големите вълни на повърхността, теглеше въжето така силно, че баластът подскочаше на няколко инча от дъното. Не бяхме сигурни докога въжето ще поема последователните опъни. Бояхме се, че ако въжето се скъса, декомпресионната камера ще излети на повърхността, а водолазите в нея ще загинат от разкъсване на белите дробове, причинено от внезапното спадане на налягането.



Непрекъснато нарастващото противодействие на влекалното въже наложи да се увеличи площта на перките, така че капсулата да слиза на дълбочина до 300 фута.



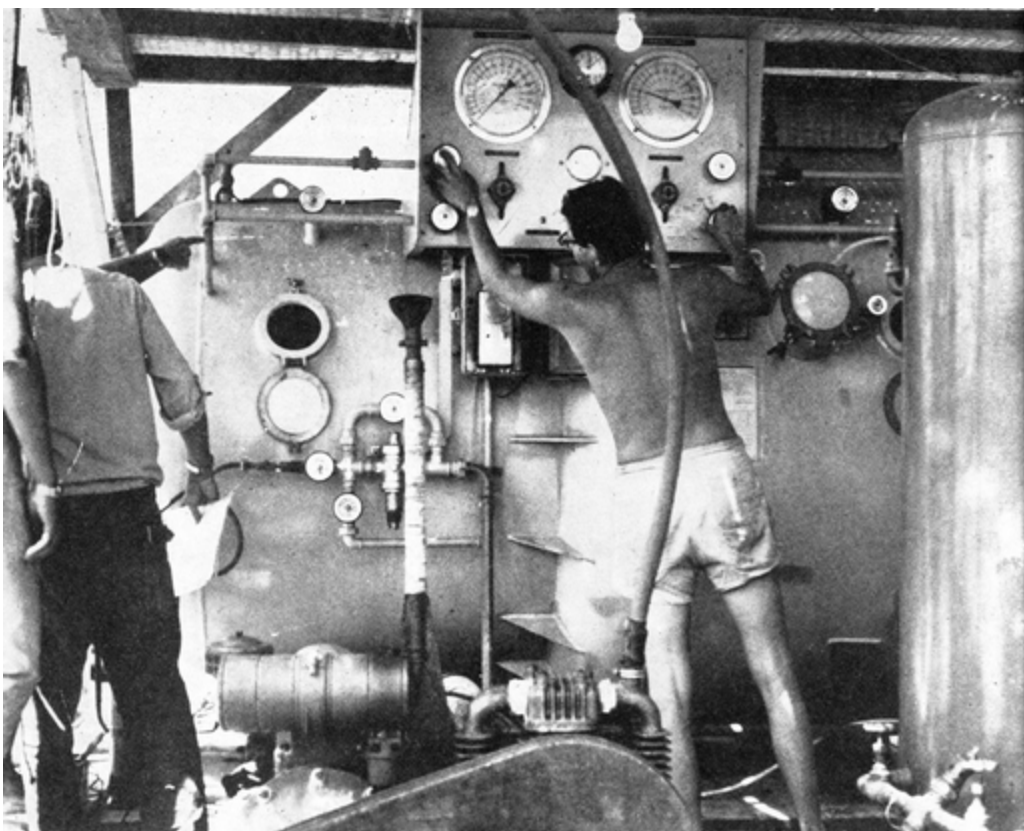
Кабината на „Кардашлар“ бе изтеглена много напред, така че на палубата имаше достатъчно място за нашата екипировка.



На направената от „Ашъра“ снимка се виждат амфори от същия товар, от който бе извадена статуята на негърчето; дълбочината е почти 300 фута.



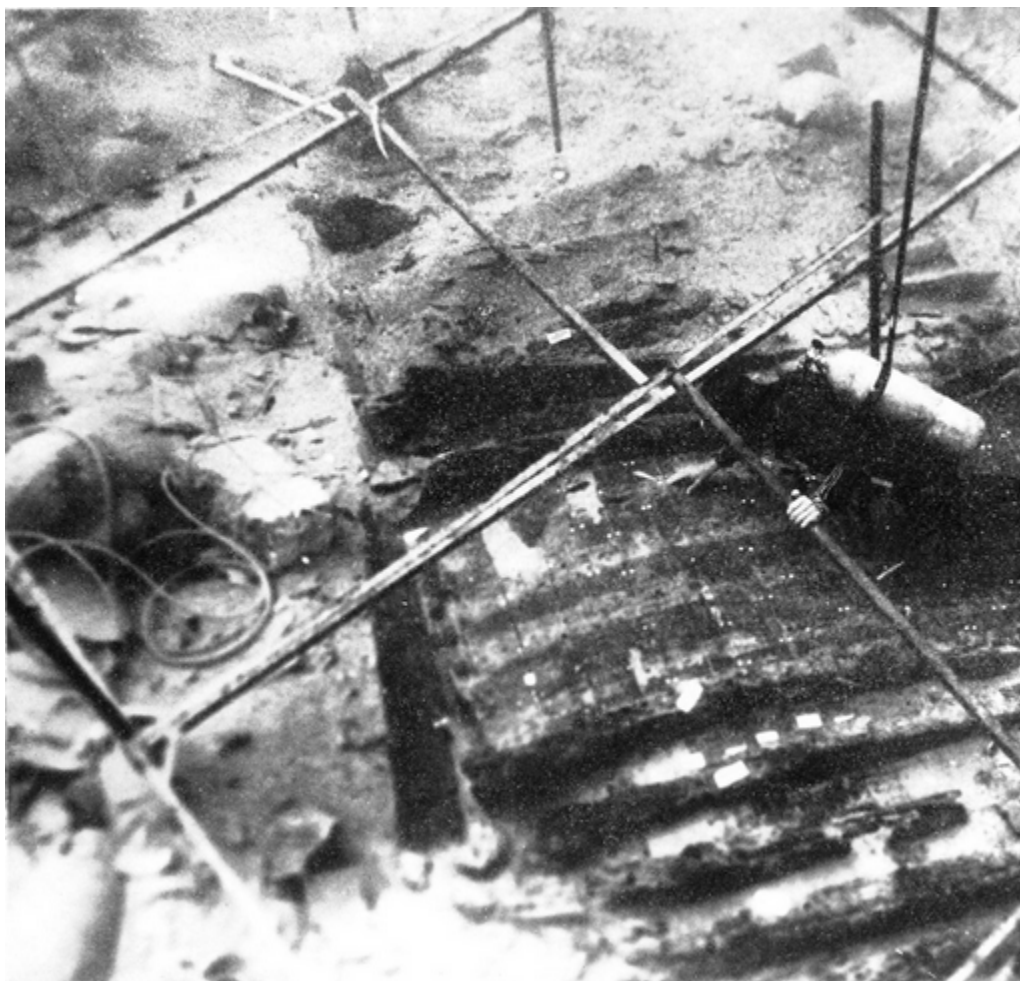
Юксел Егдемир и Дон Роузънкранц се забавляват със своето дайре, след като „Ашъра“ слезе и намери кораба, открит с хидролокатор.



Лари Джоулайн пред командното табло на рекомпресионната камера по време на лечението на Ерик Райън от емболия.



Клод Дютюи поздравява Ерик Райън, който излиза без чужда помощ от камерата, където е бил поставен полумъртъв само преди няколко часа.



След като е свалил няколко корпусни ребра, Фред ван Доорнинк отбелязва с бели кабарчета краищата на дървените клинове, за да улесни картографирането на корпуса на потъналия римски кораб.

Едва не минахме през това изпитание в резултат на грешка, която допуснах по невнимание. За да сменим едно от въжетата, аз и Бен Джоунз напълнихме камерата с вода и я спуснахме на дъното. Свършихме работата и започнахме да я пълним с въздух, за да изскочи на повърхността. А след това щяхме да я спуснем с лебедката на необходимата дълбочина.

Пъхнах въздушния шланг през люка на дъното. А когато голямото жълто кълбо започна да помръдва, реших да измъкна шланга. Приблжих до камерата, пъхнах вътре главата и раменете си и се опитах да освободя шланга. Той се бе оплел. Дръпнах го с всичка сила, но не успях да го освободя. Останах вътре само една секунда повече от необходимото.

Както бях провиснал от люка, внезапно усетих как водата се движи между краката ми и разбрах, че камерата се издига бързо нагоре, отнасяйки ме към повърхността. Докато кълбото отиваше все по-нагоре, въздухът във вътрешността ѝ се разширяваше, увеличавайки още повече нейната плаваемост. Постепенно набрахме скорост; издигнахме се като ракета.

В мига, когато изскочихме на повърхността, аз се устремих рязко надолу, като се преметнах презглава. Огромното парче допълнителен баласт, привързано за въжето на няколко фута под сферата, прелетя покрай главата ми само на няколко инча.

Бях ужасно ядосан на себе си. Щях да бъда не по-малко ядосан и на всеки друг водолаз, ако се бе оказал така глупав. Бях и уплашен. Затворих очи, свих се на кълбо и се отпуснах леко надолу. Коленичих в тинята, без да знам дали някой от дробовете ми не е разкъсан, и зачаках да почувствувам болка или да видя кръв. Не бях сигурен дали бях издишал, докато се издигах нагоре — единствената възможност да се избегне разкъсването.

Бен доплува и ме попита с жестове дали съм добре. Навярно бях издишал несъзнателно, защото нямаше никакви лоши последици. Показах му със знак, че всичко е наред; все още замаян, се присъединих към него, за да приберем ключовете, отвертките и въжените стеги, разхвърляни около мястото на ремонта.

Вдигнахме нашето ръждиво скеле, чиито стъпала лежаха над оголените следи от византийския кораб, и го поставихме върху купчините амфори, които отбелязваха мястото на корабокрушение от времето на Рим. След това, носейки се като подводни танцьорки, положихме откъм по-ниския край на новия обект седемдесет фута „железен път“. Той бе изработен от две релси за висящ еднорелсов път (използван в промишлените предприятия), които бяха обърнати и стегнати с дървени траверси. Нашият нов пневматичен подежник с диаметър десет цола бе изработен от алуминий; през долния му отвор бе промушена тръбна ос с ролкови колела в краищата. Такива ролки се използват за движение на висящите кранове, с които се пренасят тежести в заводските цехове. Те също бяха обърнати, така че пневмотранспортърът „висеше“ нагоре, а в края му бе привързан варел от нафта.

Двама водолази преместваха пневматичния подежник, който засмукваше планините от пясък, струпани в релсовия път от водоструйника. Това бе обикновен пожарникарски маркуч с „безоткатна“ дюза; с негова помощ прехвърлихме цели тонове пясък, а по едно време разбрахме, че ако поставим „замъгляваща“ дюза, можем да стигнем съвсем близо до крехкото дърво, без да го разместим.

В горния край на обекта бе разположен „телефонният пост“ — рожба на умовете на Майкъл и Сузън; това бе едно плексигласово полукълбо, изправено на крака от железни профили, които бяха прикрепени към баластна плоча от желязо с тегло 1500 фунта. В него можеха да се съберат четирима водолази, които се намираха на сухо от кръста нагоре и дишаха свеж въздух, подаван от шлепа.

Въздушният мехур в полукълбото се използваше за свързочен център. Всеки ден водолазите обсъждаха там възникващите проблеми както помежду си, така и с останалите на шлепа, ползвайки телефонната връзка. Дори веднъж демонстрирахме особено техническо умение: поставихме радиопредавател с обратна връзка при телефона на шлепа, така че Мат Каплън, застанал до чертожната си дъска на Яси Ада, разговаряше с водолаза, който по това време бе на обекта и от своя страна наблюдаваше детайлите, чертани в момента от Мат.

Телефонният пост служеше и за убежище; именно за тази цел той бе възприет по-късно от „Тектайт“ и от други програми, които изпробваха подводни жилища; в тях бе предвидено водолазите да прекарат много дни под водата, а с полусферата се избягват честите декомпресии и се осигурява място за почивка по време на по-далечни разходки. Водолазите се насищат с газове под налягане от вдишвания въздух, така че декомпресията в края на техния престой, която трае дълги часове, има една и съща продължителност, независимо дали са били под вода три дни или три седмици.

Веднъж в средата на лятото, когато почиствах пясъка от едни дървени отломки, почувствувах ръка на рамото си. Погледнах и видях Гейл Хилърд да движи насам-натам показалеца си пред гърлото, което бе знак, че няма въздух. Бяхме на 135 фута от повърхността, но само след три удара с плавниците тя вече дишаше свеж въздух под свода на телефонния пост. Влязох и аз.

— Останах без въздух — каза тя спокойно, — а резервата отказа.

Взех мундщука ѝ и го проверих.

— Мисля, че ще стигне до шланговете в декомпресионната камера. Все пак аз съм до теб, така че ако стане нещо, ще дишаме поред от моя въздух. Да вървим.

Можехме да се обадим по телефона и да поискаме допълнителна бутилка, но не се наложи. Оттогава винаги държахме резервна бутилка в телефонния пост. Няколко пъти избягнахме паниката благодарение на тази мярка.

В поста се появи и харпун. От време на време главата на някоя муренова змиорка се показваше от амфорите; нейните остри зъби ни заплашваха, когато устата ѝ зейваше при страховитото захапващо движение, типично за този вид. Змиорките никога не се появяваха от една и съща амфора и ние бъркахме все по-неохотно с ръце из товара. Ерик не бе стрелял по нищо през целия си живот; веднъж той се опита да харпунира една от тях, но успя само да я рани. След миг змиорката се мятеше, удряйки го по тялото; те станаха едно цяло, което отчаяно се опитваше да се раздели.

В амфорите се настаняваха и други същества, но те не бяха така опасни. Бен Джоунз улови един октопод за вечеря и завърши половинчасовия си престой под водата заедно с гърчещото се мекотело, което бе пхнал в гумения си костюм. На вечерята той твърдеше, че гозбата е превъзходна, но гърдите му бяха покрити с червени кръгчета от стотиците смукала.

Повечето от слизанията под вода бяха толкова вълнуващи, колкото е и всекидневният път до службата. Едно слизане „с приключение“ обикновено говореше за грешка, допусната от нас, а ние се стремяхме това да не става. Най-страшното ни преживяване не бе свързано с работата под вода.

Юлското небе бе лазурно, когато скочих от края на шлепа. А когато излязох четиридесет минути по-късно, попитах къде бе изчезнало всичко. Турския бряг го нямаше, а близките острови едва се виждаха. Небето чернееше злоещо. Откъм юг се чу нещо като продължителен стон и видяхме как неравното побеляло море се носи към нас като вода, пусната от шлюз през тясна клисура.

Бурята идеше с невероятна бързина. Декомпресията на неколцина водолази не бе завършила и затова не можехме да ги оставим сами, но изпратих по-голямата част от екипажа обратно на Яси Ада. Вятърът и дъждът ни връхлетяха, преди хората да стигнат до брега.

Тъмносивото море с бяла пяна изглеждаше недействително, подобно на неубедителните вълни, вдигани в басейните на киностудиите при снимане на пиратски филми с малък бюджет. Дори виещият вятър ми се струваше изкуствен.

Но мълнията бе съвсем реална. Тя ни обкрачи, като най-напред припламна през облаците по посока на планините, които не се виждаха, а после удари последователно по върховете на островите между материка и Яси Ада. Стояхме и треперехме в проливния дъжд, а неприятното усещане, че бяхме най-високите предмети върху шлепа, не ни напускаше. Мълниите проблясваха все по-наблизо и Тери Къмър, един от моите студенти, поиска да доплува до брега. Посъветвах го да не тръгва.

Ослепителният блясък и гърмът, който продъни ушите ни, дойдоха едновременно — същински взрив на светлина и звук. Миризмата на озон сгъсти въздуха. От острова Марилин Роузънбърг видяла мястото, където ударила мълнията — на шейсет фута от нас между шлепа и острова, точно там, където щеше да бъде Тери.

Бурята отмина така бързо, както бе пристигнала.

Бяхме решили да заснемем от „Ашъра“ отделните етапи на разкопките, но тя пристигна със закъснение някъде по средата на лятото. Върнахме се към старата технология и направихме нова фотокула за картографиране на товара, който изваждахме.

Първите дървени елементи, появили се изпод пясъка, бяха парчета от вътрешната обшивка на корпуса, прилепнала към здравите напречни ребра. А под тях бяха поясите — редовете външни обшивни дъски на корпуса. В сравнение с византийския кораб тук всичко бе много по-добре запазено.

Всеки ден се надявахме да попаднем на камбуза. Вярвахме, че там ще намерим малки предмети, които ще ни помогнат да датираме съвсем точно последното пътуване на кораба; амфорите, които бяха по-

удължени от византийските и имаха украшения по дъното, сочеха доста приблизително датата на потъването — някъде към пети или шести век.

Най-сетне помислихме, че сме открили следа. Появиха се съдове за хранене. Но те бяха покрити със светлозелена глазура, каквато не бяхме виждали никога по римски керамични съдове. Нима бяхме сбъркали толкова много с датирането на амфорите?

Нашето удивление продължаваше да расте, особено след като намерихме ребра, разположени под ъгъл спрямо останалата част на корабния „гръден кош“. Трябваше да мине известно време, за да разберем, че това бе втори, по-късно потънал плавателен съд, който лежеше под пясъка точно върху тромавия римски кораб.

Погрешно предположихме, че керамичните съдове са от тринайсети или четиринайсети век; една монета с лика на испанския крал Филип III, която намерихме в един от следващите сезони, бе от началото на седемнайсети век.

Попитах Юксел дали ще се съгласи да ръководи разкопките на новооткрития кораб. След като проследи разположението на неговия корпус встрани от римския кораб, той разбра, че стига почти до мястото, където лежеше византийският кораб. Много векове разделяха тези три кораба, чиито дъна се бяха ударили в рифа при Яси Ада и бяха легнали почти един върху друг.

Групата ни бе така многобройна, че вече го нямаше оня задружен лагерен живот от миналите лета. Тържествата в четвъртък изглеждаха пресилени. Майкъл и Сузън прекарваха по-голямата част от времето си в Измир, а не на Яси Ада; там те усвояваха изкуството да освобождават парче по парче нашата екипировка от митницата и да ни я изпращат. Дейвид Оуън учеше археология в Турция с Фулбрайтова стипендия и дойде само веднъж за много малко — отзовавайки се на моята телеграма от една-единствена дума: „Помощ“, — защото някой трябваше да сложи ред в купа от тръби, прибори, въздушни резервоари, климатично устройство, компресор, манометри и термометри, които пристигнаха с голямата камера за рекомпресия. Той се върна почти незабавно в Анкара при своите таблички с клиновидно писмо.

Ветераните Клод и Октай напуснаха многолюдното спално помещение на мъжете и си построиха собствени ергенски жилища в

стила на таитянска колиба, каквато Клод бе видял някъде. През свободното си време те подравниха една площадка, събраха стар дървен материал из лагера и изнесоха навън няколко тръстикови рогозки.

— Не искаме бордеи на Яси Ада — присмивах се аз на „мушамената колиба“, която разваляше външния вид на нашата „община“. Някой предложи да изтеглим резервен лифт до техния край на острова, така че да означаваме това място като „глухата страна на линията“.

Но тръстиковата колиба се оказа най-прохладното и най-приятно място на острова. Всеки следобед рогозките по пода бяха покрити със спящи водолази, които бягаха от страшния задух по време на почивката. Вечер седяхме около гигантския самовар в средата на осветената от лампа стая и слушахме как Клод се упражнява на своя саз — популярен в Турция струнен инструмент с удължена шийка.

След залез-слънце разговорите продължаваха. Снимките се проявяваха и размножаваха всеки ден, затова генераторът на фотолабораторията бръмчеше до късно през нощта. Довършвах се и се тушираха планове на товара от римския кораб, на които се виждаше разположението на амфорите в стария трюм. Но през цялото лято не ни напускаше разочарованието — не можехме да стигнем до корабния камбуз.

„Ашъра“ пристигна от Измир на борда на „Кардашлар“, блеснала в новата си дреха от червена боя; видът ѝ ободри духовете, преди да ни срази следният въпрос: как да свалим петтонната подводница, когато на сто мили в околността нямаше кран, годен да вдигне дори половината от тази тежест?

Обсъдихме възможността да отидем с кораба до някой мост, да закачим „Ашъра“ за него и корабът да се „измъкне“ отдолу. Но наблизено нямаше мостове. Огледахме за някоя голяма пещера, която можеше да послужи за тази цел, но също без резултат.

„Кардашлар“ влезе в пристанището на Бодрум и застана редом с единствения друг траулер. Стрелите на техните кранове вдигаха по два тона. С общи усилия те успяха да повдигнат подводницата няколко фута над палубата, но мачтите и стрелите им трепереха от усилието.

Тогава за пръв път видях Мехмед, победен от тежък товар. Той и другият капитан се опитаха да завъртят и залюлят „Ашъра“ над

водата, но се оказа, че е невъзможно да маневрират едновременно със стрелите на крановете. Когато подводницата зае положение, от което бе невъзможно да легне отново върху палубата, забелязах как една от стоманените стрели започна да се изкривява. Обърнах се с гръб, за да не видя неизбежното. Подводницата се стовари върху бордовото перило на „Кардашлар“, което проби голяма дупка в нейната опасна част, изработена от фибростъкло. Тя остана на това място цяла седмица и през цялото време всеки от нас търсеше самостоятелно изход от затрудненото положение.

Клод намери телеграфни стълбове и предложи да построим гигантска тринога, от която да вдигнем „Ашъра“ с помощта на последователно свързани корабни лебедки.

Юксел се обърна към капитана на товарен кораб, който бе хвърлил котва до самото пристанище, но оня отказа да поеме отговорността за вдигане на товар, който не се намира под преките му заповеди.

Аз говорих за нашето затруднение с офицери от един американски ескадрен миноносец, пристигнал на посещение на добра воля в Бодрум. Те искаха да помогнат, но нямаха на борда съоръжение, способно да вдигне пет тона.

На края в Бодрум пристигна голям турски товарен кораб и капитанът му се съгласи да вдигне подводницата със своя кран. „Ашъра“ остана на вода до края на лятото; когато не я ползвахме, тя стоеше на котва до Яси Ада като гребна лодка, докато товарният кораб не повтори услугата си при своето поредно идване.

Дон Роузънкранц пое отново командването на „Ашъра“; от „Локхийд“, където сега работеше като инженер по строежа на дълбоководна спасителна подводница за нуждите на флота, му бяха дали отпуск. Той конструира и изработи усъвършенствана система за картографиране, съобразена с нашите нужди.

Дон и Юксел минаваха многократно над потъналия кораб с подводницата, а две автоматични камери със специално изработени обективи за работа под вода снимаха едновременно с включването на двойка осветителни тела, предназначени за стробоскопични снимки. Една телевизионна система с правотоково захранване изпълняваше ролята на визьор, така че те следяха на мониторния екран това, което камерите снимаха под тях. Друга вътрешна камера снимаше

непрекъснато по време на поредния „полет“ над потъналия кораб, отбелязвайки автоматично показанията за посоката, наклона и дълбочината при всяка стереоснимка.

Ролята на Юксел като пилот на подводницата бе най-лекото му задължение. Неговата главна задача като представител на правителството бе да следи не само за компетентността на нашата работа, но и за нейния характер; ние трябваше да бъдем извън всяко подозрение в една страна, която страдеше от обезпокоителен брой кражби на древни ценности, предимно от потънали кораби. Всеки ден той ми посочваше някои невинни на пръв поглед наши действия, които можеха да породят вредни слухове.

Стараех се да му помагам. Моята група слизаше под вода само при Яси Ада. Дори тук ние си позволявахме да оглеждаме близката околност само ако Юксел можеше да ни придружи. Той бе извън всекидневния график, така че можеше да слиза с всяка група водолази по негов избор, без да ни предупреждава предварително. Помолих местните капитани да не возят на острова туристи без разрешение от музея в Бодрум. Никой от нас не се качваше на чужди яхти без Юксел.

Положението бе неловко и за двамата. С риск да ме обиди, той ме предупреждаваше да не се срещам с един или друг от жителите на Бодрум.

— Няма добро име — казваше ми.

— Но човекът само ми предложи да изпием по едно кафе!

Според него аз бях прекалено доверчив, а според мен той бе твърде мнителен. Днес, когато се връщам назад, си давам сметка, че неговите преценки бяха почти винаги правилни. Той се грижеше за безупречната ни репутация, макар че понякога работата му ставаше почти невъзможна.

Докато изпълняваше обичайната си мисия около потъналия кораб, „Ашъра“ бе пресрещната от много силно течение, което я отнесе надалече от рифа към гръцки води. Загубихме връзката под вода, но аз я видях с бинокъл от острова да излиза на повърхността на около миля по-далече. И тогава може би случайно иззад гръцкия остров Калимнос се появи малък военен кораб.

— Юксел, надявам се, че си носиш паспорта, за да не те разстрелят като шпионин — казах му весело по радиото. Но според него в думите ми нямало нищо смешно.

Разнебитената гемия „Ахмед експрес“, която ни снабдяваше с прясна вода, хляб и свежи припаси от околните села, забърза натам и хвърли въже. Но морето теглеше все по-далече несигурния съд и подводницата.

Докато „Кардашлар“ вдигне котва, за да се притече на помощ, на обикновено пустия хоризонт се появиха странни кораби. Гръцкият военен кораб се приближи, когато натам се отправи някакъв голям двумачтов кораб с издути ветрила. Но преди някой от тях да стигне до подводницата, от север се втурна с рев бързоходен катер с английско знаме, чийто корпус бе така бял, както и високият килватер зад него.

Познавах капитана на катера; Юксел ми бе казвал, че не иска да го вижда близо до Яси Ада. Бързоходните катери се използват от контрабандистите на ценни предмети от древността, така че за жителите на Каратопрак, които наблюдаваха от брега, нашето участие трябва да е било повече от съмнително. Макар че продължаваше да се отдалечава към гръцкия бряг, Юксел отказа въжето, предложено му от бързоходния катер, и дочака „Кардашлар“, за да го изтегли до острова.

Юксел бе не само развълнуван.

— Защо този катер дойде тогава, когато аз бях в подводницата? — запита ме той с безпокойство.

Протестирах, обяснявайки му, че нямам нищо общо със случая. Надявах се, че скоро всичко ще бъде забравено, но сама след няколко часа Юксел влезе разгневен в работното помещение.

— Какви са тези водолази? Нищо не разбирам. Какво се опитвате да правите?

Когато видях двама водолази с черни костюми и бутилки на гърбовете си да пълзят мокри по скалите на Яси Ада, направо не повярвах на очите си.

Виждах ги за пръв път. Те казаха, че са туристи, изоставени от лодката, която ги извела, за да слязат под вода. Дори на мен това ми прозвуча неубедително. От акцента им предположихме, че са немци или австрийци. Не след дълго ги прибра едно рибарско корабче и повече не ги видяхме; през следващата седмица намериха труповете

им на дъното на морето до Бодрум. Тази смърт остана загадка, забулена в слуховите на местните хора.

Атмосферата бе все още напрегната, когато си легнахме. Към полунощ Юксел се втурна в моята палатка.

— Джордж, какво става тук? — почти изпищя той.

По острова играеше прожектора на някакъв мощен плавателен съд, който се приближаваше бързо в мрака. Белият бързоходен катер под английско знаме се бе върнал.

Готвачът в един ресторант в Бодрум се спънал и залял с врящо масло краката на Айрийн Магз, едно от момичетата в нашата група; изгарянето бе много тежко. Собственикът на катера предложил да я закара бързо при нашия лекар, защото тя не знаеше нито една турска дума. Той поне бе имал предвидливостта да качи на борда едно официално лице от митницата в Бодрум, за да избегне възможните обвинения.

Нашият ден, преживян в стила на Джеймз Бонд, отмина. Айрийн се оправи напълно.

Още преди няколко години кипърският посланик Ксенон Росидис ме бе потърсил по телефона от Вашингтон, за да ме попита дали сме съгласни да правим разкопки в Гърция. Същото предложение бе потвърдено през това лято, когато получих от президента Кенеди покана за обяд в Белия дом заедно с неговия почетен гост архиепископ Макариос — държавния глава на Кипър.

Макар че бяхме много заети с нашата многогодишна програма в Турция, не можехме да пропуснем такава рядка възможност. Очаквах деня, в който студентите, придобили опит при Яси Ада, ще тръгнат по собствен път. Майкъл Кацев бе готов. Той не само познаваше водолазното дело и методите на разкопаване, но бе натрупал голям опит и от по-малко приятните мигове на археологическите експедиции, когато през зимните месеци ми бе помагал да приготвям бюджети, да пиша предложения, да подбирам хора и да поръчвам и изпращам необходимата екипировка. Бе натрупал знания както за древната история на чужди страни, така и за митническите правилници. В допълнение към всичко това той бе изключително добър студент, подготвен и за археологически разкопки на сушата.

В края на лятото на 1967 година Майкъл и Сузън заминаха от Яси Ада за Кипър, за да огледат някои надеждни участъци под водата. Водени от Андреас Кариолу, те намериха недалече от пристанищния град Кирения първия потънал кораб от класическата епоха на Гърция. Разкопките, които Майкъл направи по-късно, станаха модел за работа под вода в района на Средиземно море. Като използва опита, натрупан при Яси Ада, той обогати нашите методи с нови идеи.

Успях да изпратя на Майкъл един компресор и малко водолазни съоръжения. Бях му обещал и „Ашъра“, но трябваше да отстъпя от думата си. Нейната задача в Турция бе изпълнена само наполовина.

[1] Американският футбол е спорт, който има много малко общо с футбола, познат у нас, а и в света; негов отличителен белег е жестокостта, съчетаването на футбол, ръгби и кеч. Б.ред. ↑

ГЛАВА ЕДИНАЙСЕТА

ТЪРСЕНЕТО

Новият хидролокаторен екип в състав Морис Макгехий, Тоуни Боугимън и Брус Луийендик, който пристигна в средата на лятото на 1967 година, имаше прекалено американски вид.

Не искам да кажа, че ние сме приличали на турци. След двата месеца, прекарани в нашето островно царство, бяхме придобили чертите на някаква нова национална общност. Индивидуалността бе сложила отпечатък върху облеклото ни; навярно това бе реакция срещу многолюдието и изолацията, в които живеехме. Шапките бяха особено важен белег: Клод носеше шапка от френската армия, която се слага за принудителна работа; сламената шапка на Сузън бе украсена с необикновено цвете — пластмасов етикет с метално стъбло от потъналия кораб; Юксел носеше бяла моряшка шапка с напълно смъкната периферия, а аз си бях харесал каскет, какъвто носят ловците на сjunгери от Бодрум. Лари си сменяше „перушината“ всяка година; през това лято той се бе украсил с бяла пластмасова каска на строителен работник.

Нашите племенни нрави се усъвършенстваха несъзнателно. Когато някой от новодошлите се появеше с шапка, каквато вече бе позната на Яси Ада, той срещаше студени погледи... докато я хвърли.

А ето че сега новодошлите бяха трима, при това с еднакви американски шапки за бейзбол.

Те не помръдваха от брега и гледаха с невярващи погледи нашата пъстра група, която се спускаше към ниското, където всеки получи в чинията си порция задушено с бамя. За нас нямаше нищо необикновено, когато готвачите слагаха в средата на масата рула тоалетна хартия, която се оказа безкраен източник на салфетки. Когато един немски лекар ни посети, той ми каза, че ние всички страдаме от остра форма на нещо, което в превод на английски звучи като „островна треска“.

Като се движеха делово и спокойно, новодошлите разковаха сандъците с хидролокаторни приспособления, пристигнали с тях от калифорнийския океанографски институт „Скрипс“. Те бяха дошли да изпробват своя нов модел хидролокатор със странично търсене — първия от двата модела, за които флотът поиска от нас да дадем оценка, след като го използваме в нашата работа. Цел ни бяха потъналите кораби, от които бе изваден бронзовият бюст, смятан от някои за богинята Деметра, а по-късно и бронзовата статуя на негърчето. Но през лятото на 1967 година, тоест три години след пускането на „Ашъра“, не бяхме намерили нищо, въпреки положените усилия.

През лятото на 1965 година търсихме без „Ашъра“; вместо нея използвахме по-евтини и по-прости съоръжения, за които бе необходим малоброен екип и малък кораб. Спомнихме си, че преди няколко години един английски реактивен самолет, паднал в Средиземно море, бе открит с подводна телевизия. Цели два месеца претърсвахме с привързана камера морското дъно в района, от който бяха извадени двете бронзови фигури. В продължение на осем часа всеки ден гледахме неотстъпно в телевизионния екран, като дори по време на ядене се взирахме с празен поглед в монитора, разположен в кабината на „Мустафа“ — траулер от Бодрум.

Наши водачи на борда бяха: Мехмед Имбат, който бе намерил бронзовото момченце, неговият чичо Ахмед Ербин, в чиято мрежа по-рано бе попаднала бронзовата „Деметра“, и още един капитан, подарил на музея в Бодрум бронзова статуетка на богинята Фортуна, извадена с мрежа близо до мястото, което сега наричахме „Потъналият кораб с негърчето“.

И трите статуи бяха извадени с кангава — турско изобретение за събиране на сунгери. То представляваше метален прът, тежък четиристотин фунта и дълъг около дващест и пет фута, който има колела от двете си страни. Приспособлението, влачено с въже от кораба, се търкаля по морското дъно; на него е прикачена верига за откъсване на сунгерите, които се събират в привързаната отзад мрежа.

Капитаните си спомняха много добре мястото и посоката на движението, когато бяха намерили статуите. За да не губят време за

повторно претърсване на едно и също място, те си бяха изработили система от ориентири на сушата: по тях насочваха плавателния съд на око, но със забележителна точност. Съоръжението „кангава“ се влачи по дъното в продължение на няколко мили, преди да бъде извадено на повърхността с корабната лебедка, така че те не можеха да кажат с пълна точност къде е бил намерен всеки от предметите. Бяха в състояние да ни покажат единствено претърсените места.

„Деметра“ бе извадена преди много години и ние се отнесохме недоверчиво към спомените на нейния откривател; решихме да огледаме квадратен район в открито море с дължина на страната почти две мили. При негърчето мястото бе по-малко, защото през 1963 година Мехмед Имбат ни бе завел там само няколко дни след като бе извадил статуйката; освен това капитанът, намерил по-късно Фортуна, бе минал през същото място от друга посока, така че сега разполагахме с пресечните точки на „коридорите“ на двете съоръжения за събиране на сунгери. Все пак страната на квадрата бе дълга почти миля.

За да получим ясно изображение на екрана, телевизионната камера трябваше да се движи доста близо до морското дъно, така че широчината на нашето зрително поле бе само около петнайсет фута.

— Ще ви заведе веднага на мястото — ни каза уверено Мехмед Имбат още при първото излизане. — Много пъти съм вадил амфори оттам.

От него течеше пот, докато двамата с Огуз Алпъозен — най-силния между нашите студенти по археология — вдигаха и спускаха в горещото стотици фунтове телевизионен кабел в изпълнение на нарежданията, долитащи от кабината:

— Тегли, тегли, тегли! Влачи се... Сега е много високо. Отпусни малко!

На екрана се виждаха съвсем ясно водорасли и риби, но старини нямаше. Когато веднъж вдигнахме кабела в края на деня, намерихме парче от дръжка на амфора, забито в защитната клетка около камерата. Никой от нас не можеше да каже на кое място се е намирало.

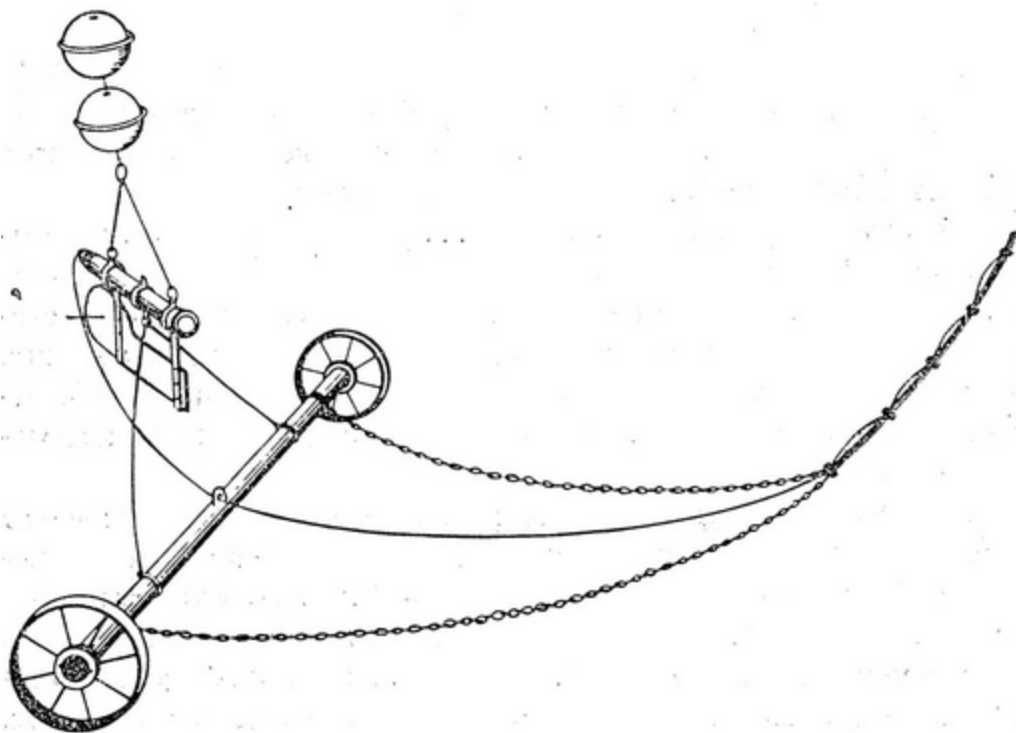
Често Мехмед бе готов да се разплаче, обезпокоен повече от самите нас. Той мислеше, че не му вярваме, макар да го убеждавахме в нашето доверие. За да бъдем близо до условията, при които той бе работил, ние взехме под наем една „кангава“, свалихме веригата и мрежата, след това привързахме телевизионна камера с поплавци на

около десет метра над металната ос, така че камерата да бъде насочена напред и леко надолу. Методът се оказа сполучлив; можехме да съдим за точността на нашите преходи по следите, оставени от съоръжението.

Много пъти то се заплиташе в подводни скали. В такива случаи идваше редът на Шефкет, огромният капитан на „Мустафа“, който трябваше да се справя сам на борда на мъничката си лодка. По долни дрехи и с мораво лице той се напрягаше в продължение на часове, за да освободи нашето съоръжение, като отпускате и обираше провиса на дългия стотици футове кабел, а лодчицата му подскочаше по повърхността, следвайки неговите движения.

Губехме по цели дни, когато от север се надигаше нестихващият вятър. Приютявахме се в пристанището на Яликавак, ругаехме времето и се борехме със скуката, доколкото можеха да помогнат собствените ни телевизионни постановки, в които бяхме поред оператори, актьори и публика.

Капитан Шефкет наблюдаваше от пристанищното кафене метежа на борда на своята гемия. Той скочи в малката лодчица, загреба бързо към нас, като пръскаше вода с греблата и пристигна точно в мига, когато Ерик с огромните си черни мустаци, изрисувани накриво над горната му устна, хвърли облечения Лари през кърмата в морето. Юксел, електроинженерът Ръс Фърнълд и аз ръкопляскахме на най-новата серия от „Опасните приключения на Лорънс“, която гледахме на телевизионния екран в кабината...



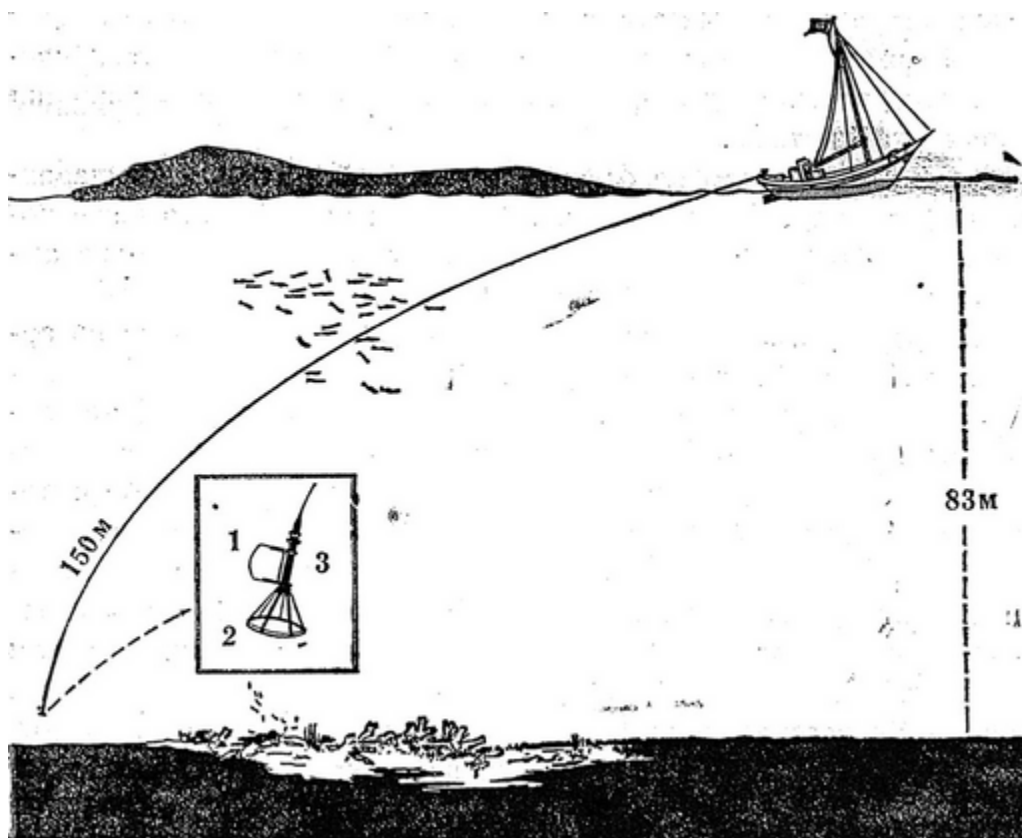
След като морето не се усмири цяла седмица, ние отплавахме на юг, където бе намерена „Деметра“; там мястото беше по-защитено. Отново нямахме успех. Тук-там зърнахме няколко амфори, навярно византийски, и се отказахме.

Доктор Хол, завеждащ изследователската лаборатория по археология в Оксфорд — центъра за разработване на научен инструментариум за археологически цели, — откри, че слабите следи от желязо в глината, от която някога били изпичани амфорите, са достатъчни, за да реагира протонният магнитометър; това е уред, използван за определяне на мястото на древни поселища благодарение на измененията в земното магнитно поле, предизвикани от присъствието на желязо или на големи стени и ровове. Доктор Хол се надяваше, че голям куп амфори, останали от някой потънал кораб, могат да бъдат открити от разстояние. Изпитахме неговия прибор, но при такива лоши условия, че отрицателният резултат не бе основание за каквито и да било заключения.

През това лято пристигна и нашият стар приятел Никсън Грифис, който донесе последното изобретение на австралийския спасител М. И. Лори — влекачна наблюдателна капсула, оформена почти като ранните космически капсули „Мъркюри“. Намиращият се вътре човек

диша от бутилки и оглежда околното пространство през пластмасовия панорамен прозорец — на равнището на главата му. Капсулата се тегли от кораб с помощта на найлоново въже, дълго около хиляда фута; пилотът регулира ъгъла на две външни перки и капсулата „кацва“ във водата. Нейната плаваемост е осигурена непрекъснато. Тя потъва само когато перките се намират под необходимия ъгъл и теглещият плавателен съд се движи; във всички останали случаи капсулата остава на повърхността.

Влекачната наблюдателна капсула не може да се сравнява с „Ашъра“, но има едно предимство — тя се направлява от повърхността, а това позволява да се спази определен модел на търсене.



Пилотът на влекачната наблюдателна капсула води своя съд близо до дъното. На борда на кораба има човек, който следи ехолота и изпраща по телефона предупреждения за неочакваните препятствия.

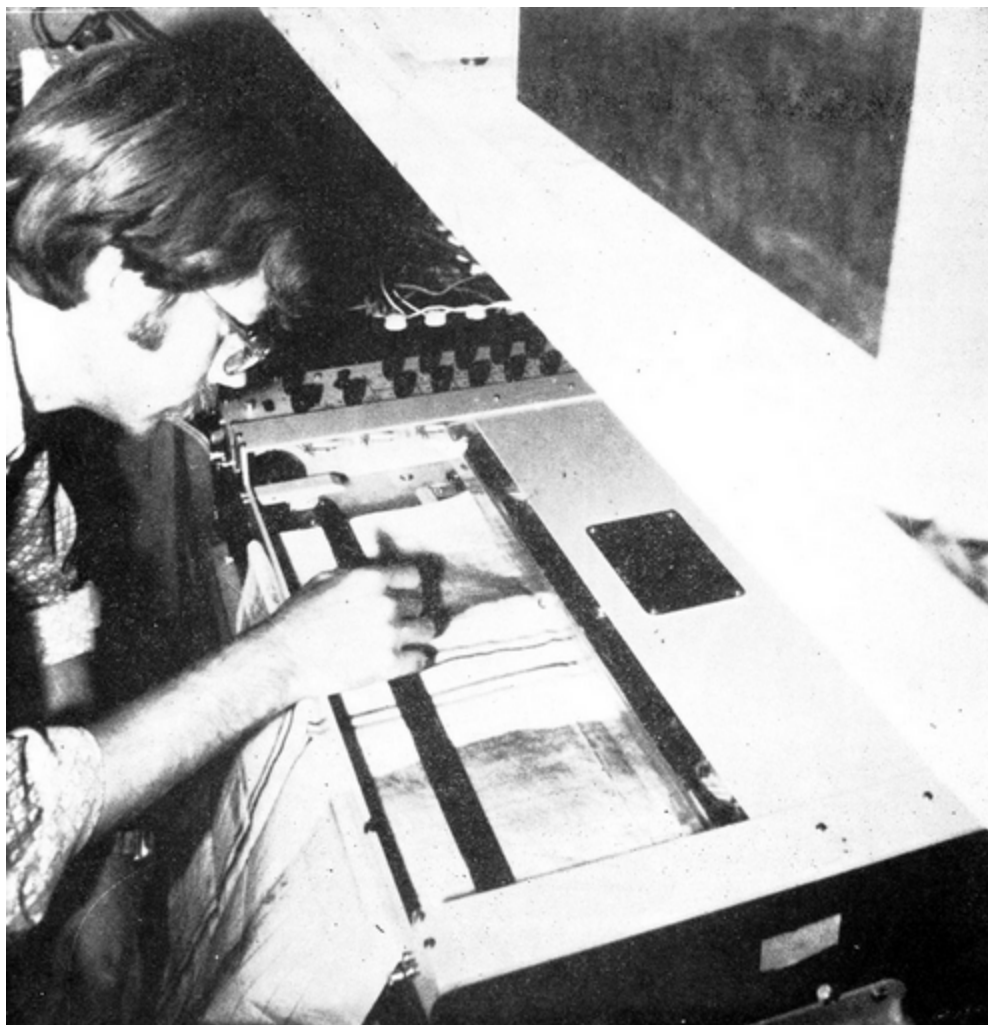
Трябваше да се върна за заниманията в университета още преди да е свършил сезонът; така ставаше почти винаги. Оставих Лари за

ръководител; по-късно той ми каза, че бил изплашен до смърт. Влекачната наблюдателна капсула е предназначена за работа на дълбочина около 120 фута, а корабите, които търсехме с нея, бяха потънали два пъти по-дълбоко, така че се бяха появили множество непредвидени затруднения. Перките не бяха достатъчно големи, за да направляват капсулата на дълбочина от триста фута при нарастващото противодействие на теглещото въже: Ръс Фърнълд и инженерът Боб Лъв прикрепиха шперплатови плоскости към перките, за да увеличат тяхната повърхност. След това Ерик и Юксел, които се сменяха на контролните прибори, забелязаха, че за да слезе на необходимата дълбочина, капсулата трябва да измине почти цяла миля; при завой и бе необходима най-малко половин миля, а това намаляваше значително и без това ограниченото време за престой в нея. Оказа се, че при най-малкото отклонение от ъгъла, под който се намираха перките — дори с един-два сантиметра, — капсулата се обръща; веднъж Юксел направи пълно премятане на дълбочина около 300 фута и удари няколко пъти силно главата си в люка.





Питър Фрийз помага на Фред за правилното измерване и разчертаване на ребро от потъналия римски кораб.



Джон Бродуотър проучва показанията на пишещия апарат на хидролокатора. Предметите, които изпъкват над морското дъно, се виждат като по-тъмни петна на книжната лента.



Купите с две дръжки от неразкопания товар от чаши, купи и лампи, намерен близо до Книдос, са датирани (първи век пр.н.е.) по тяхната форма.





Двата огромни съда, при които ни заведе Джумхур Илик. По всяка вероятност те бележат гроба на кораб от желязната ера. Няколко мига след това заснемане в по-далечния съд бе забелязана притаена муренова змиорка; а ние се канехме да бръкнем вътре, за да проверим какво има.



Авторът и Джумхур разглеждат „големите гърнета“ — съд за съхранение и голяма купа за смесване; до тях е рекомпресионната камера, монтирана на борда на „Кардашлар“.

Боб и Ръс направиха и други подобрения, наложени от дълбочината. Те осигуриха говорна връзка, която позволяваше на пилота да дава указания на капитана на „Мустафа“, без да сваля ръцете си от щурвала; добавиха „ъглопоказател“ към прибора за регулиране на перките и задържащо устройство, което не им позволяваше да се преместят, след като критичният ъгъл бе достигнат. Местата на евентуалните цели се отбелязваха с указателни шамандури, придържани с електромагнити към външния корпус на капсулата.

Според Ерик пътуването с нея бе приятно, но „след сто и деветдесетия фут по дъното се появява нещо като мъгла“ и търсенето се затрудняваше; по някаква неизвестна причина телевизионната камера „виждаше“ през тинеста суспензия и ние не я бяхме забелязали. Ехолотът на борда на „Мустафа“ позволяваше на капитана

да предупреди пилота на капсулата за подводните рифове, някои от които се появяваха внезапно някъде между триста и сто фута от повърхността, и въпреки това Ерик се страхуваше от сблъскване с някоя скала или оплитане на влекачното въже; на няколко пъти при скорост от четири до седем възела той едва бе успял да се отклони (част от оригиналната конструкция представляваше връзка с взривяващ се болт, благодарение на който капсулата се отделя от въжето, но по това време металурзите в САЩ стачкуваха и ние не можехме да прибавим липсващия детайл, дори ако смятахме да ползваме капсулата през цялото лято).

— А как разбираше, че търсиш в необходимия коридор? — попитах Ерик по-късно, когато се върнахме в Америка.

— Не беше трудно. От време на време удрях капсулата по дъното и отпечатъците ми показваха пътя.

Потънали кораби не бяха намерени. Една бяла акула тръгнала след Юксел и покръжила около него, но това било всичко — един от само няколко подобни случая за цялото време, прекарано в Турция.

Бяхме напълно отчаяни в края на кампанията през 1965 година, която се оказа най-неплодоносна. Бяхме похарчили напразно средствата на организаторите и бяхме загубили собственото си време. Ние просто открихме един от основните изводи на океанографията: морето е много голямо.

А след това постепенно се убедихме, че това лято не е било пълен провал. Разбрахме, че дъното и на двете места е почти равно. Причината за нашия неуспех бе ограниченият обхват на визуалното търсене, защото гледахме само в коридор, широк от десет до трийсет фута, без да можем да забележим кораб, потънал само на няколко фута встрани. Трябваше ни приспособление, което да обхваща едновременно равното пясъчно дъно на разстояние стотици футове. Хидролокатора за странично търсене ни се стори по-подходящ.

Въпреки своя значителен капацитет — приборът на института „Скрипс“ обхваща коридор с широчина 1200 фута — хидролокаторът също има граници на възможностите си. Той може да покаже, че на морското дъно има нещо, но това е почти всичко. Необходимо е пряко наблюдение, за да се разбере дали обектът е потънал кораб или скална маса по дъното. Решихме да търсим с хидролокатора, а след това да оглеждаме всеки обект с „Ашъра“.

Ето защо екипът на „Скрипс“ в състав Морис, Тоуни и Брус пристигна на Яси Ада през 1967 година.

„Рибата“ на хидролокатора бе дълго, профилирано приспособление, което се движеше дълбоко под „Кардашлар“, излъчваше звукови вълни и улавяше тяхното ехо, отразено от морското дъно. Всяко хлътване и всяка издатина се появяваха като промяна в тоналността на лилавите линии, нанесени върху книжната лента на двата пишещи прибора, които бяха монтирани в трюма на „Кардашлар“ съответно за левия и десния борд. Морис се въртеше над пишещите прибори с лула, стисната между зъбите; през отворения люк едва се виждаше върхът на червената му шапка за бейзбол.

От единия прибор изпаднаха мънички винтчета и една гайка. Приборите бяха поставени върху дюшеци, но вибрациите, причинени от ексцентриковия вал на „Кардашлар“, ги разтърсваха много силно. Според групата от „Скрипс“ нашият „научноизследователски“ съд бе направо невероятен; те бяха привикнали с големите океанографски параходи, чиито оперативни разходи само за един ден са толкова, колкото ние плащахме за „Кардашлар“ и неговия екипаж за цял месец.

Тоуни и Морис отстраниха повредата, завършиха изпитанията в морски условия и казаха, че са готови да започнат работа.

Най-напред те отплаваха на юг, за да потърсят потъналия кораб на „Деметра“; с тях отидоха неколцина водолази от Яси Ада, които щяха да им помагат при навигацията от междинни постове, разположени по брега.

Когато след десет дни се върнаха, те донесоха материали за повече от десет вероятни цели. Освен това бяха почувствували очарованието да работят покрай турското крайбрежие на борда на тежко подвижния и неудобен траулер. Тоуни и един от моряците на „Кардашлар“ се учеха взаимно на английски и турски; резултатите бяха смайващи.

Районът, именуван „Потъналият кораб с негърчето“, се намираше така близо до Яси Ада, че търсачите имаха намерение да се връщат всяка вечер в лагера.

Придружих ги при второто им пътуване, след като силни ветрове не им позволиха да напуснат острова в продължение на няколко дни. Дойде и Дон Роузьнкранц, който бе извършил по-голямата част от

приготовленията за търсенето. Изпълзахме от леглата си в почти пълен мрак, надявайки се, че утринното затишие ще продължи.

На един час път от Яси Ада в северна посока видяхме Скалата на корабокрушенията — остров, подобен на комин, който се издигаше направо от морето като часовей над мястото на нашето търсене. С лекия бриз дойде и страхът, че вятърът може да се засили и да изгубим още един ден.

Оставихме нашите междинни оператори — Лари и студентите по антропология Франк Бартел и Регнър Киъртън — на брега, на около миля от това място. Те слязоха от малката лодка и се изкатериха на голите скали, където щяха да изнемогват на слънцето през останалата част от деня.

„Кардашлар“ се отдръпна в по-дълбока вода и „рибата“ на хидролокатора бе свалена откъм кърмата.

Търсенето е смес от възбуда и скука. Бях научил това още през 1965 година. Всяка сутрин жадното очакване нараства заедно с издигащото се слънце, но монотонните отминаващи часове постепенно го превръщат в разочарование. Нищо не се променя. През две и половина минути Тоуни се свързва по радиото с междинните оператори и започва да брои:

— Пет. Четири. Три. Две. Едно. Знак!

В трюма на „Кардашлар“ Морис отпуска скръстените си ръце и палците му натискат бутоните за „Знак“ на левия и десния пишец прибор на хидролокатора. Върху хартиената лента пълзи бавно дебела линия. Морис отбелязва със зелено мастило поредния номер на тази линия.

В същия миг междинните оператори, които не се виждат на далечния бряг, насочват визьорните оптически тръби в мачтата на „Кардашлар“. Те предават на свой ред координатите си.

— Тук е „Бял едно“. Сто осемдесет и три градуса. — (Това е Франк).

После е Лари:

— Тук е „Бял две“. Двеста трийсет и девет градуса.

След него е Регнър или „Бял три“.

Брус записва координатите в своя дневник и пресмята на кое място се намираме. След това нанася на картата точното разположение на „Кардашлар“ в мига, когато е подаден сигналът за знака. Водени от

междинните оператори на брега, ние можем да се върнем съвсем точно на всяко място, където са били означени със знак и цифра данните, изпращани от хидролокатора; ако някоя от целите се появи между два знака, можем да намерим съвсем точно нейното място, след като знаем скоростта на кораба и определим къде се е намирал той между двата знака, отбелязани през две и половина минути.

Важно бе търсенето да се провежда така, че при всеки преход едната страна на коридора да не се намира на повече от шестстотин фута от половината широчина на предишния преход, така че всеки квадратен фут от морското дъно да бъде „опипан“ двукратно от хидролокатора, чийто обхват бе хиляда и двеста фута.

Моето единствено задължение бе да превеждам на турски промените на курса за капитан Мехмед Тургутекин или за брат му Нихад, които стояха на кормилото.

Когато приближихме брега, Морис извика:

— Плитчина!

Видях на лентата на пищеция прибор как дъното се издига бързо към „рибата“ на хидролокатора. Нормалната реакция, която щеше да предотврати сблъскването, бе да се намали скоростта, но Мехмед познаваше добре своята работа. Той даде „пълнен напред“ и „рибата“ се издигна във водата, изтеглена от въжето при внезапното ускорение. В същото време екипажът нави бързо въжето на лебедката. „Рибата“ мина непосредствено над стръмния подводен хълм.

Към два часа следобед се надигна северният „мелтем“. Хидролокаторът приемаше отраженията на надигащите се вълни и на книжната лента се появиха стотици лъжливи цели. Забързахме, за да приберем междинните оператори, преди морето да се стовари върху брега, на който ги бяхме оставили, и да ги прикове по гръб върху непристъпните скали.

„Още един изгубен ден“ — помислих си аз, когато се върнахме на Яси Ада. Екипажът на „Скрипс“ вече се бе задълбочил в записите от днешния ден, нанесени върху нагънатата хартиена лента, широка два и дълга петдесет фута. Морис ме повика при работната маса.

— Ето я твоята най-хубава цел — посочи той едно тъмновиолетово петънце, разположено посред цял легион подобни петна.

— Точно на това място се надигна вятърът — отговорих аз. — И то е като всички около него.

Вятърът не стихна няколко дни. Хидролокаторната група трябваше да се върне в Калифорния, където я очакваше друга задача. Но „островната треска“ бе вече засегнала и нея: Морис и Тоуни ми казаха, че се надяват да работят отново с нас. Оставаха им само два непълни дни, за да завършат своята електронна магия в квадрата с негърчето — същото място, където преди две години ние напразно кръстосвахме с телевизионната камера повече от месец. Посочената от тях цел бе твърде близо до мястото, където според настояванията на Мехмед се намираше потъналият кораб.

Лятото бе към своя край. Студентите и преподавателите се върнаха по университетите си. Покрихме с пясък дървените останки от римския кораб и вдигнахме потопяемата камера, пневмотранспортъора, релсовия път, водоструйника и телефонния пост, които щяха да зимуват в Бодрум.

По това време вятърът стихва на два пъти за по един ден и ние предприехме отчаяни опити да стигнем с „Ашъра“ до уловената с хидролокатора цел около Скалата на корабокрушенията. И двата опита се провалиха. Единия път бе така късно, че Дон и Юксел се взираха на светлината на залеза, без да различат нищо. А при второто слизание те изгубиха посоката и излязоха на няколкостотин ярда от отправната точка.

Пристигна Мартин Клайн, представител на друга международна фирма, с втория хидролокатор, който трябваше да изпробваме. Бях вече закъснял и трябваше да се връщам за заниманията в университета: „главих“ Клод за ръководител на експедицията.

Вятърът утихнал веднага щом вдигнали лагера. Лари и Мат Каплън се заели с два от бреговите постове и след като съгласували техните координати, насочили приборите точно към мястото на целта, показана ми от Морис.

„Кардашлар“ оставил Лари на брега и той започнал да го насочва по радиото, като поправял курса му при всяко отклонение. Когато корабът стигнал до координатите на Мат, на две мили от брега, той

трябвало да бъде точно над целта. Хидролокаторът на Марти Клайн бил пуснат зад борда.

Мат давал нареждания по радиото:

— Сега сте на сто ярда... остават ви още петдесет...

Дон извикал на Марти:

— Гледай прибора. След няколко секунди ще видиш най-страшната цел, на която си попадал.

— Боже мой! Наистина напипахме нещо голямо — извикал Марти.

Те минали няколко пъти над целта под прав ъгъл. След всеки преход местоположението било определяно е нарастваща точност. А когато хидролокаторът показал, че „Кардашлар“ се намира над самата цел, пуснали шамандура. После взели на влекало „Ашъра“, закотвена същия ден в малко съседно заливче.

Юксел и Дон слезли от малките лодки в подводницата. Звънът на две метални повърхности отекнал над вълните, когато люкът заел мястото си. Клод и Октай се отдалечили, за да откачат влекачното въже. „Ашъра“ се приближила бавно към шамандурата.

— Виждаме въжето на шамандурата — съобщил Дон по радиото.

Бълбукането на водата в баластните резервоари се смесило с нарастващия вой на двата електромотора, „насилени“ докрай от Юксел.

Последна изчезнала антената. Мат, който задържал гребната лодка съвсем близо до шамандурата, спуснал хидрофона за подводна връзка.

— Сега сме на двеста и петдесет фута, но дъното още не се вижда...

Дон предавал непрекъснато поток от маловажни сведения, за да увери екипажа на борда на кораба, че подводницата слиза спокойно.

Внезапно по подводното радио се чули викове, които почти заглушили някакъв тропот и свиркане. Нима „Ашъра“ не била издържала на налягането?

Навярно спокойни по това време били единствено Дон и Юксел. „Ашъра“ стигнала до края на шамандурното въже, който лежал на дъното на дълбочина 285 фута. Видимостта била намалена до един и половин фута, но и двамата били сигурни, че виждат очертанията на пръснатите навсякъде амфори.

— Това е най-големият потънал кораб, който съм виждал — викал Дон, а Юксел крещял и свирел. Дон извикал отново по микрофона:

— Кораб е, потънал кораб. Приземихме се точно върху него. — Викът му отеквал в стените на малкото стоманено кълбо, примесен е дивото дрънчане на едно дайре, което Дон взел със себе си по неизвестни причини.

На другия ден „Ашъра“ слезла отново. Виждали се керемидите по покрива на камбуза на търговския кораб и голям съд за вода, търкулнат наблизко. Видимостта била твърде слаба, така че за стереоснимки не можело да става и дума, но Дон запалил външните светлини и направил няколко снимки през люка, докато Юксел обикалял около товара от амфори.

Този ден експедицията свършила. По-голямата част от групата била просрочила позволеното време. Трябвало само да опаковат нещата и да отплават.

Това бе последната акция на „Ашъра“ за музея. Само застрахователната вноска за няколко слизания струваше колкото цяла малка експедиция за разкопки на сушата. Университетът реши, че не можем да използваме подводницата без полица за поета отговорност в размер на пет милиона долара, и документът ни бе представен в края на лятото. Подобен лукс бе извън възможностите на нашата програма. Бяхме принудени да продадем „Ашъра“ точно тогава, когато започнахме да се убеждаваме в нейните възможности.

През следващото лято Лари, Франк Бартел, Октай и Огуз Алпъозен се върнаха на двете места с малко корабче, снабдено с телевизионна уредба. Оказало се, че в района на потъналия кораб с „Деметра“ повечето от целите наистина били скали, но две от целите, които посочила групата от „Скрипс“, все пак били потънали кораби; навярно бюстът не бил нито от единия, нито от другия кораб. Загадъчната непозната се изплъзнала още веднъж, но потъналият кораб с негърчето бе наш. Групата направила още един оглед на района; на снимките, взети от телевизионния екран, се виждаха странни форми по пясъчното дъно. Трябваше да почакаме до деня, когато водолазната екипировка с газовъздушна смес щеше да ни позволи да слезем до обекта. До нас стигнаха слухове, че по-късно от

същото място е била извадена с мрежа още една статуя, която контрабандисти изнесли от Турция.

ГЛАВА ДВАНАЙСЕТА

КАМЕРАТА

Станах суеверен против всичко, свързано със слизанията под вода. Чудя се дали останалите не забелязваха, че когато ставаше дума за нашата безопасност, винаги посягах крадешком зад гърба си към най-близкия дървен предмет.

Вече бях нарушил веднъж правилото, към което се придържах. Още през 1961 година внимавах да не отварям дума по въпроса, който не излизаше от ума ми. Но когато от лятото останаха само няколко седмици, не се сдържах и се похвалих в Анкара: „Ние доказахме, че нямаме нужда от професионални водолази. При нас дори няма намек за произшествия.“ Още не бях завършил и вече съжалявах за думите си.

Цялата нощ шофирахме с Влади до Измир, а оттам — до Бодрум, където ни срещна Ерик и ни каза: „Лари получи гърчове.“

Неспокойствието ми растеше заедно с годините, отдавани на водолазното дело. Всяко лято всичко започваше отново, за да завърши с равносметката: „Убити няма. Удавени няма. Инвалиди няма.“ Но истината бе, че не знаех докога играта ще продължи в моя полза.

През 1969 година имахме най-квалифицирания екип и най-добрата материална част. Зад нас бяха останали пет хиляди слизания под вода при Яси Ада, а единственото произшествие бяха гърчовете на Лари. Работата следваше без отклонение своя установен ход, но аз почти не напусках шлепа. Нещо повече. Вече не можех да чета между слизанията, въпреки че винаги имаше кой да отчита времето и осигурителните двойки бяха по местата си. Навярно беспокойствието ми идваше от това, че при водолазите всичко вървеше като по часовник.

Лари също го почувствува.

— Джордж, нещо не ми харесва. Всичко върви прекалено добре. През нощта сънувам кошмари.

В средата на лятото вятърът внезапно стихна. Водолазите продължаваха да слизат без никакво отклонение. В такъв ден не можеше да се случи нищо. За пръв път реших да се отпусна и се върнах на острова. Умишлено хвърлих кафеникавите работни дрехи и облякох ярко оцветените бермудки и невероятната фланелка на райета, които си бях донесъл за тържествените вечери. Отидох в работното помещение, вдигнах краката си на масата и запрелиствах една книга по аерофотография.

До мен Лари чистеше вкаменената наслойка по някакъв железен предмет. Той погледна към шлепа през найлоновото платнище. През борда се прехвърли водолаз, след него още един. Не се чуваха никакви викове и всичко бе спокойно; дори суматохата, както по-късно твърдеше той, била по-малка от суматохата, която бил привикнал да наблюдава до острова. Гребната лодка се отправи към мястото, където се намираше потопяемата камера за декомпресия; помислих си, че отива да изтегли празни бутилки. И все пак нещо не бе в ред. Лари се изправи и аз оставих книгата. Всички на шлепа гледаха към лодката.

— Има нещо — каза Лари. — Да вървим.

Той изскочи през вратата и се втурна по склона към площадката, където бе монтирана камерата за рекомпресия. Аз не бързах, защото според мен Лари се страхуваше повече от необходимото.

Отдолу някой извика:

— Има ранен водолаз.

Докато тичах по стъпалата, единствената мисъл в главата ми бе, че някой от водолазите се е ударил лошо в баласта на декомпресионната камера. Но който и да бе той, сега трябваше да се намира в нея. Неколцина водолази се въртяха из водата с шнорхели.

После се показва тяло, облечено с плътно прилепналия черен костюм и с бутилките на гърба; то бе повдигнато от водата и прехвърлено в гребната лодка. Когато моторницата наближи, опитах се да различа кой бе пострадалият. Краката ми се разтрепериха, макар и леко.

— Това е Ерик. Има гърчове.

„Не, само не Ерик.“ Чух тези думи така ясно, сякаш ги бях произнесъл на висок глас. Помислих си за децата му и за Джойс, която

бе бременна.

— Зениците му разширени ли са? — извика доктор Дейвид Лийт, който се бе навел от пристана с протегнати напред ръце в желание лодката да стигне по-бързо до брега.

Уорън Рийс вдигна клепачите на Ерик.

— Не са.

Тялото на Ерик лежеше напреко на лодката; главата и едната му ръка висяха през борда. Устните му бяха покрити с пяна, а между стиснатите му зъби се процеждаха задавени хрипове. Бе съвсем ясно, че умира.

Протегнаха се много ръце, за да го пренесат до отворената врата на камерата. Дейв Лийт припълзя вътре с него. Вратата хлопна. Изпускателните вентили бяха затворени. Лари бе вдигнал ръце и почти докосваше бутоните на командното табло. Но той не помръдваше, сякаш бе замръзнал.

— Лари, вдигни налягането! — изкрещях аз.

— Не мога, преди да влязат с Дейв във вътрешния отсек. Налягането не е достатъчно за цялата камера.

— Дейв настоява. Бързо!

— Въздухът не е достатъчно за 165 фута в цялата камера.

Той бе прав.

Показахме със знаци на Дейв да премести Ерик във вътрешната камера и да затвори междинната преграда. Той се бе навел над пострадалия и правеше някакви манипулации. А когато погледна нагоре през наблюдателния люк, не остана място за съмнение, че иска да вдигнем налягането колкото може по-скоро. Имаше опасност за мозъчните клетки на Ерик. Сега бързата намеса бе по-важна от разликата между 130 и 165 фута налягане.

Лари отвори главния захранващ кран. Съсъкът на нахлуващия въздух не позволяваше никакви разговори дори извън камерата. Гледах стрелката на главния манометър: 10... 20... 30... Бавно до 40... 50 фута.

Джон Оуън пусна генератора. Лампите в камерата светнаха. Вече виждахме Ерик. Очите му бяха отворени. Дейв го слушаше.

— Докторе, за бога! Стига ми толкова. Нека не продължаваме.

Стрелката мина осемдесетте фута.

— Кой засича времето? — попита Лари.

Санди Лоу бе взела една поставка за писане и таблиците.

Налягането стигна 90, а после и 100 фута.

Всичко стана за броени минути. Главният водолаз Боб Хенри бе помогнал за пренасянето на Ерик от лодката, а сега продължаваше да стои до мен в мокрия си костюм. Бе излязъл заедно с Ерик от водата, без да мине през декомпресия.

— Върни се веднага в потопяемата камера и стой там по-дълго. Какво ще правим, ако и ти се загърчиш?

Стрелката се преместваше все по-бавно. На 130 фута тя спря. Запасът от въздух се бе изчерпал. Компресорът работеше, но за попълването на запаса бе необходимо време.

Обяснихме на Дейв положението и той се премести с Ерик във вътрешната камера. Вече не му бе нужно налягане от 165 фута, защото щеше да продължи съгласно предписанията на кислородните таблици. Върнаха се на налягане от 60 фута. Ерик си сложи кислородна маска.

Сега трябваше да чакаме. Да отчитаме времето. Да вентилираме камерата. Да подготвим като резерва компресора на шлепа и да донесем оттам още бутилки. Барбъра Лийт бе хронометрист и остана на поста си, докато излезе и последният водолаз. Съобщавахме ѝ по радиото за развитието на нещата. По време на чакането разбрахме какво се бе случило...

Ерик и Боб Хенри следвали бялото въже по склона между телефонния пост и декомпресионната камера. Трябвало да изминат около петдесет ярда и да спрат за осем минути при големия стоманен пръстен, окачен на десет фута под отворения люк на дъното на камерата, а после да се изкачат и да влязат в нея. Боб забелязал, че Ерик пада тежко на коляно, опитвайки се да му каже нещо, и се приближил, за да помогне. Тогава видял как раковините, които Ерик бил събрал по дъното, падат бавно от ръката му. Ерик гледал напред, но навярно не виждал нищо. Маската му започнала да се пълни с вода.

Декомпресията на Дон Калиндър току-що била свършила; на излизане от камерата той се спуснал долу и потупал приятелски Ерик по рамото. Изненадал се, че не му отговаря. Боб посочил на Дон да се върне обратно в камерата, отскубнал вкопчените пръсти на Ерик от стоманения пръстен и вмъкнал вече вдървеното му тяло през люка.

Дишането на Ерик постепенно спирало. Подавали му насила въздух през собствения му регулатор, но когато мундщукът му паднал и зъбите му се стиснали, те преминали към изкуствено дишане „уста в уста“.

По-късно Ерик си спомняше как водата започнала да пълни маската му: „Разбирах, че се давя, но просто не можех да направя нищо.“ Сторило му се, че чува гласа на Боб Хенри, който се обаждал по телефона от камерата до шлепа: „Имаме спешен случай.“

Гледахме Ерик през дебелото люково стъкло на по-големия отсек на камерата. Той ни се усмихна и показа със знака на водолазите, че всичко е наред. През цялото време Дейв водеше записки, проверяваше рефлексите му и правеше някакви прегледи, от които не разбирах нищо. Подадохме му храна и вода през шлюза.

Постепенно налягането бе понижено. След няколко часа се подредихме в полукръг, вратата се отвори и Ерик излезе без чужда помощ. Имаше засъхнала кръв под носа си и изглеждаше изтощен, но иначе бе добре. Защракаха фотоапарати. Всички стиснахме ръцете си. Подкрепян от време на време, Ерик тръгна по стъпалата, които водеха от площадката нагоре, към по-високата част на острова, а после се отправи по пътеката към стария „бордей“ на Клод, с когото живееха заедно.

Всички сияехме. Заведох Дейв, Боби, Лари, Санди Лоу и Джон Оуън в моята палатка, за да пийнем по едно питие, което те наистина заслужаваха. Дейв ни предупреди, че по всяка вероятност кризата на Ерик, предизвикана от подутина около мястото, където въздушното мехурче бе нанесло поражение на мозъка на гръбнака или черепа, ще се повтори. Но ние се радвахме, че Ерик все пак оживя.

Посещавахме го поред, като припълзявахме в малката колиба на Клод. По едно време се улових, че гледам само към Ерик, Клод, Лари и Юксел, и в същия миг си спомних за една снимка в „Нашънъл джиографик“, на която пак бяхме четиримата, само че Ерик, Клод и Юксел държаха Лари, припаднал от гърчове или емболия.

Кризата на Ерик се повтори по-скоро, отколкото очаквах. Той бе стигнал почти сам от камерата до колибата, но влезе трудно в нея, а краката му постепенно отслабваха и ставаха все по-безчувствени.

Фред, Питър Фрийз, Лари, Клод и Джон Оуън трябваше да прекарат нощта на смени при него, но всички останахме там. Разговаряхме с Ерик. Той се страхуваше да не заспи и краката му да останат дълго време неподвижни; почти не можеше да уринира. Смеяхме се, докато той се клатушкаше по пода и залиташе, ако не го подкрепяхме. Шегувахме се с него, без да го жалим, и той не ни оставаше дължен. Но безпокойството не го напускаше. Ако успеехме да го откъснем дори за няколко минути от мисълта за неговото непрекъснато влошаващо се състояние, присъствието ни бе оправдано. Периодичните посещения на Дейв продължиха.

Когато слънцето най-сетне се показа, взех различни учебници и справочници, в които се споменаваха за емболия; между тях бяха и най-новите таблици с предписания за нейното лечение, използвани във флота. Лекарят бе Дейв и аз вярвах напълно в неговата преценка, но исках да се уверя, че сме опитали всичко възможно. В студеното утро срещнах Дейв на пътеката. И двамата знаехме, че допълнителната рекомпресия няма да помогне на Ерик, тъй като продължителното вдишване на кислород под налягане бе ликвидирало опасността от газовите мехурчета, но няма и да му навреди. Решихме да опитаме още веднъж; Ерик бе готов.

Дейв бе стоял дълго в камерата, затова попитах дали с Ерик мога да вляза аз. Отвън екипът беше готов: Боб Хенри, който бе дремнал малко, застана до контролното табло. Камерата се затопли от притока на въздух под налягане. Ерик продължаваше да опипва крака си. Нямаше никаква промяна. Малко преди да отворят входния люк, надрасках набързо една бележка и я сложих на стъклото зад гърба си: „Този път без снимки.“ Нямаше и ръкостискания.

Огуз отиде с една от лодките до Каратопрак и извика от Бодрум такси, за да закараме Ерик в болницата в Измир. Бяхме съвсем съсипани; кръстосвахме острова, а след като едва се докоснахме до закуската, решихме кой да придружи Ерик до Измир. Той бе седнал пред колибата и се бръснеше; беше най-веселият човек в лагера. Но този път усмивките и шегите ни бяха пресилени. Влязох в колибата и видях Клод да стяга торбата на Ерик; едва откъснах поглед. Отдалечих се с бързи крачки, защото исках да остана сам отвън, но по пътеката срещнах Лари.

— О, Лари, колко ни е мъчно за него!

Лари сложи ръка на раменете ми и каза:

— Хайде, Джордж, поплачи си хубаво! Ан и аз току-що направихме същото.

Когато Ерик отплаваше към Каратопрак, придружен от Клод и Дейв Лийт, ние нададохме вика, който той очакваше да чуе:

— Бай-бай, глупако.

Посетих го във военновъздушната болница, където един невролог ми обясни, че въздушното мехурче се е задържало в основата на черепа му, прекъсвайки по-голямата част от кръвта, която оросява мозъка. Често причина за емболията става самият изпаднал в паника водолаз, който се издига бързо на повърхността, без да издиша; ние почти не се съмнявахме, че в случая на Ерик поражението е емболия, а не обикновени гърчове. Ерик бе толкова опитен водолаз, че подозрението в паника бе съвсем безсмислено; причината за това произшествие е все още загадка за нас.

Ерик стана с усилие от леглото и тръгна, залитайки из стаята, като отказваше предлаганата му помощ, сякаш само гордостта можеше да му помогне да ходи отново. Отбиха се стари приятели, за да го ободрят с разкази за собствените си произшествия, от които се бяха възстановили напълно. Лари си спомни, че бе имал същата слабост по време на възстановителния период. Дойде Мустафа Капкин и разказа за гърчовете, от които се излекувал някога. Влади бе прескочил за малко до Турция и научи за произшествието с Ерик; миналата година като професионален водолаз в Калифорния веднъж получил пълна парализа на половината тяло и бил спасен благодарение на някакъв случаен вертолет, с който го закарали до близката камера. Посети го и фотографът Бейтс Литълхейлз от „Нашънъл джиографик“, който му разказа как го излекували от гърчовете, получени при слизване под вода по време на археологическа експедиция в Мексико.

След като започна да се движи с помощта на бастун, Ерик се премести в хотел, а оттам се върна на Яси Ада, за да поупражнява краката си, преди да си отиде у дома. Чувствителността на левия му крак не можа да се възстанови напълно.

По ирония на съдбата емболията нанесе своя удар в средата на нашето най-приятно и най-резултатно лято, прекарано на Яси Ада.

Опитните членове на нашия екип си служеха с вече изпитана материална част; работата вървеше гладко и даваше плодове. Стигнахме до камбуза на римския кораб, където намерихме най-различни лампи, чинии, готварски съдове и други предмети; благодарение на тях успяхме да датираме кораба: края на четвърти век. Лявата половина на корпуса му бе много добре запазена. На края се разбра, че сме завършили разкопките за 1200 човекочаса (точно по моите предвиждания), тъй като новите методи ни бяха позволили да съберем цялата работна работа само за две лета.

След произшествието с Ерик наложихме още по-строги мерки за сигурност. Изоставихме потопяемата декомпресионна камера и сега водолазите се намираха през цялото време близо до шлепа, където винаги имаше лекар. Вече не ползвахме моторницата за превоз на посетители и членове на групата между шлепа и Яси Ада, а я привързахме към шлепа, готова за бърз курс до камерата на острова. Продължавахме да тренираме операциите, извършвани от всеки член на групата, така че при произшествие да разполагаме с по няколко осигуряващи, готови да заемат мястото на евентуалната жертва. Купихме от Бодрум една посребрена полицейска свирка. Тя се използваше само при действителна тревога.

Една нощ се събудих от зловещия писък на тази свирка, от който настръхнаха космите по тила ми. За миг целият лагер бе на крак; всички бързаха към предварително определените места при камерата, шлепа и генераторите. Докараха млад водолаз от Бодрум; единият му крак бе парализиран. Неговото лечение протече добре и успешно. Бяхме доволни от себе си.

Лятото отиваше към своя край. Останахме само седмина водолази. Боб Хенри и доктор Джон Милър, който заместваше Дейв Лийт през последния месец, слязоха под вода, за да покрият отново потъналия кораб с пясък.

От шлепа видях приближаващото се малко зелено корабче за лов на сунгери. Предположих, че отива отново към рифа, където го бях видял преди няколко дни. Но то се насочи право към нас.

— Карат някого с гърчове — казах на Юксел.

Моята интуиция не ме излъга. В носовата част на палубата видяхме едър човек с изпънати крака, който се търкаляше от болка.

Ударих с чук по тръбата, спусната от шлепа във водата. От телефонния пост се обади гласът на Боб Хенри, изтънял от налягането на дъното:

- Какво става там?
- Докараха ловец на сунгери с гърчове.
- Какво е положението с декомпресията?
- Тръгвайте веднага! Ще ви пусна предписанията до мястото.



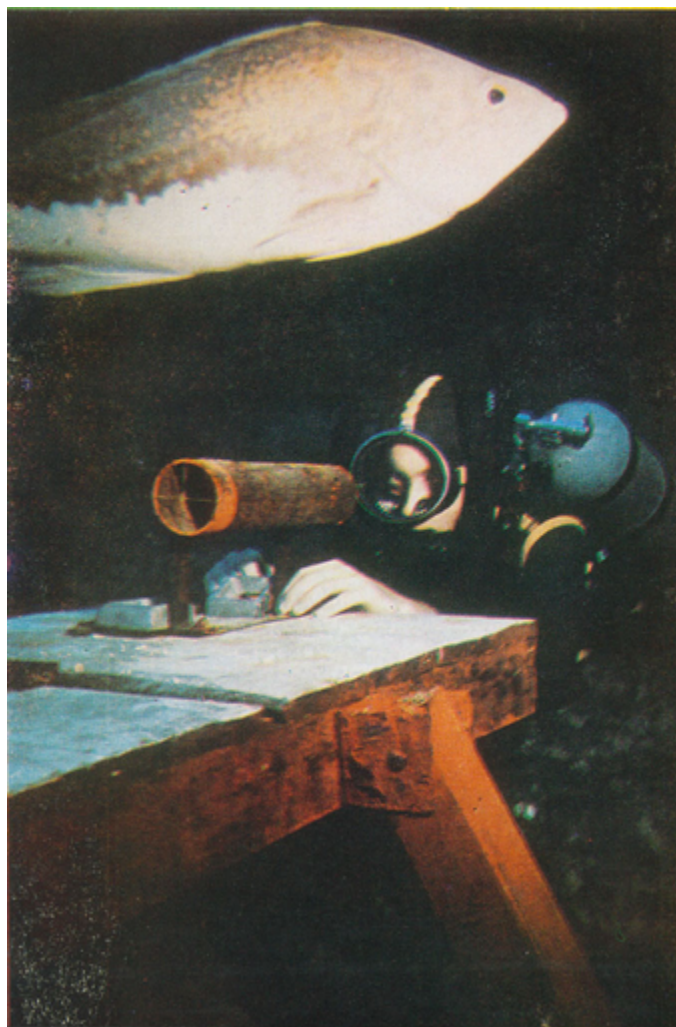
Корабчето за лов на сунгери „Мандалини“ е закотвено точно над потъналия кораб от бронзовата ера по време на разкопките през 1960 година. Древният съд потънал между скалистите островчета след нос Гелидоня, изправен в далечината.



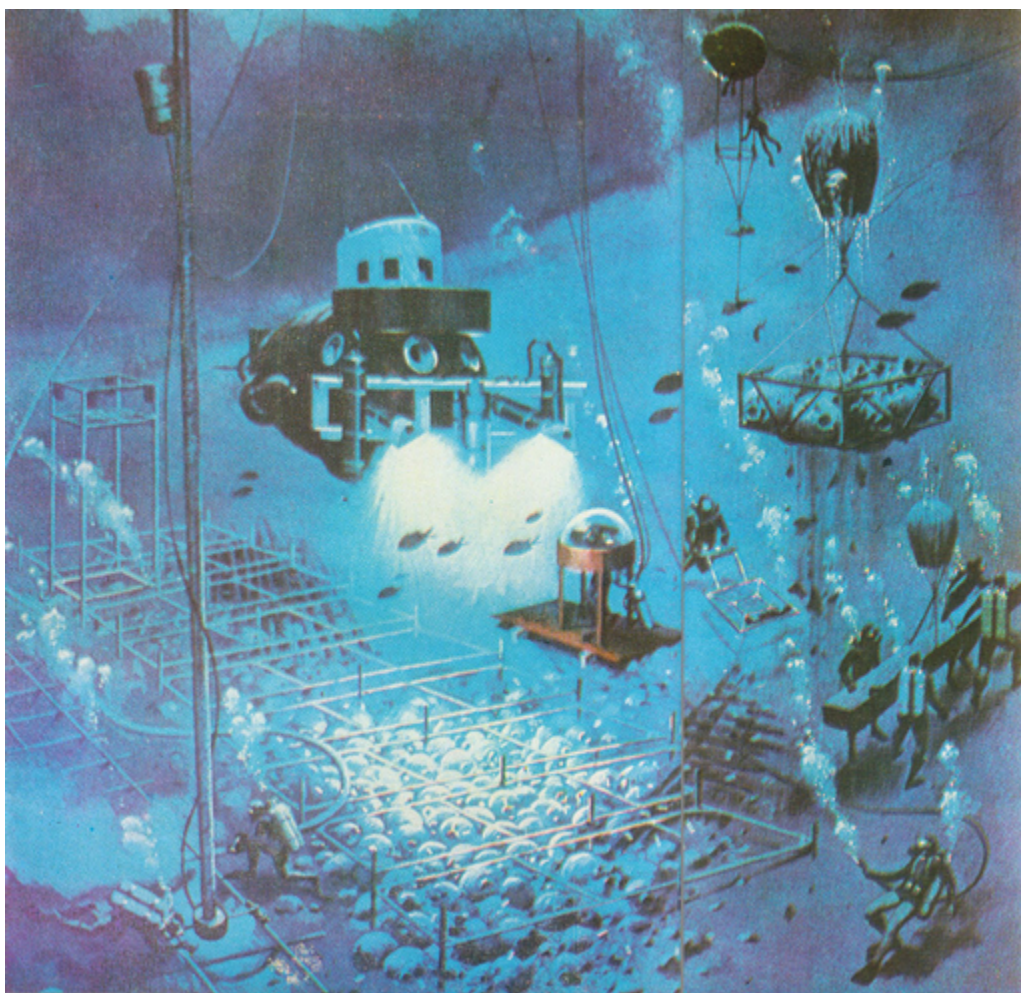
Югоизточният турски бряг



*Тук Пол Фардиг чисти купчина пясък, свален от потъналия кораб с
помощта на водоструйника.*



*Служейки си с планшет, който прилича на приборите на земемерите,
Клод Дютюи гледа през визьора към жалона, изправен от друг водолаз
при потъналия византийски кораб.*



"Та вие сте построили долу цял град!" — възкликна един водолаз ветеран, когато видя за пръв път техническите съоръжения, които бяхме монтирали около потъналия римски кораб, на дълбочина 140 фута. Обикновено на обекта не работеха повече от четирима водолази, но художникът Дейвис Мелцър е събрал на едно място всички изпълнители на отделните операции. Подводницата „Ашъра“ се плъзга отгоре, а стробоскопичните лампи осветяват товара за стереоснимка. Телевизионната камера, разположена в средата на носещото приспособление на „Ашъра“, дава на екипажа на подводницата възможност да вижда сниманите обекти.

Конструкцията от метални профили, разположена над товара, представлява опора за фотографската куличка и разделя целия обект на удобни за работа участъци. В долния край на обекта един от водолазите движи алуминиевата тръба на пневматичния подежник по „железен път“ с дължина 70 фута, като засмуква пясъка, смъкнат от останките с помощта на водоструйник. Друг водолаз минава с

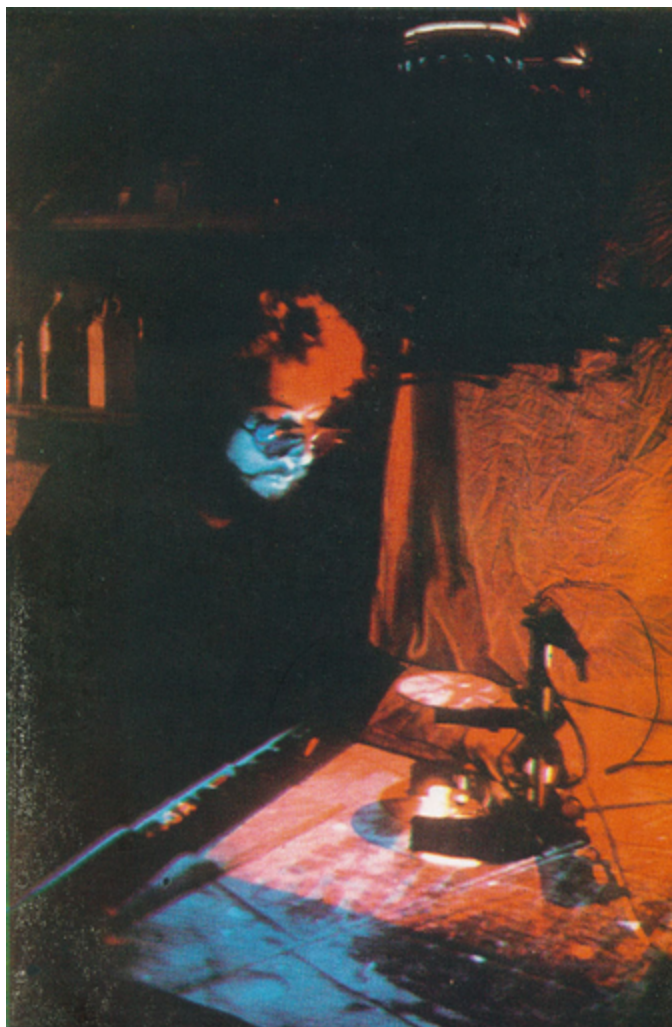
електронен металотърсач покрай подводния телефонен пост; това е пълен с въздух плексигласов свод, закотвен на тежка метална плоча. Току-що напълненият с въздух балон изкачва към повърхността кош, пълен с амфори, а дървените отломъци поемат към Яси Ада в продълговатата кошница, носена от четирима водолази. Кълбото на подводната декомпресионна камера в далечината позволява на водолазите да остават по-дълго под водата, тъй като времето, необходимо за декомпресия, те прекарват на сухо и удобно място.



Приемането на „Ашъра“



На римския кораб от четвърти век бяха намерени много най-различни и добре запазени готварски съдове и прибори за хранене, които, обикновено се намират на корабите, потънали в древността. Авторът, Ан Бас и Юксел Егдемир разглеждат находките от Яси Ада.



Заснетите стереодвойки снимки се прожектират при зелена и червена светлина през мултиплексен апарат, така че Джеръми Грийн, който работи с очила, оцветени в същите тонове, вижда и чертае потъналия кораб в три измерения.

Написах цифрите на съобщителната дъсчица и я пуснах през борда до първата спирка за декомпресия; едновременно с това изпратих корабчето към камерата, уверявайки водолазите, че лекарят идва.

Когато стигнахме до острова, дебелият човек лежеше върху бетонената площадка. Не бях виждал човек с такава сива кожа. Очите му бяха затворени. Юксел преведе, че се оплаква от ужасни болки в стомаха. Приятелите му казаха, че бил стоял около час и половина на дълбочина почти сто фута и изскочил изведнъж на повърхността без декомпресия.

Няколко души от екипажа го внесоха във външния отсек на камерата; там влезе и Джон Милър, който така и не успя да свали долната част на мокрия си водолазен костюм.

При шейсет фута налягане състоянието на водолаза не се промени. Джон реши да премине към таблицата за налягане от сто и шейсет и пет фута. Намираха се във външния отсек; преградната врата бе отворена.

Джон Милър се обади по телефона:

— Не мога да вляза с него. Много е тежък.

— Мехмед! — извика Юксел в говорителя на телефона и така успяхме да разберем името на водолаза. — Опитай се да влезеш в другата стаичка! Трябва да помогнеш на доктора.

Джон Оуън не забеляза през люка никаква промяна. После той извика:

— Отблъсква се с крака! Опитва се да помогне.

Най-после влязоха вътре. Боб вдигна докрай налягането в камерата.

Не настъпи никаква промяна. Състоянието на Мехмед дори се влошаваше. Върнаха ги на шейсет фута налягане и чист кислород.

Мехмед проговаря. Джон Милър поиска от Юксел да влезе в камерата, за да превежда. Имаше нещо нередно: лечението се отрази благоприятно върху гърчовете в ръката на Мехмед, но състоянието на стомаха му се влошаваше. Той започна да плюе кръв. Джон подозираше, че в случая има нещо повече от гърчове, и помоли Юксел да разбере дали човекът не се оплаква от стомашни заболявания. Да, от седемнайсет години страдал от стомашна язва.

Научихме още подробности за Мехмед. Имал пет деца, повечето — вече големи. Не бил ловец на сунгери, както предполагаме, а бръснар.

Слизал под водата не за да изкарва прехраната си. Правел го за удоволствие.

Юксел излезе от камерата и ме отведе до малкото корабче, привързано до пристана. Стъмваше се. През прашното стъкло на прозорчето мъждукаше газена лампа.

— Погледни как живеят! — каза ми той. — Гледай това! Ето колко са наловили за цял ден — добави; сочейки малката купчинка непочистени сунгери на палубата.

— Колко струват? — попитах го.

— Трийсет или четирийсет лири.

Това правеше към три долара.

Полумесецът ту се скриваше, ту изскачаше от облаците; вечеряхме около камерата, като се сменяхме на командното табло. Когато погледнах в камерата, видях как Джон преглежда трескаво своя пациент. Връзката бе слаба — бяхме пуснали компресора, за да попълним запаса от въздух. Джон постави на стъклото бележка, в която се казваше нещо за спукана язва.

Написах му в отговор: „Много ли е лошо това?“

„Да, изглежда развива перитонит. Донеси ми една ампула, хлормицетин, спринцовка от пет кубични сантиметра и вода, за да му направя инжекция.“

Когато сложихме лекарството в камерата, положението на Мехмед беше вече критично. Единственото опасение за него бе възможно най-бързата хирургическа намеса. В противен случай той щеше да умре, както потвърди Джон. Тогава за пръв път чух да се говори за смърт около камерата. Попитах Боб за колко време може да върне камерата до нормално налягане.

Вече започнахме по таблицата и ще трябва да свършиш докрай.

Въпреки това той започна да пресмята дали не бе възможно някакво съкращение.

Мехмед повръщаше и не можеше да държи кислородната маска. От време на време Юксел отиваше до микрофона и му превеждаше напътствията на лекаря. Веднъж Джон Милър поиска да му се преведе нещо, което Мехмед повтаряше непрекъснато. Те чуваха и без слушалки виковете, които дори аз разбирах. Мехмед бе престанал да описва болките си. Той викаше своя Аллах. Джон му сложи инжекция морфин. Бях седнал на края на бетонената площадка на пристана, когато дойде Джон Оуън и ми съобщи, че Джон Милър поискал от мен и Юксел да влезем в камерата, за да се посъветва с нас. Не си опомням дали му зададох въпрос, или само го погледнах въпросително, но отговорът бе:

— Той умира.

Двамата с Юксел седяхме търпеливо във външния отсек, който постепенно се изпълваше с въздух, за да се изравни налягането му с

налягането при Джон Милър. После отворихме преградата между двете помещения на камерата.

— Джордж, съжалявам. Той изпадна в конвулсии и умря. Тогава приложих изкуствено дишане; той пое няколко глътки въздух, но конвулсиите се повториха и сърцето му спря. Няма никакъв смисъл да опитвам отново — каза той и добави, обръщайки се към Юксел: — Съобщиха ли вече на приятелите му?

— Не знам. Но те са го почувствували.

Оставихме Джон да довърши декомпресията. Помислих си колко самотен се чувства лекарят, когато се бори, за да спаси нечий живот. Джон каза, че за пръв път негов пациент е умрял в камера. Джон Оуън предложи да ни смени — мен и Юксел, — за да не остава сам лекарят, притиснат до мъртвеца.

Излязох пръв, без да вдигам поглед от земята; Юксел ме последва и каза простичко:

— Вие да сте живи!

След два часа всичко свърши. Отворихме камерата, привързахме тялото на Мехмед върху дървена носилка и го поставихме в една от нашите лодки, за да го върнат до селото.

На сутринта видяхме най-сивото утро на Яси Ада. Морето приличаше на Атлантическия океан в мрачен ден; то нямаше нищо общо е онова Егейско море, в което слизахме вече десет години.

Докато закусвахме, над острова се понесе пукот от равномерното пулсиране на едноцилиндров двигател. Вече се страхувахме от този звук, но този път корабчето бе дошло само за да ни отведе за следствието. Облякох най-чистите дрехи, с които разполагах на острова, и се присъединих към Юксел и Джон Милър. Юксел ме посъветва да приема сьонгерите, оставени предния ден от рибарите на корабчето като отплата за нашите усилия да помогнем на техния приятел.

Отплавахме нагоре покрай брега към Гюмюшлюк и след около половин час стигнахме в малкия, но добре прикътан залив, където преди десет години бях плувал с шнорхел над пристанищните стени на древния Миндус. Днешното пристанище има само единичен пристан, който всъщност е един разнебитен кърпеж от парчета дърво, приковани към подпори, набити в пясъка. Селото е бедно.

Възрастният човек в чайната на пристанището ни поздрави с обичайното „добре дошли“.

Отговорихме с „добре заварили“ и се ръкувахме.

Донесоха чай и докато го пиехме, ние поднесохме съболезнованията си. Следствието се провеждаше в една къща, намираща се на петнайсет минути път пеша.

След един от поредните завои на прашната пътека видяхме тълпа жени, увили главите си е еднообразни шалове на черни и бели ивици. Тук беше къщата на Мехмед. Пред следващата къща се бяха събрали мъжете. Имаше не по-малко от сто души. Под клонестата сянка в един малък вътрешен двор седяха съдията на Бодрум, официалният лекар, началникът на жандармерията в Бодрум и един чиновник с пишеща машинка. Съдията бе идвал на Яси Ада само преди няколко седмици, за да поговорим за отговорността, поемана от нас при лекуването на водолази, които не бяха членове на нашата група, защото ние нямахме, разбира се, право да лекуваме пациенти в Турция. Бе отправено желание да продължим своето хуманно дело. Джон разказа за случая; бяха написани и подписани свидетелските показания. Някой от присъстващите се извини, че ни откъсват от нашата работа. Въпреки очакванията на Джон до аутопсия не се стигна, тъй като липсваше законен повод. Докато се подготвяха свидетелските протоколи, минаха двама мъже с дървена носилка от гладки дъски; в единия край бе прикована поставка за главата. Пишещата машинка продължаваше да трака, а в това време селският свещеник се качи на покрива на къщата, чийто стопанин бе починал, и започна своето монотонно оплакване, поставил ръцете си над устата.

Подкрепяна от две възрастни жени, дойде и вдовицата, която плачеше и мятеше силно главата си; тя смъкна своя шал и го хвърли на земята, а после замята ръцете си, удряйки се по тялото. Изглеждаше учудващо млада и привлекателна.

Изпълнихме задълженията си и си тръгнахме. Разкъсаната от скръб вдовица лежеше на земята посред малка групичка жени. По-късно научихме, че в селото обичали Мехмед и той нямал неприятели.

ГЛАВА ТРИНАЙСЕТА

АИМА

През 1967 година бях ръководител на най-голямата група водолази в света. Разбрах това едва след като един професионален водолаз ми го каза. Проверих и във флота; наистина бе така.

Нямаше друго място — както във флота и при нефтените сондажи, така и в океанографските институти и във фирмите за спасяване на имущество в морето, — където да работят двайсет и петима водолази, които в продължение на месеци да слизат по два пъти на ден на дълбочина сто и четиридесет фута в шест от дните на седмицата. До 1969 година ние направихме повече от осем хиляди слизания под вода с необходимата декомпресия, работехме с една от първите подводници, построена за научни цели, изпълнихме обширна програма за търсене с хидролокатор в подводна телевизионна камера, конструирахме и изработихме нови водолазни съоръжения и приспособления за подводно картографиране.

За изпълнението на проекти и програми, далеч по-незначителни от нашата дейност, се предвиждат големи постоянни щатове. А аз се опитвах да правя всичко сам. Нещо повече. Правех го през свободното си време. Преподавах толкова, колкото и другите университетски професори: прочитах през семестъра същия брой лекции и давах наставления за също толкова докторски теми. През по-голямата част от това време няхах достъп до секретарката на катедрата и обикновено пишех сам кореспонденцията си.

В края на кампанията през 1969 година заминах направо от Яси Ада за Англия, където прекарах поредната си свободна от лекции година като посетител на колежа „Сейнт Джон“ в Кеймбридж. Музеят назначи Джон Оуън за срок от две години; той трябваше да ме замести по време на моето отсъствие, а след това да бъде мой помощник; по това време той организира и ръководи разкопките на кораб от пети век преди новата ера, потънал в Месинския проток.

Когато през 1970_а се върнах във Филадельфия след една плодотворна година, прекарана в Англия, вече бях решил да изоставя подводната археология. Навярно произшествията на Яси Ада през 1969 година ми бяха повлияли, но главното бе, че вече не исках да се връщам към същия начин на живот. В крайна сметка нещо щеше да куца: безопасността на водолазната група, редовните публикации на резултатите от моята работа като археолог или равнището на онова, което преподавах в университета. Освен това семейството ми бе пораснало и аз нямах желание да се връщам всяка вечер в музея и да работя до ранните часове на утрото, за да свърша необходимата работа.

Бях ръководител на подводната програма на музея в продължение на едно десетилетие; това навярно бе достатъчно. Голяма част от успехите си дължахме на нашата младост и наивност. Бяхме големи невежи, които не знаеха защо някои неща не могат да станат. През 1960 година малцина членове от общността на водолазите вярваха, че група археолози могат да се научат да слизат под вода така, че сами да могат да извършват по-голямата част от работата при разкопки, но ние не обърнахме внимание на този песимизъм. Ако бях учил повече древна история, навярно нямаше да намеря доказателствата за присъствието на семитски мореплаватели, когато отидох при нос Гелидоня, защото просто щях да зная вече, че то е било невъзможно по тези места през бронзовата ера. Ако бях проумял техническата невъзможност за използване на аерофотографията под вода, изтъкната от професионалистите в тази област, навярно щях да прекратя своите опити. Сигурно щях да се вслушам и в съвета на един висш офицер, взел участие в намирането на подводницата „Трешър“, който през 1967 година ми каза, че всеки опит да открием потънали древни кораби с хидролокатор за странично търсене не е нищо повече от напразно губене на време. Много пъти ние пренебрегвахме мнението на експертите, че нещо „просто не може да стане“, и намирахме сполучливи отговори на въпроси, за които вече бяхме чували, че са твърде сложни и не можем ги разбра. Сега и аз се бях превърнал в „експерт“. Многократно се улавях да отхвърлям идеята на някой нов студент с безцеремонния отказ: „Няма да стане.“

Доктор Рейни знаеше за тези мои чувства. На някакъв коктейл той спомена, че един от моите студенти, Питър Винсън, който преподаваше в Калифорнийския университет, открил в Южна Италия

обещаващ земен обект от неолита и бронзовата ера. Музеят се съгласил да организира разкопките при условие че аз приема да ги ръководя през 1971 година.

Започнахме да копаем няколко дни, след като пристигнахме в Италия. Бяхме наели терена, където се намираше праисторическото заселище; картографирахме го, наехме работници и намерихме жилища наблизо — в Гравина ди Пулия. Купихме на място лопатите, количките и необходимите пособия за картографиране и чертане. Един месец бе повече от достатъчен за подготовката на обекта; тук нямаше двайсет различни машини, които да работят непрекъснато; сигурността на студентите не ме безпокоеше, а и аз не бях длъжен да попълвам всевъзможни запаси през цялата предшестваща зима.

Обектът се оказа богат. Заедно с Питър Винсън намерихме доказателства за превозването на първите домашни животни до този район. И докато аз се ровех из остатъците от жилища, в главата ми се оформи следната идея: ако тези животни са пристигнали от Изтока, тоест от бреговете на Гърция или Югославия, поне един от корабите, с които те са били пренесени дотук, трябваше да се намира на дъното на Адриатическо море. Разкопан правилно, този кораб би могъл да отговори на повече въпроси, свързани с имиграцията и разпространението на новите влияния, отколкото десетина подобни обекта на сушата.

От време на време отивах в пристанищните градове Бари и Бриндизи, за да посрещам идващите по суша и по море. Пукотът на дизеловите двигатели и миризмата на катран ме пренасяха в Бодрум. Тук бе съвсем друго. Досега не бях разкопавал обект на сушата, в който да няма стени и видими архитектурни останки. Често се учех от моите студенти — някои от тях имаха обширни познания. Дали не губех напразно своя опит в морската работа?

През същата есен в музея се заговори за разкопките. Диапозитивите бяха хубави. Резултатите будеха въображението. И все пак нещо липсваше.

— Джордж, просто сърцето ти беше на друго място — ми каза по-късно Ан.

Разбрах, че бях сбъркал. Защо да не опитам да преодолея трудностите, наместо да изоставям подводната археология заради тези трудности? Дори в бъдеще да не стигна до нито едно свежо хрумване,

поне бях придобил опит да уговарям отпускането на средства и да организирам цялата работа. В мен започна да се оформя идеята за постоянен център или институт по морска археология, който да разполага със собствен плавателен съд, екипаж и постоянен щаб от археолози, инженери, консерватори, художници, фотограф и други специалисти.

Всеки ден разговарях по този въпрос с Дейвид Оуън. Отидох до Колгейт, където нашироко обсъдихме нещата с Ерик. Щяхме да търсим потънали кораби в Средиземно море, да проследяваме древните търговски пътища в Черно море, да вървим по маршрутите на ветроходците от класическата епоха в Червено море и да отплаваме през Гибралтарския проток по килватерните следи на първите мореплаватели. Представяхме си как ще изглежда плаващият археологически център, екипиран с всички средства за електронно обследване, водолазни операции, съвместна работа с подводници и разкопки с пълен обхват на обекта; този център ще трябва да разполага с лаборатории за консервация, механична работилница, читалня, фотолaborатория, чертожна зала и учебни помещения. Може би най-подходящ щеше да се окаже един голям катамаран със стоманен корпус и обширно палубно пространство.

Мисълта за отговорностите, съпътстващи водолазната практика, не ме напускаше.

— Ерик, струваше ли си все пак? — запитах го аз по повод на неизлекуваната докрай безчувственост от емболията.

— Дявол да го вземе, разбира се, че си струваше! Човек не знае докога ще живее. Затова аз се опитвам да изживявам всеки ден по едно приключение.

Откакто познавах Ерик, той си бе чупил краката два пъти — от ски и от парашутизъм; по време на посещение във Виетнам бе попаднал в огнения ад на някакво сражение; бе преживял и емболия при слизване под вода. Но неговата жажда за приключения в живота не бе свързана с чисто физическата опасност. Преди всичко той бе артист.

— Джордж, погледни това! — възкликна той по време на футболен мач в Колгейт.

— Да — отвърнах му, без да откъсвам поглед от играта.

Но Ерик не гледаше към игрището. Погледът му бе отправен в далечината, там, където златистите и червени пламъци увенчаваха

есенните хълмове в планинската част на щата Ню Йорк.

Той нямаше да слиза повече под вода с нас, но в себе си знаех, че щяхме да бъдем отново заедно из Средиземноморието.

— Обади се, щом вземеш оня катамаран — извика той след мен, когато потеглях с колата си по алеята пред неговия дом.

Ерик почина от пневмония само месец по-късно, веднага след Коледа. Аутопсията показва, че емболията няма никаква връзка със смъртта му. Опомням си най-добре неговия поглед, зареян в пламналите хълмове над футболния стадион. Току-що бе навършил четиридесет и една.

През март 1972 година се проведе среща с управителния съвет на музея към университета; там аз прочетох своето предложение за организиране на център или институт, който да бъде част от музея, но да се посвети изцяло на морската археология. Нашата програма предвиждаше пролетни семинари по история на мореплаването, разкопки през лятото и обследване на обекти през есента; зимата бе времето, когато щяха да се публикуват резултатите и щеше да се извършва подготовка за следващата година. Бюджетът трябваше да бъде най-малко 100 000 долара; подчертах, че нямам намерение да го искам от музея; щях да се опитам да организирам необходимите фондове, дори за сметка на собствената си заплата. Музеят нямаше да загуби нищо, а можеше да спечели един уникален център. Съветът гласува ентузиазизирано и прие принципите на института.

Минаваха месеци, но други резултати не последваха. Останаха неразрешени различията по предложената структура на института. Чувствах, че директорът не може да бъде член на преподавателското тяло, но бе възможно да заема някаква друга длъжност, без да е преподавател, подобно на ръководителя на приложния център към музея; отговориха ми, че това е невъзможно, дори да намеря необходимите средства за заплата. Струваше ми се, че трябва да консервираме материалите, извадени от потъналите кораби, но политиката на музея бе по-различна; след като разкопа кораба от Кирения за музея, сега Майкъл Кацев извършваше консервационната работа под покровителството на колежа „Оубърлин“. И аз, и музеят бяхме убедени, че няма да се стигне до компромис при толкова

различни мнения. Нямах лоши чувства, но си давах сметка, че учредяването на института като част от музея няма да помогне да се разреши нито един от специфичните проблеми на подводната археология, познати ни от миналото. Единственото разрешение си оставаше изграждането на отделен институт.

Реших да напусна Пенсилванския университет и през септември направих предупреждение с едногодишен срок, за да ми намерят заместник. Колегите ме съветваха да поискам едногодишен отпуск, за да видя дали ще мога да организирам института, или поне да не давам предупреждение до пролетта. Чувствувах, че и в двата случая нямаше да бъда почтен спрямо музея, а предаността ми към него си оставаше непроменена. Заедно с оставката си написах и писмо до доктор Йънг. Той подхвърли, че „са ме прихванали четиридесетте“, но не се опита да ме разубеждава.

Изведнъж се почувствувах много самотен. Бях изоставил сигурността на едно професорско място с множество облаги, предлагани от университета. Ако не успеях да организирам института до юни, трябваше да започвам някаква друга работа.

Бързо разбрах, че нито една от големите фондации, които бяха подкрепяли работата ни в миналото, нямаше да се съгласи да подкрепи и един нов институт.

Съобщих новината на Джак Кели от Тълса; този бизнесмен и запален водолаз бе споменавал за възможна финансова подкрепа на нашите изследвания. Джак отговори веднага, като предложи помощ за института в продължение на три години и се съгласи да участва в управителния съвет.

Нашият семеен адвокат Стийвън Гаейдън ентусиазирано предложи да ни помогне да учредим нашата организация и да получим статута на научно и образователно учреждение, което има право да получава — като всички университети и музеи — дарения, освободени от данъци.

— Как да наречем организацията? — попита ме той.

Замислих се за миг и отговорих:

— АИМА: Американски Институт по Морска Археология^[1].

Никой институт не се състои само от един човек. Имахме нужда от персонал, за да осигурим предаването на правата и задълженията. Майкъл Кацев се бе преместил в Кипър, за да ръководи възстановката

на кораба от Кирения. Той и Сузън бяха очаровани от моята идея и се съгласиха да влязат в щата на АИМА.

Джон Гифърд, който работи с нас на Яси Ада през 1969 година, сега завършваше своя труд, с който по-късно получи от университета в Маями титлата „магистър по морезнание“. От 1969 година насам той се бе захванал със собствена археологическа програма на Бахамските острови и бе главен научен консултант на един проект за изследване на подводни жилища. Присъедини се към нас с радост.

Фред ван Доорнинк, Дейвид Оуън и Джоузеф Шо (авторитетен специалист по древни пристанища) се съгласиха да бъдат помощни професори в института; те щяха да останат на сегашните си преподавателски места и да се присъединяват към нас по време на летните курсове и разкопките, използвайки покровителството на АИМА при разработване на собствени програми.

Джак Кели ми каза, че неговият приятел Джон Беърд е също готов да ни предостави финансова помощ и да заеме място в управителния съвет; Бил Сърл, който ми помогна толкова много по времето, когато ръководеше водолазната дейност във флота, се съгласи да стане член на съвета заедно с Мелвин Пейн — председателя на Националното географско дружество.

През всичките месеци, които предшестваха първото заседание, не ме напускаше убеждението, че съм пострадал от някаква ужасна и неизлечима болест. По цяла нощ не заспивах. Лекарите не намираха нищо нередно въпреки огромните хонорари, с които ги „подкупвах“; според тях причината бе в нервите.

Сутринта, когато трябваше да започне заседанието, чаках неспокоен в една от залите за конференции в хотел „Бенджъмин Франклин“ във Филаделфия; с мен бе и Стийв Гейдън. Безпокоях се за броя на присъстващите.

Точно в десет часа влезе Джон Браун Кук от фондацията „Кук“, който бе отпуснал солидна подкрепа на Майкълвия проект в Кирения; неговата фондация вече бе обещала на АИМА средства за срок от пет години. След него дойде Никсън Грифис — нашият пръв поръчител за разкопките при Гелидоня. Пристигнаха Джак Кели, Джон Беърд и Бил Сърл, а също Хари Кан — бизнесмен и водолаз от Филаделфия. Секретарката на Американския археологически институт Бетси Уайтхед обеща лична материална помощ за срок от три години; след

нея Мелвин Пейн от Националното географско дружество предостави за първоначалните ни нужди чек за 15 000 долара.

Дж. Кенет Самз, Уилсън Къмър и Флечър Бланчърд — и тримата професори съответно по класически езици и литература, архитектура и машиностроене — бяха представители на академичните среди в нашия управителен съвет. Към тях се присъедини Алън Боугхолд — ръководител на катедрата по класически езици и литература в университета „Браун“. „Браун“ и колежът „Брин Мор“, последвани от университетите в Северна Каролина, Синсинати, Ню Хампшър и от „Бъркли“ в Калифорния, се съгласиха да отпускат ежегодни помощи за АИМА; Алън заяви, че ще се опита да увеличи техния брой.

Избраха ме за председател; Майкъл стана мой заместник, Стийв Гейдън — секретар и отговорник по финансовите въпроси, а Ан — негова помощничка. Майкъл, Джон Гифърд, Ан и аз щяхме да живеем по Средиземноморието, за да бъдем близо до нашата работа. Синтия Джоунз Айзмън бе назначена за изпълнителен директор; тя трябваше да ръководи нашите дела в САЩ. Синтия бе работила с мен при Яси Ада и сега пишеше докторската си дисертация в Пенсилванския университет; обект на нейното изследване бе кораб от пети век преди новата ера, разкопан в Италия под ръководството на Дейвид Оуън.

Двамата с Ан продадохме нашата къща и по-голямата част от имуществото. Взахме само осем сандъка с книги по археология и нейното голямо пиано и отплавахме за Кипър през юни 1973 година заедно със синовете ни Гордън и Алън; там щяхме да се установим поне временно недалече от семейство Кацеви, които вече си бяха купили къща.

Имахме нов археологически институт, но нямахме обект за разкопки. Нашата първа задача бе да намерим такъв обект. Майкъл, Дейвид Оуън и аз вече бяхме разкопавали кораби от тринайсети, пети и четвърти век преди новата ера, а и от четвърти и седми век на новото летоброене; надявах се да намерим следите на поне едно коработрушение, с което да запълним хронологическите празнини между тях.

Заминах за Турция заедно с Джон Гифърд; взех сумата, подарена ни от Националното географско дружество, а също хидролокатора и водолазната екипировка, заети от музея при университета. В нашата група влизаха още: Джон Бродуотър — електроинженер, Донълд Фрей

— професор по физика, който бе слизал под вода при Яси Ада и порано бе ръководил обследване с хидролокатор за нашите нужди в Турция, Донълд Роузынкранц, който сега работеше за Морския подводен център в Хавай, и Джоузеф Алегзандър — новодошъл доброволец.

[1] В оригинал: AINA (American Institute of Nautical Archaeology). Б.ред. ↑

ГЛАВА ЧЕТИРИНАЙСЕТА

КЪСМЕТ

Джоу Алегзандър се изпъна и се обърна по корем, потънал в собствената си пот. Около него бяха наредени шамандурите — оранжеви варели с означения на дълбочините; към варелите с въже бяха привързани камъни с големина на пъпеш. Джоу бе легнал на дървената площадка, издадена навън от кърмата на „Гюниел“ — нашето риболовно корабче под турски флаг, дълго трийсет и пет фута.

В закритата отвсякъде кабина на „Гюниел“ Джон Бродуотър гледаше лентата, чертана от пишещия прибор на хидролокатора, а очите му сълзяха от пушеците на дизеловия двигател. Лицето му бе бледозелено, а мустаците му сякаш бяха увиснали повече от всякога.

— Какво ще кажеш за това? — попитах го аз, след като хвърлих поглед към пишещия прибор през люка на кабината. Едва успях да различа лилавото петънце върху влажната хартиена лента.

— Не знам — забави отговора си Джо със своя провлечен говор от Кентъки. — Може и да е нещо.

Обърнах се към Джо:

— Шамандура — от десния борд!

Джо се изправи:

— Колко е дълбоко?

— Джон, каква е дълбочината?

— Около сто и осемдесет фута — отговори ми той.

— Сто и осемдесет фута — предадох на свой ред аз.

Джо избра шамандура с двестаметрово въже.

— Дявол да го вземе, вече го изпуснахме. Нека се върнем, за да опиташ отново.

Джо ме погледна и отговори безизразно:

— Не вярвам да има нещо.

Извихме в широка дъга; „рибата“ на хидролокатора се влачеше след нас. Повече не видяхме целта. А и не вярвах, че някой от нас очакваше да я видим.

През август и септември 1973 година търсихме потънали кораби под стръмните скали между Бодрум и Анталя, като хващяхме във „вилка“ с помощта на шамандури целите, открити с хидролокатора, а после ги търсехме с подводната телевизионна камера; това бе скучна и монотонна работа — често за една цел губехме половин ден. Понякога се изнизваха дни, без да ни заинтересува нито един от знаците върху книжната лента от прибора, а всички проверени цели, с изключение на една се оказаха най-обикновени скали, щръкнали от морското дъно.

Изключението открихме в един залив, разположен на северозапад, близо до Бодрум; там водата напомняше повече на тинеста река в Северна Каролина, отколкото на прозрачно синьото Егейско море. Направихме видеозапис на няколко предмета, които може би бяха отломъци от керамични съдове; капитан Мехмед придвижваше внимателно телевизионната камера над дъното, потънало в тиня. Превъртахме няколко пъти лентата на отделни кадри, но не бяхме сигурни какво сме намерили.

Джоу, Юксел и Дон Фрей пожелаха сами да огледат обекта, разположен само на седемдесет фута дълбочина. Не бяхме запланували да слизаме под вода преди пристигането на новата двойна камера на АИМА, но товарният параход, който трябваше да я пренесе от Америка, пътуваше с нарушен график, а местните корабчета не можеха да вземат на борда си голямата камера от Яси Ада.

— Нищо не се вижда — докладва Дон, излизайки от тъмнокафявата течност. — Трябваше да се държим за ръка, за да не се изгубим.

— Знаете ли кога почувствувах дъното? — добави Юксел. — Трябваше да потъна до раменете, за да разбера, че съм вече там.

Малко по-късно Джон Бродуотър напипа слепешком шепа чирепи, които може би бяха късноримски или от времето на Византийската империя. Дали дълбоката тиня не бе запазила напълно някой корпус на кораб от древността? Този въпрос остана без отговор.

Всеки от нас прикриваше разочарованието си по различен начин. Инженерите подобряваха материалната част, мъчеха се с акумулаторите и поправяха по нещо. Те поне имаха какво да правят. Но Джоу бе дошъл в Турция заради водолазната работа, а сега трябваше да прекарва по цели седмици върху грубия дървен корниз,

виснал над водата. С пресилени движения той „се упражняваше“ да хвърля шамандури, хвалейки се с необходимото за целта умение.

— Джордж, не знам дали ти би могъл да ме заместиш.

Неговата заразителна усмивка, изтеглена като бяла лента върху изгорялото му лице, прикриваше обзелото го разочарование.

Когато новата камера пристигна най-после в Измир, преместихме се от „Гюниел“ на по-големия „Кардашлар“. Мехмед ми го предостави на възможно най-ниската цена, но многолюдният постоянен екипаж на траулера настояваше за своите надници, независимо дали търсим риба, или потънали кораби. Разумната всъщност цена се оказа за нас истинско съкровище, което трябваше да изтече от непрекъснатото намаляващите ни фондове.

Гледахме как ни се изплъзват още средства, докато „Кардашлар“, оголен от риболовните си съоръжения, за да има място за нашата водолазна екипировка, лежеше неподвижно цяла седмица в Бодрумското пристанище. Телефонната инсталация на новата камера, предназначена за връзка между лекаря и пациента, се оказа записана в корабните документи като „радио“. Имахме разрешение да внесем само камера, но не и радио, така и не успяхме да убедим митническите власти в Измир, че това не е радиостанция, а съставна част от камерата. Предложихме да я свалим. Властите искаха да ни помогнат, но техните правилници бяха категорични.

Докато чакахме за огледа на „радиото“, който трябваше да бъде направен от професор в едно близко техническо учебно заведение, ние се върнахме на „Гюниел“ и предприехме трескаво, но напразно търсене на кораб, потънал на около седемдесет мили от Бодрум; без да успеем да дремнем, загубихме цял ден в едно пристанище, обсадено от силни ветрове, а после мъглата ни отне още един ден.

Когато самоличността на телефона бе потвърдена, а камерата, компресорите и въздушният резервоар заеха своето място върху палубата на „Кардашлар“, Джоу, Дон Фрей и Дон Роузънкранц трябваше да се върнат обратно в Америка. Останахме само трима водолази.

Бях принуден да попълня групата и затова наех Мерих Карабаг — младия собственик на нашите стаи в Бодрум, който имаше наклонност към машините, — и Джумхур Илик. Преди тринайсет години Джумхур бе овчарче на нос Гелидоня, а след това почти не бях

го виждал. Той станал водолаз и събирал сюнгери; по-късно напуснал тази работа и сега бе собственик на чартърно корабче в Бодрум. Дойде с нас само защото туристическият сезон бе завършил.

От попълнения имаше нужда не само групата; бяхме похарчили по-голямата част от петнайсетте хиляди долара, които ни подари Националното географско дружество. Просто не знаех откъде да искам допълнителни средства. И макар че бъдещето на АИМА зависеше от крайния резултат на нашето търсене, аз се колебаех да поискам толкова скоро помощ от съвета, след като досегашните ни усилия бяха отишли почти на вятъра. Членовете на съвета имаха всички основания да си зададат въпроса, дали не бяха заложили на по-слабия кон.

Познавах един човек, към когото можех да се обърна с по-малко неудобство; това бе доктор Ленърд Кармайкъл — ръководител на комисията за изследвания и проучване към Националното географско дружество. Той познаваше работата ми още от самото начало и бе член на управителните съвети на няколко фондации и дружества, които ме бяха подкрепяли. Бе свидетел на нашите ежегодни успехи. Знаеше, че може да заложи на нас. Написах му писмо с молба за допълнителна помощ от 2000 долара, в което обещавах да определим в скоро време съвсем точно местата на няколко потънали кораба; обясних му, че след монтирането на камерата ще можем да слизаме под вода и ще тръгнем по следите, посочени от местни водолази.

А след това вдигнахме котва и поехме към Бозбурун — селце, разположено далече надолу по брега, в което живееха ловци на сюнгери.

Бозбурун се появява от морето като филмов декор с бели и жълти правоъгълни фасади и почти еднакво високи покриви, покрити с червени керемиди, които се очертават на фона на кафявите, голи хълмове.

Мехмед отиде до брега с гребната лодка и своите моряци с плетени вълнени шапки, които приличаха на група пирати, запътили се към сушата. След като се върна, той ни каза, че е намерил водолаз ловец на сюнгери, който е съгласен да ни покаже потънали кораби.

Последвах го заедно с Юксел и се присъединихме към екипажа на „Кардашлар“, разположил се пред пристанищното кафене, където пихме на малки глътки гъсто и сладко турско кафе. Водолазът, който се казваше Мехмед Ашкин, играеше карти на съседната маса. Той не

погледна нито веднъж към нас. След половин час попитах нашия Мехмед кога ще се случи нещо. Той ми каза да бъда търпелив.

Мехмед Ашкин свърши играта си и приближи, придружен от своите партньори. По широкото му, тъмно лице не се забелязваше нито доброжелателство, нито неприязън; потвърди, че знае няколко места на потънали кораби и може да ни ги покаже през следващата седмица, след като подреди собствените си работи, за да ни придружи. Воден от желанието да ни увери в добрите си намерения, той ни заведе до мястото на потънал кораб, отдалечен на няколко часа път; Юксел и Джумхур слязоха под вода и казаха, че корабът е византийски. Отново византийски кораб! Защо византийските капитани не са пазили по-добре плавателните си съдове! Знаехме за такива корабокрушения в Турция, Кипър и Италия; вече бяхме разкопали потънал византийски кораб. Надявах се да намерим нещо от друга епоха.

Оставихме Мехмед Ашкин с обещание да се върнем след няколко дни и продължихме към Мармарис, за да потърсим друг водач. Открихме някакъв възрастен водолаз, който продаваше пощенски картички на улицата и бе така осакатен от гърчове, че трябваше да го пренесем на „Кардашлар“; той твърдеше, че знае местата на хубави потънали кораби.

— Ей там е — каза той, посочвайки към някакъв залив, но веднага след това се поправи: — Не, не, от другата страна е.

Плавахме в кръг; възрастният човек се чувствуваше все по-неудобно, опитвайки се да си припомни някой ориентир на сушата. Нашите водолази намериха само гърлото на счупена амфора. Върнахме старика в Мармарис и му благодарихме за услугата.

На двайсет и два часа път покрай нос Гелидоня се намираха два потънали кораба; Дон Фрей и Юксел бяха ходили там през 1971 година. Отправихме се натам, но се оказа, че в рибния трюм бе невъзможно да се спи; там бе нашата „каюта“, отделена само с ниска преградка от задушливото машинно помещение. Изпълзях от дюшека върху пода, който бе само четири фута под тавана, и се измъкнах на палубата, въпреки че там бе студено. Намерих Мехмед и брат му Нихад, седнали на завет при носа, и се присъединих към тях.

Отдолу ме мярнаха два сребристи призрака и откъснаха мислите ми от търсенето. Водата фосфоресцираше като искрящ ореол около двойка делфини, които ни гледаха любопитно на светлината на

кръглата луна. Те правеха изящни скокове един след друг: накрая единият почти докосна ръката ми. Дръпнах се сепнато назад и видях, че Нихад се прицелва с ловджийска пушка.

— Не го убивай!

— Те късат мрежите ни, като преследват рибата — отговори ми той. — Губим по цели дни за кърпене на мрежи.

Мехмед внимателно убеди брат си да не стреля този път и да върне пушката в кабината. Но вълшебният миг изчезна. Делфините се гмурнаха надълбоко и изчезнаха, а аз трябваше да се върна отново при старите си мисли. Бях напълно отчаян. Дори корабите, които трябваше да видим сутринта, не обещаваха нищо особено. Както каза Юксел, те заслужавали само „едно отиване“. Заспал съм на палубата. Когато след един час се събудих от тропота на котвената верига, слънцето се бе показало.

При единия потънал кораб видяхме килим от римски чаши, бокали и големи чинии или подноси, пръснати по склон от пясък и скали. Отидохме и при другия кораб, чийто недатиран товар от керемиди се намираше на стотина ярда встрани, и направихме видеозапис. Оказа се, че и двата обекта заслужават по-нататъшно изследване. Но не бяха затънали дълбоко в пясъка, където корпусите им биха се запазили, и следователно не бяха подходящи обекти за първа разкопка на АИМА.

Джумхур, който наблюдаваше на екрана записа на излизането си след проверката на втория обект, каза:

— Не знаех, че търсите такива неща. До Книдос има едно място с по-голям куп керемиди.

Попитах го дали е попадал и на други корабокрушения. Той спомена за два големи съда, които бил видял преди седем години, когато още слизал под вода за сунгери.

— Но там няма кораб — допълни той. — Само две големи делви.

Мястото бе далече. Отбелязах го с кръгче на картата и забравих за него.

Другите два кораба, които търсихме под вода и с хидролокатор по местата, описани от ловци на сунгери, ни се изплъзнаха. Знаех, че съществува и трети обект. В кафенето в Бозбурун бяхме видели

великолепно запазени вази, събрани оттам. Казаха ни, че се намира непосредствено до пристанището, от което излизахме.

Слязох под носа заедно с Юксел и Джумхур; решихме да плуваме разделени, но така че да се виждаме помежду си, за да можем да проверим възможно най-голяма площ. След по-малко от петнайсет минути усетих, че дишането ми е затруднено. При Яси Ада, където дълбочината бе същата, никога не бях се задъхвал толкова бързо дори при тежка работа; мина още една минута и едва тогава забелязах, че бутилките ми бяха почти празни. Магнах на Юксел и дръпнах лостчето за резервния запас. Никакъв въздух. Легнах по гръб, за да изцедя последните глътки през регулатора. Бяхме на сто и петдесет фута.

Когато Юксел приближи, преместих няколко пъти показалеца си пред гърлото, което е знак, че водолазът моли за въздух. Той ми подаде своя мундщук, но аз не бях ползвал друг път приспособление от този тип. Не го сложих правилно. В устата ми влезе повече вода, отколкото въздух. Видях на моя дълбокомер, че сме се изкачили само на десет фута по-горе. За пръв път след стотици слизания под вода ме обхвана паника. Разбрах много добре, че се давя, и помислих за Ан и двете си момчета. Мисълта, че няма да ги видя повече, ме накара да забравя всички правила; втурнах се нагоре с всички сили. По едно време почувствувах как Юксел ме дърпа за краката, за да не ми позволи да изляза. Главата ми бе съвсем близо до повърхността. Юксел бе излетял нагоре с мен за да ме предпази от емболия, без да помисли, че се излага на същата опасност. Той ме обгърна с едната си ръка, а с другата слагаше последователно своя мундщук в устата ми. Почти не разбирах какво става. Пред лицето ми се пенеха мехурчета, не виждах нищо.

Високите вълни не бяха позволили на Мехмед и на осигуряващия водолаз Джон Гифърд да проследят от лодката къде изскача издишаният от нас въздух. Излязохме на повърхността почти на сто ярда встрани и извикахме за помощ; след като получихме нови бутилки с въздух, ние се спуснахме отново под вода, за да минем през декомпресия заедно с присъединилия се Джумхур.

Не намерихме потъналите кораби, които търсехме. Още по-лошо. Оказа се, че се чувствам зле под вода след четиригодишното

прекъсване. През първата седмица при нос Гелидоня бях по-добър водолаз.

Успехът продължи да ни се изплъзва и след като се върнахме в Бозбурун, откъдето взехме Мехмед Ашкин; върнахме се назад до средата на същия път, за да търсим потънал кораб, който според него бил „голям като къща“. Започвах да мисля, че ни заблуждава нарочно; може би други водолази го бяха придумали да не ни показва тайните източници на амфори, които те често продаваха на черния пазар на предмети от древността. Широкото му безизразно лице не ми казваше нищо.

Той ни заведе при друг обект. Джон Гифърд и Джон Бродуотър не намериха нищо. Когато слязох след тях с Юксел, видях причината: дъното ни напомни за празното пространство, останало при Яси Ада след разкопаването на византийския кораб; от целия товар бяха останали само няколко чирепа.

Неколцина водолази ни бяха описали следващия обект като „много стар кораб, навярно от бронзовата ера“, тъй като видели по него големи парчета мед. Юксел, Мерих и Джумхур слязоха под вода, за да определят точно неговото място. А когато от „Кардашлар“ видяхме, че раздалечените мехурчета въздух се събраха на едно място и продължиха да изскачат оттам в продължение на десет минути, разбрахме, че са намерили нещо. Джон Бродуотър и Джон Гифърд надянаха нетърпеливо гумените костюми, готови да се спуснат с фотоапарати и телевизионни камери.

— Не си губете времето — каза им Юксел, след като се показва на повърхността с къс от медна обшивка на корпус. — Това е някакво параходче.

Ушите ми бяха заглъхнали от настинка; не можех да слизам под вода. Попитах Юксел:

— След като сме дошли дотук, искаш ли да не се прибираме преди обяд, за да погледнеш стъклата, за които ни говори Мехмед Ашкин? Макар да не ги е виждал, той спомена, че е чувал за тях; те са съвсем наблизко.

Следобед тримата турци слязоха отново и след половин час се върнаха с пълни шепи стъкло. Отломъците от бокали, гарафи и необработено стъкло заблещукаха по палубата с пурпурни, зелени и жълти цветове.

— Навсякъде има стъкла! Не можеш да бръкнеш в пясъка, без да си порежеш пръстите. Джордж, наистина си струва!

Джон Бродуотър и Джон Гифърд слязоха до полегатия пясъчно-тинест склон на дълбочина сто и десет фута. Стъклените отломъци и късовете необработено стъкло бяха пръснати всред обширен район, обрасъл с морска трева; в единия му край се издигаше купчина полузаровени амфори. Шарките на гледжосаните чинии и формата на амфорите подсказваха, че потъналият кораб е от късната византийска епоха — навярно от дванайсети или тринайсети век; бе почти сигурно, че дебелият пясъчен слой е запазил уникалния корпус.

За пръв път видяхме усмивката на Мехмед Ашкин. Той спомена за товар от амфори само на няколко ярда встрани; Джон Бродуотър и Джон Гифърд облякоха костюмите. Но шансът не пожела да ни глези повече: те не намериха нищо. Върнахме се в Бозбурун, за да оставим нашия водач и да потърсим един друг ловец на сунгери, който бе обещал да ни помогне.

— Зимата дойде — ни поздравяваха на сутринта всички моряци. Първият есенен дъжд разгони спящите от палубата на „Кардашлар“ и те побързаха да се свият някъде на сушина, за да дремнат още малко. Аз треперех от хапещия октомврийски вятър въпреки двете дебели ризи и скиорското яке.

Опитахме се да отидем до селото, което бе близо до Бозбурун, но прекалено високите вълни ни върнаха. „Кардашлар“ подскачаше бясно и четирите тона наши съоръжения се мятаха по палубата. В големите бутилки с кислород или въздух под налягане е скрита разрушителна сила, която не отстъпва на разрушителната сила на динамита; всеки миг можеше да последва взрив.

Но бурята ни донесе неочакван късмет. Всички от групата искаха да продължим търсенето и не можеха да си намерят място в закътаното пристанище на Бозбурун. Не бяхме предвиждали да се връщаме до кораба със стъкления товар, но това бе единственото място, до което можехме, подгонени от вятъра, да стигнем без риск.

— А защо да не потърсим и другия кораб, за който ни спомена Мехмед Ашкин? — подсказа Джон Гифърд.

Засилващият се вихър ни отнесе на юг до потъналия стъклен товар. Просто не знаехме кога и как ще успеем да се върнем срещу бурята. Юксел и Джумхур слязоха да търсят новия обект. Докато те

минаваха през декомпресия под гребната лодка, аз им пуснах дъсчицата за съобщения. Юксел нарисова амфора от класическия период и написа под нея: „Открита на 110 фута.“

Разгледах и двата обекта с едно слизание. Стъкленият товар отговаряше на описанията. Другият потънал кораб бе от класическия или ранноелинския период, тоест от четвърти или трети век преди новата ера; той бе пооплячкосан, но сондажите показаха, че по-голямата част от него е скрита под дебел пясъчен слой. Двата кораба бяха потънали толкова близо един до друг, че разкопките можеха да се извършват едновременно от два екипа, ползващи един и същ лагер и един и същ шлеп. Разделени от стотици години, два кораба бяха потънали един до друг, също както при Яси Ада. Намерихме повече, отколкото се бяхме надявали да намерим. Всеки от двата кораба щеше да бъде успех, възнаградил нашето търсене.

Времето продължи да ни помага. През нощта внезапна градоносна стихия изчисти въздуха и усмири вълните. Направо се плъзгахме по гладкото като тепсия море до селцето, близо до Бозбурун, където живееше новият водач. Мехмед отиде пеша до къщата на водолаза, отдалечена на половин час път, а ние останахме да чакаме под асмата на откритата чайна. Собственикът ни наля студена вода от боядисаната в бяло амфора, на която той бе поставил бронзова канелка; формата ѝ ни подсказа, че е от седми век преди новата ера — бе по-стара от всичко, което бяхме намерили досега, с изключение на находките от бронзовата ера при нос Гелидоня.

— Държи студено като хладилник — каза ни той. — Извадиха я с мрежа преди двайсетина години.

Разбрахме, че амфората била намерена в района, от който се връщахме; това бе нишката към трето корабокрушение в нашето ново гробище на кораби.

Капитан Мехмед се спусна бегом от хълма с новината, че водолазът ловец на сунгери отказал да дойде с нас. Но сега това беше без значение. Сега всичко бе прекрасно — дори дъждовната буря, която ни накваси, когато се връщахме към мястото на потъналия византийски кораб, показан ни от Мехмед Ашкин в деня на нашето запознаване; тогава аз не бях слязъл с Юксел и сега исках да видя кораба със собствените си очи.

Обектът бе като показан пример в учебник — купчина амфори, затънали в дълбокия пясък между деветдесет и сто и петнайсет фута дълбочина, при това толкова близо до брега, че за разкопките не бе нужен шлеп. Макар и от времето на Византийската империя, той без съмнение не бе от същия век, от който бе корабът, потънал при Яси Ада. Фред и Дик Стефи, които щяха да го проучват, несъмнено щяха да разберат още неща за критичния преходен период между древното и съвременното корабостроене. Пренебрежението ми към кораба понамаля, след като се оказа, че не е единственият ни обещаващ обект.

Отплавахме направо към Книдоския полуостров, за да видим керемидите, за които бе споменал Джумхур. Корабът бе паднал върху скалистото дъно, така че от корпуса му не бе останало нищо, но товарът и съдовете от камбуза се виждаха съвсем ясно и ни позволиха да го датираме: първи век преди новата ера. Много по-обещаващ се оказа корабът от елинската епоха, потънал по същото време само на стотина ярда встрани; неговият товар бе от тънко изработени чаши, лампи и бокали; повечето от тях бяха напълно запазени.

След толкова седмици на отчаяние само за два дни видях пет потънали кораба, при това най-запазените четири от тях бяха от четири различни епохи на древността.

В Бодрум зачакахме съобщение от Вашингтон, за да знаем дали ще можем да продължим. То пристигна, но съдържаше противоречиви новини: Националното географско дружество ни отпуснаше допълнително две хиляди долара, но бе починал доктор Кармайкъл, който толкова много бе помагал на нашата работа.

Когато минавахме покрай малкото заливче, отбелязано с кръг на нашата карта, слънцето бе ниско. Нямахме намерение да спираме. Но аз повиках Джумхур на кърмата и го попитах отново какво бе видял там.

— Сигурен ли си, че е потънал кораб?

— Няма кораб — отговори той. — Само две големи делви върху скалите.

Според него те имали широки, отворени гърла и приличали на големи корабни съдове за вода.

— Навярно са от римско време — казах на Юксел. — Хвърлили са ги през борда. Направо не си струва.

Бяхме тръгнали към товар стари съдове за вино, който би трябвало да намерим по-нататък покрай брега. Някакъв ловец на сюнгери казал на капитан Мехмед, че те били дълги и тънки. Дотам имаше още час път.

Юксел погледна към небето.

— Докато стигнем, ще бъде почти тъмно.

Бяхме слизали под вода на залез-слънце, а и в студено и ветровито време, когато вълните са високи. Но докато се хранехме, все още настръхнали и мокри върху откритата палуба, стори ни се особено неприятна мисълта, че когато излезем от водата, няма да ни стопли и най-слабият слънчев лъч.

— Може би делвите на Джумхур заслужават една снимка — предложи Юксел с надежда в гласа. — Защо не слезем до тях сега? А утре сутринта ще отидем за амфорите.

Малкото заливче бе останало зад кърмата.

Спомних си колко трудно бях намерил чак на следващата година кораба, открит от нас при Яси Ада. А Джумхур бе видял делвите само веднъж, и то преди седем години.

— Джумхур, ще можеш ли да ги намериш пак?

— Да.

Взех внезапно решение, без да се замислям, воден навярно от желанието да свършим още по светло със слизанията под вода. Дадох заповед да се върнем към заливчето.

Двамата с Юксел следвахме Джумхур във водата. Липсваха всякакви ориентири, но воден от онова необикновено чувство за ориентация, което бях наблюдавал често у турските водолази, Джумхур се носеше бързо насам-натам над еднообразното поле от морска трева на дълбочина трийсет фута. Той плуваше в зигзаг, както навярно се бе движил и тогава, когато още бе събирал сюнгери, привързан към шланга на повърхността. Едва успях да го следвам и след петнайсет минути се задъхах.

Джумхур погледна дълбокомера на Юксел и внезапно пое в друга посока, този път над спускащия се надолу каменист склон. Видях двата огромни съда, полегнали встрани и полускрити в пясъка там, където скалистият склон се сливаше с пясъчното дъно на

дълбочина сто фута; по скалите нагоре бяха пръснати керамични чирепи.

Стигнах до единия от тях, опипах с две ръце ръба на отвора и се отправих към другия. Но още преди да го докосна, Юксел ме отблъсна встрани — по-далече от грозната муренова змиорка, която се спотайваше вътре. После той коленичи и написа с показалец върху разтворената длан на другата си ръка: „К-о-р-а-б.“ Занимах в знак на съгласие.

— Абдал Джумхур — казах му с приятелско тупване по гърба, когато се качихме на палубата на „Кардашлар“, — ти наистина си бил глупак! Нямало кораб, а? Та това е най-хубавият потънал кораб, който сме виждали!

Корабът бе стар — по-стар от всички, които бяхме намерили. На следващия ден изнесохме двата чудесно запазени съда: един по-малък, с широко отворено гърло, и огромна делва, навярно за смесване на вода и вино. Не можахме да ги датираме, но отломъците от по-малките керамични съдове сочеха седмото столетие преди новата ера, тоест края на железния век, когато класическият период набирал сили, за да скрие тъмата на предшестващите го епохи. Какъв бе корабът? Древногръцки, финикийски или кипърски? Всъщност това не бе важно. Националността нямаше значение, тъй като историческата ценност бе очевидна.

Продължихме ликуващи към потъналия кораб, заради който дойдохме в тази част на крайбрежието. Двамата с Юксел започнахме да го търсим, като следвахме указанията, които Мехмед бе получил още преди седмици. Те бяха прости и точни: „Влизате във водата при първия нос. Скалите се спускат стръмно надолу до четиридесетия метър, където започва пясъкът. Между това място и следващия малък нос има потънал кораб с дълги, стройни амфори.“

След десет минути Юксел откри купчината съдове за вино от първи век, които по форма приличаха на пури. Под плячкосаните амфори се виждаше дървеният корпус; по него все още нямаше сериозни щети. Корабът заслужаваше да бъде разкопан.

Дори да бяхме намерили само този кораб, нашето търсене можеше да се смята за успешно. А сега го гледахме с по-малко вълнение. Отбелязахме общо седемнайсет обекта със заслужаващи внимание потънали кораби от всички периоди на древността,

започвайки от бронзовата ера: железен век, класически период, елинизъм, Рим, Византия и средновековието. Пред новия институт лежах дълга години работа и една цяла история на мореплаването. Само за две седмици нашето търсене се превърна от поражение в най-плодоносната от всички подобни кампании в района на Средиземно море. Натъжи ни единствено фактът, че всички обекти, с изключение на потъналия кораб от железния век бяха повече или по-малко оплячкосани; в скоро време лакомията за сувенири ще унищожи всички свидетелства за мореплаването в древността — поне тези, които са на досегаеми дълбочини.

Върнахме се в Бодрум за провизии и зачакахме нетърпеливо утрото. Бяхме научили и за други потънали кораби на север.

Но навярно тежкия, влажен въздух през нощта е бил твърде подходящ за телепатични връзки. Събудих се в четири и половина сутринта в малката стаичка, където спях на дървен нар заедно с Джон Бродуотър и Джон Гифърд. Тъй като не можех да заспя отново, сварих си кафе и седнах да пресмятам за десети път нашите неплатени сметки в Бодрум. На един ден път на север се намираха два обещаващи потънали кораба и един ловец на сунгери, който искаше да ни заведе при тях; малко по-далеч живееше един рибар, който предложи да ни покаже мястото, където преди години хвърлил обратно във водата бронзова статуетка, измъкната с мрежата. Но сметките показваха недвусмислено, че не можем да останем повече. Парите ни бяха само за няколко дни. Ако лошото време ни свареше тук, нямаше с какво да платим на екипажа. Отвън небето тъмнееше заплашително. Бе неразумно да оставаме повече.

Джон Гифърд влезе в кухнята преди седем. Очаквах, че нашият най-запален водолаз ще бъде отчаян от моето решение. Затова му предложих да откараме с джипа бутилките на север и да слезем под вода без „Кардашлар“ и камерата.

— А защо да не спрем, докато все още водим? — запита той. — Шансът бе на наша страна. Минахме без нито едно произшествие. Това бе най-плодоносното търсене. Нека спрем заради доброто име на института.

Почувствувах облекчение. Но как да кажа на Юксел! Той знаеше, че е длъжен да намери колкото е възможно повече потънали кораби и да съобщи за тях на своето правителство. Когато той слезе от стаята си, заговорих за други неща; щях да продължа само в случай че бе уместно. Когато му предложих, на лицето му се появи широка усмивка:

— Чух те, когато стана към четири часа тази сутрин. Оттогава лежа и си мисля как да ти кажа да спрем дотук. Бях решил да те питам дали разбираш нещо от география. И то само защото ако отплаваме на север, това не означава, че южният вятър няма да ни настигне и там. Джордж, времето наистина може да ни затвори в Яликавак за четирипет дни. Тогава как ще платиш за корабчето?

После добави, продължавайки да се усмихва:

— Ето че и ти си стигнал до същото заключение. Недей насилва късмета си!

Джон Бродуотър се двоумеше. Той се надяваше да направи хубави цветни снимки при условие че поне един от потъналите кораби се окаже добре запазен, но очевидно трябваше да се подчини на решението на мнозинството.

Отидох на пристанището, за да предам новината на Мехмед; бях сигурен, че екипажът му ще съжaliaва за пропуснатата възможност да получи заплата за още няколко дни. Той ме срещна на палубата.

— Тази нощ говорих с Нихад. И двамата мислим, че е време да спрем — каза той. — Досега всичко вървя добре. Нека така и да свърши.

ЕПИЛОГ

В тези страници се опитах да разкажа подробно за нашия дял в развитието на подводната археология като наука. Но ограниченият обем ми позволи да отбележа само по-основните моменти от нашата дългогодишна работа. Искам да вярвам, че съм успял да обърна дължимото внимание на всички участници и поддръжници; пропускът на някое име може да бъде само случайност. Едни бяха с нас само за по няколко седмици, но се появяваха на сцената в миг, когато им бе отредено да играят важна роля в някое значимо събитие. От другите типичен пример е Дон Фрей — опора на нашата група, в продължение на три кампании, — който бе така затънал в делничната и лишена от блясък работа по поддържането на нашата водолазна екипировка и електронна апаратура е добро състояние, че името му се споменава рядко; Дуй Бови, който бе лекар на експедицията цели две лета, имаше щастието да не се намесва в нито едно сериозно произшествие с водолаз и затова е споменат мимоходом; други близки приятели и ценни сътрудници изобщо не се появяват в повествованието. Не съм успял да изразя по подходящ начин и дължимата благодарност към управлението за древни паметници в Турция, което направи възможна нашата работа и ни окуражаваше.

Издание:

Автор: Джордж Бас

Заглавие: Археология на морското дъно

Преводач: Александър Бояджиев

Език, от който е преведено: английски

Издание: първо

Издател: Книгоиздателство „Георги Бакалов“

Град на издателя: Варна

Година на издаване: 1982

Тип: роман

Националност: английска

Печатница: ПК „Димитър Благоев“ — София

Излязла от печат: юли 1982 г.

Редактор: Георги Димитров

Технически редактор: Пламен Антонов

Рецензент: Александър Минчев

Художник: Иван Кенаров

Коректор: Жулиета Койчева

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/2172>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА



<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.